C. R. C. Herckenrath

Utopistische roman.

De Reis naar Hedonië

DE REIS NAAR HEDONIË DOOR RIA GELMI. -:- -:- -:- -:-

«Mon ami, la Hellade n'a jamais existé, murmura Maxime.

— Que veux-tu dire?

— La Hellade que tu aimes n'a pas existé.

— Ma croyance est inutile?

— On ne peut croire, répondit Maxime, qu'en ce qui n'est pas, mais sera. Ta Hellade existera, sera le règne des hommes divins, audacieux, ne craignant rien!»

MEREJKOWSKY, La Mort des Dieux (trad. J. SORRÈZE).

HAARLEM. — DE ERVEN F. BOHN.

INHOUD.

Dit is 'n evangelie, lezer. Dat is zeker 'n groot woord. Maar 't is 'n juist woord. Evangelie wil zeggen blijde boodschap. Welnu, 't is 'n blijde boodschap, 'n goede tijding die ik u breng. Tot nu toe hebben de menschen die zeiden dat ze 'n nieuw evangelie kwamen verkondigen of verbreiden, beweerd dat de aarde 'n jammerdal is en 'n oord van boetedoening, 'n smartelijke voorbereiding voor 'n beter leven, ze hebben onthouding gepreekt van alle genoegens — of zooveel mogelijk — en kastijding des vleesches. Ze noemden dat 'n blijde boodschap.

Hun woord werd niet altijd met geestdrift ontvangen. Velen meenden dat ze bedriegers waren en sommigen dorsten het zeggen. Maar de algemeene opinie was toch dat ze gelijk hadden in zoover dat het leven ellendig was. Ja, 't menschelijk lot was moeitevol en bitter. Of er 'n beter leven was of dat 't er niet was, dit leven was niet goed en kon niet goed zijn. 't Was 'n ijdele droom 't geluk te willen bereiken.

Welnu, lezer, dit boek wil u 't tegendeel bewijzen, en u de middelen er toe aan de hand doen. Het leven der menschen kan gelukkig zijn, want er is op aarde 'n heel volk dat gelukkig is. Ik kom er vandaan, en de herinnering zal me altijd zijn als 'n baken op m'n pad, als de frissche geurige dauw van den morgen, of als de kus van 'n lieven mond bij 't afscheid.

HOOFDSTUK I.

DE ONBEKENDE STAD.

Ik was uit Parijs naar Zuid-Afrika vertrokken in den winter van 1897 op '98. Ik was 35 jaar, pas getrouwd, en mijn vrouw zou eenige maanden later komen, als ik goed en wel gevestigd was. Maar wij waren door 'n fellen storm overvallen dicht bij de Kaap, het schip was vergaan, en ik had redding gezocht in 'n sloep, in gezelschap van 'n twintigtal matrozen en 'n jongen, Paul C..., wiens oude vader op 't zinkende schip was achtergebleven, en mij met tranen in de oogen wanhopig zijn zoon had aanbevolen dien hij nooit meer zou terugzien. Dit jonge mensch, 17 jaar oud, was 'n prachtexemplaar van 't menschelijke ras; z'n lichaam was van 'n bewonderenswaardige evenredigheid en lenigheid, en z'n lief en fijn gezicht had nu eens 't onschuldig peinzende van 'n kind, en dan weer iets guitigs dat bizonder aantrekkelijk was.

Ons klein bootje had 't niet lang op zee uitgehouden, als 'n betrekkelijke stilte niet plotseling op den storm

gevolgd was. Toch dreven we, na een zeil te hebben geheschen, snel naar 't Noorden, en gedurende de vele dagen dat we zoo bleven dobberen, moeten we 'n heel eind hebben afgelegd. In de streek waar we ons bevonden was het erg warm, 't geen ons 's nachts te stade kwam — want we hadden geen dekens bij ons — maar ons verschrikkelijken dorst bezorgde. Eindelijk, na dikwijls er aan gewanhoopt te hebben ooit weer iets anders te zien dan den oceaan, verscheen aan den horizon 'n smalle streep, en den volgenden morgen was het Afrikaansche strand — of wat wij er voor hielden — vlak bij ons. We zagen op de kust, die nog al laag was, eenige hutten van wilden, en zwarte vrouwen, bijna heelemaal naakt, kookten iets op groote vuren. Goed gebouwde kerels, ongewapend, liepen op 't strand heen en weer en gaven ons teekens. Ze praatten zeker onder mekaar, want ze maakten levendige gebaren. De matrozen waren ons zwervend en hachelijk bestaan zoo moe (we hadden wel wat proviand meegenomen, maar we moesten er zuinig mee omgaan, en dan die brandende dorst!) dat ze al dadelijk het land met gejuich begroet hadden, en nu die goeje wilden veeleer als 'n toevlucht beschouwden dan als 'n gevaar. Ze besloten dus aan land te gaan. Bovendien konden wind en stroom veranderen en ons weer in volle zee terugvoeren. Ik echter raadde mijn jongen makker hun voorbeeld niet te volgen, althans nog 'n beetje te wachten en ons ver van de kust te houden. Gelukkig voor ons. De arme kerels, die in 't water gesprongen waren om naar de kust te zwemmen, werden, zoodra ze opdoken, met lanssteken of knods-

slagen afgemaakt. De wilden hadden hun wapens gauw opgeraapt toen ze zagen dat de prooi binnen hun bereik was, en vervolgden de enkelen die vluchtten met 'n verwonderlijke vlugheid en behendigheid. Dat koelbloedige vermoorden van hen die gedurende eenigen tijd onze lotgenooten waren geweest, die gruwelijke slachting onder den blauwen hemel, verlicht door 'n vroolijk zonnetje, deed ons het uitschreeuwen van schrik en medelijden.

Maar de wind, die sedert het opkomen van de zon was aangewakkerd, dreef ons weer verder naar 't Noorden, en daar de kust hier hooger werd, zagen we het eind van het drama niet meer. Nu scheen de kust verlaten; maar 't waren loodrechte rotsen, die daar stonden als 'n muur die allen toegang afsloot. Met het zeil en 'n paar riemen trachtten wij er zoo dicht mogelijk langs te varen. Het water was doorschijnend helder. Men zag er op 20 meter diepte groote visschen in zwemmen met weerschijn op de kleurige schubben. 't Was eb, want de rotsen waren boven de waterlijn met 'n groene glibberige strook bedekt die nog voortdurend breeder werd. In eens opent zich midden in die groenachtige bekleeding 'n doortocht, die bij hoog water heelemaal onder moest zijn. We gaan er op goed geluk af binnen; als het gat doodliep, konden we er toch weer uit. We moesten bovendien alles wagen: 't was onmogelijk nog 'n dag op zee door te brengen. De proviand was op, en de dorst vooral werd ondragelijk; bovendien konden wind en golven veranderen. De gang in de rotsen was niet pikdonker, 't geen 'n uitgang deed vermoeden. En waarlijk, na eenige

minuten varens, gaan de rotsen naar boven open, en 'n nauw vaarwatertje windt zich tusschen hun wanden. 't Wordt breeder en loopt uit op 'n watervlak dat 'n natuurlijke haven vormt... Is het 'n fata morgana of lijd ik aan hallucinaties door uitputting? Ik zie daar verscheidene scheepjes voor anker, van sierlijke vormen en bonte kleuren, met witte of gestreepte zeilen, en ik hoor 't geroep van de matrozen!

Ik kijk m'n makker aan: we wrijven ons de oogen uit. Maar 't visioen blijft. Het is 'n droomland. Aan den oever van 't water groeit 'n heerlijke plantenwereld, die als 'n woud naar boven klimt tot de bergen op den achtergrond. Aan beide zijden van ons zijn steile rotsen, maar recht voor ons uit, achter de schepen, is 't landschap open; en de bergen glooien en dalen af in 'n kudde van heuvels, waarvan de tropische plantengroei den horizon afsluit. We durven niet verder, want we zien op de schepen 'n zekere opschudding ontstaan. Ze hebben ons gezien! Maar dat zijn geen zwarten! Die wilden (of zijn het Europeërs?) hebben 'n lichte huid maar verbrand door de zon. Men ziet 't al uit de verte, want verscheidenen zijn spiernaakt. Ineens scheiden zich 'n paar bootjes af en komen op ons toe. Ze zijn zoo licht en draaien en wenden over 't water met zooveel bevalligheid en gemak dat het genot van het zien de gedachte aan gevaar haast niet op laat komen. Weldra zien we de matrozen van naderbij. Ze hebben buigzame en goed gevormde ledematen; op 't hoofd hebben ze 'n stuk kleurig goed. Voor velen is dat 't eenige kleedingstuk. Ze praten en roepen vroolijk in 'n wel-

luidende taal, eu met levendige gebaren; hun witte tanden en zwarte oogen lachen ons toe. Ze springen op onze sloep en schijnen ons wat te vragen. Maar we begrepen hun taal niet, en gaven geen antwoord. Als om ons van iets lastigs te ontdoen, trekken ze ons de kleeren van 't lijf, zeker om te kijken hoe we er uit zien, en vinden 't blijkbaar heel grappig ons pogingen te zien doen onze naaktheid te verbergen. Het schijnt dat het mooie lichaam van mijn jongen vrind 'n gunstigen indruk op hun maakt. Ze streelen hem als 'n klein kind. Daarna nemen ze ons mee op hun booten. We trachten geen al te gek figuur te slaan, en vragen ons in diepe verbazing af wat ons overkomt. Twee mannen, die zeker onze wachters zijn, luisteren nieuwsgierig naar de woorden die we wisselen. Eindelijk landen we, voor wit marmeren trappen, en met 'n gebaar worden we uitgenoodigd aan land te gaan, en naar boven te klimmen. Daar de zon brandt, plukt een van de mannen een paar bladeren, dompelt ze in 't water en maakt er voor ons 'n hoofddeksel van. Dat is heerlijk koel aan 't hoofd. We gaan nu 'n pad op tusschen rotsen door, waarvan de wanden vol met struiken en lianen begroeid zijn. De weg lijkt lang voor onze vermoeide leden. Onze gidsen merken het; ze geven ons bananen en andere vruchten, en laten ons drinken aan 'n bron. Eindelijk komen we aan 'n open vlakte, maar zoo vol begroeid dat ze op 'n woud lijkt. Maar wat 'n verscheidenheid in dat woud! Fluweelachtig gras, allerlei boomen en planten, groote bossen bloemen, rechte lanen en, — ja, en huizen! Af en toe, tusschen het groen, ziet men 'n

muurvlak, 'n reeks van zuilen, een dak of 'n verandah, en eindelijk komen we aan een prachtig gebouw van rooskleurig marmer, met 'n pleintje er voor, of liever 'n groot grasperk. Dat gebouw was in zuiver Corinthischen stijl. We gaan er binnen en we bevinden ons in 'n groote zwemhal, 'n vierkante, ruime zaal met 'n mooi bekken in 't midden. 't Is 'n wellust onze verhitte en moeë leden in 't frissche water te dompelen.

Na wat te hebben gezwommen, ga ik zitten op de wit marmeren trappen die overal om het bassin heen zijn, en ik kijk rond. Het dak van de hal heeft vierkante openingen die bespannen zijn met roode stof, zoodat er 'n rose schemerlicht in de zaal dringt. Op de marmeren vloer rondom het bekken wandelen langzaam eenige mannen en jongens, zonder zwembroekjes, als bewegende standbeelden. 't Is als 'n herleving van 't oude Griekenland; en als om de begoocheling volkomen te maken, ontdek ik opschriften in 't Grieksch! Ja, kijk, op de vier wanden van de zaal staan 4 woorden: ΗΔΟΝΗ, ΚΑΛΛΟΣ, ΦΙΛΙΑ, ΣΟΦΙΑ (genot, schoonheid, liefde, wijsheid). Daar ik denk dat ik droom, sta ik op, ik kijk strak naar de dingen om me heen, overtuigd dat het droomgezicht zal verdwijnen, of zich zal vervormen. Maar 't blijft. Daar komt Paul uit het water. Dadelijk verscheen een van de mannen die ons hier hadden gebracht, hij trok ons bij den arm, en leidde ons in 'n klein kamertje dat op den omloop uitkwam. Daar legde 'n bediende ons neer op 'n divan, droogde ons de leden af, en wreef ze in met 'n zalf die ze lenig scheen te maken en maar 'n

heel flauwen aangenamen geur achterliet. Onderwijl hadden ze naast ons twee witte tunica's neergelegd, die ze ons op den schouder vastbonden. Daarna bracht men ons in 'n kleine zaal en we waren alleen.

Ik was zoo verwonderd over alles wat ons overkwam dat ik geen woord wist te zeggen, want wat te onderstellen? Mijn jonge makker was zeker in 't zelfde geval: hij wandelde zwijgend op en neer, in gedachten. Na eenige minuten gaat 'n deur open, en 'n man met 'n grijzen baard en eerwaardig uiterlijk, rechtop loopende, met opgeheven hoofd en doordringende oogen, komt binnen. Hij zegt ons eenige woorden in 'n taal die wij niet kenden, maar die, naar ik zou zeggen, op Arabisch leek. Daarna wacht hij een oogenblik. Daar we zwijgend blijven staan, vraagt hij ons gauw achter elkaar: »Italiani? Españoles? Français? Deutscher? English?"

»Français," zeg ik, gelukkig dat ik iemand vind waarmee ik spreken kan.

»Wel heeren, zegt hij, hoe heb julli in dit land kunnen komen?" — Hij gaat op een bank zitten, ik doe 't zelfde en ik vertel hem in 't kort wat er met ons gebeurd is. »En nu eindelijk, voeg ik er bij, wilt u ons ook even inlichten, ons vertellen waar we zijn en of we ons leven zeker zijn?" — Voor uw leven heb je niet te vreezen, antwoordde hij, en je zult gevoed en goed verzorgd worden, want ik zie dat je 't noodig hebt. De naam van 't land zou u niet wijzer maken. Die is u onbekend. Kom maar met mij mee. Ik ben geneesheer en woon hier dicht bij."

HOOFDSTUK II.

IN 'T HUIS VAN DEN DOKTER.

Julli moet hier voorloopig blijven, zei de dokter, terwijl hij z'n huis binnenging, ik zal je iets te eten geven, en daarna moet je naar bed gaan." Hij liet ons 'n kamer binnen gaan, en drukte op 'n knopje. Een zilverachtig schelletje weerklonk, en 'n neger kwam binnen. Z'n meester zei hem enkele woorden, en de neger begon de tafel te dekken. Wij kregen vruchten, 'n paar beschuitjes en wat wijn. »Ik zal u nog niet veel kunnen geven, zei onze gastheer, want blijkbaar heb julli te lang gevast. Ik ga nu weg, want ik moet eenige cliënten gaan bezoeken."

»O, u bedoelt uw patienten?"

»Neen, die heb ik op 't oogenblik niet. Ik bedoel cliënten. Ik zal u dat morgen wel uitleggen. De neger zal u de slaapkamer wel aanwijzen.

't Welwillend onthaal dat we ontvingen had ons geheel en al gerust gesteld en onze tong losgemaakt. Paul verbaasde zich over dien dokter die Fransch kon spreken en over z'n cliënten sprak, dat geen patienten

waren. Ik vroeg me af hoe er op de Afrikaansche kust een beschaafd volk kon zijn waar men nooit over had hooren spreken.

De kamer waar we ons bevonden was heel eenvoudig en heel mooi. De muren waren bedekt met 'n soort schildering in frissche lichte kleuren die 'n stoet van buitengewoon bevallige figuren voorstelde. Maar toen we er dichter bij kwamen, zagen we dat 't geen schildering was, maar matte tegels, die zoo uitstekend gevoegd waren dat men de voegen haast niet kon onderscheiden. De vloer was van wit marmer, en hier en daar belegd met veelkleurige matten. De grond was bezaaid met rozen die bloedroode plekken vormden op het sneeuwwitte marmer. Die rozen hadden geen doornen. Ze waren met water besprenkeld en maakten de kamer frisch en geurig. Het was 'n tafreeltje van licht en kleurigheid dat verrukkelijk voor 't oog was. Aan éen kant, tusschen slanke zuilen, wapperde 'n voorhang wit met rose gestreept en liet af en toe groene stukjes van 'n tuin zien, waaruit vroolijk geroep en frisch gelach van kinderen ons toeklonk. Het licht kwam door groote ronde gaten in de ruimte boven de kolommen aangebracht. Langs de muren stonden rustbanken met lichte stoffen bekleed.

Tot nog toe had de vreemdheid van wat ons overkwam en de toestand van spanning waarin we verkeerden ons belet de vermoeienis te voelen. Maar na het maal overviel ons 'n onoverwinlijke moeheid, en van de aanwezigheid van de divans profiteerend, vleiden we ons neer. Toen kwam de neger weer binnen

en gaf ons 'n teeken dat we op moesten staan. Hij bracht ons in 'n frissche kamer die alleen door 'n klein raampje verlicht was. Er waren twee bedden, waarop hij ons wees dat we zouden gaan liggen. Ik wierp me gekleed op 't mijne, en Paul volgde m'n voorbeeld. Dadelijk trok de zwarte ons handig de kleeren uit, sloot het raampje door 'n schuif die in 'n sleuf bewoog en ging heen. 't Was pikdonker, en men hoorde alleen 'n soort eentonig geruisch als van 'n waterstraal die al maar door op metaal valt. Dat eentonig geluid en de vermoeienis maakte dat ik aldra in 'n diepen slaap viel, nauwelijks door flauwe en vage droomgezichten gestoord.

Toen ik wakker werd, was de kamer door 'n zwak licht verhelderd. De schuif was 'n beetje opgelicht, en ik zag m'n makker nog slapen. Ik zocht mijn kleeren en kleedde me aan. Op het gerucht dat ik maakte kwam de neger binnen. Hij schudde 't hoofd alsof hij met 'n stout kind te doen had, kleedde me weer uit en leidde me in 'n vertrek daar naast. Het was 'n badkamertje. In 't midden was 'n bekken van eironden vorm en zeegroen getint. Op den muur, met tegels bedekt als die van de eetkamer, waren fantastische visschen afgebeeld en naïaden die onder water zwommen. De ruimte rondom de badkuip was bedekt met zachte tapijten en kussens. De neger ging in 'n hoek zitten, en toen ik uit het water kwam, droogde hij me af en wreef m'n ledematen en daarna deed hij me m'n kleeren weer aan. Ik ging toen terug naar de slaapkamer en wekte Paul, die evenzoo behandeld werd. Daarna werden we in de eetzaal binnengeleid, waar 'n maaltijd

klaarstond die wat degelijker was dan die van den vorigen dag. Er was voor verscheidene personen gedekt; we zouden dus met de familie eten. We waren daar nauwelijks, of de oude dokter kwam binnen, en zei zonder ons te groeten :

»Julli hebt lang geslapen, zooals 't ook hoorde, het is bij twaalven." Hij voelde ons de pols. »Dat gaat goed, de krachten komen terug. We zullen maar dadelijk aanvallen. Ik zal u m'n vrouw en kinderen voorstellen." En, een van de voorhangen oplichtend die tusschen de zuilen hingen, riep hij. Dadelijk verscheen 'n nog mooie vrouw, op antieke wijs gekleed, en begeleid door twee mooie naakte kinderen. Haar man stelde ons voor, en vriendelijk stak ze ons beide handen toe. Ze lachte tegen ons, en haar lieve oogen heetten ons welkom. De jongens staken ons hun wangen toe en we gaven hun 'n fikschen zoen. »Mijn vrouw spreekt geen Fransch, zei onze gastheer, als je met haar wilt praten, moet je onze taal leeren. Dat zou ik u overigens toch aanraden, dan zul je u beter in uw nieuwe omgeving thuis voelen. Maar we moeten aan tafel gaan, julli zult wel honger hebben." De moeder stuurde de kinderen even weg om zich te wasschen en iedereen ging zitten.

Ik betuigde den goeden dokter mijn dank en dien van m'n jongen reisgezel, en gaf tevens mijn verwondering te kennen dat hij vreemdelingen, die bij toeval op de kust van z'n land gestrand waren, zoo zorgzaam en gastvrij behandelde. »Uw volk beoefent dus nog altijd die antike deugd? zei ik. Maar bij welk volk

zijn we eigenlijk aangeland? En hoe komt het dat onze geleerden het bestaan er van niet eens kennen? Onderhoudt uw land dan geen betrekkingen met andere deelen van de wereld?" Ik was geneigd dat te denken, en verlangend het te weten, te meer omdat de dokter gesproken had over de noodzakelijkheid de taal van het land te leeren. Zou ons verblijf te midden van dit volk dan zoo lang duren? Maar hoe had onze gastheer dan vreemde talen geleerd, als hij nooit uit z'n land geweest was? Al die vragen verdrongen mekaar in mijn hoofd, en ik wist niet waar ik het eerst naar zou vragen.

»We zullen daar zoometeen wel over spreken, antwoordde de dokter. Uw eerste zorg moet zijn goed te eten en nieuwe krachten te verzamelen." En daar ik naar z'n kinderen keek, ging hij voort: U bent zeker wel verwonderd te zien dat ik op mijn leeftijd nog zulke jonge kinderen heb. Ik ben ook heel laat getrouwd. Toen ik jong was heb ik veel gezworven, ik heb ook in Europa gereisd en ken Frankrijk vrij goed. Toen ze hebben gezien dat julli Europeanen waart, zijn ze mij gaan halen, want ze weten dat ik veel talen ken en ook op de hoogte ben van uw gebruiken. Hebben ze u goed behandeld voordat ik kwam?"

Ik vertelde hem de ontvangst die we hadden genoten en hij betuigde er z'n tevredenheid over. Maar zoolang de maaltijd duurde, vermeed hij 't, over ernstige dingen te spreken.

Eindelijk, toen we geluncht hadden, en z'n vrouw en de twee jongens weg waren, schelde hij den neger, liet koffie brengen en zei toen:

»Ik heb zooeven niet op uw vragen willen antwoorden, omdat ten eerste het antwoord niet zoo eenvoudig is, en dan zul je 't misschien niet erg aangenaam vinden. En de gezondheidsleer verbiedt om aan tafel over opwindende of te moeilijke onderwerpen te spreken. Ziehier wat ik u kan meedeelen: Zooals julli al begrepen hebt, ben je aangeland bij 'n volk dat van de oude Grieken afstamt. Je weet waarschijnlijk dat een van de discipelen van Sokrates, Aristippos, op de Afrikaansche kust tegenover het moederland 'n kolonie heeft gesticht, Kurênê genaamd, of, zoo hij die niet gesticht heeft, — koloniën groeien gewoonlijk van zelf — ten minste veel heeft bijgedragen tot haar grootheid en bloei. Die man, die veel miskend en belasterd is, was 'n buitengewoon mensch. 't Was 'n stoutmoedig en consequent denker. Hij vertegenwoordigt de antike levensbeschouwing, tegenover Platoon die de christelijke denkwijze is toegedaan. De oudheid, ik bedoel de Grieken, want de Romeinen waren barbaren, was individualistisch. Haar ideaal was de levensvreugd; — al deze uitweidingen zijn noodzakelijk tot goed begrip van 't geen volgt — Aristippos was 'n ware zoon van Athene, hij was 'n minnaar van schoonheid, van 't zonnelicht, van vernuftigen woordenstrijd, van paradoxen en van 't genot in al z'n vormen. De kolonie heeft geluisterd naar zijn woord. De streek waar de Pentapolis (de 5 steden) lag was vruchtbaar. Het leven was niet moeilijk; een matige arbeid voorzag in alle behoeften. Het klimaat was zacht. Het volk was vreedzaam, en onderhield betrekkingen met z'n naburen, zond kara-

vanen tot in 't hartje van Ethiopië, 't had 'n uitgebreiden zeehandel, maar maakte geen veroveringen. Het bepaalde zich er toe de wilde horden die 't omringden te verdrijven en gaf zich over aan genoegens. Die uitbreiding van handel en scheepvaart was zeer aanzienlijk; de Kurenaïkers kenden bijna heel Afrika, ten minste de kuststreken. Toen de Romeinen, die dronken soldaten, die vijanden van alle bevalligheid en alle vrijheid, het land hebben overstroomd, en vooral toen later Justinianus het tot het christendom wilde bekeeren, besloot het bestuur van de Pentapolis, dat niet buigen wilde onder het juk van die barbaren, en toch begreep dat alle weerstand vergeefsch zou zijn, de kolonie over te planten.

Een van onze oude zeelui had opgemerkt dat er, heel ver in 't zuiden, 'n plaats was aan de Afrikaansche kust, waar de natuur in de rotsen 'n nauwe opening gevormd had, ontoegankelijk bij hoogtij, maar die bij eb open was. Hij zei dat er achter de rotsen 'n mooi onbewoond land lag, dat andere zeelui beweerden te hebben gezien. Het feit werd onderzocht en waar bevonden, en eenige van de ondernemendste van onze voorvaderen maakten de verre reis en vestigden zich in het land. Het geheim werd niet verklapt, dank zij de waakzaamheid van de archonten. Maar van tijd tot tijd vertrok er weer 'n afdeeling kolonisten naar het zuiden, en eindelijk stierf de Kurenaïsche kolonie uit, om te herleven op 'n plek waarvan niemand het bestaan vermoedde.

Men noemde het land Hedonië (het land van genot), en de bewoners heetten natuurlijk Hedoniërs.

Het land was niet onbewoond, maar de negers die 't bevolkten waren zachtmoedig en vredelievend van aard, daar ze zich nooit hadden hoeven te verdedigen tegen andere stammen.

Wij maakten hun tot onze slaven, en ze hebben ons geholpen den grond te ontginnen. De neger die in mijn dienst is, is een van hun afstammelingen. Naar het binnenland toe is het land besloten in 'n kring van hooge bergen die nog nooit iemand heeft overgetrokken. In dat vergeten hoekje van de aarde is onze beschaving bewaard gebleven en heeft ze zich ontwikkeld, en met groote zorg onttrekken we haar aan 't nieuwsgierig oog van de Europeanen. Het is zeldzaam dat vreemdelingen de engte ontdekken waarlangs julli bent binnengekomen, maar, zijn ze eens binnen, dan kunnen ze er niet weer uit. Wij zouden u kunnen dooden, en we zouden het ongetwijfeld doen als het belang van de kolonie het vereischte, maar onze zeden zijn te zacht om gewelddadige handelingen niet te vermijden. Toch ben je onze gevangenen voor 't leven."

Ik was ontzet bij 't hooren van dit bericht. En mijn vrouw die ik in Europa had gelaten, en al mijn plannen voor de toekomst!

»Dokter, zei ik hem, u hebt medelijden met ons gehad, wees nu ook verder edelmoedig...."

»Wat kan ik er aan doen? riep hij uit. Ik heb de wet niet gemaakt; en bovendien, 't belang van 'n heel volk is van meer gewicht dan dat van twee personen. Als wij onze gevangenen weer loslieten, zou onze kolonie weldra bekend worden en met julli helsche oorlogs-

werktuigen zou je ons gauw vernietigen. — Bovendien, voegde hij er na eenigen tijd bij, je mag nog wel blij zijn. Wij hebben u toch het leven gered, en je zult menschlievend behandeld worden. Denk aan het lot van de zeelui die met u meevoeren, en weest dankbaar. Je zult temidden van ons leven, je zult u vrienden maken, heel belangwekkende dingen zien, en misschien ten slotte zeggen: ubi bene ibi patria."

Al pratende stond hij op en liep heen, ons overlatende aan onze overpeinzingen. We moesten er ons wel in schikken. Paul, die jong als hij was, alles nog al hoopvol inzag, trachtte me te troosten. »We zullen wel 'n middel vinden, zei hij, hier vandaan te komen, of ten minste om 'n brief naar Europa te sturen. We zouden ook op 'n onbewoond eiland hebben kunnen terecht komen, zooals Robinson, of in handen vallen van wilden die ons met huid en haar hadden opgegeten, of misschien ook wel eerst netjes schoongemaakt en gebraden, of ons tot slaven gemaakt. In plaats daarvan vinden we onze tafel voor ons gedekt, en welopgevoede menschen die Fransch praten. We hebben geen reden tot klagen."

Dat alles was waar, en toch had het denkbeeld nooit Frankrijk weer te zien, noch m'n vrinden en kennissen, en om altijd onder vreemden te leven, in een hoekje van den aardbol waarvan ik niet eens de juiste ligging kende, iets overstelpends, het wreede van het onherroepelijke. Ik stond op en ging in den tuin. Daar zag ik 'n gangetje waar ik inliep, en ik stond op straat met Paul die me gevolgd was.

HOOFDSTUK III.

EERSTE KENNISMAKING MET DE KOLONIE.

Als ik van »de straat'' spreek, is dat uit Europeesche gewoonte, want de heele kolonie lijkt meer op 'n reusachtigen tuin of park, waarvan de beschaduwde lanen omgeven zijn door huizen en villa's. Die tuin is van 'n overweldigend rijken plantengroei. Het groen verbergt bijna volkomen de huizen en verspreidt overal z'n koele schaduw. 't Plaveisel is vervangen door fluweelachtig gras, waar geruischloos de bloote voeten van de voorbijgangers op loopen. Zoo is de straat volmaakt rustig. Het eenige geluid dat men hoort, zijn de gesprekken van de wandelaars, 't geschreeuw of gezang van 'n vogel, het geplas van fonteinen en 't opspuiten van waterstralen, en in de groote breede lanen, 'n zacht gebrom van luchttrams die snel langs hun metaaldraden vliegen, en op sommige stations naar beneden dalen. Bij 't woord *tram* zullen m'n lezers zeker denken aan die logge zwarte en vuile wagens waarin men bij ons de reizigers propt. Het lijkt er

niet naar. Het zijn sierlijke huisjes met bloemslingers versierd en veelkleurige zeilen, of met kolommen waar zich bloeiende planten om winden. Voor 't vervoer van koopwaren of materialen ziet men metalen bakken sierlijk opengewerkt en verguld. Geen voorwerp dat het oog kwetst. Zoo is de straat, zonder verlaten te zijn, gewoonlijk rustig; in de huizen kan men 'n dutje doen, muziek maken of philosopheeren zonder te worden gestoord door 't geratel van rijtuigen of 't schrille geschreeuw van venters. 's Nacht is de kalmte volkomen.

Die rust en dat lommer, en die indrukwekkende pracht van den tropischen plantengroei, deden eensklaps den storm bedaren die in mij was opgestoken, zoo machtig zijn de uitwendige en zintuiglijke invloeden. Ik stelde Paul voor, onzen namiddag te gebruiken om in de stad wat rond te zien. Als we er toch moesten blijven, was het goed haar te kennen. En om 'n kans te hebben te ontsnappen, moesten we haar nog beter kennen. Het huis van den dokter was gemakkelijk weer te vinden: het stond tegenover het groote gebouw waarin we 'n bad genomen hadden, den dag van onze aankomst. Van daar uit loopen verscheidene lanen in den vorm van 'n ster, en stijgen langzaam op naar de bergen, of dalen naar de haven af. De zoo gevormde sectoren worden gesneden door dwarslanen, zoodat de heele kolonie op 'n reusachtig spinneweb lijkt. Maar die regelmaat valt niet in 't oog, want de lijnen worden uitgewischt door dien oceaan van groen, die ons eerst had doen denken aan 'n bosch. Maar op sommige hooge punten krijgt men in eens

ver-wijkende vergezichten langs de lanen, grootsche overzichten over 't geheel.

De huizen staan gewoonlijk apart, en zijn omringd door tuinen, maar dikwijls is ook de tuin van binnen. Midden in elk gebouw is 'n open plek die de bewoners naar hun smaak kunnen inrichten. Sommigen zetten er 'n marmeren bekken in met 'n fontein en standbeelden of zuilen, anderen maken er 'n groen heiligdommetje van, nog anderen stoppen het vol met bloemen. Aan den voorkant, en rondom de binnenplaats loopt gewoonlijk 'n galerij of verandah, waar men gaat rusten na de hitte en het werk van den dag.

Dien dag zagen we maar 'n klein gedeelte van de stad, want ze is zeer uitgestrekt, en maakte op ons den indruk zich ál maar verder uit te strekken. Het was ook onvoorzichtig ons te veel te vermoeien en we keerden naar huis terug.

Onze gastheer kwam kort daarna thuis. »Het is nu half vijf, zei hij, wij eten om 5 uur. Julli moet er nu aan gaan denken onze taal te leeren. Het is het oude Attisch, maar zeer vereenvoudigd, en daar ik gezien heb dat julli het al kunt lezen, twijfel ik niet of je zult gauw vorderingen maken. Mijn vrouw en mijn kinderen zullen u wel les geven."

»Uw vrouw en uw kinderen? Maar die kennen geen Fransch!"

»Des te beter voor u, je hebt maar de methode te volgen van de papegaaien en de kleine kinderen, en daar julli verstandiger bent dan die beiden, zal het leeren vlugger en zekerder gaan."

Ik was benieuwd om te weten hoe of dat zou gaan. Niets was eenvoudiger. Gedurende den maaltijd werden we van niets bediend; we moesten de gerechten aanwijzen waarvan we wilden eten, en dan werd ons de naam gezegd. Als we er voor de tweede maal van wilden hebben, moesten we dien naam herhalen. De kinderen hadden er veel schik in, en dat spelletje, dat in 't vervolg dikwijls herhaald werd, en bij verschillende gelegenheden, had dadelijk het voordeel ons af te leiden en vroolijk te stemmen. Onderwijl leerden wij er de taal mee. Na 'n week konden we kleine zinnetjes vormen over dagelijks voorkomende dingen, en na drie maanden konden we vloeiend spreken. Paul vooral maakte snelle vorderingen. Hij speelde dikwijls met de kinderen, en hoewel hij geen Grieksch op school had geleerd, kende hij de Hedonische taal eerder dan ik.

HOOFDSTUK IV.

KENMERKEN VAN DE HEDONISCHE BESCHAVING.

»Onderhoudt men hier dan geen betrekkingen met de buitenwereld?" vroeg ik eens op een avond aan mijn gastheer.

»Wel zeker, we hebben reizigers en handelaars. Maar allen zijn doordrongen van het denkbeeld dat ze 't land niet mogen verraden, dat het niet alleen 'n groote misdaad zou zijn, maar ook 'n groote domheid. Onze handelaars en zeelui geven zich uit voor Grieken of Arabieren, en op hun reizen kleeden ze zich anders dan hier. Ze kennen ook wel wat van de talen die gesproken worden in de havens die ze aandoen. Dat zijn vooral de havens van de Middellandsche zee en sommige aan de Oostkust van Afrika. U weet dat daar 'n taal gesproken wordt, de *lingua franca,* 'n soort mengelmoes van allerlei andere, maar voornamelijk bestaande uit Grieksch en Italiaansch. Die taal is bekend bij alle zee- en kooplui die in de havens zaken doen. Nu is natuurlijk in zoo'n taal 'n vreemd accent niets

opvallends. Zoo heeft niemand argwaan of bespiedt onze gangen. Wij hebben groote pakhuizen vol koopwaren in een van de havenplaatsen van de Afrikaansche kust, en onze zeelui gaan ze bij kleine hoeveelheden halen. Als we 'n groote in- en uitvoerhandel hadden, dan zouden we ten slotte wel opgemerkt worden. Maar we hebben andere behoeften dan julli, eenvoudiger veelal en gemakkelijker te voldoen, onze steengroeven leveren ons de steenen om de huizen te bouwen, de planten geven ons hout, vruchten en kleeren, de zee levert visschen in menigte, de bosschen wild, en als er 'n artikel is dat ons ontbreekt, dan kunnen we het leeren kweeken of vervaardigen. Van tijd tot tijd koopen we in Europa 'n werktuig, 'n boek of een of ander staaltje van 'n stof of 'n waar die we kunnen gebruiken, en we maken het hier na of we wijzigen het naar onze behoeften. De grond verschaft ons goud en edelgesteenten, hetgeen ruim voldoende is voor al onze inkoopen. U ziet dus dat we net zoo veel en zoo weinig afgezonderd zijn als we zelf willen."

»Maar als dat zoo is, zei ik, zou men misschien 'n brief naar Europa kunnen sturen. Zou ik, zonder u in 't minst in gevaar te brengen, mijn vrouw en mijn vrienden niet kunnen geruststellen?"

»Ik weet het waarlijk niet, zei hij. U zou de toestemming van de archonten moeten vragen.... Maar waarom wilt u schrijven? Uw vrouw zou u vergeefs wachten, u bent voor haar verloren. U zou niets in den brief kunnen zetten dat iemand op het spoor bracht van uw verblijfplaats, en zoodoende 'n lijden verlengen

dat u niet kunt verlichten. Bovendien zoudt u haar veroordeelen tot 'n eeuwigen staat van onbestorven weduwe. Dat zou erg zelfzuchtig zijn. Ik geloof trouwens niet dat 'n dergelijke vergunning verleend zou worden."

Ik had moeite me gewonnen te geven. Maar ik moest het ten slotte wel doen, want ik begreep dat de dokter toch eigenlijk gelijk had. Den volgenden avond kwam hij bij me en zei: »Ik heb een van de archonten gesproken en ik heb hem 't volgende gevraagd: Zou mijn gast aan zijn vrouw die in Frankrijk is een brief kunnen schrijven waarin alleen deze woorden voorkwamen: »Ik ben in leven, maar gevangen op 'n plaats waarvan ik de juiste ligging niet ken. Ik word goed behandeld. Maar reken niet meer op m'n terugkomst." De archont heeft me geantwoord: »hij mag niets hoegenaamd schrijven. Wij zullen bovendien 'n wetsvoorstel aan 't volk voorleggen waarbij aan ieder vreemdeling die in 't land komt verboden wordt op eenige wijze met de barbaren (d. w. z. de vreemdelingen) in verbinding te staan, want we hebben begrepen dat die verstandhouding of gevaarlijk of vruchteloos moet zijn, en 't is niet twijfelachtig of 't volk zal de wet aannemen." — Ik heb hem toen gezegd dat u het plan om te schrijven al hadt opgegeven, maar ik meende dat het, om u allen tweestrijd te besparen, beter is dat u weet dat het onmogelijk is."

Ik bewonderde z'n kiesche manier van handelen, en ik zei: »mijn beste dokter, ik zal u nooit kunnen vergelden wat u voor ons doet. Maar ik wil ten minste

werken om m'n kost te verdienen en ook dien van m'n jongen vriend. Als we in de kolonie moeten blijven, moeten we ons nuttig maken en niet meer tot last zijn voor onze medeburgers, als wij u zoo mogen noemen."

M'n gastheer keek me verwonderd aan.

»Ik ben rijk genoeg," zei hij, »om dien last waarvan u spreekt niet te gevoelen, maar al was 't zoo niet, dan zouden er nog altijd genoeg menschen zijn die julli in hun huis zouden willen opnemen, als je je gedragen wilt naar de zeden en gebruiken van 't land. Ik begrijp echter heel goed dat u naar bezigheid verlangt, want men is alleen recht gelukkig als men geregeld werk heeft. Maar u hebt den tijd na te denken, om dat werk te kiezen dat u 't beste schikt. Leer maar eerst onze taal en onze zeden kennen."

Maar ik hield vol. »Ik ben liever," zei ik, »'n eenvoudig werkman, lastdrager, of wat ook, dan dat ik zoo op kosten van 'n ander leef."

»Ik ken uw Europeesch vooroordeel," zei hij, »en hoewel ik het niet goedkeur — want er ligt een onaardige bedoeling aan ten grondslag — zal ik trachten u tevreden te stellen. Ik zal u morgen de Ambachtsschool laten zien, en Paul kan wel meegaan, dat zal heel leerzaam voor hem zijn. Ik geloof zelfs dat 't voor hem nog noodiger is een ambacht te leeren dan voor u, want op zijn leeftijd is 't gevaarlijk niets omhanden te hebben."

Er waren nog verscheidene punten waarover ik inlichtingen wenschte, en daar de dokter dien avond vrij was, greep ik de gelegenheid aan hem te ondervragen.

»Waarom," begon ik, »maakt u alle vreemdelingen voor barbaren uit, terwijl julli 'n zoo barbaarsche instelling hebt behouden als de slavernij? Julli bent toch wel genoodzaakt onze meerderheid te erkennen, daar je bij ons die werktuigen, die boeken, die artikelen haalt waarvan u gesproken hebt."

»Ik vind uw vraag 'n beetje naïf. Erkennen de Franschen de meerderheid van de Chineezen omdat ze bij hun thee, porselein en bronzen beeldjes weghalen? Als twee volken en twee landen heel verschillend zijn en ver van mekaar af liggen, dan is er veel kans dat het eene artikelen heeft die 't andere niet bezit. En als er zooveel volken zijn die meewerken aan 't gemeenschappelijk beschavingswerk, en daaronder volken die zoo rusteloos zoeken en tobben als de Europeanen, dan zou 't wel 'n wonder zijn als ze niet dikwijls iets nieuws vonden, en als ze ons zelfs op sommige punten niet vooruit waren. Zoo b.v. op 't gebied van stoommachines en de toepassingen van de electriciteit, heb julli prachtige dingen gevonden, — maar ook al de nadeelen er van gehad. Als we u dan ook voor barbaren uitmaken, oordeelen we meer naar 't geheel van uw toestand en levenswijs. We zien dat bij julli de groote meerderheid van het volk ruw en gemeen is; ze kennen geen zindelijkheid, geen bevalligheid, ze hebben geen vrijen tijd, niets van wat waarde aan 't leven geeft; hun voedsel is onvoldoende en van slechte hoedanigheid, hun liefde is dierlijk en onrein. Julli behandelt ze trouwens zelf als onreine dieren. In 't voorbijgaan vermijdt je hun aanraking, zelden richt je 't woord tot

hun, want er zijn tusschen u geen gemeenschappelijke belangen of denkbeelden. 't Zijn andere menschen, 't is bijna 'n ander ras. En dat noem je beschaving? Waar ziet u in Europa 'n beschaafd volk? Een *volk* wel te verstaan, 'n heel volk! Er is er geen. Er zijn enkele beschaafde individu's, maar ze hebben werk niet naar beneden te worden getrokken door de anderen. Want het contact met onbeschaafden maakt onbeschaafd. Uw welopgevoede menschen — ik bedoel de hoog ontwikkelden — zijn als standbeelden in de werkplaats van 'n beeldhouwer. Ze staan tusschen hoopen kalk en onbehouwen materiaal, en men zou kunnen zeggen dat ze er zich niet goed van losmaken. Er zijn er veel waarvan de beenen nog niet af zijn, of die half bedolven staan onder het puin, en allen zijn min of meer bezoedeld door de onreine omgeving... Maar u sprak van de slavernij. Waarom behandelen we de negers anders dan onze medeburgers? Omdat ze 'n andere kleur hebben? Dat zou 'n kinderachtige reden zijn, iets op z'n Europeesch. 't Is heel gewoon omdat ze 'n minderwaardig ras zijn. Geeft men kinderen dezelfde rechten als menschen? Neen, niet waar? Welnu, waarom dan gelijkheid van rechtstoestand te willen daar waar eigenschappen en aanleg zoo ongelijk zijn? Maar wij zullen nooit een heele afdeeling menschen over één kam scheren; wij kijken de personen aan. Er zijn wetten die de slaven in staat stellen zich vrij te maken, als ze aan zekere voorwaarden voldoen, als ze 'n zeker geldsommetje kunnen toonen dat ze door hun vlijt hebben vergaard, en bekwaamheid genoeg bezitten om

in het ambacht of de betrekking die ze hebben gekozen te kunnen leven. Ze kunnen ook 'n klacht indienen tegen 'n meester die hun slecht behandelt. Geloof me, voegde hij er lachend bij, onze slaven hebben 'n aangenamer leven dan uw werklui, en velen zouden de vrijheid niet begeeren, evenmin als de hond die aan z'n meester gehecht is. Maar daar heb je weer die ruwe westersche manieren! Julli hebt in je wijsheid verkondigd dat het goed is vrij te zijn, en die weldaad wordt nu opgedrongen aan iedereen, zelfs aan hen die er niet van willen weten. Toch vergeet je niet dat de neger 'n individu is van lager soort, en na van de daken te hebben gebazuind dat de »black gentleman" uw gelijke is, verban je hem uit je omgang. Te New-York b.v. is 't hem zelf verboden om in sommige deftige wijken te loopen, of in 'n tram te gaan zitten."

»Dokter, hoe komt het dat u zoo goed op de hoogte bent van onze gewoonten en dat u zoo goed Fransch kent?"

»Ik heb u al gezegd, dat ik veel gereisd heb. Ik heb in Europa in de medicijnen gestudeerd en college geloopen bij uw beroemdste geleerden; Pasteur, Charcot en anderen. Er zijn bij ons altijd menschen die zoo vrijwillig in ballingschap gaan om de kolonie op de hoogte te houden van de laatste vorderingen van de wetenschap. Maar 't is niet alleen 'n opoffering, 't is tegelijkertijd 'n onderscheiding. Men kiest voor dergelijke zendingen de bekwaamsten uit, en bij hun terugkomst zijn ze verzekerd van 'n schitterende positie."

»U erkent dan toch, merkte ik op, dat onze bar-

baarschheid nog wel iets goeds heeft, daar u bij ons komt leeren.”

»Er zijn in Europa meer zieken dan bij ons, antwoordde hij, en daardoor ben julli beter in staat de ziekten te bestudeeren. Overigens wil ik in ’t geheel niet julli wetenschap loochenen. Die maakt juist het gevaarlijke en verderfelijke van uw barbaarschheid uit. Julli bent geleerde barbaren, en bijgevolg veel erger dan de anderen. De wilden dooden hun vijanden heel naïf om ze op te eten; dat is ’n reden die te billijken is; de wilde dieren doen net zoo. Maar julli doodt ze in veel grooter aantal, en met vernuftig bedachte werktuigen, maar zonder eenig nut, alleen ten gevolge van ’n politieke of financieele combinatie: En daarbij — en die huichelarij is ’n vaste trek van de Europeesche maatschappij — zegt niemand dat hij den oorlog wil, maar allen verklaren dat hij ’n onvermijdelijk kwaad is. Hoe kan hij dat zijn, als niemand hem wenscht? Gaan de geweren en de oorlogsverklaringen dan van zelf af? Maar we zijn weer ver van ons onderwerp afgedwaald. We spraken over de geneeskunde. Ja, zeker, er zijn deelen van die wetenschap of die kunst waarin men bij u verder is, maar er zijn er ook die bij ons beter worden beoefend. De hygiene b.v., de prophylaxis, de cosmetiek. Die laatste, die ’n ware kunst is, is bij u bijna onbekend, of liever men beoefent ze averechts, men houdt er ’n soort anticosmetiek op na. Geen wonder dan ook dat de Europeanen zoo leelijk zijn.”

»Hoe bedoelt u dat?”

»Ik bedoel dat men er zich meer op toelegt den mensch leelijk te maken dan hem mooier te maken. Men geeft zich alle mogelijke moeite het menschelijk lichaam, zooals de natuur het gemaakt heeft, te misvormen. Daarover hadden onze voorvaders, de oude Grieken, veel juister denkbeelden. Zij beminden het naakt, want ze vonden dat de menschelijke vormen mooi zijn. Julli hebt gevonden dat het onfatsoenlijk is naakt rond te loopen, zooals de wilden, en julli hebt kleeren aangetrokken. 't Was misschien noodzakelijk in uw klimaat, en in dat opzicht heb je niet volkomen ongelijk. Men moet echter niet vergeten dat 'n te warm omhulsel het weerstandsvermogen van 't lichaam verzwakt en de reguleerende werking van de huid vermindert. In alle geval hadt je kunnen trachten gemakkelijke, soepele kleeren aan te doen, die het lichaam toelieten zich vrij te bewegen en te ontwikkelen, en die de natuurlijke schoonheid van vormen deden uitkomen. Maar neen. Julli kleeren hebben ieder 'n eigen vorm, en in plaats dat ze zich naar 't lichaam voegen, moet het lichaam zich naar hun voegen. Om mooi te zijn, meenen uw vrouwen dat ze hun middel moeten insnoeren en de borstkas moeten vernauwen met 'n folterwerktuig dat ze corset noemen, dat hen noodzaakt zich stijf rechtop te houden en hun rug en lendenen de bevallige en buigzame lijnen geeft van 'n plank. In plaats van zich tevreden te stellen met hun natuurlijken haartooi, bouwen ze er 'n heel kapsel van, branden de haren met gloeiende ijzers of maken zich halve dagen lang ontoonbaar door papillotten. Even-

als het middel nooit dun genoeg is, zijn de voeten nooit klein genoeg. Het ideaal zou zeker de vrouw zonder voeten zijn. Men pijnigt de voeten en krijgt likdoorns door ze in 'n te nauw schoeisel te dwingen. Sommigen doorboren zich zelfs de oorlellen, om er ringen en belletjes in te steken. Waarom doorboren ze zich niet ook het tusschenschot van den neus of de bovenlip?

Maar daarmee houdt het niet op, want in weerwil van al die pogingen blijft er nog veel van den natuurlijken lichaamsvorm over. Wat men niet kan vervormen, dat stopt men weg. Daartoe dienen mouwen in den vorm van hammen of ballons, rokken die de beenen heelemaal verbergen, die prachtige kolommen die den menschelijken torso dragen, en ze vervangen door 'n toestel dat lijkt op 'n karnton of 'n tafelschel. Soms voegt men er van achteren nog 'n »tournure" bij, die doet denken aan de *charmes* van de Hottentotsche Venus. Als 'n zoo toegetakelde vrouw hard wil loopen, b.v. achter 'n tram of 'n omnibus, heb je 't bespottelijkste en beklagenswaardigste schouwspel. Tien tegen één dat ze ergens aan zal haken en dat ze 'n ongeluk zal krijgen, of haar japon zal scheuren. Ik heb in Europa vrouwen zien zitten op 'n machine die julli vélocipède noemt. De ongelukkigen waren wel te beklagen. De wind bolde hun rokken op of draaide ze om de machine heen. Sommigen hadden 'n schuchtere poging gewaagd om zich van dien hinder te bevrijden. Ze hadden 'n »dames-fietsbroek" aangetrokken, d. w. z. 'n rok aan ieder been. Voor hun purperrood, verhit gezicht hadden

de ongelukkigen nog 'n voile, zeker om de weldadige werking van de transpiratie tegen te gaan. Allen droegen 'n corset. Het ergste is nog dat die saamgedrukte, opgedirkte, en opgesmukte wezens zwakke en misvormde kinderen voortbrengen. Hebt u ooit gebochelde of kreupele wilden of dieren gezien? Neen, niet waar? 't Is dus 'n uitsluitend voorrecht van den beschaafden mensch die monsters voort te brengen. Bij den mensch is leelijkheid en misvormdheid regel, bij de dieren uitzondering. Wij weten dat dat vooral ligt aan de kleeding. Laten we nu eens kijken hoe 't staat met de leelijke sexe, en die 't eigenlijk veel minder is dan de andere, omdat de mannen in veel gunstiger omstandigheden verkeeren. Ze doen zich minder geweld aan, en kunnen hun lichaam beter ontwikkelen. Toch komen ze van dezelfde moeder, en ze kunnen maar weinig veranderen aan de gebreken die ze bij hun geboorte meebrengen. Bovendien zijn ook zij niet volkomen vrij. Het schijnt dat julli liever 'n vierkante dikke paal ziet dan 'n mooi gerond en omlijnd been, want door den pantalon tracht je 't te doen lijken op 'n olifantspoot. Het hoofd kijkt zeker waardiger rond wanneer het boven 'n gesteven en gedast boord uitkomt, dat je in je ooren snijdt en 't draaien van den hals bemoeilijkt, dan wanneer 't zich op 'n vrijen blooten hals verheft. Iemand in fietskostuum, met 'n kort buis, 'n korten broek, nauwsluitende kousen, 'n vlug petje, krachtig, los, vrij in z'n bewegingen, zou zich niet durven begeven op 'n receptie in 'n salon. Hij zou de grootste ergernis verwekken. Hij is niet »gekleed." Om »gekleed"

te zijn, en om de hoogste *chic* te bereiken, moet hij zich in 'n stijve lange jas steken, met 'n heel hoogen boord, 'n zwaluwstaart, 'n kachelpijp en de rest, moet hij op 'n stijve pop lijken, ingesnoerd, belachelijk en onhandig. Is 't niet 'n neerhalen van 't menschelijk ideaal, is 't niet 'n verkeerd begrepen ijdelheid — die misschien even veel voorkomt als verkeerd begrepen eigenbelang, — is 't niet 'n bewijs van 'n zoo kinderachtige beuzelachtigheid dat het waarlijk verwonderlijk is dat men van vooruitgang durft spreken?"

»Nu, beste dokter, riep ik uit, dat is nog eens naar den uiterlijken schijn oordeelen! Om eenige belachelijke gewoonten, en die ons vooral worden opgedrongen door sommige klassen die niets te doen hebben, veroordeelt u onze heele beschaving. En u vergeet dat er vroeger nog veel bespottelijker gewoonten bestonden. De vooruitgang te willen loochenen, is dunkt me te loochenen dat het om twaalf uur 's middags dag is."

»'t Is niet naar den schijn dat ik oordeel, maar naar symptomen. Bovendien vraag ik niet of julli sedert twee of drie eeuwen bent vooruit gegaan, maar ik vraag waarin er vooruitgang is sedert de oude Grieken, drie-en-twintig eeuwen her? Zijn de westerlingen over 't algemeen gelukkiger? Weten ze 't leven beter te genieten? 't Schijnt ironie die vraag te stellen. Is er bij u 'n inniger intellectueel leven? Maar welk deel van 't intellectueele leven heeft dan wel gewonnen? 't Is zeker niet de kunstzin of 't vermogen door iets schoons te worden aangedaan. Bij de Grieken was 't heele volk kunstenaar; hun woningen, hun kleeding, hun dage-

lijksch leven geven er even goed getuigenis van als hun gedenkteekenen en hun eeredienst. Maar 't kwam vooral uit in de vereering van 't allermooiste, de menschelijke persoon. Zij klemden het lichaam niet in 'n étui die het door gestadige drukking vervormt, ze hulden het los in 'n kleedij met ruime plooien, die de vormen afteekende, de heupen vrij liet en geen enkele beweging belemmerde. De voeten bloot of geschoeid in sandalen die gemakkelijk over de wreef van de voet werden vastgebonden. De natuurlijke haartooi, die 't toch zeker wel wint in schoonheid van julli vlechten, kurketrekkers, krulletjes of chignons. De vereering van lichaamsschoonheid heeft dus bij den vooruitgang niets gewonnen. Laten we nu het verstandelijk deel eens bekijken. En hier veroordeelt u al dadelijk het *mens sana in corpore sano* [1]). Maar, als er sprake is van 'n heel ras, dan zou ik 't spreekwoord liever omkeeren, en zeggen : *corpus sanum quia mens sana* [2]). Evenals 'n mensch met scheeve opvattingen veel kans loopt 'n verkeerde levenswijs te volgen en dientengevolge ziek te worden, zoo zal 't ook gaan met 'n volk. In plaats van den dokter te roepen, zal het bezweringen uitspreken, allerlei vieze praktijken toepassen, en 'n heiligen afschuw hebben van schoon water en frissche lucht. Een volk daarentegen dat de noodzakelijkheid begrijpt van beweging in de open lucht, van zindelijkheid, van goed voedsel en matigheid in

---

[1]) Een gezonde geest in 'n gezond lichaam.

[2]) Het lichaam is gezond omdat de geest gezond is.

alles, moet ten slotte wel gezond worden. Dat was 't geval met de oude Grieken. Hun goede gezondheid en lichaamsschoonheid waren teekenen van hun gezonden geest."

»Mij dunkt toch, zei ik, daar u van intellectueel leven spreekt, dat de wetenschap en de wetenschappelijke geest groote vorderingen hebben gemaakt sedert de oude Grieken."

»Ja, de wetenschap is vooruitgegaan, net als 'n gebouw hooger wordt waar ieder geslacht 'n verdieping bijbouwt. Julli hebt 'n ruimer blik, omdat je op de achtste verdieping woont. De ouden woonden op den beganen grond. Maar hoe staat het met de scherpzinnigheid en den drang naar kennis? Vind eens tien personen onder uw kennissen, die, in plaats van in 'n salon over 't mooie of leelijke weer te praten, of over 't laatste schandaal, of hun kleine geharrewar — wat de Engelschen *small talk* noemen, — over 'n wijsgeerige kwestie gaan spreken, evenals, ik zeg niet Sokrates en z'n leerlingen, maar als de kooplui die hun onthaalden in hun huis. De eerste philosophen trouwens waren kooplui uit Milete. De eerbied voor de dingen van den geest was zoo groot in Griekenland, dat men het 'n schande vond voor geld te onderwijzen. Beroemde mannen onderwezen voor hun genoegen. Hun beste leerlingen volgden hun op hun reizen, om geest en hart te ontwikkelen. Wie geeft nu gratis onderwijs? Wie ziet in studie iets anders dan 'n middel om z'n kost te verdienen? Misschien éen op tienduizend. En zelfs bij die weinigen, wat 'n specialiteiten-geleerdheid! Hun

streven is niet 'n compleet mensch te worden, harmonische ontwikkeling van alle vermogens te bereiken, maar hardnekkig 'n klein hoekje van 't veld van menschelijke kennis te doorwroeten, om er 'n stroohalmpje te ontdekken dat 'n ander niet gezien heeft. Nog eens, waar is de vooruitgang?"

»Maar is er," zoo redeneerende, wel vooruitgang mogelijk, en ben julli dan verder dan wij?"

»Wel natuurlijk, en u zult begrijpen hoe onze beschaving veel vollediger en veel verder moet zijn dan de uwe. Gedurende de Romeinsche overheersching, die de Attische beschaving gedood heeft, en die al 'n tijd van halve barbaarschheid was, maar nog meer gedurende de middeleeuwen, is in Europa de fakkel van 't verstandelijk leven, die was aangestoken door de Grieken, uitgebluscht. De Germaansche volken, de Mongolen, de Westgothen en Oostgothen, de Noormannen, de Sarmaten zijn in horden Europa binnengevallen en hebben 't Romeinsche rijk overstroomd, en 't monnikendom heeft hun werk voltooid. Wij daarentegen hebben voortgezet wat onze voorouders begonnen hadden.

Wij hebben al die kostbare gedenkteekenen van antike literatuur en kunst bewaard, waarvan julli maar brokstukken hebben. Wij hebben alle treurspelen van Aeschylus, Sophokles en Euripides, de comedies van Aristophanes, de groote wijsgeeren, alles van Demokritos en Protagoras, waarvan julli geen regel hebben. Wij hebben al die eeuwen gehad om in vrede aan de groote taak te werken, zonder verlies van krachten of moreele inspanning voor oorlog of expedities naar

verre landen. Denk eens wat 'n harmonische ontwikkeling, wat 'n langzame volmaking ons deel is geweest, terwijl bij julli alles nog tasten was in den blinde en machtelooze navolging! Eerst in de zeventiende eeuw zien we in Europa iets bizonders gebeuren, het werk van 'n Newton b.v., en van af dien tijd hebben we ons op de hoogte gehouden van alles wat er omgaat. Toen het tijdperk van de machines bij u is begonnen, hebben we uw verwachtingen en uw teleurstellingen voorzien. Want we hebben begrepen dat in 'n wereld die geen eerbied had voor het individu, de heerschappij van de machine noodwendig moest leiden tot 'n wreeder en monsterachtiger slavernij, dan die welke heette afgeschaft te zijn. Toen we zagen dat de stoom met zich meebracht de rook, het lawaai, de zwartheid, de leelijkheid, de lage verdierlijking van de mijnwerkers- en arbeidersbevolking, hebben we ons wel gewacht hem bij ons in te voeren; vooral ook omdat wij niet dien haast hebben om te leven die bij u iedere minuut doet uitzuinigen, en die, om den tijd uit te sparen, het leven verkort. Wij beschouwen het werk ook niet als 'n straf zooals de christelijke leer wil, maar veeleer als 'n gegenoegen, en we hebben heelemaal geen zin die »sport" af te staan aan machines die er geen plezier van hebben en die, door ons alle ingewikkeld werk uit de handen te nemen, ons die handigheid zouden benemen die we zoo op prijs stellen. 't Is volstrekt geen verdienste van ons; de levensomstandigheden en de voorwaarden van ontwikkeling zijn ons gunstig geweest."

Ik werd nieuwsgierig om die beschaving waarvan

zoo hoog werd opgegeven, beter te leeren kennen. Ik vroeg daarom den dokter waarom ze ons dadelijk bij onze aankomst de kleeren die we droegen, hadden uitgetrokken.

»Waren ze in goeden staat?" vroeg hij.

»Neen, ze waren in heel slechten staat, gescheurd, vuil, met zeewater doortrokken, maar 't was toch beter dan niets."

»Waarom was het beter dan niets? Schaam julli je over de vormen die de natuur je gegeven heeft? En vind je vuile en gescheurde stoffen mooier dan 't prachtige weefsel dat de menschelijke huid is?"

»'t Is dus op grond van artistieke overwegingen, dat die matrozen ons uitgekleed hebben?"

»Waarom niet?" antwoordde de dokter. »Ons heele volk is artist, als u ten minste zoo iemand noemt die gehinderd wordt door iets leelijks, en die houdt van wat mooi en rein is. Als julli onze stad in lompen hadt doorgewandeld, zou je de kinderen verschrikt hebben en iedereen hebben doen walgen. Het is dus heel natuurlijk dat ze julli gauw van die vodden hebben bevrijd. Daarna, zooals u zich herinnert, is onze eerste zorg geweest u 'n bad te geven, en daar men had gemerkt dat je graag kleeren hadt, heeft men u schoone gegeven."

»Is bij u iedereen vrij kleeren te dragen of niet?"

»Natuurlijk, maar boven 'n zekeren leeftijd is 't gewoonte zich te kleeden. Getrouwde vrouwen zijn ook meestal gekleed. 't Is niet zoozeer de kuischheid die 't vereischt als de zorg voor schoonheid. De ouderdom en de zwangerschap maken de lijnen minder zuiver

en men verbergt liever wat niet een zekere schoonheid heeft. Kinderen loopen altijd naakt; zoo worden ze sterk, mooi en bevallig; want de schoonheid is niets dan 'n normale, evenredige ontwikkeling van alle deelen, en de bevalligheid is de volkomen vrije beweging van 'n mooi lichaam en de volkomen beantwoording van de middelen aan 't doel. Veel werklui zijn ook naakt. De kleeren zouden hun in hun arbeid belemmeren. En om gymnastiek te doen, kleedt men zich ook heelemaal uit."

»Doen vrouwen ook aan gymnastiek?"

»Natuurlijk, er zijn gymnastiekscholen voor mannen en voor vrouwen, voor jongens en meisjes. Er worden weinig woeste bewegingen uitgevoerd en bijna geen sterke toeren. Al de zorg van den medicus die de oefeningen leidt..."

»De medicus?" riep ik uit.

»O ja, dat heb ik u nog niet gezegd," antwoordde m'n gastheer lachende. »Bij ons is de betrekking van geneesheer zoowat dezelfde als die van gymnastiekleeraar. En dat brengt me te binnen dat ik u nog 'n verklaring schuldig ben. Ik sprak u over m'n *clienten*, en toen hebt u me willen verbeteren door te zeggen: m'n *patienten*. Ik begrijp die vergissing, want bij u roept men den dokter alleen als men ziek is. Bij ons raadpleegt men hem juist 't meest als men gezond is. Men vraagt hem raad voor de hygiène, de lichaamsoefeningen, de baden, het werk, de voeding, en de opvoeding van de kinderen. Als onze geneesheeren van de zieken moesten leven, zouden ze niet ver komen, want die zijn er niet veel."

»Niet veel zieken, bij deze brandende tropische zon?"

»De zon is de groote geneesheer, en wat de andere betreft, hun voornaamste zorg bestaat in 't voorkómen van ziekten, in 't verzorgen van de menschelijke schoonheid en het leiden van de lichaamsoefeningen. Waarom zouden er voor de lichamelijke opvoeding niet even goed bevoegde leeraren zijn als voor de verstandelijke opvoeding? Hoe wil je dat iemand het lichaam van de jonge menschen harmonisch en rationeel ontwikkelt, als hij niet 'n nauwkeurige kennis heeft van de anatomie en van de heele inrichting van 't menschelijk lichaam? Hoe wil je dat hij precies weet hoeveel oefening en wat voor voedsel ieder noodig heeft, en op welke uren van den dag, als hij niet vertrouwd is met de gezondheidsleer, en met ieders individueel gestel? Ik zei dus dat al de zorg van den medicus of den gymnastiekleeraar — dat is hetzelfde — er op gericht moet zijn het lichaam leniger te maken en 'n mooi evenwicht tusschen alle lichaamsdeelen te ontwikkelen. Ik begrijp niet hoe uw gymnastiekleeraars de ontwikkeling van iedere spier kunnen nagaan, als je de kleeren aanhoudt bij de oefeningen. Bovendien 't woord *gymnastiek*, dat julli ook gebruikt, zegt al, dat de oefeningen naakt moeten worden uitgevoerd, want het komt af van γυμνός, naakt."

»Ja maar, zei ik, ze vinden 't bij ons aanstootelijk je in 't bijzijn van anderen naakt uit te kleeden, en ook is 't klimaat er niet voor geschikt."

»Dat laatste argument heeft eenige kracht, zei hij, hoewel men kan opmerken dat daar waar 't klimaat

het toestaat, men 't ook niet doet (b. v. in Zuid-Europa of in de kolonien). Er zijn bovendien zooveel milde klimaten in de wereld, dat wij niet begrijpen waarom ze bij u zoo blijven hokken op 't plekje grond waar de ouders en de grootouders geboren zijn. De kosten van 't levensonderhoud zijn ook veel hooger in 'n koud dan in 'n warm land. Wat nu betreft het aanstootelijk of onfatsoenlijk vinden van de natuurlijke vormen die de godheid ons gegeven heeft, 't is nog al beleedigend om zich daarvoor te schamen. Wat zoudt u zeggen van iemand die van u 'n mooi standbeeld of 'n mooi schilderij gekregen had, en die 't met 'n dikken sluier bedekte en zich schaamde 't aan z'n vrienden te laten zien? .... Iets trouwens wat me zeer heeft verwonderd, is dat die gewoonte naakt rond te loopen u niet hindert bij de wilden, daar de Parijzenaars ze in den Jardin d'acclimatation met hun vrouwen en kinderen gaan kijken, en ook niet in bronzen of marmeren beelden, die in uw openbare tuinen en musea met hun naaktheid staan te prijken, of waarvan 't heele costuum bestaat uit 'n vijgenblad."

»Dat hindert ons niet, zei ik, omdat de standbeelden van marmer of brons zijn, en de natuurlijke kleur niet hebben. De negers zijn zwart, en hun bloote huid heeft voor ons niets aantrekkelijks. Bovendien, wat men vooral stuitend vindt, is z'n naaktheid te toonen aan personen van 'n andere sexe. Er zouden ook rare dingen kunnen gebeuren."

»Ha, ha! riep de dokter, daar hebt u den spijker op den kop geslagen! Als men julli naakte mannen

of vrouwen laat zien, heeft dat gezicht voor u iets *aantrekkelijks,* en je wendt voor dat je stuitend vindt waar je eigenlijk zin in hebt! Dat is 'n mooie huichelarij! Dat komt allemaal van die mooie christelijke godsdienst, waar julli zoo trotsch op bent. *De menschen mogen de aardsche dingen niet aantrekkelijk vinden,* dat is het geheime idee van het christendom, dat is de intime gedachte die tot de minste bizonderheden van 't dagelijksch leven geregeld heeft, en hoewel de meesten onder u die middeleeuwsche begrippen ver van zich hebben gestooten, heb julli je nog niet aan hun feitelijke heerschappij ontworsteld. Ongemerkt zijn al uw gewoonten er nog van doordrongen. Het ascetisme, dat het verborgen beginsel is van de christelijke leer, wil dat je al je natuurlijke neigingen onderdrukt, dat je je zedelijke natuur misvormt, even goed als uw kleeren het lichaam misvormen. Julli draagt 'n dwangbuis van binnen en van buiten, en julli pronkt er mee. Je stuurt van die dwangbuizen naar de onbeschaafde volken, dat noem je hun bekeeren en hun beschaven. Maar de natuur, telkens teruggedrongen, herneemt telkens z'n rechten. Waartoe zouden u al die pikante verhaaltjes dienen, die dubbelzinnige anecdoten, die schuine moppen, als je niet van tijd tot tijd de behoefte voelde u te wreken over die voortdurende wegstopperij, als de aardigheid er van niet juist bestond in die inbreuk op 't fatsoen, in 't lekkere van de verboden vrucht? En in uw romans komt altijd de echtbreuk op de proppen. Julli bent net losgelaten schooljongens die vinden dat de appels van den buur-

man veel lekkerder smaken, omdat ze gekaapt zijn. Wat voor aantrekkelijks, vraag ik u, zouden al die praatjes hebben in 'n land waar men vrij over den omgang tusschen de geslachten kon spreken, en op natuurlijken toon over natuurlijke dingen? Dat juist is wat bij ons gebeurt. Niemand schaamt zich over wat natuurlijk is, en men is des te kuischer omdat de preutschheid — en zelfs de schaamte — ons onbekend is."

HOOFDSTUK V.

HOE DE HEDONIËRS 'N AMBACHT LEEREN.

Den volgenden dag, toen we op weg waren naar de Ambachtsschool, zei de dokter tegen me: »Om goed te begrijpen wat u zien zult, moet ik u eerst ons stelsel van opvoeding uitleggen. Ons onderwijs is geheel gratis voor alle minderjarige personen. Die meerderjarig zijn moeten betalen."

»Op welken leeftijd wordt men meerderjarig?"

»Men is meerderjarig zoodra men 'n ambacht uitoefent dat je kan onderhouden. Toen we de kosteloosheid van 't onderwijs voor alle minderjarigen hebben ingevoerd, is dat vooral gebeurd door twee overwegingen. De eerste is dat de geldelijke omstandigheden van de ouders, waar de kinderen geen part of deel aan hebben, geen invloed moeten hebben op hun toekomst, tenminste zoo weinig mogelijk. De tweede is dat het voor den staat 'n goede geldbelegging is, want de sommen die hij voor opvoeding en opleiding uitgeeft, zullen later weer teruggegeven worden in diensten aan de gemeenschap

bewezen, vooral omdat ons onderwijs geheel practisch is, en rechtstreeks voorbereidt tot alle mogelijke ambachten en betrekkingen.

Op hun zesde of zevende jaar worden de kinderen gewoonlijk naar de lagere school gestuurd. De ouders moeten 'n verslag omtrent hun kinderen opmaken, hun aanleg, hun karakter, hun lichamelijke en zedelijke bizonderheden. Dat verslag wordt aan den onderwijzer gegeven onder wiens leiding ze 't eerst zullen komen; zonder er al te veel waarde aan te hechten, kan men er toch dikwijls niet te versmaden aanwijzingen in vinden. En die gewoonte heeft ook het voordeel de ouders er toe te brengen hun kinderen te bestudeeren, zich rekenschap te geven van hun karakter en ze goed op te voeden.

Wanneer ze nog heel jong zijn, werken ze maar heel kort. Men vermaakt hun zooveel mogelijk, men ziet toe op hun spelen, men vertelt hun verhaaltjes, men veroorlooft hun vragen te stellen, men tracht hun zooveel mogelijk allerlei dingen te leeren zonder 'n onderwijzenden toon aan te slaan. 'n Grondstelling die bij ons nog al eens wordt aangehaald is: volg het kind liever dan dat je het leidt. Men wil daarmee zeggen dat het kind als 't ware zich zelf moet opvoeden. Men hoeft het maar de middelen te geven waar het om *vraagt*. De opvoeder stelt meer voor, doet meer aan de hand dan dat hij 'n taak oplegt. Hij moet ook afwachten tot de weetgierigheid van 't kind zich op iets vestigt om 't hem te onderwijzen. Hij zal wellicht trachten die weetgierigheid op te wekken, als ze niet heel levendig is. Maar

dat is niet erg noodig. Kinderen zijn van nature onvermoeibare vragers. Maar de ware pedagoog zal die nieuwsgierigheid niet alleen door z'n antwoorden bevredi gen In 't algemeen zal hij 't kind veeleer de middelen om iets te leeren verschaffen dan de kennis zelf. Dat zijn de groote beginselen die 't lager onderwijs bezielen. Naarmate de leerling grooter wordt en ouder, wordt het onderwijs stelselmatiger en 't aantal uren per dag grooter. Als 't kind weinig aanleg heeft om veel theorie te verwerken, verlaat hij de school op z'n twaalfde of dertiende jaar en komt dan op de Ambachtsschool. Als hij vlug is, kan hij z'n studien voortzetten zoolang hij z'n keus niet bepaald heeft. Men gaat te rade met z'n aanleg en voorliefde bij alle vakken die men hem leert, en men wacht tot hij z'n keus gedaan heeft. En zelfs nadat hij gekozen heeft, kan hij zich bedenken en van richting veranderen.

Toch zijn er ook heel begaafde leerlingen die vroeg naar de Ambachtsschool gaan. Want handenarbeid wordt niet zooals bij u geminacht. Een Franschman van goeden huize zal nooit smid of timmerman worden. Dat komt omdat er bij u 'n scherp onderscheid bestaat tusschen 'n werkman en 'n kunstenaar. Bij ons juist, waar de kunst niet iets is dat boven 't leven zweeft, maar overal 't leven doordringt, is ieder ambacht 'n kunstvak, en iedere werkman is 'n artist. De verstompende bezigheden, als die er zijn, worden door slaven, dieren of machines verricht. Daar waar integendeel de machine kans zou hebben den werkman stomp te maken, hebben we de machine verbannen. Want de mensch mag nooit

'n middel zijn, hij is overal doel. Julli hebt hoog opgegeven van vorderingen in de nijverheid, terwijl menschen in onderaardsche holen de steenkool moesten loswroeten, en hun heele leven in nacht moesten doorbrengen, en terwijl heele bevolkingen in ongezonde fabrieken verwelkten. Hoe kan er vooruitgang bestaan in de nijverheid, wanneer het lot van de nijvere menschen verergert? Is de industrie 'n godheid die boven den mensch zweeft, in plaats van z'n dienares te zijn? Is de doode materie het doel van de voortbrenging, in plaats van 't welzijn van den mensch? In werkelijkheid werden 'n menigte individuen opgeofferd aan 't gemak van anderen; dezen waren in klein aantal, maar al waren ze legio geweest, dan zou 't nog niet geoorloofd zijn de gezondheid of 't geluk van 'n enkel mensch voor hen op te offeren; want deze eene mensch is even belangwekkend als ieder andere. — Maar hier zijn we aan de school."

Wij gingen 'n indrukwekkend gebouw binnen, in den statigen en eenvoudigen antiken stijl.

»Laten we links af gaan, zei de dokter, nadat we de vestibule hadden betreden. We zullen met de eenvoudigste ambachten beginnen, die waarvan de leertijd het kortste is. De jongelui leeren er gewoonlijk drie of vier. Dat is onze manier om de werkliedenkwestie op te lossen. Men wil wel eens van beroep veranderen. Men merkt b.v. dat de winsten in 't bedrijf dat men gekozen heeft, minder worden of dat er 'n ander is dat buitengewone winsten afwerpt. Niets belet u dan van bezigheid te veranderen of zelfs 'n

nieuw vak te leeren. Als men er maar éen kent, dan kunnen werkeloosheid, ontslag of slapte je aan lager wal brengen. Dat kan ons niet overkomen. U ziet hier leerlingen van iederen leeftijd. Het is zelfs regel dat in 't contract bepaald wordt dat als de werkman van ambacht veranderen wil, de patroon hem vrij zal laten op de uren dat hij de lessen van de school moet volgen."

»Hebben uw werklui 'n geschreven contract met den patroon?"

»Wel zeker. Als ze 't niet hadden, zouden ze van de willekeur van den baas afhangen, en deze van de willekeur van z'n werklieden. Ze zouden hem in den steek kunnen laten op 't oogenblik dat hij hun hulp het meest noodig heeft. Iedere werkstaking die ineens wordt begonnen is 'n contractbreuk, maar iedere loonsverlaging en ieder onmiddelijk ontslag is 't niet minder. Ik houd nu eigenlijk beschouwingen over denkbeeldige toestanden, want wij hebben al die waarborgen bijna niet noodig. Bij ons kent men niet die haat en dat wreede egoïsme dat bij u den strijd tusschen de partijen kenmerkt. Maar men moet het vraagstuk natuurlijk zuiver stellen, en de tegenwoordige toestand is ook wel eenigszins het resultaat van die waarborgen en voorzorgen. Bij ons zijn werkstakingen niet alleen onmogelijk, ze zijn niet noodig, daar men 'n ambacht waar te veel concurrentie is kan verlaten voor een waar krachten gevraagd worden. De maatschappij in haar geheel vaart er ook wel bij; want als de winsten in 'n bedrijf aanzienlijk zijn, is dat 'n

teeken dat de voortbrengselen er van voor de maatschappij noodiger zijn dan van andere. En 't is wenschelijk dat in iedere behoefte snel voorzien wordt."

Ik kon niet anders dan deze regeling bewonderen. Het was 'n manier om de vrijheid overeen te brengen met de orde, waaraan de moderne staten niet gedacht hebben. Wij schrijven 't woord Vrijheid op den gevel van onze publieke gebouwen, maar waar is ze nog meer te vinden?

»Er is nog 'n ander verschil, zei de dokter, tusschen het stelsel dat men hier volgt en het uwe. Bij u leert men het ambacht dadelijk bij den baas. Dat verlengt den leertijd onnoodig. De jonge leerling doet boodschappen voor zijn baas, of hij doet het grove werk, 't is minder 'n leerjongen dan 'n knechtje. Bovendien heeft de baas niet altijd het noodige talent of 't geduld om den leerling goed uit te leggen wat hij leeren moet. Bij ons daarentegen, komt het jonge mensch op de school, waar hij in drie maanden leert wat 'n baas hem in drie jaar zou leeren. Ook kunnen we hier het onderwijs stelselmatiger en vollediger inrichten."

»Maar bent u dan niet bang dat het te theoretisch wordt?"

»Neen, want we kiezen gewoonlijk de onderwijzers uit de werklieden die 'n buitengewone bekwaamheid aan den dag hebben gelegd. Overigens is bij ons onderwijs de theorie altijd nauw met de practijk verbonden."

»Hoe lang duurt de voorbereiding?"

»Er is geen vaste duur voor. Als de leerling alles

heeft gedaan wat het ambacht meebrengt, laat men z'n werk aan de directeuren zien en aan den baas die hem in dienst wil nemen, en als ieder tevreden is, krijgt hij 'n getuigschrift en verlaat de school. Gewoonlijk oefent hij dat ambacht eenigen tijd uit, vóórdat hij 'n nieuw aanleert, om er goed in te komen, en daarna komt hij weer op school terug. Hij kan dan oordeelen over de voor- en nadeelen van ieder ambacht dat hij geleerd heeft, en zijn keus daarnaar regelen. Op 'n andere manier nog heeft die breede grondslag voor de opleiding de beste resultaten. Want men past dikwijls met goed gevolg 'n bewerking van 't eene ambacht in 't andere toe, en vindt zoo iets nieuws. Er zijn voorbeelden bij ons dat men al op de ambachtsschool werktuigen en methoden heeft moeten uitvinden voor leerlingen die anders wilden werken dan hun geleerd werd. Dat verwondert u? Die handelwijze heeft toch 'n dubbel voordeel. Ze geeft dikwijls aanleiding tot gelukkige vondsten, en als ze 't niet doet, heeft ze altijd waarde voor de opvoeding. Want door zelf te zoeken leert men beter en meer dan door lijdelijk voor het gezag van 'n meester te buigen, en na 'n mislukking ziet men duidelijker waarom de dingen niet worden gedaan zooals men ze wilde doen."

»Ik zie hier bijna evenveel meisjes als jongens, zei ik tegen m'n gids, leeren de vrouwen dan ook alle ambachten?"

»Ze leeren alle ambachten die ze willen, zei hij, want ze staan niet veel achter bij ons in lichamelijke kracht en

intelligentie. De opvoeding voor de meisjes is ongeveer gelijk aan die van de jongens, want om de gezellin van den man te zijn, moet de vrouw zijn gelijke zijn. Als ze niet met hem kan spreken over wat hem belang inboezemt, en 'n werkzaam deel weet te nemen aan zijn bezigheden, zal hij ten slotte liever 't gezelschap van mannen opzoeken. Er is ook nog 'n stoffelijk voordeel aan verbonden, want het is duidelijk dat de voortbrenging dubbel zoo groot is als wanneer alleen de man werkt."

»Dat is 'n stelsel dat men bij ons niet goed zou kunnen doorvoeren, zei ik, want de verschillende bedrijven en betrekkingen zijn al zoo overvuld, en de concurrentie van de vrouwen zou maken...."

»Wat? dat ieders portie kleiner werd? Dat komt er op neer dat men beweert: Als twee personen werken, dan zal de uitkomst kleiner zijn dan wanneer éen voor twee werkt."

»Maar de mededinging doet toch het loon dalen."

»Ja, als 't product hetzelfde blijft. Maar daar het loon ten slotte afhangt van 't geen wordt voortgebracht, zal het stijgen als de productie stijgt, en in normale omstandigheden verdubbelen als deze verdubbelt."

»Maar de zorgen van het moederschap en de huishoudelijke bezigheden?"

»Primo, zijn alle vrouwen geen moeders. Daar staat tegenover dat veel mannen vaders zijn, en de zorgen van het vaderschap zijn misschien even belangrijk. Secundo, de huishoudelijke bezigheden worden door

slaven of bedienden gedaan, onder toezicht van de *beide* echtgenooten. Er is geen enkele ernstige reden waarom de vrouw 'n grooter aandeel er in zou hebben dan de man. Nu weet ik wel dat de zwangerschap de vrouw sommigen arbeid verbiedt. Maar dan kan ze zich gemakkelijk laten vervangen."

Dit gesprek was niet onafgebroken geweest, zooals ik het hier geef. We hadden onderwijl verscheidene zalen doorloopen, het werk van de leerlingen bekeken, en de voorbeelden, als die er waren, en overal had ik opgemerkt dat het ambacht heel gauw in kunst overging. Er waren er al veel onder de meergevorderden die hun voortbrengselen 'n oorspronkelijken vorm trachtten te geven, een individueel cachet. Allen waren goede teekenaars. Ik maakte er 'n opmerking over. »Ja, zei de dokter, het teekenen is een van de voornaamste dingen die op de lagere school geleerd worden. Ga die zaal niet binnen. Daar geven ze 'n les in de kunst van 'n huis te bouwen. Bijna al onze toekomstige metselaars, timmerlui, enz. volgen 't of hebben 't gevolgd, want ze willen allen zich rekenschap geven van 't geheel waaraan ze meewerken. Zullen we nu 't museum eens gaan zien? Laten we dan deze deur ingaan."

Er waren eerst eenige zalen bestemd voor de opvoeding van 't volk [1]). Die kamers waren door de beste kunstenaars ingericht met de eenvoudigste en

---

[1]) Hiermee worden niet bedoeld de lagere standen, zooals wij 't woord soms gebruiken — maar 't is in tegenstelling van 't individueel onderwijs.

goedkoopste materialen, om te laten zien hoe men voor weinig geld zich gezellig en smaakvol kon inrichten. Bloemen en planten waren bewonderenswaardig kunstig geschikt. De dokter zei me dat de schikking van tijd tot tijd veranderd werd, maar dat men er goede afbeeldingen van bewaarde. De heele verzameling was te zien in eenige portefeuilles. In de volgende zalen zag men nieuwe uitvindingen, met uitleggingen er naast. Ten slotte had men de beste werkstukken van de leerlingen uitgestald.

»Dit is niet erg belangwekkend, zei de dokter. 't Is beter de stukken en modellen van afgebroken woningen en de oude meubelen te zien die in 't historisch museum bewaard worden en die de beste geschiedenis opleveren van de versieringskunst in onze kolonie. Natuurlijk heeft men er alleen de opmerkelijkste en kenmerkendste gedenkteekenen bewaard."

»Ik had het historisch museum niet gezien, en ik kon niets zeggen van den indruk dien het op me zou maken. Maar wel verre van dit werk onbelangwekkend te vinden, werd ik niet moe de soberheid van smaak, de voorliefde voor mooie lijnen en voor eenvoud te bewonderen, die eigenaardig samenging met de stoutheid en verscheidenheid van de onderwerpen. Soms ook had de jonge kunstenaar zich laten inspireeren door de harmonieuze ingewikkeldheid van de oostersche kunst, en men zag gebeeldhouwde kant van bonte kleurenpracht, gekorven hout in Indischen stijl, waar duizend vreemde dieren en plantenfiguren in leefden, of verlakt en ingelegd werk, kostbaar als edelgesteenten, maar in den vorm zoowel

als in de rangschikking van de kleuren vond men overal die hartstocht voor het schoone terug. waarmee de oude Grieken al bezield waren. Nooit was de vreemdigheid 'n doel; het kleine versmolt altijd in de harmonie van 't geheel. Als 't menschelijke figuren waren, was 't onderwerp met buitengewone liefde verzorgd en afgerond, zoodat er 'n schoonheidswellust van uitging. Terwijl ik stond te kijken naar 'n dergelijk werk, dat 'n antiek feest voorstelde, en dat blijkbaar dienen moest als 'n versiering in den trant van die ik in de eetkamer van den dokter gezien had, werd m'n stemming nog versterkt door 'n weemoedige en droomerige melodie door 'n vrouwestem gezongen, want het gebeurt soms dat heelemaal uiteenloopende indrukken samenwerken om 'n bepaalde gemoedsstemming teweeg te brengen. Ik luisterde, en 't leek wel of ik die melodie kende! Ja, 't was 'n lied van Schumann, en daarbij hoorde ik op 'n mooie piano een van die begeleidingen die met den zang 'n soort poëtisch en melodisch weefsel vormen."

»Hé, zei ik tegen m'n gastheer, zingt men hier Europeesche muziek, en hebt u piano's?"

»Waarom zouden we die niet hebben? We hebben van al het beste wat julli ook hebt, en dit is de muziekafdeeling. We zijn door 't museum, dat in 't midden is, in de zuivere kunsten gekomen, de muziek, het tooneelspel, de schilderkunst, de beeldhouwkunst, enz. Het is moeilijk alles op één dag te zien, ik stel u voor nu te gaan eten, de rest kunt u dan morgen of overmorgen zien of wanneer 't het best uitkomt."

HOOFDSTUK VI.

BELEEFDHEID EN VORMEN.

Voordat ik mijn verhaal voortzet, moet ik 'n trek van de Hedonische beschaving vermelden die me vreemd had aangedaan. Ik had 'n zekere scherpte en ruwheid in twistgesprekken opgemerkt die ik moeilijk kon overeenbrengen met de zachtheid van zeden en karakter die uit andere dingen sprak. Toch werden de tegenstanders nooit boos, en werden 't veelal zelfs volkomen eens.

In andere omstandigheden was er eveneens 'n afwezigheid van vormen die tot ruwheid oversloeg. Men groette elkaar nooit, 's avonds noch 's morgens, men zei nooit goeden dag, of goeden nacht; alles wat men deed, bij 'n toevallige ontmoeting of na 'n lange afwezigheid was elkaar toelachen als teeken van herkenning, en tusschen personen die veel van elkaar hielden liefkozingen of kussen. Maar dat was zoo geheel aan 't toeval of aan ieders willekeur overgelaten, dat er heelemaal geen vaste vormen, geen vast gebruik scheen

te bestaan. Ik uitte m'n verwondering tegen den dokter. Hij begon te lachen.

»Ja, zei hij, uw opmerking is juist. De meest gewone beleefdheidsvormen ontbreken bij ons. Beter gezegd, de heele beleefdheid ontbreekt. In onze manieren en in onze woorden, volgen we altijd onze eigen meening, zonder ons te storen aan de ijdelheid of de eigenliefde van anderen. Men zegt nooit »neem me niet kwalijk" als men 'n ander tegenspreekt. Men vraagt nooit verlof om 'n opmerking te maken, men oordeelt over ideen en ook over handelingen met 'n openhartigheid die u wel ruw moet lijken. Er is daarvoor éen reden die alles verklaart: wij trachten waar te zijn. In twistgesprekken valt men nooit de persoon aan, maar altijd de denkbeelden. En zelfs als men de handelingen van iemand afkeurt, is 't om hem beter te maken. Wij kunnen de beleefdheid wel missen, omdat we de welwillendheid hebben. En u zult het met me eens zijn dat die afwezigheid van vormen beter past voor 'n beschaafd volk. Is 't aardig te onderstellen dat uw tegenpartij zooveel ijdelheid heeft dat hij kwaad zal worden als je 'n tegenstrijdige meening uitspreekt? Is 't verstandig hem vergiffenis te vragen als je 'm uit 'n dwaling helpt? 't Zou even rationeel zijn hem verontschuldigingen aan te bieden, als je 'm uit het water haalt. Let maar eens op: de meest achterlijke volken hebben de talrijkste en ingewikkeldste beleefdheidsvormen. Bij de Chineezen is 't niet netjes iemand aan te spreken zonder hem buitengewoon te vleien en zich zelf uit te maken voor z'n onwaardigen slaaf. In

de middeleeuwen precies zoo: de begroetingen en de lieve naampjes zijn legio; maar de lijst van scheldwoorden en verwenschingen is ook van 'n niet te verwerpen rijkdom. Dat alles is 't gevolg van 'n ijdelheid die ontzien of gekwetst moet worden. Een mensch die niets gaf om wat anderen van hem dachten zou even ongevoelig zijn voor loftuitingen als voor beleedigingen."

»Maar die beleefdheidsvormen, zei ik, zijn banaal geworden. Niemand neemt ze ernstig op, en ze dienen alleen maar om den omgang gemakkelijker en aangenamer te maken! 't Is als 't ware de olie in 't maatschappelijk raderwerk."

»Uw vergelijking is heel juist; zoolang er ruwigheid en onvermijdelijke wrijving is, is ze noodig. De beleefdheid in vormen dient als masker om onverschilligheid of hatelijkheid te verbergen. Maar daarom juist moet men op z'n hoede zijn. Juist omdat ze alledaagsch zijn en afgezaagd, en niemand ze letterlijk opneemt, gewent men zich met leugens en banaliteiten genoegen te nemen, en ook zijn eigen ijdelheid te ontzien, omdat iedereen die ontziet. Ze zijn volstrekt niet onontbeerlijk, want tusschen vrienden, man en vrouw en broers en zusters, waar men heelemaal oprecht is, gebruikt men ze niet. Tegenover kinderen ook niet. Dus daar waar de meeste genegenheid is, heerscht het minst beleefdheid. Dat is 'n bewijs dat de beleefdheid 'n soort huichelarij is! 't Is 'n surrogaat voor welwillendheid. Wat nu discussies en redeneeringen in 't bijzonder betreft, wij vinden juist prettig tegen-

gesproken te worden, want we houden van woordentwist en nieuwe ideeen."

Ik merkte later ook nog op dat het gedrag van de mannen tegen de vrouwen ook niet veel afweek van dat tegen andere mannen. Heelemaal geen galanterie, geen enkele voorrang voor 't »schoone geslacht." En volgens hun standpunt, was dat niet meer dan logisch; want als de welwillendheid alleen 't gedrag van de menschen jegens elkaar moet beheerschen, waarom zou men dan minder welwillend zijn jegens mannen dan jegens vrouwen? Maar, doordrongen als ik was van Europeesche begrippen, had ik tijd noodig om er niet door gestuit te worden en om niet al die menschen als vlegels te beschouwen. In al het wezenlijke daarentegen zag ik 'n groote zachtmoedigheid en 'n ongeloofelijke voorkomendheid. 't Geduld waarmee ze hun tegenspreker aanhoorden, hem nooit in de rede vallend tenzij voor 'n geestigen inval, nooit vergetende wat hij gezegd had, de eerbiedige stilte die ze in acht namen als er muziek gemaakt werd, de goedwilligheid waarmee ze mij en iedereen diensten bewezen, waren op den duur zeer aangenaam, vooral omdat het niets wegnam van ieders vrijheid van handelen. De bezoeken die vrienden elkaar brengen hebben niets gedwongens of officieels. Er is geen vaste dag of uur waarop men ontvangt, om eenige afgezaagde en leugenachtige plichtplegingen te wisselen, de omgang is zoo ongedwongen mogelijk. Heel dikwijls zegt men tegen elkaar: ik kom van avond bij je eten; men wacht niet op 'n uitnoodiging, maar men neemt 'n weigering ook niet

kwalijk. Heel dikwijls ook zal iemand tegen 'n kennis zeggen: Ik hoor dat X. van avond bij julli komt, dat zal interessant zijn, ik zou ook wel willen komen." Aan den anderen kant is men ook niet verplicht zekere personen te ontvangen in wier gezelschap men zich maar verveelt of ergert. Eigenlijk is de omgang tusschen personen van te uiteenloopende beschaving en ontwikkeling hier niet mogelijk. In Europa kan men, juist door de vormen, in den waan verkeeren dat men welkom is. Maar hier is de beleefdheid er niet om de antipathie of de onverschilligheid te verbergen. Als niemand in 'n salon het woord tot je richt, is 't nog al natuurlijk dat je er niet meer terugkomt. 't Is heel gewoon tegen mekaar te zeggen: meneer of mevrouw, wat u zegt interesseert me niet; of: ik zie dat we elkaar niet kunnen begrijpen. En zoo zijn de standen die in Europa door geld of maatschappelijke positie worden aangegeven, hier heel scherp afgebakend door ontwikkeling en intelligentie.

HOOFDSTUK VII.

WAAR EUROPA EENS FLINK DE WAARHEID GEZEGD WORDT.

Eens dat de dokter verscheidene kennissen ten eten gevraagd had, kreeg hij bezoek van 'n Hedoniër die uit Europa terugkwam. 't Was merkwaardig zooals iedereen hem gelukkig achtte dat hij weer in 't vaderland terug was. 't Leek net alsof hij aan 'n groot gevaar ontsnapt was. Daar ik wel eens wilde weten of hij over de landen van Europa dezelfde meening had als de dokter, vroeg ik hem of hij Frankrijk en Parijs gezien had en of hij zich er goed geamuseerd had.

»Geamuseerd, meneer, bij de Europeesche barbaren? Ik begrijp niet wat u bedoelt."

»Maar, zei ik 'n beetje geraakt, er zijn toch in Frankrijk even interessante dingen als hier, en voor menschen die 'n beetje achteraf leven...."

»O zeker, zei hij, wat zou anders de reden zijn dat men reisde? Ik ben voor studie op reis gegaan, maar dat is nog iets heel anders dan zich te amuseeren."

»Nu moet ik u om opheldering vragen, zei ik. Want is 't niet altijd 'n genot om nieuwe en belangwekkende dingen te zien?"

»Ja, hernam hij, als er niet te veel onaangename indrukken bij komen. De Europeanen zijn ons te na dan dat men ten opzichte van hun dezelfde onverschilligheid zou ondervinden waarmee men de wilden beschouwt, die meer den indruk maken van merkwaardige dieren, en aan den anderen kant zijn er in Europa te veel dingen die afschuw inboezemen dan dat men er werkelijk kan genieten. Het vuile, leelijke uiterlijk van de steden en dorpen, de ellende die overal met 'n zekere onbeschaamdheid zich vertoont, dat zijn al twee dingen waaraan 'n mensch van hier niet wennen kan."

»Maar in Parijs, zei ik, zijn er toch heel veel zindelijke en deftige wijken."

»Ik heb er gezien die minder vuil waren dan de andere, maar overal vindt men menschen met vodden aan, men hoort overal schril geschreeuw of 't oorverdoovend geratel van rijtuigen, men ziet overal modder, stof en rook."

»Dat is natuurlijk, riep ik, ik zou me niet kunnen voorstellen dat het anders kon zijn."

»Ziet u ze hier?" vroeg hij.

Ik moest bekennen dat ik nog nooit onaangename geluiden gehoord had, geen modder, geen stof en geen rook had opgemerkt. Die afwezigheid van rook vooral was heel merkwaardig, en trof me toen voor 't eerst. Ik nam me voor den dokter te vragen hoe dat kwam.

»Dat is nog alles niet, hernam de reiziger, en dat is

zelfs niets bij 't zedelijk displezier. Wanneer men uw zeden 'n beetje leert kennen, merkt men met verbazing op dat er bij u menschen zijn die in weelde en overvloed leven en anderen die in ellende leven, als twee afzonderlijke menschensoorten. En dan denkt men dat het rijke soort menschen zeker arbeidzaam, verstandig en deugdzaam moet zijn, en het arme ras traag, dom en kwaadaardig, dat ze 'n zoo verschillend lot verdiend hebben. Maar als men de zaak van naderbij bekijkt, dan verneemt men dat de eenen niets bizonders gedaan hebben om dien rijkdom te verdienen, en de anderen zich zelf die ellende niet op den hals hebben gehaald. Beiden zijn geboren in den stand waarin ze leven. Dat is tenminste regel. Men ziet dat uw vrouwen van de wereld en dandies drie keer per dag van toilet verwisselen, en dat ze op straat worden tegengekomen door haveloozen die zelfs geen zindelijk pakje hebben voor de feestdagen. En dan wordt er gesproken van christelijke liefde!"

»Neem me niet kwalijk, zei ik, de liefdadigheid doet wat ze kan. Men geeft de armen dikwijls kleeren, maar na enkele dagen zijn de beste kleeren aan den uitdrager verkocht of in lompen veranderd. Er zijn te veel armen, en men slaat er ten slotte geen acht meer op. Als de rijken al hun goed onder hun verdeelden, zou 't eenige resultaat 'n algemeene ellende zijn."

»Dat bewijst dat er 'n onherstelbare fout in uw beschaving is, of liever uw barbaarschheid. De meerderheid van de westerlingen zijn in 'n toestand die erger is dan die van de wilden. Er zijn er die zich

nooit baden en zich maar zelden wasschen. Men ziet onder hun alle mogelijke gebreken van lichaam en geest, erger dan men 't kan bedenken."

»U hebt wel opgezocht, zei ik, wat onze beschaving ontsiert, maar hebt u ook nagegaan wat haar eer aandoet? Hebt u onze theaters gezien, onze scholen, onze musea, onze reusachtige handels- en nijverheidsondernemingen?"

»Ik heb dat alles gezien, en wat ik niet bespottelijk heb gevonden, vond ik ergerlijk."

»Dat is 'n wegwerpend oordeel, zei ik nog al geraakt, en dat wel eens mag worden gemotiveerd."

»Ik bedoel dat bij alles wat julli doet, je 'n eigenaardig mengsel vertoont van barbaarschheid en van aanvechtingen van beschaving. Maar u hebt zooveel dingen tegelijk genoemd, dat ik u verzoek 't een na 't ander te behandelen. U sprak in de eerste plaats van de schouwburgen. Naar mijn oordeel, zijn het de tempels van den wansmaak. De versiering van de zaal is zoo schel en schreeuwerig als 't maar kan. In plaats van het oog van den toeschouwer naar het tooneel te trekken, en het te doen uitrusten door 'n sobere en rustige versiering, en 'n bescheiden verlichting, schittert het overal van rood en goud, van flikkerende gasvlammen, van toiletten die expres komen om zich te laten bewonderen. Op het plafond, in lichte kleuren geschilderd, fladderen cupido-tjes en godinnen in mythologisch kostuum, zeker om door 't contrast te laten zien wat armzalige en gek toegetakelde poppen zich daar op het tooneel bewegen."

»Maar de stukken en de tooneelspelers, zei ik, wat denkt u daarvan?"

»Ik heb de stukken niet altijd begrepen, gedeeltelijk door de radheid waarmee men in Frankrijk op het tooneel spreekt, en ook door de vreemdheid van de situaties, maar wat ik heb meenen op te merken van de tooneelspelers, is dat jullie heel veel goede blijspelspelers hebt, en misschien geen een goede treurspeler. Bijna altijd wordt er overdreven. Men praat niet zooals men thuis praat. De personen draaien bij 't spreken elkaar den rug toe of spreken in houdingen die onnatuurlijk zijn, en die men dan ook theatrale houdingen noemt (zie maar eens 'n photographie van 'n tooneeltje), de stemmen worden al dadelijk heftig, de opwinding algemeen, en als het tragisch oogenblik komt, dan moet men brullen van razernij of heen en weer vliegen als 'n gek, om tot 'n climax te komen die niet te mat is. Als het bedrijf uit is, begint het publiek dadelijk 'n helsch spektakel te maken. De acteurs zijn er blijkbaar door gevleid, en na elkaar vermoord te hebben of voor 't leven afscheid te hebben genomen, geven ze elkaar 'n handje en komen op 'n rijtje knikken en buigen voor 't publiek. Na die kleine douche op de heftige gemoedsbewegingen die het stuk heeft opgewekt, wordt uw aandacht gevraagd, door 't gordijn met reclames, voor 'n nieuw soort bitter of 'n zeker soort cacao. Er zijn nog heel wat onzinnige dingen waarvan ik niet spreek, zooals de claque b.v. en die u zeker vrij wat beter kent dan ik."

»U bent niet bemoedigend, zei ik; die onzinnigheden

vallen u natuurlijk sterker op dan ons, omdat wij er aan gewoon zijn. Maar wat zegt u dan van onze muziek en onze concerten?"

»Uw muziek is verheven, zei hij. Ik ken niets wat te vergelijken is in hevigheid van passie en gevoel bij 't geen 'n Beethoven, 'n Chopin, 'n Schubert en 'n Schumann hebben voortgebracht. Misschien is er 'n zoo diep ongelukkige toestand als die van de Europeesche maatschappij voor noodig om den kunstenaar dergelijke smartkreten te ontrukken. Wij kennen de werken van uw componisten en we voeren ze dikwijls uit. Maar uw concerten zijn altijd voor mij 'n teleurstelling geweest. De ontzettende smart die die groote werken heeft geinspireerd schijnt u zeker weinig eerbiedwaardig. Want met 'n lachend gezicht gaat u zitten naast dames in groot toilet, onder schel verlichte gaskronen, en er wordt dikwijls over de laatste nieuwtjes nog gepraat als de muziek al begonnen is. En gedurende de uitvoering komen nog meer menschen binnen, men hoort het geritsel van de japonnen en van de programma's, 't verschuiven van stoelen of tafeltjes, 't geloop van de kellners die komen bedienen en 't gerinkel van kopjes of glazen. En vooral dat schelle licht, dat verblindende licht, terwijl om muziek heelemaal te genieten men de stilte van de avondschemering noodig heeft of de kalmte van den nacht!

Ik heb in Europa concertzalen gezien waarvan de vier wanden met kalk waren gewit, en daartegen gasvlammen van afstand tot afstand. Op 'n verhooging weer gasvlammen. Niets om de kaalheid van de planken

te verbergen. Soms op den achtergrond 'n oud theater-decoratief, dat bij de vorige opvoering had dienst gedaan; dikwijls was het tooneel nog opgesierd door eenige instrumenten in hun foudralen of 'n paar pauken in hun overtreksels. Naast u, beweeglijke menschen op matten stoelen in dichte rijen geplaatst, en waar men heel nauw zat en ongemakkelijk. Daar komt 'n musicus op, in zwarte rok en witte das. Hij buigt zich voor 't publiek en gaat voor de piano zitten. Die musicus heeft heelemaal geen eerbied voor de muziek, want hij zal u tracteeren op 'n programma samengesteld als 'n lappen deken. Als hij op stukjes papier alle titels van bekende stukken had geschreven en ze in 'n zak had gedaan, en daarna er eenige op goed geluk uit had getrokken, kon het niet bonter zijn uitgevallen, beter geschikt om 't publiek van wit op zwart, van vreugde tot wanhoop te doen overgaan. Na ieder stuk, 'n pauze dikwijls langer dan 't stuk zelf. — De pianist af. Een dame komt binnen, gedecolleteerd en opgeschikt, die met verdraaiingen van den mond en schokjes van de keel en het hoofd een of ander oude aria met coloratuur of 'n lied van 't moderne repertoire zingt. Dat deel van de uitvoering is weer zoo afwijkend van de nummers die de pianist heeft ten beste gegeven, dat je in eens geneigd bent den geheimzinnigen band te ontdekken die deze laatste vereenigde. Dikwijls is er nog 'n derde executant, een of andere violist of 'n dame die harp speelt, en dan heb je de meest volslagen poespas die je kunt uitdenken. Neen, de eenige keeren dat ik in Europa muziek genoten heb,

was bij de uitvoering door groot orkest van een of ander aanzienlijk werk, of eenige kleine stukjes in de kamer, bij vrinden.”

»Ik ben benieuwd, zei ik, hier ’n concert te hooren, want als julli zoo kieskeurig bent en gevoelig voor uitwendige omstandigheden, zal men zeker op uw concerten alleen zuivere muziek genieten.”

»Hebt u ze hier nog niet gehoord, zei hij? Nu, ik denk wel, als u waarlijk ’n muziekliefhebber bent, zult u voldaan zijn. Maar hoe zou men niet kieskeurig zijn in ’n kunst die zulke teere en vluchtige gevoelens opwekt als de muziek? Het feit al dat je ’n concertzaal binnengaat opzettelijk om ’n beetje melodische poëzie te genieten doet de helft van die poëzie wegvliegen. Misschien ook het feit dat men ’t programma en de titels van de stukken kent. Je weet ongeveer welke stemming door iedere titel wordt voorgesteld en je tracht die kunstmatig bij je op te wekken. Dat lukt natuurlijk slecht. Er is niets zoo heerlijk als in eens een of ander verwijderd gezang te hooren, ’n melodische phrase op ’t oogenblik dat je er niet op verdacht bent, als je langs ’n open venster loopt, of als je in ’n zomernacht je eigen venster opendoet. En meent u dan dat de uitwendige omstandigheden bij muziek van weinig belang zijn?”

»De ware muziekliefhebbers bij ons denken er misschien net zoo over, zei ik, maar ze zijn in klein aantal. De menigte houdt van ’n schitterende omgeving, lawaai en licht. In dat opzicht zijn de andere kunsten er beter aan toe. Men kan in onze musea op z’n gemak en in

volkomen stilte genieten van de kunstschatten die er zijn opgehoopt."

»Opgehoopt is heel goed gezegd, antwoordde hij, en ik vind dat uw musea veel hebben van 'n pakhuis van meubelen. Julli zet op 'n rijtje in 'n galerij allerlei overblijfselen van ontkleurde, half vergane standbeelden, die je in Griekenland en in Azië hebt opgegraven; ruïnes, vormelooze klompen die de Grieken met verachting zouden hebben weggegooid; je stalt ze uit om ze door de kenners te laten bewonderen. Als ze nog in 'n historisch museum gezet werden, dan ging 't nog, want ze hebben waarde als document, maar men zet ze in 'n kunstmuseum, naast heele of herstelde standbeelden, en men maakt er nabootsingen van, 'n Venus zonder armen b.v. waarmee men 'n salon opsiert. Dat is zelfs het beste wat julli hebt. Volgens uw beste kunstkenners, zijn ze mooier dan al de gave en afgewerkte beelden die uw moderne beeldhouwers hebben gemaakt. Als julli niets gedaan hadt dan die minderheid van uw artisten te erkennen, zou daaruit slechts 'n juistheid van oordeel blijken die u eer aandoet. Maar er is nog wat ergers. Julli hebt te goeder trouw gemeend dat de antike standbeelden wit waren, omdat de tijd er de kleuren heeft doen afgaan, en om nu de Grieken na te apen, die je niet begrepen hebt, heb julli allemaal ook witte beelden gemaakt, van koud steen en marmer, en zonder oogappels! In de schilderkunst zijn er in Europa groote meesters geweest, maar ze worden niet erg geëerbiedigd. In plaats van uw woningen door de kunst te verfraaien, richt julli groote magazijnen op, waar de schilderijen

kris en kras door elkaar hangen, 'n dertigtal tegen 'n enkelen muur, en dat noem je 'n museum! 't Is de muzen lasteren en de meesters vermoorden! Ziet u dan niet dat het eene schilderij datgene wat er naast hangt doodslaat, en dat hun aantal het genot afstompt en de aandacht vermoeit?"

»Er is wel iets waars in wat u zegt, hernam ik; we zijn zoo gewend aan onze instellingen dat we er toe komen niet meer te kunnen begrijpen dat ze anders zouden kunnen zijn. Maar men moet ook rekening houden met de historische ontwikkeling, en als men de omstandigheden en het milieu in aanmerking neemt, ziet men hun reden van bestaan. Het zou zeker heel mooi zijn van ieder huis 'n artistiek verblijf te maken, maar men zal er niet toe komen door de musea op te heffen. Al wat men hierbij zou winnen, zouden eenige millioenen zijn op 't budget van de regeering uitgespaard, en die zeker niet aan de belastingschuldigen zouden worden teruggegeven. Maar het volk, dat in afschuwelijke krotten leeft, en 't leven alleen van den leelijken en somberen kant ziet, zou alles verliezen wat hun boven 't prozaïsche van 't bestaan verheft, alles wat hun 'n verhevener en edeler ideaal voorspiegelt. En om nu ieder schilderij in 'n geschikte omgeving te zetten, daar is niet aan te denken. Daar zou men schatten voor noodig hebben en 't zou veel te veel plaats beslaan."

»U hebt volkomen gelijk, antwoordde hij, alle gebreken en onzinnigheden van uw beschaving staan met elkaar in verband, en 't is onmogelijk er een uit te roeien zonder er eerst 'n massa andere te hebben uitgeroeid.

Maar daarom juist noemen wij uw beschaving barbaarschheid."

»U bent niet heel vriendelijk voor ons, zei ik."

»Juist wel, zei hij, want ik zou u wel willen helpen al die misbruiken te hervormen, als ik het kon. Maar ik weet wat het is, u als Europeaan keurt m'n openhartigheid af. Uw beleefdheid verplicht u dikwijls om hardop te bewonderen wat u in den grond van uw hart veracht."

»Neen, zei ik, ik keur uw openhartigheid niet af, maar ik heb moeite om in eens verkeerd te vinden wat ik zoo lang heb bewonderd en liefgehad. Maar, u kunt toch ook niet beweren dat wij in niets zouden uitmunten. Onze wetenschap en onze wetenschappelijke geest, onze geduldige onderzoekingen in de laboratoria, dikwijls gedurende het heele leven van 'n geleerde met de grootste toewijding voortgezet, dat is toch zeker 'n trek in onze beschaving die eenig is en waarop we het recht hebben trotsch te zijn."

»Hoe kan men nu trotsch zijn op wat 'n ander gedaan heeft? Als u zelf iets merkwaardigs hebt uitgevoerd, dan kunt u u daarop beroemen, maar als u trotsch bent op de onderzoekingen van uw geleerden, dan moet u u ook schamen voor de misdaden van uw boeven. Maar met de laatsten wijst u alle solidariteit af, en u beroemt u op 't geen de eersten gewrocht hebben! Ik bewonder ze evenals u, maar ik vind maar heel zelden bij de Europeers dien wetenschappelijken geest waarvan u spreekt."

»Wat! riep ik uit. Is het dan mogelijk die mooie

ontdekkingen te doen zonder wetenschappelijken geest?"

»Ja en neen. Er hoort natuurlijk 'n methode toe, die men streng moet volgen en zelfs met 'n zekere zelfverloochening. Dat hebben uw geleerden gedaan, en dat is, geloof ik, zelfs 't beste wat uw beschaving heeft opgeleverd. U weet misschien nog niet dat wij de leerlingen van onze hooge scholen 'n boek in handen geven dat de geschiedenis van de mooiste onderzoekingen en wetenschappelijke ontdekkingen bevat, en dat de Westersche geleerden er 'n ruime plaats in bestaan. Dat boek heeft al in verscheidene harten van studenten de geestdrift voor de wetenschap ontstoken, en het dient ons om bij allen dien echt wetenschappelijken geest te ontwikkelen die bij u het uitsluitend voorrecht is van eenige zeldzame koppen. Hoe is het mogelijk dat u het voorstelt als 'n erfdeel van uw natie of van de Europeesche natiën in 't algemeen, daar u evengoed weet als ik dat de groote meerderheid van uw landgenooten, zelfs ontwikkelde en knappe menschen, niet voor zich zelf denken, maar hun meeningen van hun omgeving ontvangen of ze kant en klaar koopen? Dat is toch het tegengestelde van den wetenschappelijken geest, die geen enkele meening aanneemt zonder haar te toetsen en te critiseeren."

Ik dacht dat de man bazelde. »Waar hebt u opgemerkt, zei ik, dat de menschen hun meeningen kant en klaar cadeau kregen of ze kochten?"

»Wel, dat heb ik zoowat overal opgemerkt. Omhelzen de kinderen niet gewoonlijk de godsdienst van de ouders? Zijn er bij u geen menschen die ruim be-

zoldigd worden om zekere meeningen te verbreiden die men dogma's noemt, en die men maar zonder onderzoek moet aannemen, als 'n geschenk van den hemel? Of zoo als 'n Engelsch wijsgeer zegt, wien 't was te doen om 't gezag te handhaven: Men moet de dogma's innemen als pillen, inslikken zonder kauwen. Zijn er ook niet heel veel menschen die kwaad worden als men er iets op af wil dingen, en die met den naam van ketterij iedere afwijkende meening brandmerken? Ik heb gebouwen gezien die u kerken noemt en die dikwijls millioenen kosten om ze neer te zetten, die verbazende schatten bezitten, eigenaardig om te bezichtigen. Het zijn staatsiegewaden bezaaid met paarlen en edelgesteenten, dikwijls zonder eenige schoonheid of schilderachtigheid, kinderachtige beeldjes, bonte ruiten, goud en klatergoud. En daarbij is de bevolking die om die kerken krioelt arm, dikwijls ellendig. Is dat niet die dogma's die er worden geleerd erg duur betalen? Er zijn ook genootschappen die men kloosters noemt, waarin mannen of vrouwen huizen die niets voortbrengen, en niettemin ontzaglijke bezittingen hebben, alleen omdat ze die meeningen verbreiden die bij u in aanzien zijn, en in overeenstemming er mee leven, iets wat julli zelf niet altijd den tijd hebt om te doen, door maatschappelijke omstandigheden. En als er menschen zijn die met die gewoonten en die leerstellingen durven spotten, noemt men ze dan niet godslasteraars? Toch vind ik hun vromer dan de anderen."

»Vromer? hoe zoo?"

»Zijn de ware vromen niet zij die den meest volstrekten eerbied voor den wil van hun God hebben?"

»Ja, natuurlijk."

»Wel, als God nu de grondslagen van alle geloof zoo in 't duister gehuld heeft, is het dan niet klaarblijkelijk dat zijn wil is dat de menschen zich zullen onthouden van alle navorsching? Indien men de godheid almacht en bewustzijn toekent, wat was haar dan eenvoudiger dan om alle verschillen tusschen de menschen in eens uit te maken door 'n duidelijke openbaring en daarmee tevens haar eigen bestaan zonneklaar aan te toonen? Dat heeft zij blijkbaar niet gewild. De ware vromen zijn dus zij die zich van alle positief geloof onthouden, behalve misschien 't geloof in 'n hoogste en onbegrijpelijke macht."

»Dat is het agnosticisme, zei ik. Er zijn ook in Europa menschen die die meening toegedaan zijn. Maar de katholieken en protestanten gelooven aan 'n min of meer rechtstreeksche openbaring."

»Ja, dat heb ik gehoord, maar als die openbaring duidelijk en klaarblijkelijk was, dan zou er geen leger van priesters en monniken voor noodig zijn om haar te verbreiden en te verdedigen tegen de aanvallen van 't verstand. Maar 't schijnt juist andersom te zijn, want 'n kerkvader heeft zelfs gezegd: *Credo quia absurdum,* ik geloof 't omdat het ongerijmd is. Als 'n mensch dat heeft kunnen zeggen en nog bewonderd is geworden om z'n wijsheid en vroomheid, dan schijnt mij dat 'n bewijs dat de wetenschappelijke geest bij u niet zeer verbreid is."

»Laten we de godsdienst er toch buiten laten, zei ik, we hebben het nu over de wetenschap. De godsdienst is 'n kwestie van gevoel, en er zijn veel menschen die in alles wat op 't gebied van de gedachte ligt, met kracht zich verzetten tegen allen religieuzen invloed. U maakt het u zelf te makkelijk als u de wetenschap beoordeelt naar den godsdienst. Er zijn bij ons geleerden die heel goede christenen zijn, en die hun onderzoekingen toch met de grootste liefde voor wetenschappelijke waarheid voortzetten, en zonder zich te bekommeren om het conflict dat er uit kan voortkomen met hun godsdienstige opinies."

»Dus er is geen eenheid in uw geest, en hetzelfde hoofd kan twee tegengestelde meeningen bevatten? Doch ik wil den godsdienst er buiten laten. Maar zijn er in de politiek ook geen meeningen die worden goedgekeurd, en andere die worden afgekeurd, en die wisselen al naar 't fortuin dat men bezit of de kliek waartoe men behoort? Noemt men hen die ze belijden niet *weldenkenden,* wat precies hetzelfde wil zeggen als *orthodoxen?* Neemt men in 't algemeen niet de politieke meening over van z'n omgeving? Ziet men veel menschen van adel die socialist zijn of ook maar anti-koningsgezind? Zijn er niet groote dagbladen die als 'n handelsonderneming worden gedreven, en waarin talentvolle menschen in 'n bepaalden geest moeten schrijven? Met uw krant koopt u uw meening iederen morgen. En u bent niet tevreden als uw krant niet uw geliefkoosde meening verkondigt, evenals u ontevreden bent als de bakker u de broodjes niet geeft

waaraan u gewoon bent. Voor waarheidzoekers zouden juist de tegengestelde opinies de meeste waarde hebben. En ziet men in uw discussies dikwijls dat een van de partijen overtuigd wordt door de argumenten van z'n tegenstander? Hoe kan 'n dergelijke tegenstelling met den wetenschappelijken geest bestaan? Ik ga zelfs zoover te beweren dat er geleerden zijn die in alles wat niet op hun speciaal gebied ligt, van die pasklaar gemaakte meeningen hebben, en even schroomvallig daarbuiten zijn als ze op hun eigen gebied durven. Sterker nog: in sommige wetenschappen is er 'n strijd van meeningen die ten deele bepaald wordt door belangen en gezaghebbende personen, in de staathuishoudkunde en in de zedeleer b.v. Uw zeden zijn veel tyrannieker en onverdraagzamer dan uw wetten, want niemand zou al wat hij denkt vrij durven uitspreken, noch doen al wat hem redelijk leek, uit vrees van overal te worden verstooten of met den vinger nagewezen, Dat noemt men bij u de publieke opinie, die niets is dan 'n samenraapsel van vooroordeelen en oppervlakkige meeningen."

Ik stond versteld, te meer omdat al die liefelijkheden op 'n kalmen, bijna vriendelijken toon werden geuit. Ik verlangde er niet naar meer te hooren, ook al omdat ik den nieuwaangekomene al te veel had in beslag genomen, die zich overigens heel gewillig tot m'n beschikking gesteld had en geduldig afwachtte of ik nog iets had te zeggen. De anderen luisterden of onderbraken althans ons gesprek niet. Men ziet hier nooit die beuzelachtige onbeschoftheid die zich midden in 'n

ernstig gesprek werpt, bij voorkeur in 'n ernstig gesprek, om een of andere onbeduidende vraag te doen of een of andere flauwe mop te pas te brengen, en hoewel ik zeer onzacht in m'n bewondering voor veel dingen geschokt was, begon ik toch te vinden dat de Hedoniaansche zeden wel iets goeds hadden.

HOOFDSTUK VIII.

DE BEELDENDE KUNST.

Den volgenden dag zouden we ons tweede bezoek brengen aan de Ambachtsschool, maar ik zei tegen m'n gastheer: »Een van uw gasten van gisteren heeft met me gesproken over beeldhouwkunst, en hij heeft vooral gehekeld het misbruik dat wij van witte standbeelden zouden maken, of ten minste van standbeelden van éen kleur. Ik zou wel eens graag standbeelden zien die uw landgenooten maken, om te weten of ze heel veel verschillen van de onze en of ze 'n beteren indruk maken."

»Dat is heel goed, zei de dokter, we kunnen vandaag wel 't museum gaan zien, en de school 'n anderen keer bezoeken. Om u de waarheid te zeggen [1]), kan

---

[1]) 'N enkele opmerking over den stijl van deze gesprekken. In Hedonië bestaat niet de gekke gewoonte om iemand voor de beleefdheid in 't meervoud (gij) of in de derde persoon (u) aan te spreken. Maar om 't niet te vreemd te maken heb ik de gesprekken zoo weergegeven als ze in 't Hollandsch gewoonlijk worden gehouden. Van daar ook die stoplappen: om u de waarheid te zeggen, enz. alsof men er gewoonlijk maar op los loog.

ik u de mooiste werken niet laten zien, want ze dienen tot versiering van de woonhuizen. Onze kunstenaars werken niet voor de musea; de kunst moet dienen om onze woningen en onze heele omgeving mooier te maken. Maar u zult ook verscheidene meesterstukken vinden in openbare gebouwen en tuinen. In 't museum worden alleen die dingen bewaard die 'n historische waarde hebben, brokstukken van oude gedenkteekenen, dingen die uit den smaak zijn, enz. Maar er zijn wel opmerkelijke voorwerpen bij, en later, als u bij mijn kennissen komt en bij de uwe, zult u 't beste zien wat onze kunstenaars hebben voortgebracht."

We kwamen al heel gauw aan 't historisch museum. Toen ik de vestibule inkwam, bleef ik in verbazing stilstaan. Want op den drempel van de deur waardoor we binnen moesten gaan stonden twee vrouwen van buitengewone schoonheid. Ze stonden volkomen onbewegelijk, alsof ze op iets wachtten. De dokter die m'n aarzeling niet begreep, trok me mee, en toen merkte ik dat het twee standbeelden waren. De eene stelde Clio, de muze van de geschiedenis, voor. Ze had in haar oogen, die de vochtigheid en den glans van natuurlijke oogen hadden, 'n afgetrokken en peinzende uitdrukking, alsof ze dacht aan 't lot van al die geslachten en volken die in 't verleden waren voorbijgegaan. De andere, uit wier gelaat wilskracht en verstand sprak, scheen verdiept in 't lezen van 'n boek. Het was de Studie. Toen ik ze zag, begreep ik voor 't eerst de anecdote van Pygmalion, die verliefd werd op het beeld dat hij gemaakt had. Men zou gezegd

hebben dat de vrouw die las zoo meteen het hoofd wel zou opheffen. Ik begreep ook in eens waarom de Grieken aan bijna al hun standbeelden 'n gemakkelijke en rustige houding hebben gegeven. De groote gelijkenis met de werkelijkheid zou aan iedere andere houding iets pijnlijks gegeven hebben. Het is bizonder vermoeiend lang 'n schilderij te bekijken waarop 'n persoon 'n beweging moet maken die hij nooit uitvoert. Zoo b.v. die man op de groote schilderij van Munkaczy: Christus voor Pilatus. Hij staat met de armen in de lucht en met open mond; hij laat z'n armen nooit vallen en doet z'n mond nooit weer dicht. Dat is voldoende om aan 't stuk z'n decoratieve waarde te ontnemen. De Grieken, die 'n onverbeterlijken smaak hadden, hebben 't uitnemend begrepen, en de Hedoniërs, die er niet minder van doordrongen zijn, nemen 't in acht in al hun kunstwerken.

»'t Is 'n vergissing, zei de dokter, te meenen dat ieder onderwerp maar voor afbeelding geschikt is. De groote kunstenaar is vooral hij die uit de natuur weet uit te kiezen wat stof kan opleveren voor z'n kunst, en al probeert hij, om zich te oefenen, van alles, zeldzame effecten, hevige en vreemde dingen, hij moet die proeven van z'n talent maar liever in portefeuille houden, en nooit uitgeven voor 'n kunstwerk wat niet duurzaam en in allen deele bevredigt."

Alle beelden zijn niet zoo afgewerkt als die daar voor de deur stonden. Evenals wij naast onze olieverfschilderijen aquarellen, potloodteekeningen, etsen, enz. hebben, zoo hebben de Hedoniërs ook ongekleurde of

liever eenkleurige beelden; men kiest dan echter gewoonlijk 'n materiaal dat 'n warmere kleur heeft dan wit marmer. Een manier die ook heel veel wordt toegepast is met drie of vier tinten de kleur van vleesch, haren, lippen en oogen aan te geven. Er zijn beeldhouwers wier streven het is de werkelijkheid zoo getrouw mogelijk na te bootsen en die zoo ver gaan dat ze hun beelden oogharen inzetten en werkelijk haar geven; anderen maken ze ternauwernood af en vergenoegen zich van verre 'n indruk van waarheid te bereiken. Er heerscht daarin de grootste verscheidenheid, zooals in de schilderkunst tusschen de peuterachtige nauwkeurigheid van 'n Gerard Dou en de ruwe vegen van 'n theaterdecoratief. Zooals van zelf spreekt hangt ook veel af van de bestemming van 't werk. Diegene die zich op den nok of op de fries van 'n gebouw bevinden hoeven niet zoo afgewerkt te zijn als die men van nabij ziet. In 't historisch museum waren de meeste 'n beetje misplaatst, buiten hun natuurlijke omgeving. Het doel van dat museum was ook niet om de nieuwsgierigheid van de kijkers te bevredigen, maar eerder om de geleerden bouwstoffen voor hun studiën te leveren. Men zag er geen nieuwsgierige bezoekers; allen die daar waren zaten te lezen of te schrijven. De inrichting was die van 'n boekerij, en veel voorwerpen waren in kasten opgesloten waar 'n beambte de sleutel van had. Ik vroeg wat daarvan de reden was, en ik kreeg tot antwoord dat veel van de voorwerpen te breekbaar waren of te teer gekeurd om aan 't zonlicht blootgesteld te worden. Overal waar

de voorwerpen waren uitgestald, vond men er korte technische verklaringen bij, of boeken die over het onderwerp of over den tijd handelden waartoe ze behoorden lagen op tafels of consoles. Een museum is volgens de Hedoniërs 'n studeer-inrichting, zooals 'n boekerij of 'n natuurhistorisch kabinet, en heeft met kunst niets te maken. De kunst is voor het huis. Er was echter in een van de zalen 'n groep die Venus en Mars voorstelde in het net van Vulcanus gevangen, en de andere goden die nieuwsgierig komen kijken. Die fantazie van 'n kunstenaar uit de zestiende eeuw was in 't historisch museum geplaatst, omdat ze voor de versiering van geen enkel gebouw had kunnen dienen, daar het onderwerp te onzinnig werd gevonden. Want tegenwoordig vatten de Hedoniërs de goden niet meer op als wezens die menschelijke hartstochten en gebreken hebben, maar eerder als antike symbolen, die gemakkelijk te gebruiken zijn voor abstracte begrippen."

Later heb ik in sommige woonhuizen en verscheidene openbare gebouwen de ware meesterwerken van Hedonische kunst kunnen zien. Dat volk heeft op ons hetzelfde voor als hun voorouders. Ze kunnen ieder oogenblik den vorm en de beweging waarnemen van naakte ledematen, en hun kennis van 't menschelijk lichaam is zoo groot dat ze die van de anatomie wel kunnen missen. Ze zeggen zelfs dat ze 't talent van den beeldhouwer bederft, doordat ze hem er toe brengt te willen aangeven wat men niet ziet.

Een standbeeld, 'n schilderij zijn er nooit om zich

zelf; ze maken deel uit van de algemeene versiering. Ik denk dat de Hedoniërs de versiering van onze salons bespottelijk zouden vinden, waar 'n landschap, 'n genrestukje of 'n portret, net gelijk wat, omringd door 'n dikke gouden lijst, hard uitkomt op den achtergrond van 'n eentonig behang, waar honderd maal het zelfde patroon zich herhaalt. Bij ons is er altijd 'n volte van onnoodige meubelen. Sommige salons zijn er zoo mee volgepropt dat ze op 'n magazijn van antiquiteiten lijken. Hier heerscht de uiterste eenvoud. De meubelen zijn zeldzaam en gemakkelijk, de eenheid van stijl is volkomen. De versiering maakt gewoonlijk deel uit van den wand, zooals in de eetzaal van den dokter. Er zijn ook werken die half basrelief, half schilderij zijn. Maar, behalve in staatsievertrekken, die trouwens bij particulieren niet voorkomen, is de versiering zoo discreet mogelijk.

Men verandert haar ook nog al eens. Want er is 'n Hedonisch spreekwoord dat zegt: wat men te lang ziet verveelt de oogen. Maar men heeft toch ook meestal in z'n huis dingen waar men lang op kan kijken.

De drie beeldende kunsten: bouwkunst, beeldhouwkunst en schilderkunst, zijn hier dus zelden gescheiden. Ze werken mee om 'n gelukkig geheel te vormen. En men moet niet gelooven dat dat geheel altijd streng is als 'n Grieksche tempel. Niets wordt hier meer verafschuwd dan eenvormigheid, en de fantazie die de arabesken heeft geborduurd is er even welkom als de strengste eenvoud. Ze zijn zelfs meestal vereenigd, zooals in de Japansche Kunst, die in haar groote lijnen

'n uiterste soberheid in acht neemt, en in bizonderheden 'n groote fijnheid en samengesteldheid vertoont. Maar ieder volk heeft z'n karakter en geeft aan z'n werk den stempel van z'n eigenaardig talent. 't Hedonische munt vooral uit door z'n liefde voor het schoone in al z'n vormen, door de wellust in mooi en zorgvuldig gekromde lijnen, door de harmonieuze schakeering van kleuren, en door de onfeilbare evenredigheid van verhoudingen. Dat zijn misschien eigenschappen die 'n Franschman beter kan waardeeren dan 'n ander, omdat hij ze ook tot op zekere hoogte bezit. Maar wat de Hedonische kunst iets heel eigenaardigs en uitheemsch geeft, zijn de motieven ontleend aan de dieren- en plantenwereld van Afrika. Stel u 'n harmonische samensmelting voor tusschen de Grieksche eenvoud en de Indische fantazie, en ge zult 'n flauw denkbeeld hebben van de vreemde kunst van Hedonië.

HOOFDSTUK IX.

DE MUZIEK.

Ik had nog geen concert bijgewoond, en ik verbeeldde me wel, naar wat m'n reiziger er van gezegd had, dat die uitspanning op niets bekends zou lijken. Maar ik was er ver van de werkelijkheid te vermoeden. 't Was in 'n groot gebouw, met zuilengangen overal uitziende op de verwonderlijk rijke plantengroei van 'n prachtig park. Sommige zalen waren schitterend verlicht, andere waren in 'n halve duisternis gedompeld. Geen tooneel of verhooging. Rondom de zaal rustbedden, waarop men kon liggen alsof men sliep, het hoofd naar den muur wenden, of lezen bij 'n klein lampje (daar waar de zaal minder verlicht was, of als de avond viel). De divans waren groot genoeg voor twee personen, en bizonder gemakkelijk. Als alle hoorders plaats hadden genomen, hoorde men 'n muziek komen van waar wist men niet; stemmen, 'n instrument, soms 'n orkest. De acoustiek van de zaal was verwonderlijk. Ik had de donkere zaal ge-

kozen, waar men treurige of ernstige muziek hoorde, en op m'n rug liggende, zag ik de sterren aan den hemel schitteren, door 't glazen dak dat het midden van de zaal bedekte, terwijl 'n klagende muziek, nu eens ver af als in 'n droom, dan weer nader bij dringend, of als 'n plechtige stem zich verheffend, me rillen deed van aandoening. Alles wat geen muziek was, was weg; geen programma, geen licht, geen gekke figuren van musici met dansende strijkstokken of op de maat knikkende menschen. Niets dan het groen van den tuin onder het maanlicht en de sterren daarboven! Nauwelijks 'n pauze tusschen het eene stuk en 't andere. 't Was alsof de musicus — wiens instrument het midden hield tusschen 'n viool en 'n violoncel — zich liet meevoeren door de ingeving van 't oogenblik, zooveel eenheid was er in 't karakter van de opeenvolgende stukken, of als 't veranderde, was 't door 'n innerlijke reden. Ik hoorde later dat inderdaad de keus van de stukken aan de oogenblikkelijke inspiratie van den kunstenaar was overgelaten, en dat de uitvoerenden er alleen het algemeen karakter van konden aangeven, om het te doen overeenstemmen met de stemming van de hoorders of het oogenblik van den dag. Want men kan den heelen dag muziek hooren, en de zaal verlaten als men wil; de stappen maken heelemaal geen geluid op den vloer, maar niemand komt binnen of gaat heen anders dan in de tusschenpoozen. De hoorders zijn volkomen stil, en er zijn oogenblikken dat men alleen meent te zijn. Het was als 'n kerk aan den god van de muziek gewijd. De uren van den

avond en den nacht zijn het gunstigst voor het luisteren. Want het schijnt dat de mensch dan toegankelijker is voor ontroering en bovendien verhoogt de duisternis de uitwerking van de muziek. Overdag worden er vooral drama's en opera's opgevoerd — tooneelstukken worden meestal door muziek (onzichtbare) begeleid — en voert men er dansen uit. Ik kende nog niet genoeg van de taal om 'n drama te volgen. Ik spreek dus over de literatuur 'n anderen keer.

HOOFDSTUK X.

DE INDUSTRIEELE KUNST.

Na 'n tweede bezoek aan de Ambachtsschool, koos Paul 't bedrijf van timmerman. Ik was 'n beetje verwonderd over die keus, omdat het me wat laag bij den grond leek. Maar Paul zei dat de andere bedrijven 'n te lange voorbereiding vorderden, of te zittend waren, terwijl dit nog al zindelijk was en men er z'n armen en beenen bij kon roeren. De dokter vond de keus heel goed en vroeg me lachend of ik op mijn leeftijd en met mijn Europeesche denkbeelden ook nog leerjongen wou worden.

»Wel zeker, zei ik, ik zou ten minste wel eenige uren van den dag willen werken, want op den duur moeten de afleidingen hier wel wat schaarsch zijn."

»'N afleiding is altijd 'n afleiding, antwoordde hij, en 'n goed dessert is geen dîner; maar u hebt dubbel en dwars gelijk. Niet alleen moest niemand leeg zitten, maar niemand moest zich uitsluitend met verstandelijken arbeid bezighouden. Iedereen moest een of ander

handwerk uitoefenen. De spierinspanning onderhoudt de dierlijke lusten; de moeheid, de honger, de dorst die er uit voortkomen maken dat de rust, de maaltijden, een eenvoudig glas water of melk, genietingen worden. Wij krijgen er ook 'n zeker bewustzijn van kracht door en vertrouwen in ons zelf. Maar wat voor bedrijf hebt u dan gekozen?"

»Dat van pottebakker. Er zijn hier vazen en potjes die zoo mooi zijn, dat de lust bij me opgekomen is er ook zulke te maken. 't Is bovendien 'n handwerk dat niet zwaar is, heel netjes en heel artistiek."

»Al onze bedrijven zijn artistiek, want ze zijn er alle op uit mooie dingen te maken. Waartoe zou het dienen leelijke dingen te maken? Hoe heeft iemand op 't idee kunnen komen scholen, kazernes, fabrieken, gevangenissen zelfs te maken zonder hun 'n aangenaam uiterlijk te geven? Is de schoonheid niet 'n behoefte van den mensch, net zoo goed als eten en drinken? Hoe is het mogelijk menschen heele dagen te laten doorbrengen in plaatsen die zoo triest en leelijk zijn? Dat is 'n moreele foltering. Wat betreft die vaasjes en potjes waarvan u spreekt, ik geloof haast dat u daarmee bedoelt vaasjes die tot versiering dienen en tot niets anders. Bij u maakt men mooie snuisterijtjes, potjes, bordjes van aardewerk, veelkleurige glaasjes, die men op schoorsteenen of étagères zet en die nergens toe dienen dan om stof te verzamelen en de dienstboden overbodig werk te geven. De voorwerpen die men werkelijk gebruikt zijn leelijk en grof. Als er een breekt, kan men voor enkele centen 'n ander krijgen.

Bij ons zijn de minste voorwerpen, in alle huizen, door kunstenaars gemaakt, en men zou 't even belachelijk vinden om bij wijze van versiering glazen ten toon te stellen waaruit men niet drinkt als 'n stoel te maken, waarop men niet kan gaan zitten, en dan nog iederen dag dingen te gebruiken die 't gezicht kwetsen. Zet u toch uit het hoofd, dat u alleen 'n artist zult zijn, d.w.z. 'n min of meer gehandschoende meneer, 'n ideënmensch maar die z'n handen niet uit de mouw steekt. Als u 'n goed handwerksman wordt, maak ik u al m'n compliment."

Ik was al te lang in het land om me te verwonderen over die woorden. Ik had werkelijk opgemerkt dat de minste voorwerpen in het huis van den dokter, en in alle huizen waar ik ontvangen was, 'n artistiek cachet droegen, getuigden van 'n voortdurende zorg voor 'n bevalligen vorm, die trouwens bijna altijd den meest practischen is. Maar ik had tot nog toe gemeend dat dat alleen 't geval was bij rijke menschen, waar de weelde in alle hoekjes van 't leven was doorgedrongen. Ik was dus wel wat verwonderd te hooren, dat men overal, hoewel in verschillende graden, hetzelfde verschijnsel opmerkte, en dat de smaak aan de mooiheid van de inrichting veel meer afdeed dan de rijkdom van den bewoner. Ik begreep ook, toen ik er over doordacht, dat alleen dat verschil al tusschen de denkgewoonten van dit volk en het onze ontzaglijke economische en maatschappelijke gevolgen heeft. Niet alleen moeten alle werklieden 'n zorgvuldige opleiding hebben gehad, maar de productie bij groote massa's en door machines, die de strekking heeft van den arbeider zelf

'n machine te maken, wordt voor de meeste voorwerpen onmogelijk. Bovendien verdwijnt meteen de vervaardiging van overbodige dingen, die om zoo te zeggen 'n parasitaire industrie is, zoolang de meeste menschen het noodige nog niet hebben. Het mechanisme van 't leven wordt zoodoende vereenvoudigd. Die overwegingen vergoedden mij 'n beetje het vernederende dat er in lag 'n eenvoudige werkman te worden.

Ik was overigens ook nog al tevreden over m'n keus, maar die van Paul verbaasde me nog altijd. Dat ventje dat zooveel aanleg had, timmerman worden! Ik nam me voor hem er eens over te gaan spreken.

Den volgenden dag stelde ik hem 'n wandeling voor, en toen zei ik: »Waarom wil je toch timmerman worden?"

»Om de redenen die ik u gisteren gezegd heb. 't Is 'n zindelijk ambacht, de leertijd is niet lang...."

»Wat doet dat er toe op jou leeftijd?"

»Dat doet er heel veel toe. Ten eerste, zal ik niet langer op kosten van dien goeden dokter leven. Ten tweede, als we er ooit in slagen om van hier te ontsnappen, zal ik tenminste 'n ambacht kennen."

»O, reken daar maar niet op, dat is onmogelijk. De eenige uitgang van dit land is door de haven, en daar is altijd volk."

»Men kan nooit weten. Enfin, de eerste reden is voldoende, ik wil m'n kostgeld kunnen betalen."

»Maar dat zal de dokter nooit aannemen."

»Nu, dan ga ik bij hem vandaan. Overigens, om u gerust te stellen, zal ik u meedeelen dat ik nog 'n ander ambacht zal leeren."

»Welk dan?"

»Dat van zanger en danser. Ik heb gezien dat ze hier allerliefste Grieksche liedjes hebben, zonder van de Europeesche te spreken, ik wil leeren zingen, dansen en fluit spelen."

»Maar wil je dan je geest niet ontwikkelen, domme jongen?"

»U weet, m'n waarde levensredder, dat de velden die men braak laat liggen buitengewoon vruchtbaar worden. Ik wil mijn veld eens braak laten liggen, ik ben benieuwd wat voor oogst het zal opbrengen. Ik heb bovendien al heel wat geleerd. De kinderen van den dokter hebben me 'n mooie dans geleerd, die ik u zal laten zien als we niet alleen zijn."

»Waarom?"

»Omdat men voor de meeste dansen hier splinternaakt moet zijn. Dat is het voorgeschreven kostuum, en ik ben bang voor uw zedige blikken."

»Maar ben je dan heelemaal 'n Griek geworden?"

»'n Hedoniër, bedoelt u. Wel, ik vind de ongegeneerdheid van de menschen hier nog al vermakelijk. 't Is uiterst gemakkelijk; en die dans waarvan ik u spreek is werkelijk bizonder bevallig. Och, waarom zouden we ook de zeden van dit land niet volgen? We zijn er nu eenmaal en we moeten er leven."

En werkelijk, dien zelfden avond zaten we thee te drinken onder de verandah die op den tuin uitkwam, toen Paul zich, in 't electrisch licht, heelemaal naakt aan ons vertoonde, met de twee zoontjes van den dokter aan de hand.

Die drie levende standbeelden begonnen 'n dans uit te voeren, eerst langzaam als om zich de leden uit te rekken en leniger te maken, daarna vlugger, zich buigende, elkaar omvattende, om elkaar wendende, maar altijd bevallige houdingen bewarende, sculpturale lijnen, en standen vol evenwicht. Het was werkelijk heel mooi en 't deed het menschelijk lichaam in al z'n plastische schoonheid uitkomen.

»Waar leeren ze dat?" vroeg ik aan mijn gastheer.

»Op de gymnastiekles. Dat is evengoed 'n les in gratie als in kracht, maar 't is alleen maar 'n talent dat ons volk is aangeboren, verder ontwikkelen, want het houdt van nature al van dansen en 't ontplooien van de lenigheid van 't lichaam."

»Dat zou nog mooier zijn met muziek, zei Paul, die zich weer had aangekleed. Wij zullen hem op het Bloemenfeest uitvoeren."

»Wat is dat voor 'n feest?" vroeg ik aan den dokter.

»Dat is een van onze jaarlijksche feesten, onze 5 Zondagen om zoo te zeggen."

»Wat! hebt u maar 5 Zondagen in 't jaar? Hebt u geen andere rustdagen?"

»Neen. Waarom 'n heelen dag rust te nemen als men niet ziek is? Als het werk niet overmatig is, hoeft men het niet te laten volgen door lange perioden van nietsdoen. De nachtrust is daartoe voldoende, en overdag zou 'n volkomen werkeloosheid 'n foltering zijn. Zoo denkt iedereen er bij ons over; alleen de negers houden van 'n *far niente*. Maar dat is 'n ander ras."

»Maar de Zondag bij ons is evengoed 'n dag van

ontspanning als van rust. Wij blijven niet met onze armen over mekaar zitten, we amuseeren ons."

»Ja, ja, dat hoort zoo. Als de Zondag in 't land is, moet men zich amuseeren. Het volk heeft het eigenlijk ook wel noodig bij u; daar het in de week te veel werkt, moet het 'n dag hebben om tot verademing te komen. Maar bij ons is niemand genoodzaakt den heelen dag te werken, en we hebben ook in de week tijd genoeg over om ons te ontspannen."

»Maar al is dat zoo, is 't niet al te eentonig maar iederen dag weer aan 't werk te gaan? Elken dag voor de zelfde taak te worden gezet schijnt me onverdraaglijk."

»Het is nooit dezelfde taak. Het werk dat we op touw gezet hebben, verandert naarmate het vordert, en 't is zelfs moeilijk het te laten liggen voordat het af is. »De inspiratie bestaat er in elken dag te werken" zegt een van uw landgenooten. En werkelijk, als men 'n dag heeft laten voorbijgaan zonder iets te doen, schijnt het dat men 'n draad die afgebroken is weer moet aanknoopen. Ons werk is altijd belangwekkend, vol verscheidenheid en uw Zondagen daarentegen, en nog meer die van de Engelschen en Amerikanen, schijnen mij het toppunt van verveling."

»Ze zijn soms 'n beetje vervelend, maar ze zijn, dunkt me, noodzakelijk. Er zijn ook bezigheden die weinig afwisseling aanbieden, en zelfs al oefent men z'n bedrijf met genoegen uit, het schijnt me toe dat het 'n behoefte voor 'n mensch is af en toe allen arbeid op zij te leggen, z'n huis of winkel te sluiten, en met z'n gezin 'n dagje buiten door te brengen."

»Wel natuurlijk. Maar is 't niet rationeel om dat te doen als je er zin in krijgt, in plaats van je 'n dag te laten voorschrijven door den kalender? Sommige Zondagen regent het den heelen dag, en men verveelt zich doodelijk. Den volgenden dag is het prachtig weer, maar men kan niet uit, want het is 'n werkdag. Men moet dus maar met z'n handen over mekaar zitten wanneer men wou werken, en thuis blijven als het mooi weer is. Dat is de logica van uw schaapachtige beschaving, waarin ieder doet zooals de kudde doet. Bij ons werkt men tien, vijftien dagen achter elkaar, en daarna wijdt men een of twee dagen aan de rust, of aan een of andere uitspanning, soms zelfs aan 'n andere bezigheid. Want, men moet nooit vergeten dat voor ons werken 'n plezier is. Dat komt niet omdat bij ons de menschelijke natuur zoo heel anders zou zijn, maar ons stelsel van opvoeding leert ons van het werk te houden, in plaats van er ons afkeerig van te maken. De Caucasiër is levendig, weetgierig en beweeglijk, hij houdt uit z'n aard van bezigheid. Er zijn heel veel menschen bij ons die zelden vacantie nemen. Trouwens hetzelfde verschijnsel doet zich ook bij u voor. Onder welgestelde of ontwikkelde menschen zijn er veel die van de Zondagsvrijheid gebruik maken om zich aan hun geliefkoosde studie of arbeid te wijden. Alleen voor het lagere volk, afgemat door het verstompende werk in de fabrieken, is de Zondag 'n dag van rust, of... van uitspatting."

»Dat is allemaal waar. Maar het schijnt me toch dat de Zondag eenige waarde heeft als maatschappelijke

instelling. Als iedereen vrij is, ben ik zeker dat ik m'n kennissen niet stoor als ik ze ga opzoeken; we kunnen dan ook gezamenlijk afspreken voor 'n pleziertochtje of zoo iets, en ik hoef dan niet bang te zijn iets te verzuimen, 'n belangrijke bestelling mis te loopen of 'n beursoperatie b.v. Bovendien is 't heel vervelend in de week 'n boodschap naar 'n leverancier te sturen, en te hooren dat meneer vacantie heeft genomen."

»Het is nog veel vervelender Zondags iets noodig te hebben en alle winkels gesloten te vinden. En wil men 'n pleziertochtje maken, dan is 't toch raadzaam van te voren af te spreken. Wat nu handelsoperaties of beurszaken betreft, ja, die zijn bij ons niet zoo belangrijk. Bij u bezit het geld den mensch, en om aan den kost te komen, vergeet men te leven. Bij ons richt ieder z'n leven naar z'n eigen idee in, en zelfs de feestdagen zijn nog niet vast. Wat zou er b.v. van het Bloemenfeest worden bij 'n tropische stortbui?"

»Wanneer moet dat feest plaats hebben?"

In 't begin van de volgende maand.

HOOFDSTUK XI.

HET BLOEMENFEEST.

Ik wachtte met ongeduld de komst van dit feest af, waarvan ze me niet meer hadden willen vertellen, om de verrassing des te grooter te maken. Op den morgen van den feestdag zag men al heel vroeg allerlei stellages op wielen voorbijgaan. Ik zeg niet wagens, want ze leeken heelemaal niets op de logge voertuigen die men bij ons in Carnavals- en andere optochten ziet. Het waren heel luchtig gebouwde dingen, licht en stevig, getrokken en voortgestuwd door stoeiende troepjes. Die stellages waren versierd met bloemen, of liever begraven onder bloemen en bladeren van allerlei soort. Want bladeren van allerlei vorm en grootte maakten overal 'n zeer wezenlijk deel uit van de versiering, en de schikking was niet minder merkwaardig dan de overvloed. Eindelijk, tegen 't midden van den dag, na 't uur van den maaltijd, zag men die rijtuigen zich in 'n stoet opstellen, en bloote kindertjes en vrouwen en meisjes als godinnen uit de fabelleer, klommen er boven op,

en op hun bloeiende ledematen, in hun haren of op hun witte gewaden, waren bloemen bevestigd of op de meest onverwachte wijze gerangschikt. Groote bladeren plooiden symmetrisch over hun hoofd, kransen van rozen omringden de slapen, bonte slingers omgordden de lendenen en groote pioenrozen lagen bloedrood op hun boezem. Sommige lichamen waren haast gekleed in bloemen. Kleine rose kindertjes staken uit kolossale kelken, als onwaarschijnlijke bloemkronen.

Op den grond waren andere groepjes, die wandelden, rondom de wagens dansten, ze duwden, ze trokken, en alles onder groot gejuich, en overal tusschen de bloemen en 't groen zag je dat ronde, gebruinde, gezonde vleesch. Het was een gezicht om dronken van te worden. De massa toeschouwers, onder de verandah's vol met bloemen of vol met donker loof, op de balcons overdekt met rozen, op de daken met hun fantastische vormen en kleuren, vormde 'n tegenbeeld van de tafreeltjes op straat. Het was dezelfde levendigheid en bijna dezelfde weelde aan gezondheid en schoonheid. Eindelijk, na de meest centrale gedeelten van de stad te hebben doorkruist, hield de stoet stil op het middenplein, 'n groote ronde ruimte, en de wagens gingen in 'n kring staan.

Toen vormden zich in de ruimte in 't midden, op den met rozebladeren bezaaiden grond, groepen van dansers, en 'n muziek nu eens langzaam, dan weer vlug en hartstochtelijk, dan weer droomerig en wellustig, begeleidde de wonderen van gratie die men er uitvoerde.

Paul en de twee kleine jongens, met bloemen ver-

sierd, dansten de passen die ze ons hadden laten zien. De twee kleine kereltjes hadden 'n gordel van blauwe bloemen om, met hier en daar 'n groot blad dat afhing, en 'n krans van witte bloemen in 't haar. Paul had alleen 'n vijgeblad, »om toch 'n Europeesch kostuum te hebben," zooals hij later opmerkte, 'n lotusblad op 't hoofd, en rozen om z'n hals en polsen. Zelfs onder al die volmaakte lichamen, lenig geworden door de gymnastiek en 'n leven zonder kluisters, maakte hij 'n goed figuur. »Z'n vel is te blank, zei iemand naast me, maar hij is zoo mooi en bevallig, dat je hem voor een van de onzen zou houden."

Ik zag nog lang in gedachten dat prachtige feest als 'n nabeeld, en ik zal er altijd 'n levendige herinnering aan behouden. Toch had ik éen bezwaar, en ik deelde dat den dokter mee. »Bent u niet bang," vroeg ik, dat 'n dergelijk feest de zinnelijkheid te veel opwekt? 't Gezicht van al dat naakte vleesch, dat zoo maar in het volle daglicht vertoond wordt, en die mooie vormen die door kransen en slingers nog meer uitkomen, het brengt 'n soort bedwelming teweeg."

De dokter schaterde 't uit. »Och, beste vrind, zei hij, wat ben je weer Europeesch! Dat vind je bedwelmend omdat je er niet aan gewoon bent; je bent net als 'n kind dat voor 't eerst wijn drinkt. Maar wij zien iederen dag die naakte lijven. Bovendien is zinnelijkheid iets heel goeds. We hebben zinnen om van 't leven te genieten, en niet om ze te onderdrukken. De wulpschheid is voor de liefde wat de eetlust voor den maaltijd is. Vind je 't zoo onzedelijk iemands eetlust op te wekken?

Laat 'n bewoner van onze stad, nadat hij 't feest gezien heeft, z'n vrouw maar wat vuriger kussen en 'n klein burgertje meer in 't leven roepen, wat steekt daar voor kwaad in?"

Ik zweeg, en dacht met weemoed aan m'n eigen vrouw, die ik nooit weer zou kussen.

HOOFDSTUK XII.

DE LIEFDE EN 'T HUWELIJK.

»Maar als julli zoo weinig bang bent de lusten op te wekken, zei ik den volgenden dag tegen den dokter, hoe ben je dan verzekerd van de trouw in 't huwelijk, en van de kuischheid van 't jonge meisje vóor het huwelijk?"

»Van 't jonge meisje alleen? Of ook van den jongen man? Je zult toch niet alle plichten aan de eene partij willen opleggen, en alle vrijheden toekennen aan de andere?"

»Aan den jongen man heb ik niet gedacht, zei ik, maar ik geef u toe dat zijn goed gedrag ook wenschelijk is, ofschoon de maatschappelijke gevolgen van 'n misslag voor 't jonge meisje veel ernstiger zijn."

»Waarom? Is 't kind dat ze ter wereld brengt van haar alleen? En stel dat de vader het niet erkent — wat bij julli mogelijk is —, wie van de twee is dan de beste partij? De jonge vrouw, die hoogstens 'n beetje onvoorzichtig is geweest, of de man die de kuisch-

heid van z'n ziel bevlekt heeft door haar te verleiden en met haar kind alleen te laten? Ik herken daarin weer het grove materialisme van de Europeesche denkwijze: als de bevlekking alleen maar in de ziel is, dan telt ze niet, maar 'n natuurlijke handeling wordt voor 't jonge meisje 'n schandvlek, omdat ze niet door 'n wettelijke formaliteit is bezegeld. Julli hebt grove uiterlijke kenteekenen noodig, om je van 't uitoefenen van je onderscheidingsvermogen te ontslaan. Wij trouwens eischen geen absolute kuischheid, noch van het meisje noch van den man. Als ik u die vraag van zoometeen stelde, was dat ook meer om u 't naïve en plompe egoïsme van uw wetten te doen inzien. (Ik bedoel niet de geschreven wetten, die gemaakt zijn om te voorzien in alle gebeurlijkheden, ook niet de godsdienstige of zedelijke wetten die 'n ideaal van volkomenheid stellen, ik spreek over de werkelijke wetten, die door de zeden en de publieke opinie worden uitgevaardigd). Uw zeden eischen dat de vrouw vóór het huwelijk heelemaal »onschuldig" is, en door het huwelijk maak je dat haar trouw voor 't heele leven aan je gebonden is, terwijl voor de mannen die banden niet bestaan. Vóor en gedurende het huwelijk verzeker julli je zelf de volkomenste vrijheid. 't Is waar dat niemand er openlijk op durft aanspraak maken. Je onderhoudt altijd nog de fictie dat je onschuldige minnaars en trouwe echtgenooten bent. Het is 'n heel karakteristiek verschijnsel van de westersche beschaving, en dat men bij u overal terugvindt, die dubbele waarheid, de officieele waarheid en de werkelijke waarheid. Dank zij

die dubbelzinnigheid leef je voldaan over je zelf en in vrede met de moraal en de godsdienst, maar zonder je leven naar hun voorschriften in te richten. Om anderen te beoordeelen heb je ze altijd bij de hand, en als 't in je kraam te pas komt, kun je eischen dat men er zich aan houdt. Als je oprecht wou zijn tegenover jezelf, zou je je tot diezelfde ingetogenheid moeten veroordeelen die je van de andere sexe eischt, of wel haar dezelfde vrijheden moeten toestaan die je zelf neemt. Dat laatste lijkt mij 't verstandigst."

»Ik ben al gewoon aan verrassingen, zei ik, maar die is toch te sterk. Wat! U wilt de jonge meisjes maar laten vrijen met wie ze willen, en ook nadat ze huisvrouw geworden zijn, sta je hun toe aanbidders te ontvangen? En wat wordt er dan van de kinderen? Wat wordt er van 't huisgezin?"

»Je zult het begrijpen als je onze zeden kent. Men begaat soms de fout enkele uitingen van 'n andere wijze van denken, vreemde gewoonten of instellingen e. d. niet te beoordeelen in verband met de heele levenswijze waarvan ze 'n deel zijn, maar alsof ze werden toegepast in het milieu waarin men zelf leeft, en terwijl de andere omstandigheden ongewijzigd blijven. 't Is duidelijk dat iedere gedragslijn moet beoordeeld worden in verband met het stelsel waarvan ze deel uitmaakt."

»Wat is dan dat stelsel? vroeg ik, ik ben benieuwd om het te leeren kennen."

»Het is in alles zoowat lijnrecht in strijd met het uwe, want de kwestie van de sexueele liefde is het

teere punt van het christendom, en al uw instellingen zijn gevormd of gewijzigd door 't christendom. Wat is nu zijn standpunt hieromtrent? Volgens hem is het lichaam 'n verachtelijk stofkleed, en alle zinsbevrediging is uit den booze. Eten en drinken kan er nog door: die handelingen zijn onontbeerlijk om 't leven te onderhouden. Men moet de natuur hierin wel iets toegeven. Maar de ontucht, de wellust van de liefde, dat is een van de zeven hoofdzonden! Alleen de noodzakelijkheid om kinderen te verwekken, kan den omgang en de gemeenzaamheid tusschen man en vrouw verontschuldigen. Maar 't is oneindig beter kuisch te blijven. De ware toonbeelden van deugd zijn monniken, kluizenaars en ongehuwde priesters. Het huwelijk zal dus geduld worden, maar 't zal worden gewettigd door 'n kerkelijke of ten minste administratieve plechtigheid. Al wat daarbuiten gemeenschap is des vleesches is zonde."

»Je begrijpt al gauw dat, waar die denkbeelden nooit zijn doorgedrongen, men de dingen heel anders beoordeelt. Bij ons is ieder genot heilig, en de genietingen van de liefde zijn heiliger dan alle andere, want ze zijn veel grooter en edeler. En juist door deze vereering van de liefde, van Eros, die bij onze voorvaderen de mysteriën van Eleusis en Kupros ontstaan deed, begrijpen we niet die ruwheid, dat gebrek aan heilige schroom waarmee julli de dingen van de liefde behandelt. Zoodra 'n Europeesche man en vrouw hebben bemerkt en mekaar bekend dat ze elkaar liefhebben, nemen ze 't publiek tot vertrouweling: de verloving, de

ondertrouw, het huwelijk worden met veel ophef en publiciteit gevierd. Communicatie-biljetten worden aan alle vrienden en kennissen rondgestuurd. Eindelijk krijgt het jonge paar van den burgemeester of den plaatsvervangenden ambtenaar de toestemming met elkaar naar bed te gaan, en van af dat oogenblik heeft de man zekere »rechten" op het lichaam van de vrouw. Is er iets platter, prozaischer dan dat? 't Is om van de liefde genoeg te krijgen!

Bij ons heeft de liefde juist behoefte aan geheimzinnigheid, zooals alle poëtische en intieme gevoelens. De jonge man moet langzamerhand de gunst van z'n geliefde veroveren, en in 'n oogenblik van bedwelming haar tot de zijne maken. Hij hoeft er zich niet voor te schamen als voor 'n misdaad, hij kan 'n goeden vrind of z'n ouders in 't vertrouwen nemen; maar hij schreeuwt het niet over de daken uit."

»Dat is dus de vrije liefde tot instelling verheven," zei ik.

»Is dat verkeerd? Is 't beter dat de man van 't gemeentebestuur de vergunning krijgt z'n vrouw te omhelzen, in plaats van die van haar zelf te ontvangen? Weet hij vooruit wanneer zij 't hem zal willen toestaan? Weet zij het zelf wel? 't Is misschien op 'n oogenblik van onweerstaanbare verleiding, nadat ze zich hebben overgegeven aan hoe langer hoe inniger liefkoozingen; waarvoor het meisje zich heelemaal niet schaamt, bedenk dat wel, want men heeft haar nooit geleerd dat liefde 'n zonde is. Het is dus al het dichterlijke van de eerste verlangens, al het langzame veroveren van

éen wezen door 't andere, dat er over beslist, en waar julli gewoonweg 'n streep door haalt. Maar dat juist verzekert de trouw, want men vergeet niet licht hem of haar, die u het eerst het hoogste geluk heeft gegeven. Met julli plompe stadhuisplechtigheid neem je al de bekoring van het bezit weg. Als de liefdebewijzen niet meer 'n gunst zijn die de vrouw je toestaat, maar 'n recht, dan verliezen ze veel van hun waarde, want de mensch is zoo geschapen dat hij weinig geeft om de dingen die hij heeft en veel om degene die hij wenscht te bezitten. 'n Engelsch spreekwoord zegt: *Kisses to be sweet, must be stolen.* Verbeeld je nu eens 'n wettig gehuwd man die van z'n vrouw 'n kus steelt! Van haar kant smaakt de vrouw niet meer 't genot van te geven en te verleiden, ze vervult immers 'n plicht. Wat is 'n gunst die men niet meer kan weigeren?"

»U schijnt toch éen instelling te hebben behouden, die slecht overeen is te brengen met de volstrekte gelijkheid tusschen de sexen."

»Waaruit besluit je dat we 'n absolute gelijkheid willen tusschen de sexen? Omdat de vrouw dezelfde rechten heeft als de man, verwachten we van haar niet hetzelfde werk, noch dezelfde gevoelens. Alles hangt bovendien van de persoon af. Maar, vertel dan eens, welke is dan die instelling die u bedoelt?"

»Dat de man de vrouw moet veroveren en niet deze de man. Of vragen uw jonge meisjes misschien ook de hand van de jonge mannen?"

»Als ik niet in Europa geweest was, zou ik uw vraag niet begrijpen. Als men geen rol speelt, geen masker

draagt, zooals de meisjes in Europa verplicht zijn te doen, is het dan noodig dat men elkaar bekent dat men elkaar liefheeft? Ja, voor 't plezier om het eens te zeggen. Maar 't is belachelijk 'n officieel aanzoek of »liefdesverklaring" te doen. 't Verwondert me dat uw geleerden nog niet onderzocht hebben of bij de dieren het wijfje de klauw vraagt van het mannetje of dat het mannetje den poot vraagt van het wijfje? Je vindt misschien de vergelijking met de dieren wat beleedigend, want julli houdt er van je buiten en boven de natuur te stellen, maar wij zijn heelemaal niet gevoelig op dat punt. Wel, om tot onze kwestie terug te keeren, 't is mogelijk dat de man de eerste stappen doet, 't is mogelijk dat de vrouw ze doet. Alles hangt van 't karakter der individu's af."

»Maar als het meisje zwanger wordt, wat doet men dan?"

»Als ze zwanger wordt, dan bevalt ze gewoonlijk na eenige maanden van 'n mooi gezond kind, want ze heeft nooit 'n corset gedragen, en ook geen rokken, geen enkele van die belemmeringen die 't lichaam van de Europeeschen vervormen, en ze beletten hygiënisch te leven. Daardoor komt het dat uw moeders zoo vaak monsters voortbrengen, die op hun beurt zich weer vermenigvuldigen en het ras leelijk maken. In Europa is schoonheid 'n toeval, leelijkheid is daar regel."

»Maar wie neemt de verantwoordelijkheid op zich, wie zijn z'n ouders, en wie zorgt voor z'n opvoeding?'

»Wel, de vader en de moeder, natuurlijk. Als 'n kind geboren is, moet het aangegeven worden, en 't krijgt 'n naam. De ouders zijn verplicht het te onderhouden en

op te voeden. Meestal leven de gelieven al samen — waarom zouden ze 't niet doen? Die verbintenissen zijn niet onverbrekelijk, maar ze hebben toch 'n groote duurzaamheid. Het is zeldzaam dat twee personen die samen de bekoring van de eerste hartstocht gekend hebben later van elkaar gaan. Het is ook zeldzaam dat 'n man, na bij 'n vrouw 'n kind te hebben verwekt, er dadelijk bij 'n ander weer een krijgt; hij zou dan genoodzaakt zijn twee kinderen op te voeden in plaats van een, want bij ons is de vader altijd bekend, of als hij het eens niet was, het onderzoek naar 't vaderschap is niet verboden.''

»En als de vrouw die hij heeft liefgehad, door hem wordt verlaten? U spreekt me alleen over het recht van de kinderen, en niet over de rechten van de jonge vrouw. Is het dan geoorloofd 'n vrouw in den steek te laten na haar te hebben verkracht, mits men maar rijk genoeg is om het kostgeld van het kind te betalen? En als er geen kind is, is dan de man heelemaal niet verplicht z'n vrouw te onderhouden? Want als julli geen andere verbintenis kent dan de vrije liefde, dan moet je z'n bijzit als z'n vrouw beschouwen.''

»Had ik geen gelijk toen ik zei, riep m'n gastheer, dat het moeilijk is om de instellingen te beoordeelen in verband met het milieu waar ze deel van uitmaken? De vrouw wordt verkracht door den man als ze tegen haar wil wordt genomen. Maar dat veronderstelt dat de vrouw *per se* 'n zwak wezen is, dat zich niet kan verdedigen tegen de aanrandingen van »'t sterke geslacht.'' Bij ons is er geen zwak geslacht of sterk geslacht. De

vrouw, die dezelfde voordeelen voor haar lichamelijke opvoeding geniet, is gewoonlijk even krachtig als de man. Ten minste, als men rekening houdt met individueele verschillen, is er geen algemeene minderheid in kracht. Ten tweede, waarom wil je dat de vrouw zal worden onderhouden door haar man? Je zou even goed kunnen eischen dat de man werd onderhouden door de vrouw. Bij ons worden alleen kinderen en gebrekkigen onderhouden. Alle meerderjarige personen zijn in staat zich zelf te onderhouden, daar men alleen op die voorwaarde meerderjarig wordt. En als 'n minderjarige 'n »misstap" begaat (om op z'n Europeesch te spreken), dan zijn de ouders verantwoordelijk voor de gevolgen, net als bij julli. De meerderjarige vrouw is dus verplicht haar kinderen te voeden en groot te brengen. Haar man moet haar in die taak bijstaan, maar als hij sterft, staat zij er alleen voor, en als zij sterft, hij alleen. Dat alles is zoo klaar als 'n klontje."

»Maar als de vrouw ontrouw wordt aan haar man terwijl hij nog leeft, wat doe je dan?"

»Precies wat we doen als de man ontrouw wordt aan z'n levende vrouw, d.w.z. niets. Dat is onze zaak niet. Ik zal je twee eenvoudige vragen stellen: Kan 'n wet de trouw van 't hart verzekeren? En verzekeren uw wetten ook maar de trouw van 't lichaam? Die vragen hebben geen antwoord noodig, ze schijnen te kinderlijk om er op te antwoorden. Negen tiende van uw romans behandelen de echtbreuk als 'n gevestigde instelling. 't Is alleen omdat je je voedt met ficties dat je nog illusiën overhoudt. Waarom moet men daar wetten over

maken? En als men het kon, zou het niet 'n ondragelijke dwingelandij zijn? Wij nemen het recht aan om ontrouw te zijn, even goed in de zedeleer als in de rechtspraak. Want die twee zijn niet met elkaar in strijd. Laten we de kwestie eerlijk stellen: heeft 'n man die 'n vrouw 'n oogenblik bemind heeft, en met haar in gemeenschap is geweest, daardoor 'n onvervreemdbaar recht op die vrouw? Verleent die handeling 'n dergelijk recht aan de vrouw op den man? Er is niets in de natuur wat 'n dergelijke meening kan rechtvaardigen. Ik geloof dat de Europeanen in hun jeugd te veel romantische verhalen hebben gelezen waarin al maar van eeuwige liefde in voorkwam, van trouw tot aan het graf en dergelijke frazes, die zeldzame en bovennatuurlijke gevoelens uitdrukken. En de kerk, die altijd gebouwd heeft op wat er in de menschelijke gevoelens ziekelijk en overdreven was, heeft verkondigd, dat dergelijke gevoelens de eenig mogelijke waren. Den mensch niet kennende in z'n zwakheid, of ten minste de pretentie hebbende hem als was te kneeden, heeft ze tot 'n gebiedend voorschrift gemaakt wat 'n ideaal was van enkele geëxalteerde geesten. En de burgerlijke wetten hebben bevestigd wat de kerk had voorgeschreven. Zoodat de jonggehuwden, in tegenwoordigheid van den ambtenaar of den geestelijke die ze vereenigt, elkaar 'n eeuwige trouw beloven, alsof het menschelijk hart onveranderlijk was, alsof men zeker was van hetgeen men den volgenden dag zal denken en voelen, om van het volgend jaar maar te zwijgen.

Zijn dat onzedelijke leerstellingen? Laten we de uwe

eens bekijken. Ik zou kunnen wijzen op de prostitutie, die in heel Europa erkend is en wettelijk geregeld. Maar daar wil ik nog niet eens over spreken. Het is maar éen van de gevolgen van 'n beginsel van bederf dat veel uitgebreider is, en dat is de slavernij van de vrouw. Volgens het algemeen gevoelen en de uitspraak van uw jury's is het niet onzedelijk om z'n vrouw of z'n maîtresse te dooden, als 't blijkt dat haar zinnen en haar ziel de aantrekkingskracht van 'n anderen man hebben gevoeld, misschien bij toeval ontmoet, wellicht door haar man zelf in huis gebracht, en ze door de kracht van de natuurdrift voor 't bedwelmend verlangen is bezweken. Hoe is die vrouw het onvervreemdbaar eigendom geworden van dat eerste individu? Door 'n eens bewezen weldaad. Daardoor heeft ze 't recht verloren om over haar persoon te beschikken. Het is de slavernij in eere hersteld, maar zonder koop. Omdat ze eens iemand 'n gunst heeft bewezen (dat is immers de term die julli gebruikt?) hoort ze aan die persoon. Het is het recht van eerste inbezitname. Als uw denkbeelden niet verdraaid waren door 'n lange opvoeding in vooroordeelen, zou je voldaan zijn over de verkregen weldaden en je buigen voor 't noodlot dat zegt: je behaagt niet meer, wees bescheiden en dankbaar en trek je terug. Maar uw ijdelheid bloedt, misschien nog meer dan uw hart, en je wilt wat doen om haar te bevredigen. Als je niet zooveel romans gelezen hadt, zou je misschien nog eerder vergeven. Men heeft je ook voorgepraat dat je rechten had, en je hebt ook iets wat men *eer* noemt, en wat maar 'n mooi woord

is voor ijdelheid, en je meent verplicht te zijn 'n opzienbarende daad te volbrengen. In werkelijkheid heeft men in 't geheel geen rechten op de persoon van 'n ander, behalve in geval van wettige zelfverdediging. Waarom bovendien die trouw aan één mensch? Waarom zou men niet, zelfs tegelijk, drie of vier personen van 't andere geslacht kunnen liefhebben? Een moeder houdt wel van al haar kinderen, en geen van hen denkt er aan die liefde voor zich alleen op te eischen. Omdat ik iets geef aan A, moet ik daarom alles weigeren aan B? De liefde ontstaat doordat ik in 'n ander iets vind dat mijn persoonlijkheid aanvult, dat beantwoordt aan 'n behoefte van m'n hart of van m'n zinnen. Welnu, 't is heel wel mogelijk, dat ik dat niet vind in 'n enkel individu. Waarom dan me vrijwillig 'n moreele armoede op te leggen? Ben je bang voor jaloerschheid? Die wordt vooral gevoed door onze veroordeelen omtrent onze vermeende rechten; omdat we meenen dat onze vrouw ons eigendom is, worden we woedend als we haar verliezen."

»Dan moet losbandigheid bij u nog al veel voorkomen, en men zal hier misschien veelwijverij en polyandrie vinden, of liever nog de gemeenschap van de vrouwen, die Plato gedroomd had en Enfantin had ingevoerd?"

»Neen, en er is zelfs bij ons waarschijnlijk meer ware trouw dan bij julli. Want de trouw van het lichaam heeft weinig waarde, als die van het hart er niet bij komt. En deze wordt het best bewaard wanneer ze niet wordt geëischt, want wat men ieder oogenblik kan verliezen, waardeert men des te meer, en wij zien bij ons weinig huwelijken waar de liefde spoedig tot vriend-

schap verkoelt, of wat erger is, tot onverschilligheid. Men heeft altijd het recht uiteen te gaan, maar niemand is gehouden al z'n rechten uit te oefenen, en als men rijk is in genegenheid, kan men zich tevreden stellen met wat men heeft. Men blijft ook alle moeite nemen die de ware minnaars nemen, en o.a. blijft men voor z'n uiterlijk zorgen om aantrekkelijk te blijven. Ten slotte is 't dikwijls moeilijk voor de ouders om van hun kinderen te scheiden, zelfs als hun onderhoud verzekerd is, — en al die oorzaken werken samen om de huwlijken duurzamer te maken dan men 't zou vermoeden, te oordeelen naar de vrijheid van de wetten. Men ziet zelfs dikwijls gescheidenen weer bij elkaar komen, want het is moeilijk voor den mensch om alle banden met het verleden te verbreken, en zelden vindt hij in 'n tweede verbintenis wat hij in de eerste gevonden had.

Maar de gewoonte maakt geen verplichting, en onze instellingen zijn niet onwrikbaar. Er is plaats voor 'n groote verscheidenheid van vormen. Wij willen niet dat twee menschen die niet bij elkaar hooren, niet meer uiteen kunnen, en we laten ieder individu de zorg z'n leven naar zijn eigen goedvinden in te richten. De ondervinding en 't voorbeeld van anderen wijzen ons ten slotte den weg."

»Ja, maar dikwijls te laat, en de kinderen die in dergelijke huwelijken geboren worden zijn er de slachtoffers van."

»Wel, zei de dokter, het schijnt me dat waar de ouders oneenig zijn, de kinderen het meest er onder lijden,

en dikwijls hun heele leven er den indruk van bewaren. Dan is het beter dat het huwelijk ontbonden wordt, en als het onderhoud van de kinderen verzekerd is, dat hun opvoeding toevertrouwd wordt aan menschen die in vrede met elkander leven. Bovendien zijn bij ons de stiefmoeders of -vaders gewoonlijk even goed voor hun stiefkinderen als voor hun eigene. Hoe meer je ons volk zult leeren kennen, hoe meer je zult zien dat de grondslag voor hun karakter 'n groote goedheid en 'n natuurlijke welwillendheid is. En dat spreekt van zelf, want ze hebben altijd in vrede en vrijheid geleefd."

»Ik ben bang u te vermoeien met m'n vragen en opmerkingen, zei ik, maar als julli, zooals ik veronderstel, vroeg trouwt, en noch de maatschappelijke instellingen, noch de zedelijke begrippen de natuurlijke hartstochten beteugelen, moeten de gezinnen wel buitengewoon vruchtbaar zijn, en moet de kolonie al gauw te vol worden, overbevolkt."

»Dat is 'n vergissing, zei de dokter. Ons ras is niet zeer vruchtbaar, en er zijn veel huwlijken zonder kinderen. De kolonie blijft ongeveer op dezelfde hoogte. Het schijnt dat daar waar het leven niet meer moeilijk is, waar de strijd voor 't bestaan ophoudt, de vruchtbaarheid van zelf vermindert, zooals men dat ziet onder de hoogere standen van de Europeesche maatschappij. Onze geleerden hebben er evenmin de oorzaak van ontdekt als de uwe. Er zijn bij ons heel veel menschen die zich beklagen dat ze geen kinderen hebben en die heel graag die van anderen zouden

aannemen. Maar als aan den anderen kant 'n gezin te groot zou worden in vergelijking met de hulpbronnen waarover het beschikt, kennen onze geneesheeren even goed als de uwe de middelen om dat tegen te gaan."

HOOFDSTUK XIII.

DE GROOTE SCHOONMAAK.

Ik was verwonderd te zien dat mijn gastheer nooit rust nam. Hij had me gezegd dat men 'n Zondag nam als men wilde, maar hij nam er nooit een. Alle dagen ging hij 's morgens uit en kwam eerst tegen het dîner terug. Ik maakte er hem 'n opmerking over; ik zei dat voor hem de genoegens en afleidingen waar de Hedoniërs zoo verzot op waren, bijna niet bestonden en dat hij evenmin die vreugde had van den kunstenaar die z'n werk ziet groeien en volmaakter worden onder z'n handen, maar dat hij iederen dag wel zoowat dezelfde bezoeken moest afleggen en den volgenden dag weer beginnen.

»Je hebt het heelemaal mis, antwoordde hij, als je gelooft dat m'n werk daarmee ophoudt. Je weet dat ik ook gymnastiekleeraar ben. Ik heb dus dezelfde voldoening als alle artisten en nog veel sterker."

Ik was nog al verwonderd dat hij zich den titel van artist toekende. »Ik weet niet hoe u het opvat, zei ik.

U hebt al gezegd dat alle handwerkslui kunstenaars waren, maar nu zegt u dat de leeraars het ook zijn. Zoodoende is iedereen kunstenaar."

»Neen, zei hij. Alleen zij die 'n kunst beoefenen, d.w.z. die de theorie op het practische leven toepassen. Opvoeders zijn allen artisten, want de opvoeding is 'n kunst. Het is zelfs een van de moeilijkste en edelste kunsten, daar het materiaal niet is steen, marmer of verf, maar levende wezens. Ik zie de jonge lichamen die aan m'n leiding zijn toevertrouwd, grooter worden en zich ontwikkelen, ze worden lenig en vlug door mijn zorgen, ik doe m'n best hun schoonheid en hun bevalligheid in stand te houden en te vermeerderen. Bovendien heb ik ook nog invloed op hun ziel, want ik leer hun naar schoonheid te streven en naar volmaaktheid, en om genot te scheppen in onschuldige dansen en spelen. Ik heb plezier in hun frisschen lach, in hun kinderlijke genegenheid, en tusschen de oefeningen praten we soms heel gezellig.

Maar dat zijn niet m'n eenige genoegens. Mijn bezigheden zijn zeer afwisselend. Ik behandel enkele zieken, ik geef raad aan gezonden, ik geef 'n college in hygiene aan de medische school, ik heb besprekingen met bouwmeesters over allerlei sanitaire inrichtingen, en ze laten me de plans van hun huizen zien. 's Avonds ben ik gewoonlijk vrij, en ik rust uit in m'n gezin of lees wat in m'n bibliotheek. Dat is 'n heerlijk leven. Eens in 't jaar, gaan we in de bergen kampeeren, en daar genieten van de koelte en de kalmte. Ik heb dus niets geen behoefte aan 'n telkens terugkeerende stilstand

in m'n bezigheden, en als die me werd opgedrongen, zou ik het heel onaangenaam vinden."

Ik bleef 'n oogenblik zitten zonder iets te zeggen. Ik begon te vermoeden dat dit volk 'n levensopvatting had gevonden die 't genoegen met de plicht verzoende, daar deze zich omzette in 'n belangwekkende en daardoor aangename bezigheid. Maar misschien was de dokter een van die buitengewone menschen zooals men er een op duizenden vindt. »Die wijze om de dingen op te vatten, zei ik, is zeker 'n bizondere gave van de natuur en van levenservaring, maar het zou moeilijk zijn het gros van de menschen te overtuigen dat hun dagelijksche bezigheden hun leven aangenaam maken en het kostbaarste van alle goederen uitmaken."

»Dat is hier toch de algemeene zienswijze. Als men 'n dag rust neemt, is 't om iets anders te doen, zelden om uit te rusten. Zooals ik u al gezegd heb, rusten alleen de zieken. De arbeid is nooit zoo overmatig dat men er den volgenden dag nog moe van is en lust heeft om niets te doen, en de bezigheid die men 't best kent is nog degene die op den duur het meest belangwekkend is. U ziet, we zijn nog al ver af van die levensbeschouwing die den arbeid als 'n straf opvat, als 'n boete voor de erfzonde. Je hebt me zooeven gevraagd of iedereen hier kunstenaar was, en ik ben 'n oogenblik in de verzoeking geweest te antwoorden: Ja. Maar ik was bang dat je m'n bedoeling niet zou begrijpen. Nu kan ik hem je uitleggen. Ja, iedereen is hier kunstenaar, want iedereen beoefent of ten minste

leert die zoo belangrijke en bij julli zoo verwaarloosde kunst, en toch de eerste van alle: de levenskunst.”

»Ik wil bij u in de leer gaan, zei ik glimlachend. Maar u hebt me over sanitaire inrichtingen gesproken, en dat is ’n kwestie waar ik bizonder belang in stel. Ik heb al opgemerkt dat de lucht hier zuiver is, dat er geen andere geuren zijn dan die van de bloemen, en dat er geen rook is. Ik begrijp niet hoe julli dat aanlegt. Bij ons is de lucht in ’n stad nooit zoo goed als buiten, en in de zindelijkste, best geventileerde, netste stad, zijn er altijd vuile, berookte plekken, nare luchten en afval van allerlei aard.”

»Ja, dat weet ik, en dat doet ook de Hedoniërs die naar Europa gaan, heel onaangenaam aan. Op zee of in ’t vrije veld is de lucht zuiver, maar zoodra men de plaatsen waar menschen wonen nadert, komt de stank je tegemoet; zelfs in ’t kleinste dorp heb je de mesthoopen en de gier van de boerderijen, en de menschen stinken ook. Hun adem riekt naar knoflook, hun kleeren, hun haren, hun huid wasemt ’n eigenaardige lucht uit, die men bij opeenhoopingen van menschen altijd gewaar wordt. De spoorwegen en de fabrieken vervullen de heele buurt met rook en roet. In ’n stad als Parijs zijn vier vijfde afzichtelijk om ’n kleine kern op te leveren die eenigszins zindelijk en elegant is. Ik begrijp niet dat julli zoo iets kunt uithouden.”

»Maar wat zul je er aan doen? De sanitaire inrichtingen van Parijs, de rioleering enz. hebben ons al kolossale sommen gekost, de kwestie of alles in de

riolen moest of niet, hebben eindelooze discussies uitgelokt, en we zijn nog ver van 'n bevredigende oplossing. En 't is precies zoo met de andere punten die u aanhaalt."

»De kwestie van den inhoud van de privaten is toch heel eenvoudig. Men moet die nuttig gebruiken, en ze niet in 'n rivier laten loopen, om het water te vergiftigen en de oevers met den stank te vervullen. Om ze te gebruiken, moet men ze 1°. reukeloos maken en 2°. gemakkelijk te vervoeren. Dat doen wij. In ieder huis, is er in de bak van aardewerk of glas die de faecalien opneemt, 'n stof die ze dadelijk desinfecteert en reukeloos maakt. Als die bak wordt weggenomen en door 'n andere vervangen, wordt hij hermetisch gesloten, tot overmaat van voorzorg. Hij wordt naar 'n fabriek gestuurd, waar de massa wordt gedroogd en geperst, en daarna maakt men er briketten van die, tot poeder gemalen, 'n goede meststof opleveren.

Wat de rook betreft hadden we niet veel te doen. Men heeft er maar voor te zorgen dat alle koolstof die in de brandstof voorkomt, volledig wordt verbrand. Dat doen onze toestellen al lang. Maar sedert 'n halve eeuw al stoken we vooral met electriciteit, en die krijgen we van den wind en de watervallen van de bergen. Als je de toestellen wilt bezichtigen die we daar geplaatst hebben, en die de beweegkracht voor de heele kolonie verzamelen, zal ik 't aan een van de ingenieurs zeggen, die u zal geleiden en zich 'n dag tot uw beschikking stellen. Niets is goedkooper dan wind, vooral op de hoogten. Daarom hebben we op eenigen afstand

van de kolonie groote windmolens geplaatst die dag en nacht doorwerken en krachtige accumulatoren laden. Maar we spraken over sanitaire maatregen. Welnu, de eerste sanitaire maatregel is zeker wel de zindelijkheid op het lichaam. We baden ons verscheiden keeren per dag, even goed om ons te verfrisschen als om ons te wasschen. We wasschen de kleeren ook dikwijls, die altijd van 'n stof zijn die gemakkelijk is schoon te maken. De versche lucht kan vrij onze huizen doorstroomen, ze waait door verandah's en galerijen, en door 'n stelselmatige training hebben we ons gehard tegen de veranderingen van temperatuur. Voeg daarbij 'n matige beweging en 'n zorgeloos leven (we hebben ten minste nooit geldzorgen), en je zult begrijpen dat de gezondheid van de kolonie niet veel te wenschen overlaat."

»Maar wat doe je met het straatvuil en allerlei afval, puin, enz.?"

»Ik moet je in de eerste plaats doen opmerken dat in onze straten of lanen er geen vuil is, en zelfs heel weinig stof, omdat het plaveisel uit niets bestaat dan uit gras, waarop men met bloote voeten loopt. We zouden niet willen loopen in 't vuil. Er zijn geen honden of paarden die ze kunnen bevuilen, en in ieder huis is er voor de huishoudelijke afval 'n vergaarbak, die geregeld door slaven wordt weggehaald en vernieuwd. De inhoud wordt uitgezocht en wat waardeloos is wordt heel ver van de stad weggevoerd, en in putten of holen van de bergen gegooid. De fabrieken hebben veel grootere reservoirs. De grootste voorzorgen worden ge-

nomen, opdat de lucht op geenerlei wijze kan worden bedorven, noch het stroomend water, en dat geen schadelijke gassen worden verspreid."

»Stroomend water," riep ik, »dat heb ik nergens gezien."

»Er is toch 'n rivier, maar ze stroomt niet door de stad. Ze komt van de bergen en gaat het bosch in, ten noorden van de stad. Op eenige honderden meters van de rotsen die langs de kust staan, verdwijnt ze in 'n diep gat, zeker om zich door 'n onderaardsch kanaal in den oceaan te storten."

»Maar dan heb julli groote vorderingen in de industrie gemaakt, daar je rookverterende toestellen kent, en de wind u de beweegkracht levert."

»Wij hebben den tijd dien julli verkwistte met het uitvinden van snelvuurkanonnen, torpedo's, pantserschepen en ontploffingsmiddelen gebruikt om te vinden wat werkelijk nuttig en geriefelijk is. We hebben ook eerbied voor de natuur. We vernietigen niet roekeloos de bosschen, wetende dat we altijd hout zullen noodig hebben. Wij vervuilen de wateren niet, want ze dienen ons tot drinkwater en vischplaats. Door onze haven te bevuilen b.v. zouden we de menschen hinderen die op de schepen werken, en we zouden de zeevisch vergiftigen die in onze netten komt."

»Maar er is toch 'n afvoer voor 't vuile water noodig. Als julli zoo dikwijls baadt en zooveel wascht, dan zul je toch veel helder water tot troebel water maken. Hoe raak je dat kwijt?"

»Er zijn riolen die het naar den mond van de rivier

brengen. Maar ieder riool is voorzien van apparaten die het verhelderen en 't filtreeren. En die filters worden geregeld nagezien. Ten slotte wordt alles wat niet anders kan behandeld worden verbrand in ovens die speciaal daarvoor zijn ingericht."

HOOFDSTUK XIV.

BEGRIPPEN OVER OPVOEDING.

Naarmate ik de taal leerde, begreep ik beter de levenswijs van dit vreemde volk en de oorzaken die deze verwonderlijke uitkomsten hadden teweeggebracht. Het was b.v. 'n zeer merkwaardig verschijnsel 'n groote wilskracht bij hen te zien vereenigd met 'n sterk ontwikkelde zinnelijkheid.

»Dat zijn geen tegengestelde eigenschappen, zei mijn gastheer, ze zijn beide teekenen van 'n groote levenskracht. 't Is waar dat degene die maar zwakke begeerten heeft zich gemakkelijk kan bedwingen. Maar dat is geen bewijs dat zijn wil sterk is. Hij die over heftige hartstochten weet meester te blijven is veel sterker dan iemand die oppassend en ingetogen is uit neiging of temperament. Maar men moet de wilskracht aankweeken. Ten eerste zijn er physieke invloeden: lichaamsbeweging, matigheid in voeding (d.w.z. niet te veel, maar ook niet te weinig), koude baden en stortbaden, onthouding van verdoovende genotmiddelen. Alcohol,

tabak en opium zijn hier onbekend, behalve als medicijn. Men begrijpt niet dat de Europeanen geregeld stoffen gebruiken waarvan de physiologen al lang hebben erkend dat ze vergiften zijn voor de zenuwcentra. De alcohol b.v vernietigt de coordinatie van de spraakbewegingen, de bewegingen van de oogassen en den gang, wat men populair uitdrukt door te zeggen dat de dronkaard 'n dikke tong heeft, dubbel ziet en over de straat zeilt."

»Ja, zei ik, dat is het misbruik, maar in matige hoeveelheden hebben wijn en tabak iets aangenaam opwekkends. Er zijn veel geneeskundigen bij ons die 'n matig gebruik er van aanbevelen."

»Ja, om allerlei redenen. Dikwijls gebruiken zij ze zelf, of begrijpen ze wel dat 'n volstrekt verbod ondoelmatig zou zijn, of ze willen de gevestigde vooroordeelen niet al te openlijk bestrijden en doorgaan voor zonderling. Anders zouden ze wel moeten bekennen dat al wat voor 'n oogenblik de werkzaamheid van 't centrale zenuwstelsel verhoogt, 'n oogenblik later 'n toestand van verslapping veroorzaakt, en op den duur de verstandelijke en zedelijke vermogens verzwakt. Er is 'n soort afrekening in de economie van ons lichaam die men uit het oog verliest. Men moet zelfs bang zijn voor 't misbruik van thee of koffie. Het is een dwaling te gelooven dat wijn of bier kracht geven, het bloed aanzetten of iets dergelijks. Hoe kan iets dat zoo goed als geen voedingstof bevat kracht geven ? Dat zou alleen kunnen doordat het de opname van andere voedingsstoffen gemakkelijker maakte. Welnu, niets bewijst dat de stimulantia 'n dergelijke werking hebben. En als

het dranken zijn, hebben ze nog het nadeel ons zonder noodzaak groote hoeveelheden water te doen innemen, wat het lichaam pafferig maakt, doet zweeten en de nieren verzwakt. Zij benemen ons ook voor eenigen tijd het gevoel van moeheid, dat juist zoo heilzaam is, want daardoor weten we dat we rust moeten nemen. De tabak bovendien bederft de atmosfeer, maakt den mond vuil, en deelt z'n scherpe lucht aan de kleeren en andere stoffen mee."

»Maar het genot dat die stimulantia geven is toch ook iets waard. En dat genot is gemakkelijk te verkrijgen en weinig kostbaar."

»In onze oogen weegt het genot dat ze kunnen geven niet op tegen de voordeelen die onze onthouding ons verschaft: 'n grooter gevoel van kracht en veerkracht, 'n gelijkmatiger toestand van de zenuwen en 'n langere jeugd. Wat beteekent overigens het missen van 'n genot dat men niet kent? En om er zich aan te wennen moet men bovendien nog soms 'n moeilijken proeftijd doormaken, zooals met de tabak. Alleen 'n kinderachtige ijdelheid, de zucht om net 'n groot mensch te lijken, doet ons doorzetten. Niemand vindt rooken den eersten keer lekker. De smaak is bitter, de rook scherp. Het gevolg zijn brakingen, hoofdpijn en 'n wee gevoel. Wat de alcohol betreft, hij wordt misschien het best beoordeeld in dezen zin van uw schrijver La Bruyère: »Als we van de Oosterlingen hoorden dat ze gewoonlijk 'n vocht dronken dat hun naar het hoofd stijgt, hun 't verstand doet verliezen en hun doet braken, dan zouden we zeggen: Wat 'n barbaarsch gebruik! Ver-

gelijk dat eens met het domme Duitsche gezegde: »Wer niemals einen Rausch gehabt, der ist kein braver Mann". Als bij ons het volk in een van die »genot"middelen smaak kreeg of in opium of morphine, zouden de archonten den invoer en den verkoop ervan verbieden."

»Wat drinken dan de Hedoniërs?" zal de lezer zeggen. Ze drinken water, melk, chocola, 'n beetje thee en koffie, en 'n groot aantal verkoelende dranken, waarvan er een bizonder lekker is en dan ook nectar heet.

Behalve door gezondheidsmaatregelen en lichaamsoefeningen wordt de wil ook nog ontwikkeld door de zedelijke opvoeding. De Hedoniërs zeggen dat van alle geestvermogens de wil misschien het meest voor oefening vatbaar is. Een vaste gewoonte vernietigt allen inwendigen weerstand. Kinderen b.v. wasschen zich niet graag. Bij groote menschen heeft de dagelijksche gewoonte het wasschen bijna tot 'n automatische handeling gemaakt, ja tot 'n behoefte. En hoeveel andere handelingen, waarvoor we eerst met 'n soort huivering terugdeinsden worden door herhaling heel gewoon en alledaagsch. Men moet dus de kinderen wennen aan sommige noodzakelijke handelingen, en vooral nooit 'n minuut uitstel toestaan. Als ze onaangename of moeilijke dingen willen uitstellen, om eerst te doen wat makkelijk en prettig is, moet men ze dwingen de tegengestelde orde te volgen. In plaats van te zeggen: Stel nooit uit tot morgen wat je vandaag doen kunt, zeggen de Hedoniërs: Stel nooit uit tot zoometeen wat je nu doen moet.

Aan den anderen kant weer beschouwen de Hedoniaansche pedagogen en geneeskundigen traagheid als

'n teeken van vermoeienis of van lichaamszwakte. Als men de geestkracht wil ontwikkelen, moet men eerst het lichaam gezond en sterk maken. Men moet de kinderen dus niet kwalijk nemen dat ze lui zijn, maar hun de lust om lui te zijn benemen. Daarin slaagt men door hun 'n matig, geregeld en aantrekkelijk werk te geven. Ons Europeesch opvoedingsstelsel zondigt vooral hierin dat het de kinderen 'n te zware taak oplegt. Ze zitten 5 of 6 uur per dag op school, en hebben ook nog huiswerk, dikwijls privaatlessen in muziek, dansen, teekenen en vreemde talen. Dat is de arbeidsdag van 'n volwassen werkman, en misschien put hersenarbeid de krachten nog meer uit dan handenarbeid. En dan verwondert men er zich over dat de kinderen niet van leeren houden! Ze hebben geen tijd hun kennis te verteren en na te denken over 't geen ze geleerd hebben. Het werk is ook niet geregeld genoeg, want de arbeidsuren en de rusttijden zijn niet naar 'n weldoordacht plan geordend. Nu eens hebben ze 4 uur achter elkaar, dan weer 2, dan hebben de leerlingen 'n dag of 'n halven dag vrij. In den zomer, twee volle maanden nietsdoen. Dat is uitstekend als tegenwicht, maar dat tegenwicht moest niet eerst noodig gemaakt worden. Werk en uitspanning wisselen elkaar zonder eenig stelsel af.

Men tracht het werk ook te weinig aantrekkelijk te maken. Elk kind is van nature weetgierig. Hij vraagt honderd uit, en z'n hoofdje is altijd bezig. In plaats van die neiging aan te moedigen, verzoekt men hem te zwijgen, als hem niets gevraagd wordt, en om zich

bezig te houden met dingen waar hij geen belang in stelt, b.v. de koningen van Frankrijk en de hoofdplaatsen van de departementen. Men geeft hem steenen voor brood, en men is verwonderd dat hij ze niet eten wil. Het ontwikkelen van de wilskracht zou vrij wat eenvoudiger worden als men begon haar niet te dooden.

Voordat ik zeg hoe men het aanlegt de weetgierigheid van het kind op te wekken, of liever wakker te hóuden, en haar te doen dienen tot het verwerven van kennis, moet ik spreken over 't geen men doet om bij de kinderen het te vroeg ontwaken van de geslachtsdrift te voorkomen. Er is altijd eenig toezicht bij hun spelen. Het is opmerkelijk dat bij ons, waar men hun tracht te misleiden door allerlei fabeltjes en leugens, men ze heel alleen laat spelen, op straat, op binnenplaatsen, in den tuin, zonder aan kwaad te denken en zonder te begrijpen dat ze er allerlei dingen leeren die ze nog niet hoeven te weten. In Hedonië tracht men ook zooveel mogelijk kinderen van denzelfden leeftijd met elkaar te doen spelen, opdat de ouderen geen slechten invloed uitoefenen op de kleintjes, want jongelui begrijpen niet goed dat ze in 't bijzijn van kinderen niet met dezelfde vrijheid kunnen spreken als onder mekaar, en ze zijn er dikwijls trotsch op ze te kunnen inlichten. Toch is dat gevaar veel minder groot dan bij ons. Want men spreekt hier veel vrijer over allerlei dingen; men spreekt niet bedektelijk en met 'n heimemelijken lach over natuurlijke dingen. Men noemt alle lichaamsdeelen bij hun naam en men laat ze zonder schaamte zien. Juist door over sommige dingen te

zwijgen of er maar even op te zinspelen vestigt men er de aandacht op, en 't genoegen er over te spreken en er naar te kijken komt door 't aantrekkelijke van de verboden vrucht.

Als de manbaarheid komt, zijn de jongelui op 'n leeftijd dat ze veel werken, en beginnen te denken aan de keuze van 'n beroep. Want men moet niet meenen dat bij de Hedoniërs, omdat ze in 'n warm klimaat wonen, de manbaarheid vroeger komt. Ze hebben 'n lange kindsheid, zooals alle beschaafde rassen. De lichaamsoefeningen en spelen vormen 'n andere afleiding voor de geslachtsdrift, en als bij geval 'n jongen gevoelig is voor de schoonheid van 'n meisje, dan beletten nog de kuischheid en de natuurlijke bedeesdheid die eigen zijn aan 'n eerste liefde dikwijls 'n toenadering of 'n te groote vertrouwelijkheid. Want 'n eerste hartstocht is altijd zeer kuisch, bijna platonisch. Men is verliefd op de ziel, en zeer geneigd alle materieele denkbeelden van zich af te zetten, als 'n beleediging jegens 'n wezen dat zoo volmaakt is als 't voorwerp van z'n liefde. Bovendien zijn hun ouders, die er nooit op uit waren hun natuurlijke neigingen onderdrukken, meestal in 't vertrouwen. Ze zullen hun allicht zeggen dat de liefde 'n mooi iets is, omdat niets ter wereld ons zooveel geluk verschaft als de tegenwoordigheid van hem of haar die men lief heeft, maar dat men, om dat geluk duurzaam te maken, moet kunnen trouwen, en dat om te trouwen en kinderen te onderhouden, men zich zelf moet kunnen onderhouden. Dat is zoo zonneklaar, bij onzen eenvoud van zeden,

dat men het bijna niet hoeft te zeggen. Iedereen is bovendien doordrongen van de stelling dat men, om 'n groote voldoening te smaken, lang moet hebben begeerd. Deze reden alleen zou al voldoende zijn om zich eenigen dwang op te leggen bij liefdesbetuigingen; maar er is nog 'n andere. De kinderen worden op het vraagstuk van de voortplanting evenmin bedrogen als op de andere, daar de ouders gewoonlijk begrijpen dat niets zoozeer vertrouwen inboezemt als 'n volkomen waarachtigheid. Wanneer ze heel klein zijn en ze vragen waar de kindertjes vandaan komen, zegt men hun niet dat ze door den ooievaar gebracht worden of in de kool groeien, maar dat ze groeien in hun moeder. Er is geen enkel klein kind voor wie deze verklaring gevaarlijk of belachelijk is. Wanneer men hun dan zegt dat dat bij de vrouwen eerst op 'n zekeren leeftijd gebeurt, en dat de man en de vrouw altijd samen gaan wonen om de kinderen op te voeden, heeft men hun niets onwaars gezegd, zonder nu juist hun de vleeschelijke gemeenschap te hoeven uitleggen. Maar als ze verliefd zijn of als men vreest dat ze 't zullen worden, is het tijd hun het gevaar te toonen dat al te intime liefkoozingen kunnen hebben, en hun zoo tevens voor te bereiden op hun rol van man en vrouw. De uitslag daarvan is nog al eigenaardig voor 'n volk dat zoozeer van het genot 'n eeredienst maakt: de jongelui die geëngageerd zijn veroorloven zich geen enkele gemeenzaamheid. Ze wonen trouwens bij hun ouders in en voelen zich van hun afhankelijk. Zoodra ze 'n betrekking hebben, en

zich vrijer en sterker gevoelen, geven ze zich aan elkaar. Maar door 'n soort natuurlijke fierheid, is 't hun niet voldoende dat één van tweën zoo ver is. Het jonge meisje wil evengoed in staat zijn haar kost te verdienen als de jonge man.

Men moet niet meenen dat er geen ongelukje kan gebeuren, want het zou belachelijk zijn te beweren dat de Hedoniërs 'n volk zonder gebreken zijn. Maar al heeft het plaats, (en 't is betrekkelijk zelden) dan heeft het nog zulke vreeselijke gevolgen niet; 't is alleen maar onaangenaam voor hen die er de oorzaak van zijn. Want het kind dat uit minderjarige ouders geboren is wordt onder de hoede en verantwoordelijkheid van de grootouders geplaatst, en de jongelui hebben er geen enkel recht op en geen macht over, totdat ze in staat zijn zich zelf te onderhouden.

In 'n volgend hoofdstuk hoop ik nog op de opvoeding terug te komen.

HOOFDSTUK XV.

DE DAGBLADEN.

Wij waren sedert eenigen tijd gevestigde bewoners van de kolonie. Ons uiterlijk en onze manieren trokken niet meer de aandacht, wij werkten geregeld, zooals iedereen, en zooals iedereen hadden we nog al veel vrijen tijd. Ik maakte er gebruik van om de kolonie beter te leeren kennen en alle kanten van 't maatschappelijk leven te bestudeeren. Ik was nog altijd gelogeerd bij den dokter, die wel graag met me praatte en er van hield allerlei ideeën op te werpen, maar Paul had ons verlaten. Hij was bij 'n timmerman in de leer gegaan, want hij had zoo'n liefhebberij in handenarbeid dat hij niet genoeg had aan de uren die hij op de school moest doorbrengen. Het was 'n huishouden zonder kinderen, hoewel de vrouw, die heel mooi was, ook tevens 'n zeer gezonde vrouw was. De timmerman had er veel genoegen in zijn vak te onderwijzen aan 'n jongmensch dat zoo leerzaam en bevattelijk was, en hij beschouwde hem ook als 't ware als 'n zoon.

Een van de dingen die mij het meest opvielen in

deze nieuwe omgeving, was ieder oogenblik gewoonten en voorwerpen te ontmoeten die aan Europa deden denken. 's Avonds, na het eten, als men uitrustte onder de verandah, kwam de krant. Ik had me al dikwijls afgevraagd wat er wel in de krant kon staan van 'n kolonie waar 't leven zoo rustig verliep, en waar geen gerucht van politieke twisten tot ons kwam.

»U zult het wel zien zoodra u onze taal kunt lezen," had de dokter me met 'n knipoogje gezegd. Dat oogenblik was sinds dien tijd gekomen, en ik had me kunnen overtuigen dat de krant alleen nieuwstijdingen en advertenties bevatte. Geen enkele pennestrijd, geen discussie, geen meening van de redactie over de feiten. Als er 'n overzicht moest worden gegeven, 'n reeks van gebeurtenissen verhaald worden, zaten het overzicht en het verhaal altijd uitstekend in elkaar, maar men onthield zich zorgvuldig van elk oordeel er over. Ik vroeg aan m'n gastheer wat de reden was van die vreemde handelwijs.

»Ik vind haar niet vreemd, zei hij, ik vind het 'n uitstekende handelwijs. Waarom wil je dat de redactie me haar meening over 'n feit of 'n kwestie opdringt? Als ik goed op de hoogte ben van de omstandigheden en de bizonderheden, is 't niet noodig dat iemand daar voor mij 'n gevolgtrekking uit maakt. Ik kan me zelf 'n opinie vormen. Als nu de journalist wil dat zijn lezers in staat zullen zijn zich over 'n onderwerp uit te spreken, heeft hij ze alleen maar goed in te lichten. Pas op als hij de feiten verdraait of belangrijke weglaat. Het is altijd vrij gemakkelijk de waarheid van 'n feit na te gaan, maar 't is onmogelijk om opinies te ziften. Als

het blad 'n belangrijke bizonderheid onvermeld laat, zal men zeggen dat het slecht ingelicht is, en men zal 'n andere krant koopen. We hebben er drie, die elkaar de loef trachten af te steken in nauwkeurigheid."

»Maar waarom zijn er geen literarische artikelen, feuilletons of verhaaltjes?"

»Omdat die allemaal in de boeken en brochures voorkomen. Waarom wil je dat men ze in de krant zet? Om me te noodzaken 'n geschrift te koopen waar ik de helft niet van lees? Bij julli is het boek, de eenige eerlijke en bevoegde mededeeler, verdrongen door de couranten en tijdschriften, die 'n beetje van alles geven. Men betaalt het abonnement alsof men ze van A tot Z las, en men heeft daarbij nog den arbeid om uit te zoeken wat van z'n gading is. Dikwijls begint men 'n artikel dat later blijkt niet belangwekkend te zijn, of men verliest z'n tijd met het lezen van nietigheden, omdat ze aardig gesteld zijn. Als 'n schrijver niet genoeg stof heeft om 'n deel van 300 bladzijden te vullen, welnu laat hij dan 'n brochure of 'n pamphlet schrijven. Dat ziet men hier heel dikwijls. In Europa hebben brochures en heel kleine boekjes geen succes. De aandacht van het publiek wordt in beslag genomen door tijdschrift- en dagbladartikels. Tusschen hen en de dikke boekdeelen is er geen tusschending of althans 't is aan 't verdwijnen. De lezer begrijpt niet dat 'n meneer of 'n dame die zoo weinig te zeggen heeft het niet in 'n tijdschriftartikel gezegd heeft. En ook heeft men geen tijd om veel te lezen buiten hetgeen je gewone leverancier je stuurt. Want, men kiest zelf niet meer uit

wat men leest. De redacteur van tijdschrift of krant is 'n letterkundig ondernemer, die u tegen 'n vaste som levert wat de meerderheid van de lezers verkiest of schijnt te verkiezen. Gewoonlijk is 'n redactie ook nog in dienst van 'n zekere partij, of van 'n politiek persoon, of van 'n zaak, en alle artikels moeten in 'n zekeren geest geschreven zijn. Daardoor komt het dat, evenals 't publiek niet meer vrij is te lezen wat het wil, de schrijver niet meer vrij is te schrijven zooals hij wil. En de schrijvers die niet willen soebatten om de gastvrijheid van 'n tijdschrift, zijn dikwijls verplicht, willen ze hun schrijverij tot 'n boek aandikken, langdradig en vervelend te worden, allerlei opvulsel in te lasschen of 't op te sieren met dingen die slecht bij het onderwerp passen.

Er ontstaat bovendien bij den lezer 'n zekere verwarring. Als men 'n tijdschrift doorbladert, wordt het oog door zooveel interessante onderwerpen aangetrokken, en door zooveel artikels waarvan men wel graag kennis zou willen nemen, als men den tijd had, dat men het gewoonlijk bij het doorbladeren laat. Wat de geïllustreerde tijdschriften en dagbladen betreft, stelt men zich gewoonlijk tevreden met het bekijken van de plaatjes, zooals de kinderen doen. Uit de revues kiest men soms op goed geluk af, dikwijls wordt men teleurgesteld, men bladert gauw de rest door, en per slot van rekening heeft men 'n verwarde impressie dat de wereld 'n ontzaglijke chaos is, waarvan men maar 'n klein hoekje ziet, en dat er heel veel interessante of bekoorlijke dingen zouden zijn, voor iemand die 'n

tiental levens had. Zoodoende wordt de overvloed 'n ongeluk. Het is 'n Tantaluskwelling. In 't moderne leven, zooals julli het opvat, wordt men voortdurend bestormd met nieuwe indrukken, die de geest geen tijd heeft te verteren en in zich op te nemen."

Hier zijn natuurlijk de tijdingen van de rest van de wereld 'n beetje oud. Maar de Hedoniers stellen er levendig belang in. De zeelieden en reizigers die uit vreemde landen komen, worden gretig ondervraagd en geïnterviewd door journalisten, en alles wat men van hun kan te weten komen wordt in de krant verhaald. Dikwijls omvat het verslag 'n heel tijdvak, en wordt er een of andere politieke omwenteling of oorlog in z'n geheel in verteld. Dat is niet altijd 'n nadeel. Want zoo begrijpt men beter 't verband tusschen oorzaken en gevolgen, en het verhaal wordt belangwekkender dan wanneer de telegraaf je 't bij stukjes en beetjes, iederen dag 'n hapje, toedient.

De beraadslagingen in vergaderingen en de kamerdebatten worden gewoonlijk woordelijk meegedeeld, als ze belangrijk zijn; anders geeft men er 'n duidelijk overzicht van. Maar er is 'n staatscourant die de debatten in z'n geheel geeft en die is gratis.

De advertenties zijn altijd in rubrieken verdeeld, want men hoeft het oog van den lezer niet door een of andere schitterende reclame te trekken (de Hedoniers lachen nog al over de onnoozele slimmigheden waarmee het Westersch publiek wordt beetgenomen), maar ieder wil wel zoo gauw mogelijk vinden wat hij noodig heeft.

HOOFDSTUK XVI.

HET STAATSBESTUUR.

Ik heb gesproken over vergaderingen en kamerdebatten, en ik moet 'n woord zeggen over de wijze waarop dit volk geregeerd wordt, of liever, waarop het zich regeert.

Er is geen hoofd van den staat. De Grieken hadden, toen Cyrene gesticht werd, al lang gebroken met het eenhoofdig bestuur. Men had bevonden dat 'n erfelijk monarch niets was dan een kostbaar sieraad, en dat het onzinnig was, na de erfelijkheid van de publieke ambten te hebben afgeschaft, die bij de oude Egyptenaren tot instelling was verheven, haar te laten bestaan voor het hoogste ambt, en, in 'n onbeperkte monarchie, voor het belangrijkste. Men heeft later in de geschiedenis van de Europeesche volken gezien dat de koningen meestal òf zeer onbeduidend waren, sommigen zelfs krankzinnig of idioot, of de ergste der plagen. En om nu een hoofd te kíezen... men is al lang van 't denkbeeld terug gekomen dat het volk

door z'n keuze de persoon kon aanwijzen die 't best in staat was om te regeeren. In Hedonië gelooft men evenmin aan de onfeilbaarheid van de groote menigte als aan die van het bloed of het geslacht. Het eenvoudigste was dus heelemaal geen hoofd te hebben. Er zijn archonten, waarover ik al gesproken heb. Het zijn niets dan beheerders. Ze zijn acht in getal, een voor elke afdeeling van publieke zaken [1]). Als er zich in den gang van die zaken misbruiken voordoen, of als nadeelen van bestaande wetten aan 't licht komen, ontvangen zij de klachten, bestudeeren de kwestie, brengen 'n verslag uit, stellen maatregelen voor. Die verslagen worden besproken en die maatregelen worden overwogen door iedereen die er belang in stelt, en eindelijk wordt 'n maatregel of 'n wet aan de beslissing van het volk onderworpen. Als 't 'n belangrijke kwestie is, worden er vergaderingen belegd, redenaars of schrijvers zetten hun denkbeelden uiteen in redevoeringen of brochures, en zij die 'n meening over het onderwerp hebben nemen deel aan de stemming. Als $^3/_4$ van de stemmenden den maatregel niet wenschen, is hij verworpen. Want de helft + 1 vormt geen meerderheid. Het Europeesche stelsel geeft dunkt me geen waarborg, dat de aangenomen maatregel aan 'n algemeene behoefte beantwoordt; het is 'n middel om van de zaak af te zijn. En wat moet men er van denken

---

[1]) De departementen zijn: binnenlandsche zaken (d.w.z. algemeene maatregelen), justitie, financiën, onderwijs, landbouw, andere nijverheid, hygiëne en handel (waaronder scheepvaart en vervoer).

als die eenvoudige meerderheid die beslist, zelf bij eenvoudige meerderheid gekozen is!

Hier wil men van geen maatregel weten waarvan de doelmatigheid niet min of meer bewezen is. Er zijn zelfs menschen die vinden dat de wettelijke meerderheid nog te klein is, en dat er $^5/_6$ of zelfs $^9/_{10}$ vóor moesten wezen. Want de meerderheid van de stemmenden, zeggen ze, is nog niet de meerderheid van de bevolking. Onthoud u bij twijfel, is hier 'n regel van bestuur.

De archonten worden niet gekozen door het volk. Als een der archonten sterft, of zich wil terugtrekken, wijzen de andere z'n opvolger aan. Maar 'n archont kan ook in staat van beschuldiging gesteld worden, en als hij veroordeeld wordt, is hij meteen ontslagen. Overigens is het beheer der archonten, al verplicht het hun tot belangrijke handelingen van uitvoerend bewind, niet zeer omvattend; want de meeste zaken worden door de belanghebbenden zelf geregeld. De regeering komt alleen tusschen beiden in volstrekt algemeene zaken, en om te maken dat de vrijheid van den een geen afbreuk doet aan die van den ander [1]).

Er is geen parlement. Als het volk de wetten maakt, moet het volk er ook over beraadslagen en stemmen. En men begrijpt heelemaal niet dat daarvoor 'n vergadering van mooipraters noodig is, wier voornaamste

---

[1]) Men zal zich herinneren dat de archonten den invoer van sommige waren, zooals alcohol, opium, enz. konden verbieden. Maar deze maatregel was slechts 'n gevolg van de wet die den verkoop van de giften regelt.

zorg is, voor hun en voor hun vrindjes voordeelen te verkrijgen.

In het oordeel dat ze over Europeesche toestanden vellen, zijn de Hedoniers uit den aard der zaak een beetje eenzijdig. Het historisch inzicht ontbreekt hun. Ze steken den draak met onze parlementen in twee kamers verdeeld, waarvan de eene de handelingen van de andere belemmert.

»Uw wagen van Staat, zei me eens 'n hoog staatsambtenaar, lijkt veel op 'n rijtuig dat door twee koetsiers bestuurd wordt, waarvan de een de paarden tot staan brengt als de ander ze voortzweept. Als uw parlement, zooals de heerschende fictie het wil, het volk vertegenwoordigt, hoe komt het dan dat z'n twee deelen het zoo verschillend vertegenwoordigen? De waarheid is misschien dat de leden van die vergaderingen niets vertegenwoordigen, want ze zullen nooit over 'n kwestie het oordeel vragen van hen die hun afgevaardigd hebben. Ze beslissen altijd naar hun persoonlijke meening, of hun opwelling van 't oogenblik, of hun eigenbelang. Julli hebt inderdaad 8 à 900 koninkjes, die onophoudelijk harrewarren; wat heel gelukkig is, want zoo beletten ze elkaar al te veel kwaad te doen. Maar 't algemeen belang wordt zoodoende niet behartigd, en het volk is toch voortdurend in de verbeelding, dat de zaken marcheeren en dat het vertegenwoordigd is. Daardoor wordt het belet ze zelf in handen te nemen. In werkelijkheid stapelt men hier de eene fictie op de andere. De eerste is, dat 'n kamerlid het heele land vertegenwoordigt, of althans een van de groote staatkundige partijen. De

tweede, die de eerste te niet doet, is dat hij de bizondere belangen van z'n kiesdistrict vertegenwoordigt. De derde, die de waarheid 'n beetje nadert, is dat hij de meening of het belang vertegenwoordigt van de meerderheid van de kiezers van z'n district. Maar dikwijls kennen deze den candidaat alleen van hooren zeggen. Dikwijls ook worden ze ingepakt door mooie frazes, of wel ze hebben te kiezen tusschen twee candidaten, waartusschen herstemming is en die ze eigenlijk geen van beide zouden willen hebben. Zoodoende kan 't zijn dat 'n afgevaardigde ook nog heel onvolkomen de meerderheid vertegenwoordigt die hem heeft gekozen. En als nu in hun keus de kiezers nog altijd door overwegingen van staatkundigen aard of algemeen belang werden geleid, zou er 'n eerlijke, hoewel numeriek slecht verdeelde vertegenwoordiging zijn. Maar zij zelf laten zich ook leiden door plaatselijke belangen, door sympathiën, door gedane beloften, door haat of door stokpaardjes.

Als dus 'n zaak van algemeen belang voor de kamer wordt gebracht, wordt ze niet beslist door het gevoelen van de meerderheid van 't land, maar door den strijd van allerlei bizondere belangen. In uw parlementaire keuken worden op die manier eigenaardige potjes gekookt.

't Was te vergeefs dat ik hem voorhield dat al die instellingen in 't verleden hun oorsprong hadden en er hun rechtvaardiging en om zoo te zeggen hun brieven van adeldom aan ontleenden.

»Ik heb heelemaal geen eerbied voor aloude dwaasheden, zei hij. Juist doordat iets door z'n verleden

moet gerechtvaardigd worden, is 't bewezen dat het niet meer te rechtvaardigen is; het beantwoordt niet meer aan de behoeften van het oogenblik, en het moet verdwijnen. Degeen die 'n pijn niet meer voelt omdat hij er aan gewend is, is half versuft. Het is 'n eigenschap van lagere menschenrassen dat ze in 't onzinnige berusten omdat het 'n hoogen ouderdom heeft. Hoe wakkerder 'n volk is, hoe krachtiger en verstandiger des te sneller zal 't zich weten in te richten naar nieuwe omstandigheden.

HOOFDSTUK XVII.

DE SPORT, DE JACHT EN DE VISCHVANGST.

De Hedoniers dragen geen hoeden en geen schoenen. Ze vinden dat alle noodelooze bedekking het lichaam verzwakt, door 't gevoeliger te maken voor veranderingen van temperatuur. Ze schrijven de kaalhoofdigheid van de Europeanen toe aan de gewoonte hoeden te dragen. »Als men aan 'n deel van het hoofd 'n kunstmatige beschutting geeft, zei me onlangs 'n natuurkenner die den dokter dikwijls bezoekt, dan maakt men de natuurlijke beschutting die door de haren gevormd wordt, overbodig, en als 'n orgaan overbodig wordt, atrophieert het. 't Is er net mee als met die visschen die men in onderaardsche holen heeft gevonden en die blind waren. Let wel dat juist binnen de ruimte die door den hoed omringd wordt de haren het eerst en het meest uitvallen. De vrouwen, bij wie de hoed het hoofd niet aanraakt, en het bijna nooit omringt, houden hun haar veel langer. De huid en de haren hebben hun natuurlijke rol te vervullen, en in

een klimaat als het onze, is het niet noodig ze door de kleeding te ondersteunen. Daarom is 't raadzaam, uit 'n hygienisch oogpunt, zich zoo min mogelijk te bedekken."

De gewoonte van op bloote voeten te loopen en de weinige kleeding die ze dragen geven de Hedoniers 'n vlugheid en 'n lenigheid als van wilden. Ze klimmen in de boomen en tegen de rotsen met 'n aapachtige behendigheid en loopen op een drafje de steilste hellingen op en af. In het rennen over vlak terrein wedijveren ze in snelheid en volharding met de vlugste dieren. Het is belangwekkend het bewegen van die gehoorzame spieren waar te nemen, van die door de gymnastiek zoo lenig gemaakte leden, zoo vrij van allen dwang. Men kijkt er naar met het genoegen dat 'n beeldhouwer moet hebben bij 't zien van 'n mooi model. Men vindt bij hun niet die vleeschmassa's van de worstelaars en andere krachtmenschen, evenmin als die eenzijdige ontwikkeling van beenen of armen, tengevolge van 't beoefenen van 'n bepaalde soort sport. Bij ons leidt de gymnastiek tot het maken van krachttoeren, en geeft aan sommige spiergroepen 'n abnormale ontwikkeling, opdat het »getrainde" individu no. 1 zal aankomen in 'n roeiwedstrijd, 'n hardrijderij op schaatsen of op de fiets, zonder dat men heel veel denkt om hartkwalen of andere stoornissen die 't gevolg zijn van vermoeienis of overmatige inspanning. Bij ons is alles overmatig, en we offeren de gezondheid en 't genot op aan sommige bevredigingen van de ijdelheid, niet begrijpende dat de matiging en het

evenwicht van alle vermogens van lichaam en ziel veel duurzamer en wezenlijker bevrediging verschaffen. Ten slotte beklagen we ons dat we te snel oud worden, alsof we nog de renten wilden genieten van 'n kapitaal dat we allang hebben opgeteerd.

De lichaamsoefeningen zijn altijd hoog in eere geweest bij deze afstammelingen van de Grieken. Hun levensopvatting heeft hun nooit geleerd dat het lichaam maar 'n vod was en dat de eenige zorg van den mensch moest zijn het heil van z'n ziel te zoeken. Ze leggen zich vooral toe op hardloopen, dansen, worstelen, roeien, zwemmen, discuswerpen, en ook 'n soort balspel dat op voetbal lijkt, maar wat minder ruw is dan het Engelsche; men gooit de bal met handen en voeten verder. Ze doen ook aan de jacht. Hoewel ze 'n afschuw hebben van wreedheid jegens menschen en beesten, hebben ze af en toe behoefte aan de opwinding van 't gevaar, en de verscheurende dieren moeten ook ver van de grens van de stad worden gehouden. Daarom gaan ze dikwijls de bosschen in die de bergen bedekken, om op wilde beesten te jagen. Ze nemen geen honden mee (er zijn geen honden in Hedonië), en vertrouwen op hun kracht en behendigheid om aan gevaren te ontkomen. Ze hebben 'n lichten boog en pijlen met stalen punten. Ze doen ook 'n gordel om met twee dolkmessen. Ze verkiezen die wapenen boven 't geweer, dat hun bewegingen belemmert, naar ze zeggen. In geval van dringend gevaar vluchten ze in de boomen of kruipen als slangen tusschen de struiken en lianen door. Maar bijna altijd

lukt het hun het wild bij 't eerste schot te dooden.

Ik was eerst verwonderd geweest zoo weinig dieren in de kolonie zelf te ontmoeten. Niet alleen zijn er geen honden en paarden, maar slangen, muskieten, muggen, vlooien, mieren, spinnen, alle gevaarlijke of schadelijke dieren zijn uiterst zeldzaam. Ik vroeg hoe of dat kwam. »Wel, heel eenvoudig, was het antwoord. Wij trachten ons stelselmatig te bevrijden van alles wat ons hindert. Daar we geen tijd verliezen met ons toe te leggen op de kunst ons onderling te vernietigen, houden we genoeg tijd over om ons in het vernietigen van ongedierte te bekwamen. De natuurkenners leeren ons hoe al die beesten leven en zich vermenigvuldigen, en we nemen onze maatregelen in overeenstemming daarmee. Wat de vlooien, de wandluizen en andere parasieten betreft, is de zindelijkheid alleen al voldoende om hen te verjagen. De muggen en muskieten hebben voor hun gedaanteverwisseling stilstaand water noodig. Dat is hier bijna niet, en als 't er was, zouden wij het desnoods op 't oogenblik van de ontpopping in beweging brengen, of 't met 'n klein laagje olie bedekken. Slangen en andere schadelijke dieren worden gedood zoodra ze gezien worden, en ze zijn al lang uit de eigenlijke stad verdwenen. Zoo komt het dat we bloots-voets en met 'n bloot lichaam kunnen gaan wandelen met die heerlijke zorgeloosheid die een van de genoegens van 't leven is, vooral in 'n warm klimaat."

Vogels zijn er heel vreemde en prachtige. Er zijn ook kapellen met verbazend groote vleugels, rood en goudgeel, blauw met 'n weerschijn, met fluweelen franje,

met purper gespikkeld, groote kevers met glanzig-metalen schilden, glazenmakers en juffers, allerlei onschadelijke en bontgekleurde beesten, glimwormpjes gedurende den nacht, en 'n groote lichtende nachtvlinder die op 'n vliegend lantaarntje lijkt.

»Heb julli ook vee?" vroeg ik aan mijn gastheer.

»Een beetje," antwoordde hij, »in stallen, omdat we geen weiden hebben, en omdat ook 't verblijf in de open lucht de wilde dieren zou aanlokken. Maar de jacht en de vischvangst verschaffen ons levensmiddelen in overvloed, en bovendien eten we weinig vleesch; er zijn zooveel vruchten en voedzame planten, dat ons de moeite en de onaangenaamheid bespaard wordt veel dieren te dooden. Want met de zachtheid en vreedzaamheid van onze zeden hebben we 'n grooten tegenzin gekregen in het dooden of mishandelen van levende wezens. Het slagersvak is bij ons in discrediet, het wordt alleen door slaven uitgeoefend. En bovendien trachten we de dieren zoo plotseling mogelijk af te maken en zonder eenige wreedheid. De afschuwelijke martelingen die julli vooral de visschen doet ondergaan doen ons gruwen, en zijn voor ons het zekerste kenteeken van den bloeddorstigen aanleg van uw ras. Bij julli vangt men ze niet alleen met 'n hengel, en steekt hun verraderlijk 'n haak in de keel (er zijn zelfs menschen die dat voor hun plezier doen, en die het kinderen veroorlooven), maar als ze gevangen zijn, laat men ze langzaam sterven door gebrek aan lucht. De alen worden levend gevild, men kerft de visschen, die zich onder het mes wringen, en men zet kreeften

op 't vuur in koud water! Ik heb vrouwen gesproken die voor zacht doorgingen, en die beweerden dat dat de eenige manier was om ze goed te kooken. Alsof de meerdere of mindere streeling van 't verhemelte van 'n lekkerbek kon opwegen tegen de afschuwelijkste martelingen die men 'n levend wezen doet ondergaan. Bij ons vangt men de visschen alleen met 'n net, en men bewaart ze in water tot men ze eten wil. Dan doodt men ze zoo snel mogelijk, en men maakt ze schoon en vilt ze na hun dood. Kreeften worden niet eens dadelijk in kokend water gegooid. Want ze hebben 'n taai leven, en zouden nog eenige minuten pijn hebben. Men maakt ze eerst dood."

»Maar hoe maakt men al die beesten dood? Het is niet voldoende hun kop af te snijden, want 'n onthoofde paling wringt zich nog in bochten."

»Men verwoest de centrale deelen van het zenuwstelsel. Dat moet iedere kok kennen. Maar er zijn heel veel menschen die in 't geheel geen vleesch eten. Eieren, melk, kaas en boter zijn voldoende om hun al het dierlijk voedsel te geven dat ze noodig hebben."

HOOFDSTUK XVIII.

DE SOCIALE KWESTIE.

Sedert langen tijd al was ik dikwijls getroffen en altijd verbaasd geweest door 'n verschijnsel dat ik niet kon verklaren, en waarvan ik toch verzuimd had 'n verklaring te vragen. Het was de totale afwezigheid van arme menschen. Iedereen scheen goed gekleed (voor zoover men gekleed was), geriefelijk gehuisvest, en van top tot teen gewasschen. Die mooie huid en gelaatskleur, die gemakkelijkheid van beweging en houding en die fijne en tegelijk krachtige lichaamsbouw die bij ons het uitsluitend voorrecht is van wie zich kunnen vertroetelen, en die men alleen verkrijgt door 'n uitstekende voeding, met veel verscheidenheid, 'n onafhankelijk leven, en 'n weelderige zindelijkheid en hygiène, vond men hier bij de eenvoudigste menschen, zooals werklui, matrozen en visschers.

Ik had eerst gedacht dat 'n nadere kennismaking met de kolonie me armoedige wijken zou doen ontdekken, kleine en slecht onderhouden woningen, ruwe

en door vuil en grof werk bezoedelde menschen. Maar hoe meer ik zocht, hoe meer ik verbaasd was overal 'n volstrekte zindelijkheid te vinden, 'n zekere welgesteldheid, 'n gezellig en zelfs keurig ingerichte woning, en goede manieren. De slaven zelfs leken op bedienden bij voorname families.

Ik vroeg eindelijk wat de oorzaak was van dit vreemde verschijnsel. »Is iedereen hier dan rijk? zei ik tegen den dokter. Zijn er geen arme drommels die moeite hebben in 't leven te blijven?"

»Neen, zei hij, die zijn er niet. Behalve enkele idioten en krankzinnigen die door de publieke weldadigheid worden onderhouden, heeft iedereen genoeg om van te leven. Je vraagt hoe dat komt. 't Is dood eenvoudig. Onze voorouders hebben voor ons gewerkt, en ieder geslacht voegt nog iets toe aan de volkswelvaart. Hoe kunnen we arm zijn, als we de schatten erven die door zooveel eeuwen heen zijn opeengestapeld? Alleen de oermensch is arm, en die is 't noodzakelijk. De rijkdommen van beschaafde volken groeien onophoudelijk aan. Ze worden overgedragen aan hun kinderen, die in overvloed geboren worden."

»Is het dan 'n soort communisme of collectivisme waarin julli leeft?"

»Wel neen. Je ziet wel dat ieder z'n huis en z'n erf heeft, dat hij het vak uitoefent dat hij wil en in z'n dienst neemt iedereen die hem dienen wil. Noch het communisme noch het collectivisme laten 'n dergelijke vrijheid toe."

»Wat is dan wel uw stelsel?" vroeg ik erg nieuwsgierig.

»Ik heb 't al gezegd, maar je hebt m'n woorden zeker voor beeldspraak gehouden. Wij erven, zei ik, de rijkdommen die door de vorige geslachten zijn opgezameld en niet verbruikt. Ik verzoek u dat letterlijk op te vatten. We erven allen en ieder afzonderlijk."

»Ik begrijp het nog niet heel goed."

»Je zult het dadelijk begrijpen. Er is 'n Fransch schrijver van vóor de revolutie, die gezegd heeft tegen de adelijke heeren van toen: »Wat hebben julli gedaan om zooveel rijkdommen te bezitten? Je hebt de moeite genomen geboren te worden!" Hij zou tegenwoordig hetzelfde kunnen zeggen tegen de groote financiers, de Rotschilds, de Vanderbilts, en in 't algemeen tegen alle zoons van rijke lui. In uw maatschappij hebben sommigen de moeite genomen ter wereld te komen, en niets meer, terwijl anderen alle mogelijke moeite hebben om niet te sterven. Het is uiterst zeldzaam dat men door eigen wilskracht rijk wordt, op eerlijke wijze, zonder kapitaal en zonder kennissen die je vooruithelpen. In sommige klassen of milieu's is dat zelfs onmogelijk. Van kindsbeen af werkt men in de fabriek of in de mijnen, of aan 'n anderen eentonigen en werktuigelijken arbeid, en men vervalt ten slotte tot verstomping en verdierlijking. In verreweg het grootste aantal gevallen beslist dus de geboorte of men z'n heele leven rijk of arm zal zijn. Men kan in de keuze van z'n ouders, zegt Heine, niet voorzichtig genoeg zijn.

Die onbillijke ongelijkheid berust natuurlijk op 'n slechte verdeeling van de goederen. Welnu, de groote

factor van die verdeeling is het erfrecht. We moeten dus onderzoeken of we in uw wetten op het erfrecht niet de oorzaak ontdekken van al het kwaad. Inderdaad zien we dat het Europeesche stelsel op twee ficties berust: de eerste is dat 'n doode iets kan bezitten en dat hij 'n handeling kan verrichten waardoor hij beschikt over de goederen waarvan hij vóor z'n overlijden eigenaar was. Dat is het recht van erflating. De tweede is dat 'n individu met uitsluiting van anderen, alleen omdat hij familie is, 'n recht heeft op de vruchten van 'n anders arbeid, zonder hem behulpzaam te zijn geweest en zonder hem iets te hebben geleverd. Dat is het erfrecht dat julli toekent aan de »natuurlijke" erfgenamen. Het recht van den doode en dat van de overlevenden zijn wel met elkaar in strijd; want zoodra deze récht hebben op 'n wettelijk erfdeel is 't gedaan met de vrijheid van testamentaire beschikking. Maar dat maakt u niet verlegen, en er wordt wel 'n mouw aangepast. In den eenen staat wordt aan het eene beginsel en in den anderen aan 't andere meer ruimte gegeven, maar overal hebben die onzinnige bedenksels burgerrecht verkregen, en overal zijn ze er in geslaagd 'n stuitende ongelijkheid in welvaart teweeg te brengen, 'n algemeenen toestand van ontevredenheid, en 'n warboel van groote en kleine misères die julli heel deftig »de sociale kwestie" noemt. Het is heel eigenaardig dat je niet zegt: »de sociale kwesties," in 't meervoud. Dat bewijst dat julli wel eenigszins 't bewustzijn hebt dat die misstanden alle 'n gemeenschappelijke oorzaak moeten hebben, 'n oorspronkelijk organisch gebrek dat

aan al het kwaad ten grondslag ligt. En julli geleerden zetten hun bril op, bestudeeren de kwestie en schrijven er dikke boeken over, aan 't slot waarvan ze eenstemmig verklaren dat de kwestie onoplosbaar is en dat men zich daarin moet schikken. Geestdriftige droomers daarentegen maken stelsels van toekomstig geluk, stellen allerlei hervormingen voor, zonder helder de eigenlijke oorzaak van de misstanden te zien en te kunnen aanwijzen, kiezen als uitgangspunt voor hun fantaziën 'n toestand waarin de menschen beter of anders zijn dan ze zijn, en gaan het cardinale punt voorbij."

»Maar gelooft u dan dat die kwestie zoo eenvoudig is en die oorzaak zoo gemakkelijk aan te wijzen?"

»Zonder twijfel. De sociale kwestie is 'n kwestie van ongelijkheid, daarover is ieder het eens. Waardoor ontstaat die ongelijkheid? Door het fortuin, of liever, door den rijkdom van sommigen en de armoe van anderen. Waar komt het fortuin vandaan? Het is het uitvloeisel van twee bronnen: arbeid en erfelijkheid. Als het uit arbeid voortkomt, zal niemand het aanvechten. De andere bron moet dus onzuiver zijn."

»Maar als dat zoo volkomen duidelijk is, zou men dan kunnen veronderstellen dat geen enkele Europeesche hervormer of economist er aan gedacht had?"

»Er zijn een paar denkers, Saint-Simon, Stuart Mill o.a. die de ware toedracht hebben ingezien. Maar geen enkele heeft z'n denkbeelden uitgedacht en heeft de maatregelen durven voorstellen die er het logisch uitvloeisel van zijn. Ken je de plaats waar Stuart Mill 't er over heeft? Neen? Kom dan maar in m'n boekerij."

Ik ging met hem in 'n vrij groote kamer, waarvan de muren bedekt waren met boeken van allerlei vorm en grootte. Ze was op de bovenverdieping, en gaf 't uitzicht op de tuinen in den omtrek. Er was 'n terras bij waar gemakkelijke stoelen en tafels stonden, en 'n groot bureau in den vorm van 'n hoefijzer, waar men zich met boeken en papieren kon omringen. Een groote beweeglijke marquise spreidde zich uit naar den kant waar de zon vandaan kwam, en beschutte het bureau geheel. Het moest heerlijk zijn daar te werken, in de open lucht, te midden van die groene kalmte en dat prachtige panorama van de tropische tuinen, vooral als de frissche zeewind opstak en de warmte kwam temperen.

Maar de dokter had het boek al van de plank afgenomen, en nadat we op het terras waren gaan zitten, las hij me de volgende passage voor:

»In overoude tijden ging de eigendom van 'n overleden persoon op z'n kinderen en naaste bloedverwanten over door 'n zoo natuurlijken en van-zelf-sprekenden gang van zaken dat geen andere ooit in aanmerking scheen te komen. Ten eerste waren zij gewoonlijk op de plaats aanwezig; zij waren in 't bezit van het goed, en al hadden ze geen andere aanspraak, dan hadden ze toch in ieder geval die van eerste inbezit-name, zoo gewichtig in den oorspronkelijken toestand van de maatschappij. Ten tweede waren ze al in zekeren zin mede-eigenaars van z'n goed gedurende z'n leven. Als het grondbezit was, dan had de souverein het veeleer aan de familie dan aan het individu toegekend; als het

bestond uit vee of roerende goederen, was 't waarschijnlijk verkregen, en werd het in ieder geval beschermd en verdedigd door de vereenigde pogingen van alle leden van de familie die oud genoeg waren om te werken of te vechten. Het begrip van uitsluitend individueel bezit in den modernen zin van 't woord kwam nauwelijks in het brein van de menschen op; en als de eerste magistraat van de gemeenschap stierf, liet hij niets na dan z'n eigen deel in het gemeenschappelijk vermogen, hetgeen te beurt viel aan dat lid van de familie dat hem in z'n gezag opvolgde. Op andere wijze te beschikken over het goed zou 't verbreken zijn geweest van 'n klein republiekje, vereenigd door denkbeelden, belangen en gewoonten, en de leden ervan zouden zonder middel van bestaan de wijde wereld in zijn gestuurd. Deze overwegingen, ofschoon meer gevoeld dan beredeneerd, hadden 'n zoo grooten invloed op de denkwijze van de menschen, dat er 'n onvervreemdbaar recht uit werd geboren van de kinderen op de bezittingen van hun ouders; een recht waaraan deze zelf niets konden veranderen. Testamentaire beschikkingen werden in den primitieven toestand der maatschappij zelden erkend; 'n duidelijk bewijs, al was er geen ander, dat het eigendomsrecht werd opgevat op 'n wijze geheel verschillend van de tegenwoordige.

Maar de feodale familie, de laatste historische vorm van 't aartsvaderlijk leven, is al lang verdwenen, en de maatschappelijke eenheid is niet meer de familie of *clan,* bestaande uit alle nakomelingen van 'n zelfden voorvader, maar het individu; of ten minste 'n paar

individus, met hun nog hulpbehoevende kinderen. De eigendom wordt tegenwoordig aan de persoon toegekend, en niet aan de familie; de volwassen kinderen oefenen niet als regel het bedrijf uit, deelen niet in het vermogen van de ouders; als ze geldelijk door hun worden ondersteund, is 't naar vrije keuze van vader of moeder; en niet als recht op 'n aandeel in 't bezit of beheer van 't geheel, maar gewoonlijk door uitsluitend genot van 'n deel er van. In sommige landen zelfs hebben de ouders de macht hun kinderen te onterven en hun fortuin aan vreemden te vermaken. Verdere verwanten zijn gewoonlijk bijna even los van de familie en haar belangen alsof ze er in hoegenaamd in geen verband mee stonden. De eenige aanspraak die ze verondersteld worden tegenover hun rijkere familie te kunnen laten gelden, is 'n zekere voorkeur, *ceteris paribus*, bij vriendschapsdiensten, en eenige ondersteuning in geval van volslagen behoeftigheid."

»Men zou de zaak nog op 'n andere manier kunnen beschouwen, zei de dokter terwijl hij het boek dicht. sloeg. Men zou kunnen zeggen dat, daar de familie zich heeft uitgebreid tot 'n *clan*, tot 'n volkstam, en ten slotte tot 'n heel volk, ieder lid van deze groote familie gedurende z'n leven recht heeft op 'n deel van 't gemeenschappelijk vermogen, maar dat het bij z'n dood in 't gemeenschappelijk fonds moet terugvloeien. En dat is juist bij ons het beginsel waarnaar de verdeeling van de goederen geregeld is. Zoo gaat het vermogen van de eene generatie in z'n geheel op de volgende over."

»Maar daar alle ouders niet tegelijk sterven, moet julli dus 'n soort collectief bezit hebben?"

»Neen, het bezit is individueel. Ieder jaar sterven er 'n zeker aantal personen, niet waar? Ze laten 'n zeker fortuin na. Het bedrag van dat fortuin wordt jaarlijks verdeeld over alle bewoners, van af de pasgeboren kinderen tot de oudste menschen, in gelijke deelen. De minderjarigen hebben er natuurlijk niet over te beschikken. Hun vermogen wordt beheerd door staatsambtenaren, die er geregeld rekening en verantwoording van doen, en de ouders kunnen het cijfer ieder oogenblik te weten komen."

»Waarom beheeren de ouders het zelf niet?"

»Vroeger deden ze 't. Maar de een was handiger dan de ander om het rentegevend te maken, of had meer invloed, of was nauwgezetter. Sommigen zochten 'n veilige belegging, maar tegen lage rente, anderen staken het geld in minder veilige zaken en verloren 't, het was zelfs mogelijk dat men er sommetjes bijvoegde van andere herkomst. Dat alles was 'n bron van ongelijkheid en van noodeloos verwijt. Het is beter dat de staat alles beheert."

»Maar wat doe julli met de roerende en onroerende goederen die de menschen nalaten? Want dat fortuin dat van staatswege beheerd wordt is toch zeker niet in natura?"

»We verkoopen ze publiek, en de opbrengst wordt verdeeld onder de bewoners van het land."

»Ze komen u dus ieder jaar 'n som geld brengen?"

»Neen, dat geld wordt in de Bank gedeponeerd. Ieder

burger heeft 'n rekening met de Bank, dat 'n soort Clearing-House is voor de heele kolonie. We gebruiken bijna geen metalen munt. Alles wordt door chèques geregeld, en ieder kan zich elk oogenblik van den toestand van z'n hulpbronnen overtuigen."

»Is 't verboden z'n fortuin zelf te bewaren?"

»In 't geheel niet, maar daar 't veel gemakkelijker is z'n geld in de Bank te hebben, die er verantwoordelijk voor is, en de interest en alles berekent, tot den laatsten cent, neemt niemand meer de moeite het thuis te bewaren."

»Zijn schenkingen onder levenden geoorloofd?"

»Wat bedoel je? Of het geoorloofd is mekaar cadeaux te geven?"

»Neen, ik bedoel of men over z'n vermogen tijdens z'n leven mag beschikken, om 't aan z'n kinderen of aan naaste bloedverwanten te geven. Want als de schenkingen met de levende hand worden toegestaan, is het onmogelijk de gelijkheid te handhaven in de verdeeling van de erfenissen."

»Dat is 'n vraag die ons heel weinig kan schelen. Want het zou bij niemand opkomen over 'n deel van 't publiek vermogen te beschikken ten bate van enkelen. Je begrijpt dat in de eerste plaats alle onroerende goederen, vooral de grond en de huizen, als nationale bezittingen worden beschouwd, omdat degeen die ze bezit er maar 'n tijdelijk genot van heeft. Na z'n dood, vallen ze terug in het publiek domein. En wat nu de schenking van geld betreft, men zou er heelemaal de reden niet van begrijpen. Kan ieder geen geld ver-

dienen door te werken? En zou 't geen schande zijn het aan te nemen, zonder er iets voor te hebben gedaan? Degeen wien men 't aanbood zou 't verontwaardigd van de hand wijzen. Dan blijven nog de cadeaux over. Die geven vrinden mekaar, niet op vaste dagen, zooals in Europa, waar 't een soort verplichting en 'n soort ruilhandel wordt, maar als men merkt dat men iemand werkelijk ergens mee plezier kan doen.

»Maar vindt u dan niet dat het wreed is de kinderen te berooven van wat de ouders hebben bijeenvergaard, en om deze te beletten te arbeiden voor hen die ze beminnen? Als ze gedurende hun geheele leven hebben gezwoegd om 'n zekere welgesteldheid te bereiken, zullen ze weten dat hun spaarpenningen aan vreemden worden weggeschonken en ze zullen niet eens zeker zijn dat hun kinderen bezorgd zijn."

»Ik begrijp niet wat je zegt. Als de ouders zich inspannen om hun 'n goede opvoeding te geven, werken ze dan niet voor hen die ze beminnen? En wat is er meer noodig? De kinderen zijn nooit onterfd, want bij hun meerderjarigheid hebben ze 'n spaarpot die gelijk is aan die van allen van denzelfden leeftijd, en die door den arbeid van de heele kolonie ieder jaar nog aangroeit. Zelfs als er ouders waren die de materieele goederen zoo hoog boven de anderen stelden, dan zouden ze hun kinderen maar aan zuinigheid en arbeidzaamheid moeten wennen en hun practische kennis inprenten, b.v. hoe men kapitaal belegt en de middelen om het winst te doen afwerpen. Maar juist omdat het materieele bestaan verzekerd en gemakkelijk is, zijn

we niet zoo tuk op winst, en we hebben veel meer achting voor de kundigheden die den geest verheffen en den blik verruimen. Er is nog iets in je redeneering dat 'n vreemden indruk maakt. Je vindt het wreed om de kinderen van de rijken te berooven, maar je bent meedoogenloos voor de kinderen van de armen. Moeten die gestraft worden omdat hun ouders niets hebben verzameld? Moeten die onterfd worden ten bate van de kleine rijkaards? Ik zal je argument eens omkeeren. Is het niet wreed voor 'n armen werkman, dat hij z'n heele leven voor anderen heeft gezwoegd om ten slotte te weten dat z'n kinderen op hun beurt de slaven van die anderen zullen zijn? Juist van het erfrecht komt hùn macht en de afhankelijkheid van de arbeiders."

Wel, onze socialisten redeneeren ongeveer net zoo, maar ze komen tot de slotsom dat het kapitalisme de groote vijand is, en dat men daarom het privaatbezit aan kapitaal moet opheffen. Is dat geen eenvoudiger maatregel dan de uwe, en tegelijk radicaler?"

»Neen, die is noch eenvoudig noch radicaal; niet eenvoudig, omdat het heel moeilijk is te onderscheiden wat kapitaal is en wat het niet is. In de sociale economie noemt men kapitaal alle hulpmiddelen van de voortbrenging en alle materialen en onafgewerkte producten, en die opvatting wordt door de collectivisten gedeeld. Maar daaruit volgt dat alles wat nog niet in het laatste stadium van afwerking is, d.w.z. heelemaal gereed om verbruikt te worden en in handen van den verbruiker, kapitaal is. Het fruit en de groenten bij de groentevrouw, het vleesch bij den slager, het brood in de bakkers-

winkel, en zelfs dat alles in de keuken of in den kelder, is kapitaal. Het fornuis waar de meid het eten op kookt, alle keukengereedschappen, alle ingrediënten, zout en suiker, lepels en vorken zijn kapitalen, zoolang ze niet dienen om 't eten tot zich te nemen, maar om het klaar te maken. De spa waarmee ik in m'n tuin werk, de pen waarmee ik 'n boek of 'n brief over zaken schrijf zijn kapitalen, want het zijn hulpmiddelen tot voortbrenging. Dat alles moet door 'n collectivistische regeering worden onteigend. Ik zal m'n maaltijden niet anders dan in 'n restauratie kunnen gebruiken, m'n tuin alleen mogen laten onderhouden door den van ambtswege aangestelden tuinier (zelf tuinieren is uit den booze), alleen mogen schrijven in 'n regeeringsbureau, tenzij 't een brief is aan 'n vrind om hem uit te noodigen tot 'n partijtje. [1]) Of als men wat minder streng toe wil zien, mag ik nog wel in m'n tuin werken, mits ik niets nuttigs voortbreng (geen vruchten b.v. alleen bloemen) en ik niet met m'n buurman ga ruilen; want iedere ruil is 'n vermomde verkoop. Ik zal hem dus geen tulpebollen kunnen geven en in ruil daarvoor papaverzaad krijgen. Dat zou zijn de gouvernementstuinen 'n oneerlijke concurrentie aandoen. Ik mag zelf wel wat kokkerellen in m'n fornuis, of misschien zelfs wel 't door m'n vrouw laten doen, mits ik niemand in m'n dienst neem. Ik

[1]) Strikt genomen dat ook niet. Want 'n brief is toch ook 'n voortbrengsel. En 't partijtje zal natuurlijk ook alleen in 'n restaurant kunnen worden gehouden. of 't eten zou bij 'n gouvernementskok moeten worden besteld. 'n Poppetje mag ik ook aan huis niet teekenen, want ook at is 'n product en tot productie mag m'n pen en inkt zich niet leenen.

mag ook misschien wel zelf m'n eten gaan halen uit de naastbijzijnde restauratie en naar huis meenemen, maar ik mag 'n ander niet sturen, als 't geen beambte is van de regeering die daartoe speciaal is aangewezen. Dat alles is heelemaal niet eenvoudig, 't is ontzettend ingewikkeld.

De maatregel is ook niet radicaal, want als men het bestaande erfrecht handhaaft, zal ik m'n erfgenamen 'n aardig fortuintje kunnen nalaten, in woonhuizen, stallen, tuinen, kostbare meubels, juweelen, geld of arbeidsbons (want dat alles is geen kapitaal) en zoodoende aan nietswaardigen het voorrecht verleenen geheel of gedeeltelijk van 't werk van anderen te leven. Waarom wordt in uw maatschappij de macht van den patroon over z'n werklieden als 'n hatelijke dwingelandij ondervonden? Omdat de werkman niet dezelfde kans heeft patroon te worden, en omdat de patroon niet noodig heeft gehad eerst werkman te worden. Als iedereen dezelfde trappen had beklommen, zou niemand van tyrannie of uitzuigerij spreken. Want de positie zou het resultaat zijn van werkzaamheid en talent. Maar tegenwoordig kan de baas z'n arbeiders uitbuiten, omdat hij zich al dadelijk, al van z'n geboorte af, in 'n bevoorrechte positie bevindt, en dat voorrecht krijgt hij van 't erfrecht. De eenige maatregel die radicaal is, d.w.z. die 't kwaad in z'n wortel aantast, is dus dat erfrecht af te schaffen, of liever het over allen uit te breiden, zooals wij doen. Daardoor houdt het kapitaal op 'n monopolie te zijn; iedereen wordt kapitalist, en hij die in dienst wil treden van 'n ander doet dat vrijwillig, niet gedwon-

gen door nood en broodsgebrek. Hij hoeft zich niet aan de willekeur van 'n werkgever te onderwerpen, maar stelt z'n voorwaarden als 'n gelijke. Het geneesmiddel der collectivisten gaat verder, dat is waar, maar het schiet het doel voorbij. De groote fout van hervormers is meer te willen doen dan wat strikt noodzakelijk is. Ze vergenoegen zich niet met misbruiken op te heffen, maar willen de maatschappij op idealen voet inrichten. Ze denken dat het maatschappelijk organisme te kneden is als was. Het socialistisch middel is 3° gevaarlijk, want het zou 'n hebzuchtige en verkwistende regeering — vind eens 'n regeering die dat niet is — bijna den heelen nationalen eigendom in handen spelen. Ten slotte is 't onrechtvaardig, want stel dat ik door m'n eigen arbeid, en zonder in den beginne iets gehad te hebben, 'n zeker vermogen heb verworven, zal men mij beletten het rentegevend te maken, men zal mij m'n werktuigen en m'n onafhankelijkheid afnemen, en men zal van me 'n beambte maken in 'n reusachtige fabriek of bureau. Ik hoop dat men mij nooit zal kunnen bewijzen dat 'n onrechtvaardige maatregel 'n gelukkige uitwerking kan hebben."

»Ik kan niet twijfelen, zei ik, aan de gelukkige uitwerking van uw stelsel in uw land, daar ik met eigen oogen zie dat iedereen rijk en tevreden is. Maar zou er geen bezwaar zijn het bij ons in Europa toe te passen? Veel ouders, wetende dat hun kinderen bezorgd waren en aan den anderen kant voorziende dat hun persoonlijk fortuin na hun dood verstrooid zal worden, zullen zich wel wachten zich af te sloven voor de

gemeenschap. Ze zullen ophouden zoodra ze genoeg hebben om van te leven, en de voortbrenging zal er zeer door worden vertraagd.”

»Als ik je goed begrijp, hernam de dokter, ben je bang dat de menschen zich te gauw tevreden stellen. Als ze vinden dat ze niet genoeg hebben, zullen ze natuurlijk hun bezittingen trachten te vermeerderen. Ze zullen ophouden met voortbrengen, zoodra hun vermogen of hun inkomen hun voldoende toelijken. Maar al zijn zij tevreden, dan ben jij ’t voor hun nog niet. Ik voor mij vind juist dat die toestand wenschelijk is, en dat er weinig nut in is gelegen z’n heele leven te sjouwen en te zwoegen om den eenen gulden voor en den anderen na over te leggen, dat het geoorloofd is te genieten van z’n rijkdom en dat men bovendien ieder z’n leven op z’n eigen manier moet laten inrichten, en de mate van welvaart laten bepalen waarmee hij genoegen neemt.”

»U begrijpt me toch niet goed, zei ik. Ik ben niet bang dat die personen die te gauw tevreden zijn zelf ongelukkig zouden zijn, maar dat anderen het worden door hun schuld. Als de kapitalen zeldzaam zijn, lijdt de heele industrie er onder, en er is ’n punt waar men ophoudt zich in te spannen, niet omdat men voldaan is, maar omdat de productie te moeilijk wordt, zooals een landman zou doen op ’n dorren bodem. En het geval kan zich ook voordoen dat zij die niet met hun lot tevreden zijn en die het zouden kunnen verbeteren, het niet doen, omdat ze voorzien dat ze evengoed voor vreemden zullen werken als voor hun eigen huisgezin.

Ze zullen den prikkel missen die noodig is voor 'n overvloedige productie. Dat zal misschien bij julli niet voorkomen, waar men wat over heeft voor 't algemeen welzijn, en waar 't werken 'n genot schijnt, maar dat zou zeker 't geval zijn in 'n land als 't onze, waar 't hartelooze egoïsme van de individus dikwijls alle overwegingen van algemeen belang buitensluit."

»Er zijn zooveel verschillende dingen te zeggen tegen je redeneering dat ik niet weet waar ik mee beginnen moet. Ik zou kunnen beginnen met je te herinneren dat voorspellingen op 't stuk van economische wetgeving niets waard zijn, dat het maatschappelijk organisme zoo verbazend ingewikkeld is dat dikwijls 'n maatregel waarvan men 'n zekere uitwerking verwachtte, precies het tegenovergestelde effect heeft. Men kan den weldadigen of nadeeligen invloed van de wetten eerst kennen als men ze in werking ziet, en het is misschien wel 'n goede politiek om aan 't succes te gelooven van 'n maatregel van sociale rechtvaardigheid. Ik weet niet dat er éen land is waar 'n rechtvaardige wet noodlottige gevolgen heeft gehad.

Ten tweede zou ik je kunnen wijzen op 'n resultaat van onze wetgeving dat kan bijdragen je ongerustheid omtrent de voortbrenging te doen bedaren. Je begrijpt dat in 'n maatschappij waar iedereen gelijke kansen heeft, de verdienstelijkste menschen de beste plaatsen bemachtigen, en dat het fortuin afhankelijk is van bekwaamheid en werkzaamheid. Welnu, als de rijkdom alleen al, zonder de verdienste, voldoende is om eerbied af te dwingen, ga dan eens na wat voor

uitwerking hij heeft als hij altijd en heelemaal te danken is aan persoonlijke eigenschappen. Als de Engelschen en de Amerikanen van 'n rijkaard zeggen: hij is zoo en zooveel millioen waard, dan kunnen wij 't met nog veel meer recht van de onze zeggen, want bij ons is men werkelijk meer waard naarmate men meer bezit. En die eerbied voor de rijken is niet vermengd met afgunst. Want men is de rijke lui dankbaar dat ze zooveel geld bezitten. Daar profiteert ten slotte iedereen van. Welnu, die dankbare eerbied waarmee je wordt bejegend is ook 'n prikkel tot productie. Want men weet van te voren dat 'n werkzaam en welgesteld man geëerd wordt, en dat 'n luiaard wordt veracht. De publieke meening heeft hier 'n ongeloofelijke macht. De rang die men in de maatschappij inneemt is geheel en al afhankelijk van bekwaamheden en arbeid. En dat alles is 'n natuurlijk gevolg van 'n billijke verdeeling van de goederen.

Bovendien, geloof je dat de zucht om iets aan de kinderen na te laten 'n motief is dat voor de menschelijke arbeidzaamheid zoo onontbeerlijk is? Heb je opgemerkt dat gewoonlijk jonggezellen zooveel luier zijn dan huisvaders? En dat de arbeid van den huisvader uitsluitend er op gericht is om te zorgen dat z'n kinderen na z'n dood goed af zijn, en niet om ze gedurende z'n leven te onderhouden en goed op te voeden? Het schijnt veeleer dat de mensch, die van nature 'n bedrijvig wezen is, behoefte heeft de krachten van z'n lichaam en de hulpbronnen van z'n geest te ontplooien, en het gebeurt dikwijls dat degeen die zich uit z'n

zaken teruggetrokken heeft 'n akelige leegte in z'n bestaan voelt. Men moet ook wel overwegen dat de rijke lui's zoontjes, die bij julli dikwijls de onbeduidendste leegloopers zijn, lichte dametjes naloopen en onderhouden, paarden laten loopen bij de wedrennen, met hun geld de glazen ingooien, hun gezondheid en die van anderen verwoesten, hier verplicht zijn even hard te werken als iedereen. Er is geen aparte toekomst voor hun weggelegd. En daar ieder in z'n jeugd geleerd heeft te werken, houdt iedereen hier van werken, en men hoeft niet bang te zijn dat iemand op z'n ouden dag nog 'n doordraaier en verkwister wordt. Er is nog minder voor de voortbrenging te vreezen, als de tweede helft van 't menschdom, de vrouwen, die julli veroordeelt tot 'n kostbare improductiviteit — wat kost de werkeloosheid van de vrouwen je niet aan toiletten, juweelen, opschik en snuisterijen van allerlei aard? — evenveel begint te produceeren als wij.

Bovendien, je begrijpt dat het werk des te doeltreffender en productiever wordt, naarmate 't meer *con amore* en knapper wordt uitgevoerd, en 't heeft daarop veel kans als ieders positie in overeenstemming is met z'n natuurlijken aanleg. Hoeveel dingen worden niet slordig en slecht gedaan in julli samenleving door de zorgeloosheid en de onbekwaamheid van hen die er mee belast zijn. Dat komt omdat iedere belangrijke post veel meer verkregen is door kruiwagens, geldelijke en andere invloeden dan door de persoonlijke hoedanigheden van den titularis. Hier draait geen enkel

raadje van de machine verkeerd. Alles grijpt in elkaar met volmaakte regelmaat.

In je heele redeneering misken je ook aan den eenen kant het egoïsme van den mensch, en aan den anderen kant z'n edelmoedigheid. Je stelt het net voor alsof ze heelemaal niet voor zichzelf werken, maar alleen voor hun kinderen, en daarentegen de kinderen van anderen niets gunnen. Dat is denkbeeldig. Men werkt niet in de eerste plaats voor z'n gezin, maar voor z'n eigen welvaart, en de behoeften breiden zich met de welvaart gestadig uit. Aan den anderen kant is men niet zoo wangunstig en onmenschlievend jegens vreemden, dat men hun geen brokje gunt, vooral wanneer men weet dat de voordeelen wederkeerig zijn. Bij ieder erfdeel dat ons wordt toegeschoven, worden we weer herinnerd aan die wederkeerigheid, en men heeft toch wel reden belangstelling te voelen voor 'n maatschappelijke orde die ons voortdurend met weldaden overlaadt. Alles wat men doet om 't geluk en wellicht de sociale meerderheid van z'n kinderen te verzekeren, is hun 'n goede opvoeding en 'n gelukkige kindsheid te bezorgen. Dat gaat al niet zonder 'n zekere welvaart; en ziedaar 'n prikkel tot voortbrenging die ik aan uw eigen betoog ontleen.

Laten we eens 'n oogenblik onderstellen dat ik me vergis, en dat men alleen in 't belang van z'n kinderen werkt. Dan zou iedere generatie, terwijl ze zich zelf alles ontzegde, alleen vergaren voor de volgende, en 't menschdom zou het genieten van z'n rijkdom uitstellen tot in der eeuwigheid, en wat is toch anders de bestemming

van dien rijkdom? Onze toestand zou dan veel lijken op dien van de bijen, waar de normale levensduur, die van de koningin, eenige jaren is, maar de groote hoop, de werkbijen, klein gehouden en zonder sexe, bij gebrek aan voedsel en ruimte om zich te ontwikkelen, maar enkele maanden leeft! Ziedaar nog eens 'n staat waar 't individu opgeofferd wordt aan de belangen van de voortbrenging! Om het tafreel compleet te maken zou men nu alleen nog maar de werkelooze mannetjes moeten doodmaken, zoodra ze de wijfjes bevrucht hebben, zooals men dat ook bij deze nuttige en practische diertjes ziet."

De dokter was blijkbaar in z'n element. Ik kon zien dat dit onderwerp hem nader aan 't hart ging dan alle andere die we besproken hadden. Maar ik gaf me nog niet gewonnen.

»Ik heb wel eens hooren zeggen, hernam ik, dat als het totale vermogen van Frankrijk of van een ander groot land gelijkelijk onder alle bewoners werd verdeeld, men maar tot 'n heel klein aandeel voor ieder zou komen. Als dat waar is, zou het minstens genomen onvoorzichtig zijn, bij den tegenwoordigen stand van de productie, zoo iets te wagen. Julli waart misschien rijker toen de regeling is ingevoerd, maar wij zouden gevaar loopen dat alles zou uitdraaien op 'n algemeene armoede."

»Dat is niet waar, zei hij. De economisten die dat beweren zijn zeldzaam oppervlakkig. Ten eerste is het heel moeilijk het totale vermogen van 'n land als Frankrijk te schatten. Het is niet voldoende dat men alle vermogens van de bewoners bij elkaar optelt. Men

moet ook de waarde van de wegen, de havens, de kanalen, de openbare gebouwen, de scholen, de bibliotheken, de musea meetellen, van alles wat aan niemand hoort en aan iedereen. Ten tweede moet men de verworven talenten en kundigheden, die van geslacht tot geslacht aangroeien en die de menschen in staat stellen na groote verwoestingen, zooals van oorlog, brand of cyclonen, alles binnen weinige weken nog beter en mooier dan te voren te herscheppen, niet gering aanslaan; dat zijn schatten die niet te inventariseeren en te begrooten zijn, maar die misschien het beste deel van 't nationaal vermogen uitmaken. Ten slotte moet men begrijpen dat men niet leeft van 'n rente van 4 of 5 % van dat nationale vermogen, als 'n rentenier met de handen in z'n zak, maar van den arbeid dien men doet met behulp van dat kapitaal. Wat de rentenier krijgt, is datgene wat *overschiet*, nadat allen die aan de productie hebben deelgenomen — ook de arbeiders — uit de opbrengst er van betaald zijn. Het is niet zeldzaam dat 'n industrieel of 'n handelaar 10 of 12 % maakt van z'n bedrijfskapitaal, en toch betaalt hij eerst z'n werklui en kantoorbedienden, z'n grondstoffen, z'n werktuigen en het onderhoud van z'n winkels of werkplaatsen, d.w.z. hij laat van dit kapitaal of liever aller arbeid laat van dat kapitaal leven alle gezinnen van werklieden en andere personen die meewerken of die vroeger hebben meegewerkt om dezen rijkdom te scheppen (want in den prijs van de gebouwen, van de werktuigen en van de grondstof is ook 'n deel arbeidsloon). In werkelijkheid brengt het kapitaal

aan de werkers misschien 40 of 50 % op. En ik zou niet verwonderd zijn te hooren dat er kapitalen zijn die 100 % opbrengen. Stel nu dat ieder arbeidersgezin aandeelhouder is in de onderneming, en dat het beschikt over 'n fortuin van 21000 francs (dat is 't bedrag dat 'n Fransch economist vindt als aandeel van 'n gezin van 4 personen, als 't heele vermogen van Frankrijk — na aftrekking van de fictive goederen, zooals schuldbrieven en hypotheekbewijzen, maar zonder de bovengenoemde goederen mee te tellen — gelijkelijk onder alle Franschen verdeeld werd), dan zou het jaarlijksch inkomen bij 40 % 8400 fr. zijn, bij 50 % 10500 fr., en bij 100 % 21000 fr., voor 'n gezin van maar 4 personen (man, vrouw en twee kinderen)! Welnu, daar kan iedereen met fatsoen van leven. [1])

't Is ook onmogelijk dat het anders is. Als julli pessimistische staathuishoudkundigen gelijk hadden, zou al je rijkdom alleen maar dienen om je karigjes in 't leven te houden, en zouden de Europeesche staten den schok van 'n oorlog of 'n omwenteling niet kunnen doorstaan. In plaats daarvan zien we dat je kapitaal zooveel levenskracht heeft dat het zonder te verkwijnen de vreeselijkste aderlatingen doorstaat. Niet alleen laat 'n verschrikkelijke oorlog, zooals die van '70—'71, weinig sporen achter in den stoffelijken toestand van 't land

---

[1]) Een ander economist, de Turquan, vindt als gemiddeld vermogen per bewoner voor heel Frankrijk 5.520 fr. en voor 't departement van de Seine 16.000 fr. Dat zou voor 'n familie van 5 pers. 80.000 fr. zijn, wat zelfs tegen 10 % 'n inkomen beteekent van 8000 fr.

(met wat 'n gemak heb julli niet de vijf milliard oorlogschatting betaald?) maar je besteedt ieder jaar twee en 'n half milliard om die plaag te onderhouden [1]). Je onttrekt daardoor nog miljoenen menschen aan de voortbrenging, op den meest productieven leeftijd, hetgeen 'n indirecte uitgaaf vertegenwoordigt die onmogelijk te schatten is. Voeg daarbij het leger van de om andere redenen improductieven: politieagenten, tolbeambten, renteniers, de helft van de ambtenaren en beambten van uw ingewikkelde administratie; en vooral het leger van de vrouwen die niet produceeren..."

»Pardon, dokter," viel ik hem in de rede, »'n enkel woord! Als al die personen uit hun tegenwoordige bedrijven werden weggehaald en aan productieve bezigheden werden gezet, dan zou er 'n vreeselijke crisis in de industrie uitbreken, 'n verschrikkelijke overproductie, er zou zoo'n concurrentie ontstaan dat al de loonen zouden dalen. Men moet dan voor iedereen werk vinden, en nu zijn er al zooveel handen werkeloos."

»Wat 'n wanorde in de denkbeelden!" riep hij uit Aan den eenen kant beklaag je je dat de voortbrenging niet overvloedig genoeg is, en aan den anderen kant ben je bang voor overproductie! Aan den eenen kant vrees je overlading met werk, en dat is inderdaad een van de ergste plagen van julli maatschappelijke inrichting, en aan den anderen kant gebrek aan werk!

---

[1]) 1200 miljoen fr. voor oorlog en marine, en evenveel voor de staatsschuld en pensioenen, die voor het grootste deel een gevolg zijn van de vroegere oorlogen. De lezer ziet dat de dokter goed ingelicht was.

En ongelukkig bestaat dat samengaan van de meest tegenstrijdige kwalen niet alleen in 't brein van de menschen, maar ook in de maatschappij. Er is inderdaad overproductie aan den eenen kant en schaarschte aan den anderen, hier overlading met werk en daar werkeloosheid! Dat is heel natuurlijk. Overproductie wil niet zeggen overvloed, want dan zou niemand er over klagen. Het wil zeggen: voortbrenging met verlies. En waarom produceert men met verlies? Omdat men er niet genoeg voor in de plaats krijgt. Je weet dat ten slotte waren altijd tegen waren geruild worden. Het geld is maar 'n middel om de ruiling gemakkelijk te maken. Een algemeene overproductie is dus iets onmogelijks. Als de voortbrenging overal overvloediger werd zou ieder meer ontvangen, en de heele maatschappij was rijker. En in 'n vreedzame en goed geregelde maatschappij, komt dit resultaat van zelf tot stand. Zoodra 'n artikel in te groote hoeveelheid wordt aangeboden, daalt z'n prijs, en de koopman of de fabrikant zien hun winsten dalen. Dat is 'n heilzame waarschuwing. Dat wil zeggen dat het publiek dat artikel niet zoo noodig heeft, of liever, dat het andere artikelen meer noodig heeft. Men wordt dus voortdurend aangelokt naar de nuttigste bedrijven, en afgeschrikt van de minst nuttige. Maar stel je eens voor dat er zich gebeurtenissen voordoen die eensklaps groote gelegenheden tot afzet sluiten, zooals beschermende tarieven, of die er nieuwe openen, zooals 'n oorlog (oorlogen doen zoowel 't een als 't ander), of 't veroveren van 'n nieuwe kolonie, dan begrijpt men gemakkelijk dat tijdelijk de

voortbrenging in de war gestuurd wordt, dat er crises ontstaan, dat kenteringen op de beurs den een verrijken en den ander in ellende dompelen. Voeg daarbij de grillen van de mode en 't bedriegelijk gebruiken van de reclame, en je hebt niet alleen de verklaring van de overproductie en de schaarschte, van 't overwérken en de werkeloosheid, maar je zult ook begrijpen dat 'n mechanisme dat zoo met horten en stooten werkt de helft niet kan voortbrengen van 't geen 't onder normale en geregelde omstandigheden zou doen. Indien echter die omstandigheden bestonden, en als 'n opeenhooping van kapitalen en productieve krachten zich snel over de verschillende takken van de voortbrenging kon uitbreiden die ze het meeste noodig hadden, zou men éen ding heel duidelijk zien: dat overvloed van nuttige dingen nooit 'n kwaad is, en dat het loon nooit daalt tengevolge van 't groot aantal arbeiders. Want het loon is 'n deel van de opbrengst, het is het deel van 't inkomen dat de arbeiders ten deel valt. En hoe overvloediger productie, des te grooter zal ieders deel zijn. En ze zal des te overvloediger zijn, naarmate er op 'n zeker aantal individu's meer werkers zijn. Als 'n volk van 20 millioen zielen 'n leger van improductieven moet onderhouden van 12 millioen, is 't duidelijk dat 8 millioen door hun werk moeten voorzien in de behoeften van 20 millioen individus. Als dat leger teruggebracht wordt tot 2 millioen, zijn 't er 18 millioen die voor 20 millioen werken. En de opbrengst zal natuurlijk zoo veel grooter zijn.

Ik wil niet beweren dat die verandering met éen

slag moet plaats hebben. Want 'n dergelijke hoeveelheid voortbrengers kunnen nooit in de bestaande bedrijven worden onder gebracht. Er zou dan 'n heirleger van werkeloozen komen, en voor eenigen tijd zouden de loonen sterk dalen. Het zou zijn de ramp nog vergrooten door een van die schokken waarvan ik sprak. Maar als de verandering geleidelijk in z'n werk gaat, dan kan 't niet anders of de loonen zullen stijgen, zoo niet in geld, dan toch in producten. Want als de voortbrenging overvloediger wordt, zullen de waren goedkooper worden, en met hetzelfde loon zal men er meer van kunnen koopen."

Ik zag dat die drommelsche vent ook nog 'n ernstige studie van de staathuishoudkunde had gemaakt, en dat hij met 'n bizondere gemakkelijkheid zich in dien gedachtenkring bewoog. »Hebt u ook al werk gemaakt van economie?" vroeg ik verbaasd.

»Wat! zei hij, ben je verwonderd dat ik op de hoogte ben van de hoofdzaken van de staathuishoudkunde of liever volkshuishoudkunde, d.w.z. van de werking en inrichting van 't maatschappelijk samenstel waarvan ik zelf deel uitmaak en waarin ik leef? Ik zou verbaasd moeten wezen over uw vraag, als ik niet wist dat in Europa in het weten van de menschen dezelfde wanorde heerscht als in hun heele bestaan. Is het niet een van de dringendst noodige dingen dat ze weten hoe de maatschappij en hoe hun eigen lichaam zijn ingericht? Dat zijn twee takken van kennis die bij u aan specialiteiten worden overgelaten. Maar bij ons moet ieder er ten minste zooveel van weten als vaststaat. In Frankrijk

vindt men het belangrijk voor 'n scholier te weten met welke kaap het schiereiland Kamtschatka eindigt, of in welk jaar Karel de Kale stierf. Maar men is onkundig van de eerste beginselen van gezondheidsleer, van de voedingskracht van de levensmiddelen of de wetten die het loon beheerschen. De vraagstukken van sociale economie zijn tegenwoordig in Europa brandende kwesties. Iedereen redekavelt er over, op sociteit aan de borreltafel, onder 't eten, op straat, als men 't over socialisme heeft, over werkstakingen, strijd om 't bestaan, arbeidswetgeving, invoerrechten, vrijhandel en colonisatie. Iedereen beoefent de economie zonder het te weten, en men redeneert met vuur over vraagstukken uit 'n wetenschap die den naam heeft vervelend te zijn. Met vuur, ja, maar zonder methode. Want er zijn maar weinigen die de beginselen er van hebben geleerd en overdacht... Maar we zijn hier op 't gebied van de pedagogiek, en we spraken over de sociale kwestie. Laten we weer op ons chapiter terugkomen. Ik heb u nog niet al de oorzaken getoond die 'n kostbaar deel van de voortbrenging doen verloren gaan of die haar afwenden ten bate van nutteloze verkwisting. Ik spreek niet over de groote sommen die julli besteedt voor feesten en voorstellingen van allerlei aard — ik wil veronderstellen dat men er zich werkelijk zoo amuseert als de bedoeling was; noch over de meer of minder wetenschappelijke expedities — ik wil van de wetenschap geen kwaad spreken; noch over de wedrennen van paarden, wielrijders, enz. — men beweert dat ze 't paardenras verbeteren en dat ze 'n school zijn van

energie; het is ook mogelijk dat 'n zeker publiek er zich mee vermaakt; hoewel ik ook waarlijk veel voel voor het antwoord van den sjach van Perzië die 'n uitnoodiging voor de wedrennen afsloeg met te zeggen: »dank je, ik weet wel dat het eene paard harder loopt dan 't andere." Ik spreek ook niet over al wat uw toeristen uitgeven voor plezierreizen en uw vrouwen aan japonnen en toiletten; ik hoop dat ook deze beide uitgaven zooveel plezier geven als men er van verwachtte. Dit alles evenwel zijn toch geen uitgaven van 'n arme drommel die ternauwernood leven kan, maar veeleer die van 'n rijkaard die z'n geld weggooit. Maar de onzaglijkste verkwisting komt van de slechte verdeeling der goederen en der betrekkingen. Julli zoudt driemaal zooveel kunnen produceeren als iedereen met lust en liefde werkte, als alle verborgen talenten tot hun recht kwamen, als iedere bekwaamheid zich kon ontwikkelen en 'n arbeidsveld vinden dat voor hem paste. Dat bereiken wij door ons stelsel van verdeeling, en daarom leven we allen in goeden doen."

Er was 'n zekere kracht in de redeneering van den dokter. Maar ik bracht nog een tegenwerping te berde. »De Engelsche economisten, zei ik, en vooral de beroemde Malthus, bedreigen ons altijd met 'n overmaat van bevolking, die 't gevolg zou zijn van iedere aangroeiing van rijkdom. Ik weet wel dat voor Frankrijk hun theorie geen steek schijnt te houden en dat wat wij op 't oogenblik vreezen niet is 'n te snelle toename, maar juist 'n achteruitgang in bevolking, maar men moet z'n oog niet altijd op z'n eigen land gevestigd

houden. Misschien bedreigt de overbevolking de wereld in 't algemeen, en zou 'n verdeeling van goederen zooals bij u in de meeste landen het aantal deelhebbers in 'n dergelijke mate doen aangroeien, dat men bij slot van rekening er nog armer door zou zijn."

»Ik heb geen enkele reden om 't te gelooven, antwoordde hij. Wat men in de wereld ziet, is niet dat de voorspoed het aantal kinderen vergroot, maar juist de ellende. Want deze brengt 'n zekere zorgeloosheid mee, en door te kleine behuizing en gemeenschappelijke bedden, 'n te gemakkelijke omgang van de seksen, en misschien ook heeft ze rechtstreeks invloed op het aantal geboorten. De vrouwen uit het arme volk zijn vruchtbaarder dan die van de rijken. Is 't 'n gevolg van de overvloediger voeding, of den intellectueelen arbeid van de gegoede klassen? Het is moeilijk het precies te zeggen, maar het feit bestaat. Er is nog 'n andere redeneering van Malthus die bizonder oppervlakkig is. Hij toont door statistieken aan dat in de jaren die gevolgd zijn op 'n oorlog, 'n hongersnood, of een andere groote ramp, de bevolking sterker is vermeerderd dan in de vorige jaren, alsof men de leege plaatsen weer wou aanvullen. Maar hij vergeet ons te zeggen hoe 'n dergelijk feit strookt met zijn beginsel dat de welvaart de bevolking doet aangroeien. Het zijn toch niet oorlogen en hongersnooden die de welvaart vermeerderen. Dat zijn eerder verschrikkelijke repressieve middelen, die »positive checks" waarover Malthus spreekt. En daar de kapitalen om zooveel nieuwe levens te onderhouden ook door hun zijn vernietigd geworden, zou

men eerder 'n vermindering van bevolking moeten verwachten, of althans 'n minder snelle vermeerdering. In nieuwe landen, waar ook nog niet veel kapitaal is, zou men 'n langzame toename van de bevolking moeten verwachten. Maar daar juist zijn de gezinnen buitengewoon talrijk. Er bestaat buitendien 'n uitstekende weerlegging van de leer van Malthus. Zij komt voor in het mooie boek van den Amerikaanschen socialist Henry George, Progress and Poverty (Boek II). Het is misschien het beste gedeelte van dat boek."

»Bent u geen voorstander van de leer van Henry George ten opzichte van de nationalisatie van den bodem? Er zijn menschen die beweren dat de afschaffing van den privaten eigendom van den grond 'n terugkeer zou zijn tot den natuurlijken toestand en 'n afdoende oplossing van alle moeilijkheden."

»Ja, dat weet ik, maar hun argumenten zijn niet afdoende. Om den grond goed te bebouwen, moet men hem althans tijdelijk in bezit hebben. Maar wij hebben dergelijke maatregelen heelemaal niet noodig. Alle goederen zijn bij ons genationaliseerd, om zoo te zeggen. Na den dood van den bezitter, keert ook de grond terug tot het algemeen fonds van nationale bezittingen, en dat is alles wat noodig is. Wat is 't voornaamste argument van de agrarische socialisten? Dat de heele pachtwaarde van den grond, en ook de verkoopswaarde, die niets is dan de gekapitaliseerde pachtwaarde, ontstaat door de medewerking van de maatschappij en niet door den arbeid van den eigenaar, en dat hij die dus aan de maatschappij moet teruggeven. De toename in waarde

van 'n stuk grond, tengevolge van 't aanleggen van 'n spoorweg, of door de uitbreiding van 'n groote stad, kan ontzaglijk zijn, zonder dat de eigenaar er 'n hand voor heeft uitgestoken. Dat is waar. Maar als de eigenaar z'n akkers door drooglegging, door bemesting, of door andere bewerkingen verbeterd heeft, is de waarde of de stijging in waarde evenzeer aan hem te wijten als aan de maatschappij. Het is heel moeilijk te zeggen welk deel van de waarde de rente van z'n kapitaal vertegenwoordigt en welk deel hem door uitwendige omstandigheden wordt cadeau gedaan. Het kan zelfs zijn dat door 'n verandering in die omstandigheden de waarde van z'n grond daalt. Moet men hem dan schadeloos stellen voor 't geleden verlies? Maar hoe het te schatten? Dat zijn heel lastige kwesties. Je zult zeggen, dat als men hem de heele pacht- of koopsom laat betalen, hij nooit iets kan verliezen. Want als hij meer betaalt voor 'n onverwachte winst, hij betaalt dan minder voor 'n onverwacht verlies. Maar men moet niet vergeten dat de eigenaar van den grond er zelden de eerste bezitter van is. De kooper van 'n stuk land betaalt in den koop de gekapitaliseerde pachtwaarde. Moet men hem nu de rente van z'n kapitaal ontnemen door hem met 'n belasting te treffen die de heele pacht wegneemt, terwijl de eerste eigenaar 'n aardig geldsommetje heeft geïnd dat buiten bereik is van den fiscus? Dat zou heel onrechtvaardig zijn. Met ons stelsel komt iedere waardeverhooging van den grond ten bate van de gemeenschap na den dood van den bezitter. Laat hij er dan maar bij z'n leven van genieten!

We zijn rijk genoeg om vrijgevig te kunnen zijn."

»U schrijft dus uw rijkdom toe aan de maatschappelijke instellingen, en niet aan uw klimaat en de vruchtbaarheid van uw bodem?"

»Neen, het mooiste land is arm, als de bewoners onwetend zijn. Wat de ware rijkdom uitmaakt, dat is de productieve arbeid van den mensch. Zijn bekwaamheid en z'n kennis zijn z'n ware kapitaal. Als door 'n ontzettende ramp de rijkdom van Frankrijk of Engeland plotseling geheel vernield werd, de huizen allemaal tot puin vermalen en alles verbrijzeld, dan zou de arbeid van de menschen tien jaar later 'n ander Frankrijk of 'n ander Engeland hebben doen verrijzen. Men kan 't besluiten naar aanleiding van 't voorbeeld van die Amerikaansche steden, die door 'n brand of 'n cycloon vernield zijn, en die eenige maanden later veel mooier uit hun asch zijn opgestaan. Mits het geheugen van de menschen de eigenschappen van de dingen en de wijze van werken maar heeft behouden, kan al het overige worden teruggevonden. Welnu, bij ons bereikt de arbeid z'n maximum van doeltreffendheid. Daar de kansen voor allen gelijk staan, zijn 't fortuin en de hooge positie voor degeen die de meeste bekwaamheid en wilskracht toonen. Dan is 't ook niet te verwonderen dat de publieke ambten goed bezet zijn, want ieder doet het werk waarvoor hij 't meest geschikt is. Er zijn geen sinecures. Er worden ook geen belangrijke posten aan onbekwame rijkelui's zoontjes gegeven. Er zijn geen werkstakingen, en ook niet dat geharrewar tusschen allerlei tegenstrijdige be-

langen dat bij julli den vooruitgang zoo vertraagt. Niemand kan met z'n stand of betrekking ontevreden zijn, want hij is er toe gekomen door z'n grootere of kleinere verdienste, en 't publiek wordt goed bediend, want ieder kent z'n vak.

De werklui worden niet voor 'n ondankbare taak gespannen, die hun krachten uitput. Ze werken met plezier en bestelen hun patroon niet. Zoo zijn alle conflicten verdwenen die voortkomen uit 'n ongelijke en onrechtvaardige verdeeling van goederen. Alleen de negers en de stommerikken komen niet vooruit. Maar dat zijn juist degenen die de minste behoeften hebben. Want hoe meer ons verstand zich ontwikkelt, des te talrijker en des te meer verfijnd worden onze behoeften. Negers en domkoppen zijn heel gelukkig als men hun 'n eenvoudige en grove taak oplegt, want ze voelen heel goed dat ze onbekwaam zijn tot ieder andere. Wat ze zoodoende verdienen, en wat ze ieder jaar ontvangen is ruim voldoende om hun te doen leven. Geen enkel bedrijf wordt bovendien geminacht, en handenarbeid wordt evenzeer op prijs gesteld als geleerde nasporingen. Het is trouwens heel zeldzaam dat iemand niet een of anderen bizonderen aanleg heeft, een of ander kostbaar talentje, een of ander werk waartoe de bouw van z'n lichaam en 't eigenaardige samenstel van z'n inwendige eigenschappen hem geschikter maakt dan iemand anders. Men ziet dikwijls dat bij menschen, die heel weinig geleerd hebben, zich door de omstandigheden op een of ander punt 'n handigheid openbaart die de maatschappij goed kan gebruiken

en met goud betaalt. Ook hebben wij evenveel eerbied voor de lichamelijke voorrechten als voor de geestelijke. Degeen die mooi is heeft dikwijls 'n gelukkiger leven dan degeen die geleerd is. Men ziet dat menschen worden uitgenoodigd op partijtjes om hun schoonheid evenzeer als anderen om hun gezellige manier van praten."

»De toestand dien u me afschildert is toch waarlijk al te volmaakt. Is 't mogelijk dat er ergens 'n volk is bijna zonder gebreken, 'n maatschappij bijna zonder verkeerdheden? En als die bestaat, is dan die exceptioneele toestand niet aan nog andere oorzaken toe te schrijven, die u misschien niet vermoedt? Hoe dat zij, zou 't voldoende zijn voor ons u na te volgen om in 't vervolg dezelfde voordeelen te plukken?"

»Mettertijd, zeker. Dat geloof ik vast. En ziehier waarom. Er zijn denkers die iedere maatschappij als 'n levend organisme beschouwen, en hoewel ik niet van beeldspraak hou, vind ik dit beeld een van de treffendste die men gevonden heeft. Nu is het 'n feit dat onder de organismen er gezonde en zieke zijn. Sommige zijn tot hun volle ontwikkeling gekomen, andere blijven zwak en gebrekkig, omdat hun ontwikkeling belemmerd is. Er zijn er ten slotte die zich niet kunnen bevrijden van 'n rudimentair orgaan dat hun hindert en daardoor ellendig omkomen. Welnu, het schijnt me dat we in uw wetten en instellingen omtrent het erfrecht 'n dergelijk overblijfsel hebben te zien dat uw groei belemmert en hem 'n heel verkeerde richting geeft, als 'n schelp of 'n schaal die te nauw is geworden. Herinner u de historische schets van Stuart

Mill. Kan men duidelijker aantoonen dat uw stelsel van verdeeling verouderd is, dat het niet meer past bij de nieuwe levensvoorwaarden van uw maatschappij? Heb je 'n afdoend argument om het te weerleggen? Welnu, waarom dan dat oude toestel niet weggegooid, het omhulsel verruimd, dat u drukt en misvormt? Men heeft van het Romeinsche rijk gezegd: *latifundia perdiderunt Romam*, het groot grondbezit heeft Rome ten onder gebracht; als dat waar is, als 'n maatschappij kan omkomen door 'n sociale instelling, ontdoe u dan van uw erfrecht, hervorm uw stelsel van verdeeling! Kijk, ik zal je nog 'n voorbeeld geven om je het ongerijmde van die instelling te laten zien: 'n familie of 'n vennootschap die 'n klein kapitaaltje tegen interest op interest uitzette gedurende vier of vijf eeuwen, zonder er aan te raken, en altijd maar spaarde, zou na afloop van dien tijd de helft van de aarde kunnen koopen. Een geestelijke orde of 'n koninklijke dynastie b.v. zou aldus 'n schrikwekkende macht kunnen krijgen. Ze zouden daarvoor niets anders te doen hebben dan hun goederen zorgvuldig te beheeren. Het verwondert me dat 'n romanschrijver dat onderwerp nog niet behandeld heeft. Hij zou er nieuwe effecten en verrassende uitkomsten mee kunnen bereiken. [1]) Geloof me, even goed als 'n

---

[1]) Sedert mijn gesprek met den dokter, is dat al gebeurd. Een Engelsch romanschrijver, *H. G. Wells*, heeft er heel aardig partij van getrokken in z'n roman: *When the sleeper wakes.* Het is de geschiedenis van 'n man die 'n slaapziekte heeft, en in 'n slapenden toestand die veel op den dood lijkt anderhalve eeuw blijft liggen. Hij ontwaakt plotseling en is dan feitelijk meester over de heele beschaafde wereld.

menschelijk lichaam, kan het sociale lichaam gezond en mooi worden, als niets z'n groei belemmert. Julli bent zoo gewend aan het zien van de leelijkheid, dat de schoonheid julli 'n wonder lijkt. Als ten gevolge van een of ander bijgeloof alle menschen bij hun geboorte verminkt werden, zou 'n goed ontwikkeld individu 'n abnormaal monster schijnen."

»Maar er zijn zooveel menschen die uit hun aard kwaadaardig, dom en valsch zijn!"

»Heel weinig. Evenals duizenden individus leelijk worden door zelden of nooit gewasschen te worden, in krotten te leven, allerlei afval te eten, en hun heele leven zich af te beulen, zoo verwelken ook de verstanden, de geest wordt klein en misvormd, bij gebrek aan 'n gunstige omgeving en 'n voldoend onderricht. De zedelijkheid bederft door de aanraking met slechte voorbeelden. Als iedereen rondom je zekere handelingen als iets heel gewoons telkens verricht, is het moeilijk voor je om anders te handelen. Kijk maar eens naar de kinderen van de armen. Hoeveel onder hen zien er niet aardig uit en zouden er nog aardiger uitzien als ze goed gewasschen waren en netjes aangekleed! Hoeveel zijn er ook niet guitig en oolijk! Maar zie diezelfde kereltjes en deerntjes 10 of 12 jaar later terug. Ze zijn bijna zonder uitzondering leelijk en gemelijk. Hun kleur is aardachtig, hun gang linksch of zwaaierig, ze hebben leelijke gewoonten, 'n gemeene praat, en 'n bekrompen verstand. Ze zouden evengoed als andere kinderen flinke menschen en bevallige vrouwen hebben kunnen worden, als hun opvoeding hen niet

veroordeelde om op het peil van hun omgeving te blijven. Want er zijn als 't ware twee rassen bij julli: 'n hooger ras en 'n lager ras. Men ziet altijd aan 'n parvenu of aan 'n gezonken man tot welk ras hij eigenlijk behoort. Bij ons is er maar een."

»Gelooft u, zei ik, dat dat alles 't gevolg is van 'n slechte verdeeling van goederen, of zijn er nog andere oorzaken?"

»Er zijn er andere, zooals het alcoholisme, de syphilis, de zenuwziekten en de corsetten van de vrouwen, die door borst en buik van de vrouw in te drukken en te vervormen bij de pasgeboren kinderen allerlei misvormingen en storingen teweeg brengen. Maar alle staan in verband met de sociale kwestie als centraal probleem. Want de ellende belet de uitroeiing van al die kwalen. Bij julli zullen ze in ieder geval heel langzaam verdwijnen. Wij zijn zoo gelukkig ze nooit te hebben gekend."

HOOFDSTUK XIX.

WAAROM DE HEDONIËRS MET 'N BESCHEIDEN DOSIS ONGELUK TEVREDEN ZIJN.

Er kwam 'n tijd dat ik m'n gevangenschap bijna vergat, en, door het groote lichamelijke welbehagen dat 'n gevolg was van de normale levenswijze en het heerlijke klimaat, en door den omgang met sympathieke, welwillende — en interessante — menschen, me overgaf aan 't genot me te laten leven, evenmin denkende aan 'n toekomst die onherroepelijk was, als 'n krachtig levenslustig mensch denkt aan z'n dood. De handenarbeid, de lichaamsoefeningen, het uitstekende voedsel, de verfrisschende baden, de aangename indrukken van m'n omgeving maakten me zoo veerkrachtig en actief, — ook geestelijk — dat het net was of ik telkens meer kon en meer begreep.

Het scheen me toe dat ik het leven in Hedonië nog meer waardeerde dan de Hedoniërs zelf het deden. Zulli kenden geen ander, en ik was aan zoo'n heel ander leven gewend.

»Weet u waarom ik de Hedoniërs beklaag, dokter?" zei ik eens op 'n heerlijken avond, toen we op het balcon van den prachtigen zuidelijken sterrenhemel zaten te genieten.

»Neen, dat weet ik niet."

»Wel, omdat ze zoo gelukkig zijn, zoo wolkeloos gelukkig. Ze merken zelf niets van hun geluk. Om 't geluk te voelen, moet er toch ook 'n beetje ongeluk bij zijn. Ik begrijp dan ook niet hoe hier 'n interessante literatuur kan bestaan. Verbeeld je 'n roman zonder slechte menschen, zonder misdaad en strijd van hartstochten, zonder spanning, eenvormig als 'n rimpellooze watervlakte! 't Leven hier moet doodend zijn voor de kunst."

»Dat zou volkomen waar zijn, zei de dokter, als 't mogelijk was dat 'n *mensch*, 'n levend schepsel, ergens volmaakt gelukkig was. Maar er blijven zooveel natuurlijke oorzaken voor smart en onheil over, dat de menschen niet naar nieuwe hoeven te zoeken. De dood ten eerste: die haalt ons 'n vrouw weg, 'n moeder, 'n kind. Een ziekte of 'n ongeluk kan ons voor langen tijd de grootste kwellingen bereiden. Door eigen onmacht of gebrek aan volharding kunnen we falen in 't bereiken van 'n doel waar we al onze hoop op hadgevestigd: 'n ambt of positie, een prijs in 'n wedstrijd, 'n resultaat van 'n onderzoek of de voltooiing van 'n kunstwerk. Dan is er 'n bron van emoties die $^3/_4$ van de heele literatuur van stof voorziet: de liefde. Iemand die bemint weet veelal niet of hij moet juichen van plezier of schreien van weemoed, zoo heftig zijn z'n

wisselende gevoelens. Niet altijd wordt de liefde beantwoord, ja nog minder hier dan in Europa, want in Europa zegt 'n meisje veelal ja omdat ze trotsch is getrouwd te zijn of 't interessant vindt te zijn geëngageerd, of omdat ze bang is anders geen man te kunnen krijgen; en al dagen wij hier 'n medeminnaar niet uit tot 'n gevecht op leven en dood, we voelen toch niettemin de brandende jalousie van 'n ander te zien winnen wie wij beminden.

Het medelijden is hier ook veel sterker dan bij u, en wordt soms werkelijk 'n lijden. Want waar er zooveel ellende is als in de Europeesche maatschappij, verstompt het gevoel voor 't leed dat je dagelijks ziet of weet dat aanwezig is. De onmacht om 'n noemenswaard gedeelte van die ellende te verzachten, geeft 'n berusting die al heel gauw overslaat tot onverschilligheid. Alles is betrekkelijk, en kleine smarten maken hier vaak een even sterken indruk als bij u groote.

Vergeet ook niet het politieke leven. Juist de waarachtigheid van ons medegevoel en onze belangstelling in onze medeburgers maakt dat er 'n gloeiende ijver in 't debat heerscht, 'n geestdrift en bijna 'n verbittering in de discussies waarvan je verstelt zult staan. Ga maar eens naar 'n volksvergadering waar 'n belangrijke kwestie wordt besproken. — 't Is waar dat die verbittering zich niet keert tegen personen, maar tegen meeningen. Ze is er echter niet minder fel om.

Dan zijn er de dagelijksche zorgen, het huishouden, het familieleven, de opvoeding van de kinderen, de kleine verdrietelijkheden, die altijd plaats hebben als

menschen van verschillend karakter in enge gemeenschap met elkaar moeten leven, en die ze moeten overwinnen om tot volkomen harmonie te komen.

Er is echter éen ding dat nog sterker werkt om 't geluk te doen gevoelen en 't genot te vernieuwen dan al die bronnen van ongenoegen. Dat is de rol van de ontbering. Wij zijn geen gewone zwelgers, maar geraffineerde Epicuristen, en we kennen de waarde van de onthouding. We zijn er niet op uit om alle behoeften te voorkomen, zooals men doet in Europa. Wij eten eerst als we honger hebben, flink honger, en we drinken eerst als we dorst hebben, flink dorst. Zoo zijn er genietingen die iederen dag terugkeeren, en onze animale behoeften worden evenzeer geprikkeld als onze intellectueele.

Ten slotte is er nog 'n voornaam ding, dat ons nog beter beschermt tegen die geblaseerdheid waarvoor je zoo bang bent dan alle wederwaardigheden en avonturen."

»Wat is dat dan?"

»Onze gezondheid, en vooral de gezondheid van ons zenuwstelsel. Er zijn ook in Europa menschen die altijd plezier hebben of althans in hun humeur zijn. Dat zijn de menschen bij wie de spijsvertering, de ademhaling, de bloedsomloop en in 't algemeen alle lichaamsfunctiën niets te wenschen overlaten. 't Zijn vooral ook menschen met 'n sterk zenuwstelsel. Overdag zijn ze opgewekt en wakker en 's nachts slapen ze door alles heen. Zulke menschen zijn niet gauw geblaseerd, hoe 't leven hun ook verwent. Ze hebben de gezonde levenslust en de

gezonde naïve belangstelling van 'n kind. Natuurlijk, als ze niets te doen hadden, zouden ze zich gauw vervelen. Maar ook dit hebben wij met 'n gelukkig mensch gemeen, dat we altijd wat te doen hebben. Er zijn hier geen renteniers of leegloopers. De gewoonte om 3 of 4 ambachten te leeren, de opvoeding die 't leeren aantrekkelijk maakt, die ons vooral in kennis brengt met het genot iets te maken, iets voort te brengen wat de moeite waard is, doet ons nooit verlegen staan. Voor 'n artist is z'n kunst ten slotte z'n beste toevlucht, voor 'n geleerde z'n wetenschap. Welnu, bij ons zijn artisticiteit en weetgierigheid bizonder hoog ontwikkeld — 't geen eigenlijk niets meer dan normaal is. Zoodat ons de twee beste geneesmiddelen tegen geblaseerdheid niet ontbreken, onthouding en bezigheid."

Ik bleef een poos in gedachten zitten. Er was veel waars in wat de dokter zei, maar toch leek het leven me hier te kalm, te vredig, ik zou haast zeggen te beschaafd. Een strijd met handschoenen aan is toch maar 'n spiegelgevecht, en wekt niet de aandoeningen op van 'n echten strijd. Ik wilde daar later nog wel eens op terugkomen, als ik wat meer van 't intime leven van de Hedoniërs wist. Maar nu kwam 'n andere vraag bij me op.

»Hoe is dat alles toch zoo geworden," zei ik, als 't ware hardop denkend, »en hoe is 't vroeger wel geweest...?"

HOOFDSTUK XX.

EEN KIJKJE IN 'T VERLEDEN EN IN DE TOEKOMST.

»Heel anders," zei m'n gastheer. Want wat de Franschen zeggen: »Les peuples heureux n'ont pas d'histoire", is alleen waar als men onder historie 'n relaas van knevelarijen, moordgeschiedenissen en hofschandalen verstaat. Alles vervormt zich, alles groeit, en vroeger was onze kolonie totaal verschillend van nu. Men heeft er wel nooit zulke armoe en afzichtelijke lompen gezien als in uw »beschaafde" maatschappijen, maar er was toch armoede en standsverschil. De aristocraten hielden hun rijkdom in hun familie en de armen die geen geld hadden om slaven te koopen, moesten zelf werken en dienen als slaven.

De echte democratie draagt echter haar geneesmiddel met zich, althans wanneer 't volk eenig zelfbewustzijn heeft. Er werden na heftigen tegenstand van de patriciërs wetten in de agora aangenomen die 't privaatbezit beperkten; maar dat bracht allerlei moeilijkheden met zich en 'n contrôle van 't bizonder leven die zeer

hatelijk was. En niet eens afdoende. Want al was 't gemakkelijk de vaste eigendommen te schatten, de landerijen en de huizen, wie kon de sommen aan goud en zilver, aan bankpapier (dat hadden we al heel vroeg), aan schuldvorderingen tellen? En wat zou men doen met het geconfisqueerde? Als men 't onder allen die minder hadden verdeelde, kreeg ieder haast niets, en zou het gauw verbrast zijn. Want 'n arme is niet spaarzaam, en 'n klein extraatje wordt gewoonlijk door de keel gejaagd — waaraan ze trouwens gelijk hebben, want in hun eentonig leven is zoo'n enkele keer zich te goed doen 'n bizonder groot genot. — Men besloot dus 't geld te gebruiken in plaats van belastingen, voor uitgaven van algemeen nut. Maar er zijn altijd zooveel uitgaven mogelijk voor algemeen nut — werkelijk of denkbeeldig — dat 'n aanzienlijke verlaging van belastingen er toch niet uit volgde. En op de tijdelijke bedrijvigheid die de uitvoering van eenige nieuwe openbare werken meebracht, volgden heel spoedig stilstand en achteruitgang, doordat men de bronnen van de productie had aangetast, nl. de ijver en werkkracht die 'n groot vermogen niet meer als lokaas zag voor buitengewone inspanning en buitengewone talenten. De rijken dankten veel bedienden en werkvolk af, en de ellende werd nog grooter.

Toch zou de maatregel nog niet zijn ingetrokken — want de economische verschijnselen worden meestal aan andere dan aan de ware oorzaken toegeschreven — als er niet onder de archonten 'n groot staatsman geweest was, zelf zeer rijk, maar die heel eenvoudig

leefde en voornamelijk zich bezighield met philosophische en economische bespiegelingen. Hij toonde duidelijk aan wat de fouten waren van de wetten op den rijkdom, en stelde 'n andere regeling voor die daarvoor in de plaats zou komen. Het volk wist hij te winnen door het vooruitzicht op 'n onmiddellijk voordeel, dat toch niets van 'n aalmoes had, want hij noemden 't mede-erfrecht, en tegenover de rijken stelde hij 't voor als 'n concessie die hun niet veel zou kosten, en 't voordeel had 'n hatelijken maatregel te doen afschaffen. Hij stelde nl. voor om alle erfenissen van verder dan den 8en graad te doen vervallen, en daarvan 'n fonds te maken, waaruit jaarlijks aan de in dat jaar meerderjarig gewordenen — er was toen nog 'n vaste leeftijd voor — 'n aandeel werd uitgekeerd. De regeling was heel gemakkelijk; wat ieder jaar vrij kwam werd eenvoudig gedeeld door 't aantal menschen die in dat jaar hun 20e verjaardag hadden gevierd. Het was 'n kleine steun voor hen die 'n zaakje wilden beginnen en wat bedrijfskapitaal noodig hadden. De voorsteller begreep heel goed dat zoo'n wet, eenmaal ingevoerd, niet gauw zou worden ingetrokken. Het gaf aan allen die kinderen hadden 'n voorrecht dat weldra als 'n recht werd beschouwd en waarop bij de opvoeding gerekend werd. Trouwens de rijken kregen hun deel even goed als de armen.

Toen eenmaal die richting was ingeslagen, vroeg men zich natuurlijk af waarom men zou ophouden bij den 8en graad, en weldra werd het de 4e graad,

de 3e en ten slotte de 2e graad.[1]) Heel lang bleef 't daarbij. Want binnen 't huisgezin het bestaande erfrecht aan te tasten, daartoe komen de menschen niet gauw. Toen echter de kolonie 'n onverwachte bloeiperiode intrad, toen overal 't geluk en de welvaart door de opheffing van de niet-bezitters tot bezitters, doordrongen, en 't heele volk den ouden staatsman, die nog leefde, als z'n weldoener beschouwde, dorst deze met 'n plan voor den dag komen dat hij van 't begin aan gehad had, nl. in hoofdzaak de tegenwoordige regeling voor te stellen. Er ontstond heftige tegenstand, en ondanks z'n kolossale populariteit zou hij het nieuwe plan niet hebben doorgedreven, als niet z'n politieke slimheid weer 'n middel had gevonden de menschen er aan te wennen. »Welnu," zei hij, »ook ik weet niet met zekerheid of deze regeling heilzaam zal werken of niet; want de heilzaamheid van dergelijke maatregelen is alleen aan de ervaring te toetsen. Laten we daarom, bij wijze van proef, het stelsel voor 5 jaar invoeren, met eventueele verlenging tot 10 jaar." Dit werd aangenomen.

Maar toen de 5 jaar om waren, was bijna iedereen er zoo enthousiastisch vóór, dat het dadelijk voor goed werd aangenomen met 'n overweldigende meerderheid, (de gewone meerderheid van stemmen was toen tweederde). Daardoor heeft de onwaardige toestand opgehouden dat er tusschen vrije menschen 'n verschil van stand bestaat, dat geen verschil is van ontwikkeling

---

[1]) Dus tusschen broers en zusters, grootvader en kleinkind.

en van karakter. Er kwam 'n verademing. Men had elkaar niet meer naar de oogen te zien en ook niet meer te benijden of te verachten om toevallige onpersoonlijke redenen. De toon werd vriendelijker en vertrouwelijk als tusschen gelijken — want wie vandaag je gelijke niet was, kon 't morgen worden, — en de afstammelingen van rijke kooplui, die zich als 'n soort adel bleven beschouwen, zagen geen ander middel om zich te onderscheiden dan door 'n aparte kleeding, door omgang uitsluitend onder elkaar en dergelijke dwaasheden meer. Maar ze slaagden er alleen in zich belachelijk te maken, en ook hier kwam 't uit dat het belachelijke onmogelijk maakt.

Die sociale omwenteling — 'n evolutie meer dan 'n revolutie — heeft zich binnen één menschenleeftijd, d.w.z. in 'n jaar of 60, afgespeeld, en zonder dat er bloed gevloeid is. Een snel opleven en gezond-worden van 't sociale lichaam, 'n bedrijvigheid en 'n vermooiing van 't leven waarover men nu nog in de schrijvers van dien tijd de naïve verbazing ziet uitgedrukt die ze overal uitlokte, en waarvan men de mogelijkheid niet vermoed had, volgde er op of liever ging er mee gepaard.

En die omvorming heeft zich misschien nog niet geheel voltrokken, hoewel ze ongeveer 6 eeuwen geleden begonnen is. Zoo lang werken de tradities van 't verleden nog na. De maatschappij verandert nog voortdurend, en onder de inwerking van dezelfde krachten."

»In welken geest, vroeg ik, verandert zich de maatschappij?"

»In den geest van 'n langer hoe volkomener anarchie."

»Wat! riep ik uit, anarchie? Dat woord klinkt als 'n bom die uiteenbarst. Dat is bij ons in Europa 'n schrikbeeld, en 't woord is al genoeg om onzen afschuw op te wekken."

»Wat men er in Europa onder verstaat, weet ik niet precies, hernam de dokter heel kalm, want men gebruikt daar meer Grieksche woorden in 'n beteekenis die ze oorspronkelijk niet hadden. Voor ons beteekent *an-archie* niets anders dan wat het woord zegt: afwezigheid van regeering, van dwang, van geweld, van bedillerij van den een door den ander. Wie moet er geregeerd worden? Wie zich zelf niet kan regeeren, hé? 'N kind, 'n krankzinnige, 'n misdadiger. Maar 'n verstandig en welwillend mensch, moet die ieder oogenblik iemand achter z'n elleboog hebben die hem zegt: dit moet je doen; dat moet je laten? Hij zou al gauw zeggen: hou je mond, alsjeblieft, ik weet zelf wel wat ik doen en wat ik laten moet.

Regeering is voogdij, en wie wil graag weten dat hij onder curateele staat?

Regeering is opvoeding, en 't einddoel van den opvoeder moet zijn zich overbodig te maken.

Regeering is zorgen — met geweld als 't noodig is — dat de een de vrijheidssfeer van den ander eerbiedigt. Zoodra ieder dat uit zich zelf doet, is regeering niet meer noodig.

Anarchie — zooals wij 't opvatten — is niet bandeloosheid en straffeloosheid voor wie geweld pleegt, maar vrije organisatie en iedereen met vrede laten.

Ze is heel wel overeen te brengen met verdeeling van functiën en verdeeling van arbeid, en afspraak van hoe men zal handelen — mits met algemeen goedvinden.

»Een bommenwerper is geen anarchist, want die pleegt ruw geweld om z'n medemenschen te dwingen, 't is dus de grootste tyran, de grootste despoot die op Zeus' aardbodem rondloopt."

»Maar waarom, als julli 't anarchisme zoo mooi vindt, heb je 't dan nog niet ingevoerd?"

»Anarchie wordt niet ingevoerd, want 't is 'n ideaal. Zoodra er niemand meer wordt ingerekend of bekeurd, vervallen vanzelf de politieagenten. Zoodra er niemand meer wat misdoet anders dan bij vergissing, vervalt de rechterlijke macht. Zoodra de vrede verzekerd is, vervalt het leger en vervalt de marine. Wat vroeger regeering was wordt administratie. Maar daartoe is veel noodig, en zoover zijn we nog niet. Daartoe is b.v. noodig dat de een den ander z'n meeningen of gewoonten niet tracht op te dringen, alles nalaat wat hen kan hinderen, en hem niet te gauw uitlacht of wil terechtwijzen. En daartoe hoort 'n geweldige zelfbeheersching. Ook bij ons heerscht er nog dwang: b.v. het nemen van 'n besluit met meerderheid van stemmen, is al dwang, is tyranniseeren van 'n kleine minderheid. Alleen dan zou 't ideaal bereikt zijn als geen besluiten werden genomen dan met algemeene stemmen (kinderen en gekken uitgezonderd). Maar je begrijpt dat zoo iets zoo goed als onbereikbaar is. Dat moet ons echter niet weerhouden in ons streven. Volkomen waarheid en

volkomen inzicht zijn ook onbereikbare dingen, en toch blijven we er voortdurend naar streven.”

»Maar als zelfs uw volk er nog zoo ver van af is, dan is ’t toch krankzinnig zoo iets te willen invoeren in de Europeesche maatschappij, en dan hebben we toch gelijk dat we onze anarchisten behandelen als de gevaarlijkste misdadigers?”

»Niet geheel, want wien men miskent behandelt men altijd onbillijk. En men miskent hier ook nog een zeer belangrijk maatschappelijk verschijnsel. De bedoelingen van sommige van uw anarchisten zijn zuiver en menschlievend, hoewel hun handelwijze dat niet altijd is. Zooals alle revolutionnaire partijen, zijn de anarchisten te ongeduldig. Ze willen de menschen met geweld vrij maken, ze willen ze dwingen tot vrijheid. Dat is natuurlijk al ’n heel ongerijmd iets. Alle revolutionnairen miskennen de ongeschiktheid van de menschen om onder nieuwe omstandigheden te leven. Hoe groot het vermogen van den mensch tot aanpassing ook is, ze gaat langzaam. Maar juist opdat die aanpassing kan plaats hebben, moeten de nieuwe levensvoorwaarden toch aanwezig zijn, en men voedt ’n volk op tot vrijheid door vrijheid, eerst in bescheiden mate, later hoe langer hoe grooter. De collectivisten daarentegen willen ’n anderen weg op. Ze willen ’t individu alles uit de handen nemen, alles voor hem regelen, ze willen hem opvoeden tot slaaf, tot werktuig, tot willoos onderdeel van ’n raderwerk. Maar juist daarom vind ik het collectivisme ’n heel ongelukkig hoewel natuurlijk verschijnsel.”

»Waarom natuurlijk?"

»Omdat het collectivisme voornamelijk voortkomt uit en wortel heeft geschoten in de klasse van de proletariers, en omdat 'n slaaf zich zelfs geen vrijheid kan *voorstellen.* Als hij dus 'n heilstaat bedenkt, bedenkt hij weer een nieuwen vorm van slavernij."

HOOFDSTUK XXI.

ALGEMEEN VÓORKOMEN VAN DE KOLONIE EN HAAR BEWONERS.

Ik was nu overal in de kolonie geweest, tot waar de kring van bergen begint die aan hun voet met 'n dichtbegroeid, bijna ondoordringbaar woud bedekt zijn. In de stad kende ik de voornaamste lanen, de publieke gebouwen, de huizen van de kennissen van den dokter, en de winkels. Over deze heb ik nog niet gesproken. Ze trachten de aandacht niet te trekken. Daarvoor dienen de advertenties in de krant. Ze zijn ook niet groot. Iedere handwerksman, kunstenaar of koopman heeft gewoonlijk in z'n huis 'n vertrek dat als winkel dient. Alle voorwerpen zijn er gerangschikt en geprijsd. en iedereen mag naar binnen gaan. Zoodoende is er 'n zeer groot aantal winkels, en toch zijn de tusschenpersonen, de kooplui, bijna niet aanwezig. Er zijn ook heel veel werklui die alleen op bestelling werken. Men kan in hun werkplaats komen, met hun afspreken en de dingen bekijken die al door anderen besteld zijn.

Dat stelsel wordt hoe langer hoe algemeener; want het is wenschelijk dat de leverancier zich richt naar den smaak van de klanten, en niet deze naar sommige vaststaande vormen, die toevallig in de mode zijn. Niemand tracht u hier z'n waar aan te bieden; dat wordt niet netjes gevonden. Maar men geeft met de meeste welwillendheid alle inlichtingen die gewenscht worden. Veel hangt natuurlijk af van den aard van de bezigheid. In sommige werkplaatsen wordt men alleen op enkele uren van den dag toegelaten, opdat de werkman of de werklui niet gestoord zouden worden in hun arbeid.

Er zijn geen bazars. In Europa tracht men het oog van de koopers te trekken door de goedkoopte of de schitterende verlichting, door de uitstallingen, door uitverkoopen en door de meest uiteenloopende dingen bijeen te brengen. Hier wordt alleen gekocht wat men mist. Men heeft b.v. een meubel noodig, laten we zeggen 'n schrijftafel in 'n studeerkamer. Natuurlijk moet die tafel in denzelfden stijl zijn als de andere meubelen en goed bij de omgeving passen. Je geeft de schrijnwerker de grootte er van op, de kleur, de wijze van versiering, je laat hem desnoods bij je komen om hem zelf te laten oordeelen. Evenzoo voor de kleeren, het huisraad, de schilderijen, de standbeelden of bas-reliefs, de banden van de boeken, voor alles wat in 't huiselijk leven voorkomt. De uitwendige bouwtrant van de huizen is even afwisselend en evenzeer aan den luim van den bewoner overgelaten als al het andere.

Hoewel de Grieksche stijl, zoo rationeel en zoo eenvoudig, overweegt, ziet men er de grootste verscheidenheid,

soms zelfs grillige en zonderlinge vormen. Maar meestal is de smaak van de Hedoniërs uitmuntend. Ik moet zeggen dat veel dingen me op 't eerste gezicht vreemd aandeden en indruischten tegen m'n begrippen over bouwkunst. Maar 't oog gewent zich aan 't geen het dikwijls ziet en men waardeert de schoonheid van wat in 't eerst ons alleen kon verbazen. Een eigenaardigheid van hun bouwkunst en van hun heele versieringskunst is het ontbreken van overbodige en al te gewone versierselen. De heele vorm van 'n voorwerp of van 'n voornaam deel er van zal wel op 'n plant of 'n dier lijken, men zal b.v. 'n console wellicht vervangen door 'n caryatide, maar men zal er niet die gewone ribbeltjes, krullen, guirlandes, uitgeschulpte randjes of bloempjes en takjes aan vinden waarmee bijna ieder voorwerp in onze woningen voorzien is, en die we niet meer zien omdat we er al zoo aan gewoon zijn.

Er zijn weinig witte huizen, die in 't Zuiden van Frankrijk de oogen zoo vermoeien. Men is bang voor de weerkaatsing van het zonlicht tegen de muren, en als de huizen niet bedekt zijn met planten en bloemen, vertoonen ze rose of veelkleurige gevels. Ook wordt bij 't bouwen veel gewerkt met plateel en gekleurd glas. Blauwe koepels en vergulde spitsen steken uit boven het donker groen van de tuinen, en kleine kiosken en teekenachtige paviljoentjes schuilen er geheimzinnig in weg. En te midden van dat alles springen fonteinen, in marmeren bekkens baden zich mooie lichamen, er is 'n overvloed van bloemen, en nergens verbergt 'n nijdige omheining je 't gezicht van 'n park of

'n woning. De wandelaar heeft het gevoel alsof hij overal thuis is.

Wat misschien nog meer verwondert dan de algemeene welvaart, is de vrijheid waarmee ieder zich beweegt, de volkomen openhartigheid en zelfbeheersching. Maar, als men goed de levensomstandigheden van de Hedoniërs kent, begrijpt men dat het er 'n natuurlijk gevolg van is. Schaamte is 'n onaangenaam gevoel dat men krijgt als men algemeene afkeuring ontmoet. In onze maatschappij, waar alles buigt onder 't juk van de gebruiken, heeft men dikwijls aanleiding om zich beschaamd, verlegen of gegeneerd te gevoelen. Die gebruiken maken dat wat vandaag en op de eene plaats wordt goedgevonden morgen op 'n andere wordt kwalijk genomen. In de zwemschool schaamt niemand zich voor z'n naaktheid, behalve misschien degeen die er voor 't eerst komt. Maar men zou 'n groote verlegenheid voelen, als men in 't zelfde kostuum in 'n salon moest verschijnen. Dat noemt men zedigheid, natuurlijke schaamte. Een gevoel dat men niet zoo noemt, maar dat toch in den grond van de zaak hetzelfde is, ondervindt men als men niet precies zoo gekleed is als de menschen van z'n omgeving. B.v. als men zelf in 'n fantasiekostuum is terwijl anderen in rok zijn, of als men alleen in rok is tusschen anderen in fantasiekostuum. Iemand die z'n das of z'n hoed had vergeten terwijl hij van huis ging en die het te laat had gemerkt zou eenvoudig ongelukkig zijn. Iedereen staart hem aan als 'n wild beest. In de tram kijken allen naar hem. De straatjongens beginnen te giechelen en maken spottende

opmerkingen, en welopgevoede menschen doen net of ze hem niet kennen, of zijn uiterst koel. Want ze voelen als ze met hem spreken 'n beetje van dezelfde verlegenheid die hij zelf voelt. Ze schamen zich dat men hun zal zien praten met 'n persoon zonder das of hoed. Dat onbehaaglijk gevoel is van precies denzelfden aard als dat wat van 'n misslag komt. De meneer zonder hoed voelt zich schuldig, veel schuldiger dan menige misdadiger van beroep die nog door z'n kornuiten bewonderd wordt. Hoeveel prettiger zou 't leven niet worden, als die zucht tot eenvormigheid niet bestond, als men met of zonder hoed kon loopen, met of zonder das, al naar men zin had. Zoodra men niet meer hoefde te doen als andere menschen, en men z'n eigen luim (mits onschadelijk) kon volgen, zou men vrijer zijn in z'n bewegingen, men zou zich meer op z'n gemak gevoelen en zich meer toonen zooals men is. Nu neemt ieder min of meer 'n gedwongen air aan; men is bang 'n gek figuur te slaan en dat geeft iets stijfs. Al vindt men zelf ook al dat de mode of de openbare meening onzinnig zijn, men moet er zich aan onderwerpen.

Bij de Hedoniers, waar niemand 'n ander z'n gewoonten tracht op te dringen, is er veel meer openhartigheid en ongedwongenheid, wat den omgang aangenamer maakt en 't karakter beter. Want het is met de denkbeelden als met de uiterlijke gewoonten. Degeen die bij ons niet de opinies heeft van z'n kring wordt gelaakt, uitgejouwd, soms uitgestooten. Hier daarentegen, waar de aristocratie die van den geest is, houdt men van paradoxen, zelfs als ze gemeend zijn. Wat in som-

migen kringen ketterij heet, geeft hier stof tot discussie, tot vruchtbare overweging. Men waardeert het in iemand dat hij niet zoo doet en niet zoo denkt als anderen, en zoo komt het dat in Hedonië er meer ware oorspronkelijkheid is dan bij ons, en toch begrijpt men elkaar beter, want ieder ziet al gauw wat er waars is in de denkbeelden van 'n ander. Men is niet verplicht in gezelschappen zich op 't peil te stellen van de laagst ontwikkelden; heel ernstig over nietigheden te redeneeren, en losjes heen te glijden over belangrijke onderwerpen, op straffe van door te gaan voor 'n schoolmeester. Men is niet gehouden de mode te volgen van hen die leege hersenen hebben en 'n volle beurs, en die het beste deel van hun tijd besteden aan de buitensporigheden van hun toilet; wier hoogste eerzucht het is door de vlekkelooze correctie van hun gauw bedorven gewaad te bewijzen dat ze niets te doen hebben, en dat, als anderen hun op zij willen streven in hun keurige poenerigheid, ze met veel moeite net moeten doen alsof ze ook niets te doen hadden en ook zooveel waarde hechten aan wat volkomen onbelangrijk is. Hier doet iedereen wat hij wil. Niemand verwaarloost z'n uiterlijke verschijning, omdat men van bevalligheid en schoonheid houdt. Maar de een houdt van eenvoud, de ander van weelde. De eerste zal witte kleeren aantrekken, niets meer dan 'n stuk fijne wol of linnen. De ander zal zich 'n veelkleurig kostuum laten maken, met goud en zilver gestikt, en 'n prachtig ingericht huis bewonen. Hij wordt er niet meer om geacht, want allen zijn overtuigd dat ze 't zelfde zouden kunnen doen als ze wilden. Maar

die volmaakte vrijheid z'n leven in te richten zooals men verkiest, precies zoo te zeggen als men denkt, en niet gebonden te zijn aan ijdele beleefdheidsformules, geeft 'n losheid in den omgang en 'n wederkeerig vertrouwen die het leven heel aangenaam maken. Bij hun is men niet bang om belachelijk te schijnen, want niemand denkt er aan zich ten koste van 'n ander te vermaken. Wat is belachelijk bij ons? De naïveteit, het uiten van 'n waar gevoel. En waarom is dat zoo belachelijk? Omdat het uitzondering is, daar iedereen min of meer z'n ware gevoelens tracht te verbergen. Maar daar waar openhartigheid en naïveteit regel worden, houden ze op lachwekkend te zijn.

De algemeene welwillendheid belet niet dat men ronduit z'n afkeer van iets toont, z'n walging, z'n afkeuring. Bij ons is men zelfs bang ronduit te zeggen dat men leelijk vindt wat uw gastheer of uw vriend u laat bewonderen. Men eet 'n slecht toebereid of aangebrand gerecht op om de vrouw van den huize niet te mishagen. Men bedankt uit bescheidenheid voor wat men heel graag zou aannemen. Men durft de dwalingen en leugens van hen die aanwezig zijn niet te logenstraffen of aan de kaak te stellen, maar men spot geestig en dikwijls bijtend met afwezigen. Bij dit gezelschapsspelletje wordt de eerlijkste man 'n beetje geniepig; en 't merkwaardigste is dat niemand er door wordt misleid. Men biedt je twee of drie maal 't zelfde aan, wetende dat je weigering niet oprecht is. Als je 'n enkele keer eens zonder complimenten de waarheid zegt, vatten de menschen het dadelijk veel erger op dan 't bedoeld en ge-

zegd is. Het is moeilijk uit te drukken wat 'n behaaglijk gevoel men krijgt, in wat voor moreel bad men wordt gedompeld, als men van al die bespottelijke en hatelijke conventies bevrijd is.

Het spreekt van zelf dat 'n volk dat zoo aristocratisch is in z'n smaak en zoo verfijnd bij al de eenvoudigheid van z'n gewoonten, 'n reukzin heeft die even gevoelig is als hun oor en oog. Evenals ze geen lawaai en geen leelijkheid kunnen velen, zoo kunnen ze ook geen nare luchten uitstaan. »Bij julli, zei me een Hedoniër, [1]) kan men nog ten minste eenige maanden van 't jaar de groote steden ontvluchten, om in de bergen of aan zee rust en frissche lucht te gaan genieten. Hier hebben we iets dergelijks niet; er zijn wel eenige gezinnen die in den tijd van de grootste hitte in de bosschen of op de hooge rotsen gaan kampeeren, maar men is er te eenzaam om er láng te blijven. Ons grondgebied is te klein om groote verplaatsingen mogelijk te maken. We moeten dus, om ons leven dragelijk te maken, zorgen dat we het buitenleven in de stad kunnen genieten, met z'n groen, z'n rust en z'n frissche lucht."

»Maar uw leven, zei ik, hoe heerlijk het ook is, schijnt 'n eeuwige dommel. Als men eenige maanden hier geleefd heeft, begint men terug te verlangen naar de Europeesche bedrijvigheid; onze woelige geest heeft behoefte aan vrijheid, aan groote fabrieken, hoogovens,

---

[1]) Het was dezelfde dien ik aangesproken had toen hij pas uit Europa kwam. Hij kwam dikwijls bij den dokter, en liet hem boeken en documenten zien die hij had meegebracht.

werkplaatsen vol gedruisch en beweging. Men kan geen omelet bakken zonder eieren stuk te breken, en geen industrie hebben zonder z'n handen vuil te maken, zonder leven en zonder rook. Het geschreeuw van de kooplui die hun waren rondventen, het ratelen van de rijtuigen, het gebel van de trams, het fluiten van de locomotieven, dat alles is 'n teeken van bedrijvigheid."

»Ik zie er alleen 'n teeken van barbaarschheid in. Het is vrij natuurlijk dat u 't een beetje mist, want men verlangt altijd naar wat men niet heeft, en de gewoonten van de jeugd maken 'n tweede natuur uit. Voor degeen die op het land is opgevoed, is 't nergens zoo heerlijk als buiten, terwijl het stadskind zich er doodelijk verveelt. Maar al zijn in uw herinnering het lawaai en de verwarring aangenaam verbonden met de voorstelling van bedrijvigheid, het spreekt niet vanzelf dat ze er onafscheidelijk van zijn. De nijverheid en arbeidzaamheid hebben evenmin behoefte aan al dat geraas als de fabrieken aan leelijkheid. Een fabriek of 'n werkplaats kunnen even sierlijk en keurig zijn als 'n villa, als men ze maar zoo wil hebben. Uw stelsel is 'n uitvloeisel van 't vreemde wanbegrip dat plezier en schoonheid iets is voor den Zondag, dat de kunst alleen 'n museum moet versieren, 'n salon of 'n plaats van uitspanning. dat ze voor 't gewone leven niet bestemd is. Het is ook 'n gevolg van julli grof egoïsme."

»Ons egoïsme?"

»Ja. Menschen die men niet kent, aan wie men niet is voorgesteld, die ontziet men in Europa heelemaal

niet. En als men ze persoonlijk ontmoet, als men hun aan moet spreken, is men ten minste nog genoodzaakt eenige vormen in acht te nemen, om niet voor 'n buffel te worden uitgescholden. Maar jegens 't publiek, jegens de naamlooze en onpersoonlijke menigte, is iedere ruwheid geoorloofd. Men zal duizend menschen treiteren op 'n manier zooals men 't éen mensch niet doen zou. Als je buiten woont op het land, zul je niet voor de deur van je buurman in de stilte van den nacht 'n krijschend geschreeuw aanheffen. Maar wanneer 'n honderdtal gezinnen in 'n straat bij elkaar wonen, schijnt het 'n zeer behoorlijke handelwijs te zijn. Het publiek dat zoo iets toelaat is natuurlijk ook egoïstisch. Maar dat egoïsme vergist zich heel dikwijls. Het kent z'n ware belangen niet. Om 'n artikel eenige centen goedkooper te krijgen, duldt men dat 'n fabriek in 't hartje van 'n stad, of ergens in 'n prachtig landschap wordt opgericht, er 'n zwarte vuile vlek op maakt, z'n verpestende dampen in alle longen doet dringen, en z'n uitwerpselen in een of andere heldere beek stort. En julli stelt heelemaal geen voorwaarden tegenover 'n dergelijke baldadigheid, tegenover die inbreuk op de vrijheid van 'n ander. Je verplicht dien industrieel niet z'n rook te verteren, je belet hem niet z'n verstikkende gassen in de lucht te verspreiden, en het water te bevuilen met z'n stinkende afvloeiingen. En dat alles ter wille van de belangen van de industrie! Wat beteekent dat, de belangen van de industrie? Worden ze vertegenwoordigd door de enkele centen die de koopers uitwinnen op het fabrikaat, misschien iets onnoodigs

of schadelijks? Of door 't fortuin van den eigenaar van de fabriek? Of door het gelukkige lot van hen die de bosschen en velden hebben vaarwel gezegd om in die hel te komen werken? Vreemde begoocheling! Alsof het welzijn kon worden becijferd naar de hoeveelheid afgewerkte artikelen of naar 't bedrag van in- en uitvoer van 'n land! Alsof de levenslust niet de heele waarde van 't leven uitmaakte, en afhankelijk kon zijn van zekere economische rubrieken! Julli doet als 'n man die de bloemen en boomen van z'n tuin ging verven om ze mooier te maken, en die hun schoonheid berekende naar het aantal verbruikte potten verf."

„Maar zijn er dan geen fabrieken in Hedonië?" vroeg ik.

»Er zijn er niet veel, maar die er zijn, zijn goed gebouwd, zindelijk en luchtig; het werk is er even matig als overal elders, en er is niet veel leven."

Ik besloot een van die fabrieken te gaan zien, en ik sprak er met den dokter over. »Je kunt het doen wanneer je er lust in hebt, zei deze; raadpleeg het plan van de kolonie, en je zult zien waar de fabrieken en groote werkplaatsen zijn. Je hebt ze nog niet opgemerkt, omdat ze uiterlijk niets bizonders hebben, en bijna geruischloos werken. De groote zegepraal van de moderne industrie is machines te hebben gemaakt die geen leven maken. Ze lijken in dat opzicht op werkzame menschen. Hoe meer werk ze doen, hoe minder men ze hoort. Als 'n katrol piept is 't 'n bewijs dat ze niet geölied is. Als 'n machine snort of trilt, is 't 'n teeken dat de deelen niet volkomen in elkaar passen."

Ik kon me weldra overtuigen dat de dokter de waar-

heid gezegd had. En wat meer is, ik vond in alle werkplaatsen dezelfde orde en dezelfde netheid die me hadden getroffen in de ambachtschool.

»Er is geen enkele reden, zei de directeur, wien ik m'n verwondering daarover te kennen gaf, waarom 'n vloer van 'n werkplaats of fabriek bedekt moet zijn met kolengruis of houtzaagsel, en de werktuigen op den grond moeten worden gesmeten. Hoe netter het werk gedaan wordt, en hoe beter de gereedschappen op hun plaats zijn, des te minder tijd en inspanning gaat er verloren. Men heeft ook eerbied voor 'n lokaal dat zindelijk is; men is bang het vuil te maken. Daarom maken we 't hier dikwijls schoon, want het is onvermijdelijk dat er af en toe wat afval of materiaal op den grond valt."

De groote zaal van de fabriek leek op 'n tentoonstellings- of feestzaal. Ze was hoog, het dak was met gaten voorzien, en werd door sierlijke ijzeren kolommen gesteund. De muren waren met licht plateelwerk bedekt en glommen van zindelijkheid. Aan éen kant was er 'n groote spiegelruit, waar het licht door binnenstroomde. Aan den anderen kant liep 'n lange galerij of verandah, waar de werklui konden uitrusten of hun maaltijd gebruiken, terwijl ze 't gezicht hadden op 'n mooien tuin, die ook voor 't heele personeel toegankelijk was. De vloer van de fabriek was 'n mozaïk van steentjes dat bevallige figuren vertoonde.

Ik merkte ook op dat de arbeiders soms met hun bizondere taak ophielden om iets anders te beginnen. Ik vroeg waarom dat zoo was.

»Omdat, wanneer men met genoegen wil werken, er afwisseling in de bezigheden moet zijn. Hoewel de eenvoudigste verrichtingen door machines gedaan worden, eischt de verdeeling van den arbeid toch 'n zekere eenvormigheid in ieders taak. Men moet er dan 'n beetje afwisseling in brengen om den arbeider niet te verstompen en hem afkeerig te maken van z'n werk. We zouden liever 'n artikel niet vervaardigen dan den arbeider tot 'n eentonig of ongezond werk veroordeelen. Maar ik durf te zeggen dat, als iedereen wat goeden wil betoont, dat bij geen enkel fabrikaat onvermijdelijk is. Het in massa fabriceeren van zekere algemeen gebruikte voorwerpen bestaat hier niet. Ieder wil dat de voorwerpen die hij vervaardigt iets oorspronkelijks hebben. En daarom heeft ieder belangstelling in z'n werk."

Bij werkzaamheden die veel lichamelijke inspanning vereischen, of waarbij men aan groote hitte is blootgesteld of andere onaangename omstandigheden, neemt men nog grooter voorzorgen. De duur van den arbeid is korter, en het lichaam en vooral 't gezicht van de arbeiders wordt door maskers of andere toestellen beschut. In iedere fabriek zijn er badkamers, en daar de werklui meestal naakt zijn, of alleen 'n voorschoot aan hebben, kunnen ze ieder oogenblik hun lichaaam wasschen en verfrisschen. Dat alles komt evenzeer uit 'n gevoel van menschelijkheid voort, als omdat de werklui zich niet zouden willen onderwerpen aan 'n arbeid die onder andere omstandigheden plaats had. 't Is gemakkelijk te begrijpen dat waar iedere werkman baas kan worden en waar iedere baas werkman is geweest, waar

bijgevolg er geen verschil van stand tusschen hen bestaat, de omgang is als tusschen gelijken. Allen werken mee aan 'n gemeenschappelijke taak, en degeen die, in 't belang van den te verrichten arbeid, zich vandaag wel wil onderwerpen aan anderen die ouder zijn of meer ondervinding hebben dan hij, staat morgen zelf aan 't hoofd. De werkman, beter beloond en onafhankelijker dan bij ons, is ook bevattelijker en begrijpt beter dat hij gemeenschappelijke belangen heeft met den patroon. Bijna altijd deelt hij in de winst — en 't verlies — van de onderneming. Het een gaat niet zonder 't ander. Maar hij is vrij zich daartoe te verbinden of z'n onafhankelijke positie van loontrekker te behouden, of liever gezegd, van ambtenaar met vast tractement. Hij kan ook geldelijk geïnteresseerd zijn bij de onderneming, en zoodoende aandeelhouder wezen. Men begrijpt licht dat al die combinaties vormen van samenwerking doen ontstaan die in niets lijken op de indeeling in kudden met 'n werkgever als herder van onze moderne nijverheid. Men komt hier vooruit door vlugheid van begrip, zuinigheid, talent en ijver. Voeg daarbij dat ieder 3 of 4 vakken kent, dat de arbeid nooit overmatig is, want hij is in overeenstemming met de lichaamskracht en verstandelijke ontwikkeling van het individu (men wordt betaald naar rato van 't geen men doet, maar men is vrij om veel of weinig uit te voeren), en men zal inzien dat de sociale kwestie hier is opgelost. Het werken is hier ook niet 'n last, het is bijna 'n sport; want de levensbeschouwing der Hedoniërs wil dat alles wat men doet bijdraagt tot het levensgenot, en er is geen sterker factor daartoe dan de dagelijksche arbeid.

HOOFDSTUK XXII.

EEN FESTIJN VAN SYBARIETEN.

Eens had 'n eigenaar van mijnen van edelgesteenten, die een van de Croesussen was van de kolonie, en die 'n prachtig paleis te midden van 'n reusachtigen tuin bewoonde, ons ten eten gevraagd. Daar hij handel dreef met Europa en Amerika, hield hij zich op de hoogte van al wat er in 't westen voorviel, en wenschte me te zien en te spreken. Het was 'n man wiens belangstelling voor kunst en literatuur even groot was als z'n talent om mijnen te ontdekken, waaraan hij z'n fortuin te danken had. Z'n huis lag nog al hoog, en men moest de electrische tram nemen om er heen te gaan. Dan was 't nog 'n heel eind van het station af; en juist dien dag, terwijl we onderweg waren, barstte 'n hevig onweer los, vergezeld van 'n regen die alles deed onderloopen. We liepen in het natte gras, en daar waar het gras ophield, op de uitstekende maar drijfnatte weg, die ook minder beschut was dan de lanen in de stad, zoodat we er aankwamen zoo nat als poedels,

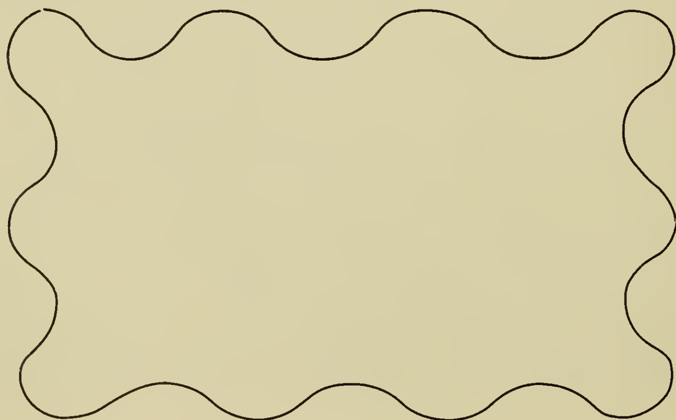
en met vuile voeten. We werden ontvangen door 'n troep negers, die ons dadelijk naar de bad- en toiletkamers brachten, waar ze ons begonnen te wasschen, af te drogen en te wrijven, te kammen en te parfumeeren, waarna ze ons droge en heel fijne kleeren aantrokken. Ze bekeken ons met 't gezicht van 'n kleermaker die tevreden is over het snit van 'n jas, staken ons bloemen in 't haar of brachten hier en daar 'n klein versiersel aan dat in harmonie was met ieders uiterlijke verschijning of eigenaardige schoonheid. Want de heer des huizes wilde dat de vergadering van z'n gasten zoo mooi mogelijk er uit zou zien en niet zou afsteken tegen de pracht van de zaal. De jongste en mooiste menschen werden uitgenoodigd zich te ontkleeden of ten minste 'n deel van hun lichaam te vertoonen.

De eetzaal lag te midden van 'n tweeden tuin die midden in den anderen lag, die meer parkachtig was aangelegd, en was naar alle kanten open. Door de zuilen van rose marmer zag men overal 'n overstelpenden overvloed van bloemen en glimmend groen, dat nu verlicht werd door 'n schitterende zon die op 't onweer gevolgd was.

Drie slagen op 'n helder klinkende bel gaven te kennen dat het eten was opgediend. Een ceremoniemeesteres — de dochter van den huize — wees ons de plaatsen aan, een beetje rekening houdende met den aanblik van 't geheel, maar vooral met de eischen van 't gesprek en de sympathiën die ze wist dat tusschen de gasten bestonden, en ze desnoods even vragende om hun de plaats aan te wijzen die ze

’t liefste hadden. De tafel was overal met bloemen en vruchten versierd en het kristal schitterde in het licht dat van de zoldering neerdaalde. Want naarmate het daglicht verdween, goten groote halfronden electrisch licht die in de zoldering waren aangebracht, hun gelijkmatige witheid over de zaal uit, en de oogen werden niet vermoeid door ’t kijken in gas- of kaarsvlammen. Boven de zuilen was de muur nog hoog genoeg om ’n bas-relief-schildering te dragen van buitengewone bevalligheid. Nymphen jaagden er in fantastische en vaporeuze bosschen, baadden hun mooie lichamen in bronnen, speelden met aardige bloote kindertjes, werden vervolgd door jeugdige boschgoden met prachtige lijven en verliefde blikken, en vielen iets verder in hun armen.

De gasten lagen niet, zooals bij de maaltijden van de ouden, daar deze houding noch voor ’t eten, noch voor ’t drinken, noch voor ’t praten gemakkelijk is; ze zaten op heel gemakkelijke zetels aan ’n tafel die ongeveer dezen vorm had:

Dit gaf aan de lijn van de gasten 'n groote afwisseling en aan hun groepeering iets schilderachtigs.

Tusschen twee gerechten werden dansen uitgevoerd door mooie naakte kinderen, die daarna bij de gasten op de knieën kwamen zitten om zich vruchten en zoentjes te laten geven. Een heel aardig klein meisje klouterde met haar mooie warme lijfje op mijn schoot, en zoende me ferm voor het lekkers dat ik haar gaf. Soms stoeiden ze en lachten ze, klommen op onzen rug en maakten allerlei grapjes. onderwijl hoorde men mooie slepende muziek, men wist niet waar vandaan. Dan zweeg de muziek weer, de kinderen gingen heen en 't gesprek werd voortgezet. Want men wilde de gesprekken niet door vertooningen of muziek onmogelijk maken.

Tegen den avond kwam 'n koele wind opzetten, en daarom werden twee kanten van de zaal gesloten door 'n glazen wand op het buitenste terras, wat het uitzicht onbelemmerd liet. Nu scheen het maanlicht over den tuin, en gekleurde lampen gingen aan op de verandah die overal in 't rond was. Verschillende dranken (onder 't eten was men in 't drinken heel matig geweest) werden op kleine tafeltjes opgediend, waar de menschen om heen gingen zitten, en waar het getemperd licht van de lampen het gezicht op de verwonderlijke schoonheid van den tuin niet belette. In dien staat van lichte en aangename verdooving die op 'n flinken maaltijd volgt en terwijl ik langzaam 'n kopje heerlijke koffie slurpte, hoorde ik in eens de klank van 'n piano. Een van de gasten speelde met heel veel uitdrukking 'n stuk met 'n ietwat langzaam tempo, met 'n wiegende

wellustige melodie. Dadelijk keerden alle oogen zich naar de leege eetzaal, waar men de tafel had weggenomen en op den vloer 'n dikke laag rozen had gestrooid. Daar zag men, in 't electrische licht, de nymphen en dryaden van de fries plotseling naar beneden komen; dat was ten minste m'n eerste indruk, want ik zag 'n plotselinge neerdaling van mooie bloote ledematen, die zich langs de zuilen lieten glijden en in 't midden bijeen kwamen. Daar voerden ze op de maat van de muziek 'n langzamen en sierlijken dans uit. Maar 't waren nu geen kinderen, 't waren jonge mannen en vrouwen, en hoe mooi dat schouwspel ook was, het was in strijd met mijn Europeesche begrippen van welvoegelijkheid. Ik begreep niet, daar alle verschil van stand hier toch opgeheven was, hoe men voor geld 'n troep dansers en danseressen kon huren om brutaal te pronken met hun naaktheid en wellustige standen aan te nemen, voor 'n publiek van geblaseerde en verzadigde gasten. Ik zei er heel zachtjes iets tegen m'n buurman over, want de heer des huizes was niet ver af.

»Wacht 'n oogenblik, zei m'n buurman, tot de dans over is."

Ik wachtte, en hoe groot was m'n verbazing toen ik die dansers plaats zag nemen onder ons, en verscheidene van de gasten in hun herkende! Het was dus geen gehuurde troep, het waren enkele jongelui onder de gasten die hun vrinden die vertooning hadden gegeven. Dat vond ik nog veel aanstootelijker. Mijn buurman, die het merkte en mij zeker kende van aanzien en van hooren zeggen (want ik ging met m'n denk-

beelden van de andere wereld voor 'n zonderling door), zei tegen me: »Bevalt dit schouwspel u niet? Houdt u niet van mooie vormen? Of vindt u niet goed dat men ze laat zien als men ze heeft? Ik vind dat men er trotsch op kan zijn, als men ergens trotsch op mag zijn, en dat men meteen plezier doet aan degeen die ze ziet. Dat is toch niet iets om z'n voorhoofd voor te fronsen."

»Het is 'n kwestie van persoonlijke waardigheid, riep ik geërgerd uit. Bovendien vind ik dat het gevaarlijk is alles op te offeren aan de zinnelijkheid. Zoo moet 'n ras ten slotte verzwakken."

Ik had nog niet uitgesproken, of ik zag verscheidene oogen schitterend van plezier op de mijne gevestigd. Blijkbaar was de liefhebberij voor twistgesprekken, al zoo sterk ten tijde van Sokrates en Plato, bij deze Nieuw-Grieken er nog niet uit. Onze gastheer, die de grootste belangstelling getoond had voor wat ik zei, riep uit: »We zullen 'n wijsgeerig dispuut hebben! Dokter, we kunnen je Europeaan toch zoo maar niet het centrale punt van onze heele levensbeschouwing laten aanvallen zonder ons te verdedigen!"

Iedereen juichte dit denkbeeld toe en 'n kring werd om me heen gevormd. Ik was gevangen. Ik trachtte me te excuseeren door te zeggen dat ik geen aanmerkingen wilde maken op 'n weelde en genoegens waarvan ik zoo ruim geprofiteerd had; dat het 'n rare erkentelijkheid zou zijn voor de gastvrijheid van den heer des huizes....

»Integendeel, riep hij, u wilt me in ruil voor m'n armzalige spijzen 'n veel kostbaarder iets geven dan

alles wat ik u heb aangeboden, nl. ideeën. Als die ideeën juist zijn, zullen ze ons 'n betere levenswijze leeren, wat 'n onschatbaar geschenk is. Kunnen ze niet stand houden voor onze argumenten, dan zullen wij weer eens bevestigd worden in de overtuiging dat we gelijk hebben; dat is ook iets heel aangenaams. Ik verzoek u dus uw meening vrij en onomwonden te zeggen."

HOOFDSTUK XXIII.

GESPREK OVER 'T GENOT.

»Welnu, zei ik, als ik u dan precies moet zeggen hoe ik er over denk, dan beweer ik dat, alles samen genomen, het koortsachtig bestaan, vol strijd en worsteling, van de Europeesche volken beter is dan het rustige leven vol zingenot van de Hedoniërs. Dit lijkt op 'n doodslaap, waarin alle veerkracht en alle hoogere zedelijke belangen ten slotte zullen verdwijnen."

»Als ik u goed begrijp, zei de heer des huizes, beweert u twee dingen. U zegt dat het Europeesche leven, hoewel minder aangenaam dan het onze, beter is. En dat nl. 1° op zich zelf, en 2° voor de toekomst van het ras."

»U hebt mijn gedachte heel juist weergegeven, riep ik uit, 'n beetje verbaasd te zien hoe gemakkelijk die industrieel met ideeën omging en m'n gedachte zoo zuiver mogelijk onder woorden bracht."

»Zou 't niet verkieslijk zijn te beginnen met het eerste punt, en daarna het tweede te behandelen? De eerste

vraag moet dus de volgende zijn: Hoe kan 'n leven minder aangenaam en toch beter zijn dan 'n ander leven? We zeggen van iets dat het goed is, als het geschikt is voor 't gebruik dat we er van willen maken. 'n Mes is goed als het goed snijdt, 'n onderwijzer is goed als hij 'n goede opvoeding geeft aan de kinderen die aan z'n zorg zijn toevertrouwd. Het leven is dus goed als het beantwoordt aan het gebruik dat we er van willen maken. Meent u dat ook niet?"

»Zeker, zei ik. Maar wat voor gebruik willen we van 't leven maken? Is 't alleen 't genot dat het leven ons verschaft, of zijn er edeler, verhevener doeleinden?"

»Ik weet niet wat u bedoelt met *edel* en *verheven*. Maar ik ken geen ander gebruik van 't leven dan naar genot te streven en pijn of verdriet te vermijden. Het doel van 't leven kan niet zijn in den dood, die de ontkenning is van 't leven. Het zou dan beter wezen niet te zijn geboren, of, als men de geboorte niet kan beletten, alle pasgeboren kinderen te dooden en ons zelf daarna. Het doel kan liggen in 'n ander leven, hooger dan dit, zooals het beloofd wordt aan de geloovigen in de christelijke of bouddhistische leer. Maar 1⁰. is dat leven heel onzeker, 't bestaan er van is niet bewezen, en degeen die dit leven opoffert voor het toekomstige, lijkt veel op den hond die 't stuk vleesch dat hij in zijn bek heeft laat vallen om naar 'n ijdel spiegelbeeld te happen. 2⁰. Wie zegt ons dat de beste voorbereiding voor 'n volgend leven verdriet en zelfverloochening is? Het is misschien wel vreugde en bevrediging. Als de goden welwillend zijn, moeten ze ons graag gelukkig

zien, evenals ik m'n vrienden graag gelukkig zie en maak. En bovendien, waarom ons begeerten te hebben gegeven als 't niet is om ze te voldoen? Waarom zinnen, als 't niet is om ze te streelen? Het doel van het leven ligt dus in 't leven zelf, en het eenige goeds dat er in is, is het genot. En zingenot is een van de levendigste genietingen; het is met elke andere gemengd. De mensch bestaat slechts door z'n zinnen, hij weet alleen door hen iets van de buitenwereld, hoe zou dan mogelijk zijn dat hij niet zinnelijk was?"

»Ja, in zekere mate, zei ik. Maar omdat we zinnen hebben, is 't toch niet noodig om er alles aan op te offeren. U vraagt wat het ware gebruik van 't leven is. Welnu, het schijnt me dat er 'n beter gebruik van te maken is dan altijd plezier te maken. Ten eerste, zooals u zelf zegt, kan men trachten anderen gelukkig te maken. Ten tweede kan men zich opofferen voor of althans zich wijden aan den roem, de eer en grootheid van z'n vaderland of aan een of andere groote gedachte. Ten slotte kan men trachten al z'n vermogens, al de krachten van z'n geest en lichaam te ontwikkelen, en zoodoende 'n completer mensch te worden. U hebt me gevraagd wat ik bedoelde met *edel* en *verheven*. Ziedaar doeleinden die ik edel en verheven noem."

»Heel goed. Maar u gaat 'n beetje vlug. U hebt me drie van die doeleinden genoemd. Het eerste was anderen gelukkig te maken. Willen we daar eerst eens over spreken?"

»Dat is goed," zei ik.

»Ik zou u kunnen zeggen, dat door iemand gelukkig te maken, men altijd de som van geluk die in de wereld bestaat, vergroot. Maar ik wil m'n stelling niet door 'n uitvlucht verzwakken. Ik houd vol dat de mensch niet leeft voor 't geluk van anderen, maar voor z'n eigen geluk; ik spreek van iemand die z'n verstand heeft, en die niet wordt gehypnotiseerd door den godsdienst of door 'n »zedelijke" opvoeding."

»Waarom doet u dan uw vrienden plezier?"

»Omdat ik me zelf daarmee ook plezier doe. Als dat niet zoo was, zou ik geen enkele reden hebben om het te doen. Voor iedere handeling moet 'n bepaalde oorzaak zijn, en die oorzaak moet in ons liggen. Ze kan niet buiten ons liggen. Al herhaalt men mij nog zoo dikwijls: je moet, je moet, je moet dit of dat doen, zoolang ik niet zie waarom ik het doen moet, doe ik het niet. Ten minste als ik vrij ben. Als ik slaaf ben, dan heb ik 'n zeer goede reden om te handelen, nl. vrees."

»Maar waarom schept u er behagen in 'n ander plezier te doen?"

»Ik zou kunnen antwoorden dat me dat vrij onverschillig is en dat ik naar de oorzaak niet vraag. Maar ik wil wel 'n veronderstelling wagen: ik denk dat het komt door de behoefte die de meeste menschen hebben om in gezelschap te leven, zich te omringen door geliefde wezens en ze aan zich te verbinden door weldaden. De mensch zou geen zedelijk wezen zijn als hij alleen kon leven. Hij is 'n zedelijk dier omdat hij 'n gezellig dier is."

»Dus u brengt alles tot uzelf terug en u verklaart alle menschelijke gevoelens door 't egoïsme?"

»Ja zeker, want alle menschen zijn *ego's.* Ze kunnen zich evenmin van hun *ik* ontdoen als ze uit hun vel kunnen springen of op hun schaduw dansen. En als het egoïsme mij iets hatelijks lijkt, dan is dat op den keper beschouwd omdat het egoïsme van anderen altijd erg hinderlijk is voor het mijne of dat van diegenen met wie ik egoïstisch meevoel. Maar die heele kwestie heeft niets te maken met het punt dat ons bezighoudt. Als ik er plezier in heb anderen plezier te doen, zal ik het doen; als ik er geen plezier in heb, zal ik het laten. Is dat niet de waarheid?"

»U zou 't ook kunnen doen uit plichtsbesef."

»Dat kan ik me denken. Maar als ik me geen plichten laat opdringen door opvoeding of publieke meening, dan kunnen die alleen uit eigen behoefte voortkomen om goed te doen, uit menschlievendheid of sympathie, hoe of u 't noemen wilt. En dan ben ik weer in 't geval dat dat goed-doen mezelf aangenaam is. Er is nog 'n geval denkbaar, dat ik 't zou doen uit berekening, in de hoop nl. evenveel of nog meer weldaden terug te krijgen. Maar dat geval hoeven we niet eens te bespreken, want dat dat zuiver egoïsme is zal wel niemand betwijfelen. Ziet u nog 'n ander geval? Of bent u het met me eens?"

»Ik weet het niet, antwoordde ik, maar ik heb op 't oogenblik geen afdoend argument om u te weerleggen. Laten we dus maar tot het tweede punt overgaan."

»Neen, dat is bij ons geen gebruik, zei m'n buurvrouw,

'n mooi meisje met 'n naakt bovenlijf. Wij disputeeren niet om gelijk te hebben, of om de lachers aan onze zij te hebben (zegt men zoo niet in Europa?) Wij disputeeren om gezamenlijk de waarheid te zoeken. Als we dus niets meer hebben in te brengen tegen de redeneering van onzen tegenstander, geven we ons gewonnen."

»Als alles zoo duidelijk was als uw charmes, zei ik, meegesleept door m'n Fransche galanterie, dan gaf ik me dadelijk gewonnen." Maar de verbazing die in haar gazelle-oog opkwam, bracht me gauw aan 't verstand dat ik 'n dwaasheid gezegd had; zij was heelemaal in de kwestie verdiept, op denzelfden voet meeredeneerend als de mannen en ze zou zich niet van haar stuk laten brengen, vooral niet door zoo iets onzinnigs als 'n compliment. Ik hervatte dus dadelijk: »ik kan me toch niet gewonnen geven als ik niet overtuigd ben?"

»Wat moet u dan hebben om overtuigd te worden, als goede argumenten niet helpen?"

»Wel, er zijn dikwijls inwendige argumenten die men niet onder woorden kan brengen, en die dikwijls overtuigender zijn dan 'n nuchtere redeneering."

»Die inwendige redenen of gevoelsargumenten zijn dikwijls overblijfselen van oude vooroordeelen, die voor 'n koel en oprecht onderzoek verdwijnen. Maar gesteld dat het intuities zijn van de waarheid, wie belet u om later op 'n discussie terug te komen, en te zeggen: daar is 'n fout gemaakt? Onze gevolgtrekkingen zijn nooit onherroepelijk, en wetenschappelijke waarheden kunnen altijd herzien worden."

De mannen hadden gezwegen om naar dat jonge meisje te luisteren dat zoo deftig sprak over wetenschappelijke waarheden, en ze zwegen niet uit galanterie, maar omdat alle meeningen gelijk recht hadden om zich te laten hooren. En niemand was verwonderd geweest. Men was zeker gewoon jonge menschen hun meeningen te hooren zeggen met dezelfde verzekerdheid en denzelfden eenvoud als de ouderen.

»Als het zóo is, antwoordde ik, dan geef ik toe. Laten we het tweede punt bespreken. U zult me toegeven dat het mooi is te leven of te sterven voor het vaderland."

»Wie wil antwoorden op dit tweede punt? riep onze gastheer. Ik wil niet altijd zelf spreken en al 't genoegen van de discussie voor mij houden. Kom, Kallias, jij bent nooit uitgepraat over dit onderwerp. Kan ik je 't woord geven?"

»Heel graag," zei deze op leuken toon, alsof hij door zijn manier van spreken de beteekenis van z'n woorden wou te niet doen. Hij bleef 'n oogenblik in gedachten zitten. Daarna hernam hij langzaam en eenigszins sleepend:

»In Frankrijk is de vaderlandsliefde in hoog aanzien, niet waar? Het is uw nationale godsdienst, als ik het wel heb. La patrie, altijd la patrrrie! Men houdt er niet van wereldburgers, van *rastaquouères* [1]), van menschen met internationale neigingen. Men haat er de Duitschers, men verfoeit er de Engelschen, men negeert

---

[1]) Scheldnaam voor menschen die er vreemd uitzien, en vooral voor menschen uit Zuid-Amerika.

of veracht de Italianen en Spanjaarden. Dat is de indruk dien ik uit de boeken en kranten krijg die uit Europa komen. Maar, daar men er altijd over het vaderland praat, wilt u me eens precies zeggen wat dat is? Tot hoe ver gaat het vaderland? Tot de grenzen, of nog verder? Maken Elzas en Lotharingen er geen deel meer van uit sedert ze bij Duitschland zijn ingelijfd? Hooren de Italianen van Nizza er ook bij? Corsica is 'n Fransch departement, maar de bewoners zijn van Italiaansch ras en spreken 'n Italiaansch dialect. Hooren ze tot uw vaderland? Moet Algerië er ook toe worden gerekend? En Tunis? Moet men bij uw vaderland alle koloniën voegen, of alleen de Fransche bewoners? En wat denkt u van Fransch Canada? Is dat Fransch of Engelsch vaderland? Ik heb die kwestie van 't vaderland nooit goed begrepen. Wees zoo goed en legt u me 't even uit."

Ik zat met den mond vol tanden. Dat waren vragen die ik me nog nooit had gesteld. »Ik geloof niet, zei ik ten slotte, dat men aan 't vaderland bepaalde grenzen kan stellen. Overal waar er 'n zeker Fransch milieu is, waar men Fransch spreekt, waar men Fransche zeden heeft en sympathie voor Frankrijk, daar is het vaderland, zoowel in de koloniën als in 't moederland."

»Dat wordt hoe langer hoe moeilijker," zei de jonge man, wiens strak gelaat geen enkele aandoening verried, en 'n eigenaardig contrast vormde met de beweeglijke gezichten om hem heen. »Het is zeker dat men Fransch spreekt op Jersey, dat tot Engeland hoort, maar men wil daar liever onder Engelsch bestuur blijven

dan in den schoot des vaderlands terug te keeren. In het Baskische land en in Neder-Bretagne spreekt men geen Fransch, om Duinkerken spreken ze Vlaamsch en te Nizza Italiaansch. Men kan ook niet zeggen dat in die streken de zeden erg Fransch zijn, evenmin als op Corsica. Moet men dan al die streken uitsluiten, die toch deel uitmaken van de eene en ondeelbare republiek? In den Elzas en Lotharingen heeft het Duitsch dialect de overhand. En toch zijn de sympathien voor Frankrijk, terwijl het bestuur Duitsch is. Is dat 'n half vaderland?

En die Fransche zeden, zijn ze overal dezelfde? Op het land en in de stad, te Parijs en in de provincie? Onder het lage volk en in de groote wereld? Ik vrees dat men zoo een groot aantal vaderlandjes ontdekt. En zelfs dat uw aristocratische vaderland verbazend lijkt op het Engelsche en Amerikaansche, veel meer dan op het boeren- of arbeidersvaderland."

Ik had te doen met 'n droog komiek, of met 'n verschrikkelijk sophist. Ik besloot hem vierkant m'n meening te zeggen.

»Kom, kom, zei ik, dat is grappenmakerij. Zoo redeneerende, zou er heelemaal geen vaderland bestaan. Ieder land is 'n georganiseerd geheel, en in weerwil van de verscheidenheid van de leden die er toe behooren, voelen ze toch dat ze allen van dezelfde familie zijn, om zoo te zeggen. De band die hun vereenigt is zwakker of sterker, toegegeven. Maar er bestaat 'n band. Overal ontmoet men Fransche ambtenaren en Fransche soldaten, en de officieele taal is overal dezelfde. Als men uit

het buitenland terugkomt, voelt men zich thuis zoodra men de grens over is.”

»U begrijpt wellicht wat ik niet begrijp en u voelt waarschijnlijk wat ik niet voel. Ik zou me veel meer in den vreemde gevoelen onder onbeschaafde menschen van m’n eigen land dan onder welopgevoede menschen van ’n ander land. Ik heb twee jaar in Europa en Amerika gereisd, en ik heb grooter verschil gevonden tusschen de gegoede en de arme standen van ’n enkel land, dan tusschen diezelfde klassen in verschillende landen. Het schijnt me zelfs toe dat ’n Parijzenaar zich meer »thuis” moet voelen in België en Fransch Zwitserland, dan in ’t binnenland van Corsica, en dat ’n Italiaan uit Nizza ’n vreemder gevoel heeft in het département du Nord of in Neder-Bretagne, dan te Genua of zelfs te Rome. Ik wil echter aannemen dat het woord vaderland bij u aan ’n denkbeeld beantwoordt, misschien wel aan een van die inwendige denkbeelden waarvan u zooeven sprak. Ik neem ook aan dat er graden in dat idee zijn, en daar het altijd moeilijk is ’n zoo samengesteld begrip goed te definieeren, zal ik m’n vragen in die richting staken. Maar wat verstaat u onder de eer en de grootheid van ’t vaderland? Zijn die vereenigbaar met dat »koortsachtig bestaan, vol strijd en worsteling” waarvan u gezegd hebt dat het een van de voorrechten van uw beschaving was?”

»Ik versta onder de eer van het vaderland en z’n grootheid den eerbied dien het z’n naburen inboezemt, z’n macht, z’n meerderheid in handel en industrie. Ik

geloof dat veelal inwendige worstelingen die kracht van expansie naar buiten versterken, daar ze 'n teeken van leven zijn, van hartstocht voor 't goede en het algemeen belang."

»Heel goed; daar het vaderland volgens u 'n andere naam is voor de groote familie van alle burgers samen genomen...."

»Het is het land mèt de burgers," zei ik.

»Heel juist. Maar is het land er voor de burgers of zijn de burgers er voor 't land?"

»Natuurlijk is het land er voor de bewoners."

»Dan zult u me toegeven dat het vaderland niet groot kan zijn als de menschen niet groot zijn."

»Ze kunnen 't zijn door hun vereeniging, hernam ik, zonder dat ieder 't voor zich is."

»Maar als ze 't door hun vereeniging zijn, zei hij, dan moet het voordeel dat ieder er uit trekt 'n beetje grooter zijn dan wanneer die eenheid niet bestond, want waartoe zou 't hun anders baten om zich te vereenigen?"

»Dat geef ik toe."

»Welnu, kunt u bemerken dat die grootheid en macht waarvan u spreekt in hoogere mate het deel is van elk Europeaan dan van een der onzen? 'N arme drommel die z'n leven slijt in 'n fabriek of in 'n kolenmijn, heeft die erg veel aan de commercieele of industrieele meerderheid waartoe hij meewerkt? Voelt hij zelf z'n meerderheid? Men zegt: *de* Engelschen bezitten Indië, Canada, Australië, enz. enz. Maar wat bezit ieder Engelschman daarvan? Maakt die wereldheerschappij 'n armen stakker uit de achterbuurten van Londen 'n

cent rijker? U zult zeggen dat de groote industrieelen er wel iets aan hebben. Ik wil 't een oogenblik toegeven, hoewel hun bestaan dikwijls verontrust of bedreigd wordt door werkstakingen, stilstand in zaken, crises en politieke gebeurtenissen. Maar hoeveel zijn 't er op de heele massa?" Daar ik niet antwoordde, ging hij voort:

»Als de grootheid en de macht van uw land werkelijk bestonden in de voortreffelijkheid en de welvaart van al z'n bewoners en niet in de vrees die het naar buiten kan inboezemen door z'n kanonnen en z'n geweren, zou ze 'n zekere waarde hebben. Als ieder bewoner zich sterker en vrijer gevoelt, dan is 't iets wezenlijks. Anders zijn 't abstracties, of eigenlijk nog minder dan abstracties, wóorden zonder beteekenis, daar het vaderland alleen bestaat door de burgers. Als uw politiek, commercieel of industrieel overwicht het welzijn van alle bewoners van uw land verzekerde, zou het geen herschenschim zijn. Nu wil het zeggen: drukkende belastingen, geschillen met naburige landen, moorddadige expedities naar de koloniën, tarief-oorlogen, waar je zelf evenveel slagen krijgt als je er uitdeelt, klassenstrijd, uitbuiting en ellende van de handarbeiders, onveiligheid en afhankelijke toestand van allen. Ik maak daaruit op, dat, wel beschouwd, de Europeanen niet gelukkiger zijn of kunnen zijn dan wij. Ze zijn als de gierigaards, ze houden het middel voor het doel."

»Ik beweer niet, hernam ik, dat de Europeanen gelukkiger zijn dan julli, ik zeg dat het misschien beter is dat ze 't niet zijn. Want ik denk niet alleen aan het

tegenwoordige, ik denk ook aan de toekomst van 'n volk. Waartoe dient uw geluk, als over twee eeuwen uw ras verwijfd is, zonder weerstandsvermogen, en misschien zal omkomen in een of andere geweldige omkeering? Ten gunste van wie zal dan de schaal overhellen?"

»We komen dus nu aan ons tweede punt, riep onze gastheer uit, nl. aan de kwestie of uw leven of het onze beter is voor de toekomst van het ras. En ik zal weer een van de gasten verzoeken u te woord te staan. Euphrasie, wil jij je daarmee belasten?"

»Wacht even, riep een van de aanzittenden; het was 'n breedgeschouderde man van veertig jaar, met 'n sterk gebruind gelaat en 'n pikzwarten baard. We hebben éen punt vergeten. Meneer heeft als derde doel van de menschelijke bemoeiingen genoemd: al z'n vermogens te ontwikkelen en 'n volledig mensch te worden. Ik zou hem willen vragen of hij ons als volledige of als onvolledige menschen beschouwt."

Er ging 'n gelach op. Maar ik liet me niet van m'n stuk brengen, en hernam: »Ik spreek natuurlijk niet van den lichamelijken, uitwendigen mensch, maar van den zedelijken mensch. En dan geloof ik dat sommige hoedanigheden, die noodig zijn voor den strijd om 't bestaan, zich bij u niet kunnen ontwikkelen, omdat ze zich alleen kunnen ontwikkelen in en door dien strijd. Ik gevoel me dus genoopt u te zeggen dat julli onvolledige menschen bent."

Mijn tegenstander glimlachte. »Mooi zoo, zei hij, dat is flink ronduit gesproken. Maar gelooft u dat er in den

mensch kiemen zijn van goede en slechte hoedanigheden, of meent u dat alle hoedanigheden goed zijn?"

»Er zijn goede en slechte."

»Het is dus wenschelijk de goede te ontwikkelen en de slechte uit te roeien."

»Zeker, maar de kwestie is welke goed zijn en welke slecht."

»Dat spreekt. Maar we kunnen nu toch al onze definitie van den volledigen mensch wat juister maken. Niet hij zal zoo genoemd worden, wiens krachten en vermogens, alle onverschillig, zijn ontwikkeld — er zijn er trouwens die elkaar uitsluiten — maar wiens opvoeding alle goede hoedanigheden en vermogens heeft ontwikkeld en de slechte heeft onderdrukt. Even goed als in 't lichamelijke iemand met 'n bult of met 'n kropgezwel niet vollediger is dan 'n normaal mensch, zoo is ook 'n mensch die de kracht en de neiging heeft om zijn medeburgers te vermoorden of te bestelen niet 'n completer moreel individu dan 'n vredelievend mensch."

»Dat is duidelijk, maar ik herhaal dat er toch gewenschte eigenschappen bestaan die zich alleen door den strijd kunnen ontwikkelen."

»Wel, vindt u niet, vroeg hij, dat de gewenschte eigenschappen diegene zijn die noodzakelijk zijn voor de instandhouding en de welvaart van de maatschappij zoowel als van het individu? of zijn er nog andere?"

»Neen, mij dunkt dat die voldoende zijn, maar dat de hoedanigheden waarvan ik sprak daaronder begrepen zijn."

»Dat zullen we eens kijken. Maar, de eene maatschappij lijkt niet op de andere, en zijn er dan ook niet voor de welvaart van verschillende volken verschillende eigenschappen noodig? Is niet voor 'n staat of 'n volksstam die altijd ten prooi is aan de aanvallen van zijn buren en niet leven kan dan bij 'n goed ingerichte verdediging van z'n gebied en soms zelfs door den schrik dien hij z'n naburen inboezemt, 'n stoutmoedige en oorlogzuchtige geest noodzakelijker dan voor 'n vreedzamen staat, afgezonderd van de rest van de wereld en beschut tegen aanvallen van barbaren?"

»Misschien, zei ik. Maar, in de eerste plaats: ben julli wel zoo zeker altijd beschut te blijven voor aanvallen en invallen van hen die je barbaren noemt? En ten tweede, is er ook geen strijd in het burgerlijke leven, is er niet 'n geestkracht en 'n strijdlustigheid die den goeden staatsburger kenmerken? Er is iets dat me getroffen heeft in uw vraag van zoometeen. U hebt niet alleen gesproken over de hoedanigheden die 'n mensch gelukkig maken voor zich zelf, maar ook van die welke noodig zijn voor de instandhouding en de welvaart van den staat. Ziedaar, als ik me niet bedrieg, 'n breeder opvatting en die meer met m'n denkbeelden strookt dan die van onzen gastheer, die de zaken beschouwde van 'n uitsluitend individueel en egoïstisch standpunt. Er is dus tusschen uw beider zienswijzen 'n tegenspraak die ik wel wilde zien opgeheven vóordat we met de discussie voortgaan."

»Die tegenspraak is maar schijnbaar, zei m'n over-

buurman. In 'n maatschappij als de onze is het belang van den Staat niet in strijd met dat van het individu. De wederzijdsche welwillendheid maakt ieder mensch gelukkiger, en 't kind dat geleerd heeft anderen plezier te doen en bij wien men alle edelmoedige opwellingen heeft ontwikkeld, zal later ruimschoots worden schadeloos gesteld — als er van schade sprake kan zijn — door de achting en genegenheid van z'n medeburgers. Wat betreft den strijd die het algemeen of 't privaat belang ten doel heeft, daar is 'n heel andere moed dan vechtmoed toe noodig. Wanneer men hier van 'n strijd spreekt, is dat zuiver en alleen beeldspraak. Als er sprake is van 't algemeen belang, ziet men dat menschen het opnemen tegen hun beste vrinden. Daar is vooral toe noodig belangstelling voor 't algemeen welzijn en lust tot werken, twee eigenschappen die ik hier beter zie ontwikkelen dan in Europa. Hoe zou 'n opvoeding of 'n levensbestaan dat de aanvallende neigingen en gevoelens van haat ontwikkelt niet grooten afbreuk doen aan de altruistische en edelmoedige neigingen, die maken dat men zich geheel wijdt aan 't heil van alle anderen? Wat het privaatbelang betreft, wel, daar heeft de strijd om 't bestaan bij ons plaats gemaakt voor 'n samenwerking voor 't bestaan. Waar strijdlustige neigingen nuttig geacht worden, daar worden ze ontwikkeld en mooi gevonden. Bij ons acht men ze niet wenschelijk, ze worden dan ook onderdrukt en iedereen keurt ze af. Ik denk ook dat harmonische en volledige ontwikkeling beter mogelijk is waar vrede en welvaart heerschen dan waar de strijd om 't bestaan en bezorgdheid

voor 't dagelijksch brood de menschen niet meer dan 'n haastige opleiding voor 'n betrekking veroorloven. En wat de toekomst betreft, dat was 'n punt dat overbleef voor het tweede gedeelte van onze discussie, en hier laat ik gaarne het woord aan Euphrasie."

»Hier ben ik al, zei 'n vrouwelijke stem achter me, en ik zag 'n dame al eenigszins op leeftijd, maar nog knap en eenvoudig gekleed, tegenover me plaats nemen."

»U zei dus, begon ze, dat bij u de menschen nog niet heel gelukkig waren, maar dat ze 't binnen korter of langer tijd hoopten te worden."

»Neen, zei ik, dat is de kwestie niet. Ik geloof niet dat de voortreffelijkheid van 'n ras bestaat in z'n geluk of z'n voorspoed, ik geloof dat ze bestaat in de volle ontwikkeling van al z'n nuttige vermogens, evengoed in strijdbaarheid en weerstandsvermogen als in alle andere. En als julli die tegenwoordig nog niet noodig hebt, dan kun je die misschien heel gauw noodig krijgen. Ik meen dat ik dat al gezegd heb."

»Wel zeker, zei ze, ik herinner het me heel goed, maar ik begrijp niet wat voor waarde de voortreffelijkheid van 'n ras heeft, als het geluk en de voorspoed er niet door worden verzekerd. Voortreffelijkheid wil zeggen dat men uitmunt boven anderen, maar waarin? En als die meerdere voortreffelijkheid niet dient om u andere voordeelen te verschaffen, die de som van uw geluk grooter maken, wat is dan haar doel? Is 't alleen voor de voldoening zich bewust te zijn van z'n meerderheid? Daar kan ik inkomen. Maar dan is men toch al gelukkiger door 't gestreeld zijn van de ijdelheid."

»Neen, antwoordde ik, het is om het bestaan van de natie te verzekeren, dat door de uitbreiding en de mededinging van onze naburen in gevaar kan worden gebracht. Hoe nederig ons aandeel van welvaart en onafhankelijkheid ook is, we moeten 't weten te verdedigen.”

»Dat begrijp ik, zei ze. Maar een van beiden: òf 't geluk is vereenigbaar met het weerstandsvermogen of 't is 't niet. Als men tegelijk gelukkig en krachtig kan zijn, waarom neem julli dan niet dadelijk de mate van geluk die u toekomt! Is daarentegen het geluk onvereenigbaar met de kracht, dan jaagt men bij u naar 'n onbereikbaar doel. Want dan zullen uw achterkleinkinderen gelukkig maar verweekelijkt zijn, of krachtig maar ongelukkig. Bovendien, waarom ons op te offeren aan toekomstige geslachten? Laat ieder geslacht voor zich zelf zorgen.”

»U bent 'n meesteres in de dialectiek, zei ik, maar u speelt met de woorden. Men hoeft niet heelemaal gelukkig of ongelukkig te zijn. Men kan iets van z'n genoegen opofferen om niet in verwijfdheid te vervallen en daarentegen juist in 't prikkelende van den strijd 'n zeker genot vinden en neigingen bevredigen die zonder stijd niet zouden zijn ontwaakt.”

»U brengt twee argumenten tegelijk in 't veld, en die elkaar eenigszins opheffen: het eerste is dat men iets moet opofferen van z'n genot om verslapping te voorkomen. Het tweede is dat de strijd juist 'n eigenaardig genot kan verschaffen dat men anders niet krijgen kan. Maar, om eerst eens het eene te behandelen,

waar ziet u dat het genot verweekelijkt? Is het genot iets ongezonds, dat het lichaam minder krachtig maakt?"

»Heel dikwijls, hernam ik. Er zijn sommige genotmiddelen, alcohol, morphine, opium, die zeer sterke genoegens verschaffen, maar de gezondheid van 't lichaam sloopen. Het sexueele genot en in 't algemeen alle uitspattingen kunnen dezelfde uitwerking hebben."

»Gelooft u niet, hernam zij, dat 'n mensch die 'n gezond gestel heeft, en in 't bezit is van al z'n vermogens, meer volop van 't leven zal kunnen genieten en van alle voordeelen die het aanbiedt dan 'n zwak en sukkelend persoon?"

»Natuurlijk."

»Welnu, die uitspattingen die u hebt opgenoemd verschaffen dus 'n genot dat het vermogen om te genieten vernietigt."

»Juist," zei ik.

»Wat u gezegd hebt komt dus hierop neer: men moet een boom niet omhakken, om er de vruchten van te plukken, want 'n doode boom kan later geen vruchten meer dragen. Dat is 'n waarheid als 'n koe."

»Ik ben me niet bewust iets dergelijks te hebben gezegd."

»Wel, u hebt de genoegens veroordeeld die de kracht en de gezondheid aantasten, d.w.z. die in ons de bron van toekomstig genot vernietigen, en ons zelfs later bitter verdriet bezorgen. Dat zou 'n slechte economie zijn. Als wij zeggen dat het genot het doel van 't leven is, bedoelen wij natuurlijk de grootst mogelijke *som* van

genot, of liever het grootste batig saldo genot, na aftrek van de onlust."

»Heel goed, hernam ik, maar als men dat maximum van genot najaagt, loopt men dan geen gevaar in misbruik te vervallen?"

»O ja, net als wanneer men de waarheid zoekt, men gevaar loopt in dwalingen te vervallen. De dieren, die niet of weinig redeneeren, vergissen zich veėl zeldzamer. En nog ben ik daarvan niet zoo heel zeker. Sommige dwalingen in het dierenleven hebben zeer noodlottige gevolgen. Het instinct is 'n verwonderlijke gids, maar 'n blinde gids. Het menschelijk leven is dan ook gewoonlijk langer dan dat van de dieren. Om de volmaakte... negatieve wijsheid te vinden, zou men terug moeten gaan tot de bacteriën, tot de planten, en misschien wel tot de steenen. Maar daar we menschelijke wezens zijn, denkdieren, zijn we gedwongen te redeneeren en ons te vergissen. Laten we dan trachten ons zoo min mogelijk te vergissen. Ik zeg niet dat het gemakkelijk is. Er is 'n levenskunst die men alleen door 'n lange voorbereiding leert. En die levenskunst maakt trouwens juist het onderwerp van ons gesprek uit. Maar denkt u ook niet dat het voldoen aan alle natuurlijke neigingen, en de methodische oefening van alle krachten van het lichaam, zooals wij die beoefenen, geschikt zijn om het te versterken?"

»Zeker, als het met oordeel gebeurt."

»Dat is toch juist hetgeen genot verschaft. En wat de ziel betreft, gelooft u dat hetzelfde stelsel 'n tegenovergesteld effect heeft?"

»Tegenovergesteld niet, maar men moet zich toch eenige ontberingen opleggen. Dat versterkt het karakter en den wil.”

»Met welk doel wilt u ’t karakter en den wil versterken?”

»Om het individu in staat te stellen de moeilijke tijden in ’t leven beter door te maken, sommige beproevingen te doorstaan, zich niet te laten ontmoedigen door teleurstellingen en de hinderpalen te boven te komen.”

»Heel goed. De moeilijke tijden in ’t leven beter door te komen, wil dat niet zeggen: zich door ’t verdriet niet laten ter neer slaan?”

»Ja, als men wil.”

»En beproevingen doorstaan, is dat niet ongeveer hetzelfde?”

»Jawel, dat is zoo.”

»Zich niet te laten ontmoedigen, is dat ook niet ’n verdriet te boven komen dat ons zou beletten te handelen?”

»Zeker.”

»En hinderpalen overwinnen, is dat niet door volharding ’n geluk of ’n voordeel behalen dat de zwakken niet kunnen bereiken?”

»Zoo kan men ’t ook zeggen.”

»Wat leert dan uw voorschrift ons anders dan in alles het maximum genot en het minimum van displezier na te streven?”

»’t Is mogelijk.”

»Dan is dus ons doel hetzelfde.”

»Misschien, zei ik, maar onze middelen zijn verschillend. U hebt me niet bewezen dat de ontberingen slecht zijn, maar wel dat hun einddoel het volmaakte geluk is. Welnu, dat is nog 'n overtuigender bewijs van hun noodzakelijkheid.''

»Niet precies. Want mij dunkt we hebben al gesproken van die ontbering die er in bestaat 'n onmiddellijk genoegen op te offeren voor 'n toekomstig voordeel. Maar u wilt nog nieuwe ontberingen uitvinden."

»Ik begrijp niet wat u bedoelt."

»Ik bedoel dat het leven, goed beoefend, ons al genoeg gelegenheid aanbiedt om den wil en het karakter te versterken. Om z'n doel te bereiken, moet de mensch zich al heel veel ontberingen opleggen en al zijn geestkracht inspannen. Het is niet noodig die beproevingen nog eens kunstmatig te vermenigvuldigen."

»Maar julli levert den mensch over aan al z'n driften, zoolang ze maar geen afbreuk doen aan z'n geluk. Ik geloof daarentegen dat hij zijn hartstochten moet leeren beteugelen, niet alleen omdat matig genieten beteekent lang genieten, maar om hem te leeren de rechten van anderen te eerbiedigen."

»Ik geloof dat we 't in den grond van de zaak eens zijn. Het eenige verschil is dat wij het kind of den jongen mensch niet in den waan brengen dat onthouding van genot iets goeds op zich zelf is, of 'n last die hem opgelegd wordt door 'n pedagoog die hem 't plezier misgunt en niet weet wat de jeugd toekomt, maar 'n voorwaarde, 'n middel om 'n duurzaam en innig genoegen te verkrijgen, en dat het ook 'n voor-

waarde is om dat genoegen te smaken dat er in bestaat 'n ander genoegen te doen of ten minste hem geen verdriet te doen. Ik krijg den indruk dat bij u de kinderen in den waan gebracht of gelaten worden dat de pogingen van de groote menschen in 't algemeen erop gericht zijn om allerlei heerlijkheden buiten 't bereik van de kinderen te houden die 't zoo gemakkelijk zou zijn hun te verschaffen. En ze nemen zich voor dat als ze groot zullen zijn, ze 't er eens flink van zullen nemen. En dikwijls doen ze dat. En dan leert het leven hun heel ruw en met groote schade wat de opvoeders hun met weinig kosten hadden kunnen leeren, als hun levensopvatting wat minder streng, wat hedonistischer was geweest. Ze zouden dan in het kinderleven al heel veel gelegenheden hebben kunnen vinden om hun door de practijk te laten zien dat men dikwijls 'n groot resultaat bereikt door 'n kleine opoffering."

»Als u 't zoo opvat, zijn we 't op dit punt eens, en ik zou dan beter uw opvoedingssysteem moeten kennen, om over z'n uitkomsten te oordeelen."

»Ziehier eenige grondbeginselen er van, zei ze. Een van de belangrijkste zaken in de opvoeding en waarvan misschien alle andere afhangen, is de stelselmatige opvoeding van den wil. Het is 'n dwaling te meenen dat wilskracht 'n gave is van de natuur en dat ze niet verkregen kan worden. Er zijn menschen die op sommige punten wilskracht en volharding hebben en heel zwak zijn op andere. Er zijn er bij wie stijfkoppigheid 'n zwakheid is. Dat komt allemaal door 'n gebrekkige

en eenzijdige oefening van den wil. Het is ook een vergissing te meenen dat de wil zich van zelf ontwikkelt, aan de hand van sommige oefeningen van 't geheugen of het verstand. In uw Europeesche opvoeding (ik heb er 'n nauwgezette studie van gemaakt, omdat ik opvoedster van m'n vak ben) legt men er zich vooral op toe het geheugen en het verstand te ontwikkelen (en het eerste veelal nog op kosten van het andere), en men laat de ontwikkeling van de andere geestvermogens aan het toeval over. Dat is 'n groote fout, en die maakt dat men dikwijls, in plaats van de kinderen lust in 't werk te doen krijgen, het hun tegen maakt.

Het kind moet beginnen met van werken te houden. En de eerste voorwaarde daartoe is dat het werk binnen 't bereik van z'n verstand valt. De liefhebberijen van de kinderen zijn hier niet te versmaden wegwijzers. Wat het kind graag doet begrijpt het ook. Maar, als hij verschillende dingen moet doen, die bepaald gedaan *moeten* worden, moet men hem wennen het onaangenaamste eerst te doen. De tweede voorwaarde is dat men hem niet te lang laat werken, en hem zelfs niet toestaat lang te werken. 'n Bezigheid moet afgebroken worden, ook al is 't een aangename bezigheid, vóor het kind er genoeg van heeft. Dan zal hij den volgenden dag weer met plezier aan 't werk gaan. Ten derde moet men hem wennen zijn dag regelmatig in te deelen. Want de gewoonte is de machtigste bondgenoot van den wil. Toch moet de regelmaat nooit eentonigheid worden. Dat is natuurlijk allemaal uiterst

fijn en moeilijk in de practijk en u zou moeten zien hoe men die beginselen in 't gezin en in de school toepast."

»Gelooft u niet, vroeg ik, dat de krijgstucht bij ons 'n uitstekende school is voor den wil? Daar leert men gehoorzamen, wat de eerste voorwaarde is om te leeren willen."

»Meent u dat? Is het mogelijk iets te leeren door precies het tegengestelde te doen? Als men zich aan den wil van 'n ander onderwerpt, oefent men dan de zijne? Ik geloof dat door z'n straffen en z'n belooningen de militaire tucht eerder 'n school van lafheid en van ijdelheid is dan van wilskracht. Men moet leeren willen wat verstandig is, niet omdat 'n ander het je kommandeert, maar omdat je 't zelf gekozen hebt. Welnu, de soldaat en de officier, de generaal zelfs, beginnen met afstand te doen van hun eigen wil en hun eigen oordeel. Ze zweren te zullen vechten zoodra het vaderland, d.w.z. de minister van oorlog, hun sterken arm noodig heeft. Ze verbinden zich hun vaderland te dienen in iedere zaak, rechtvaardig of onrechtvaardig. Dat is 't beginsel van het militarisme en dat is 'n beginsel van zedelijk bederf."

»U bent wel hard voor 't militarisme. In Frankrijk, waar het leger de afgod is van 't volk, meent men dat het 'n zeer heilzamen invloed uitoefent. En moet men toch ook niet, om lijdelijk, *militairement* te gehoorzamen, zich zelf er door 'n groote krachtsinspanning toe hebben gedwongen? Degeen die zonder mopperen gehoorzaamt, heeft zich al van te voren overwonnen.

Het schijnt me toe dat daar niet weinig wilskracht toe hoort."

»Ja, als hij 't vrijwillig doet. Als hij 't doel van z'n gehoorzamen begrijpt. In tijd van oorlog, als men 't gevaar vlak voor zich ziet, begrijpt ieder dat hij zijn bizonderen wil ondergeschikt moet maken aan den algemeenen wil. De discipline is dan ook nergens zoo gemakkelijk te handhaven als op 'n slagveld. Evenzoo in landen waar de kolonisten zich hebben te verdedigen tegen wilden. Misschien is het ook het geval in landen waar de burgers zelf 'n militie vormen. Maar daar waar de krijgsdienst 'n bedrijf wordt als ieder ander, en waar tot overmaat van ramp men ook nog gedwongen is dienst te nemen en in vollen vrede in kazernes te leven, kan de tucht alleen gehandhaafd worden door 'n stelsel van straffen dat gebaseerd is op hetgeen tegen alle militaire deugden indruischt, vrees en lafhartigheid. In tijd van vrede is de beste soldaat hij die bang is en zich koest houdt. — Maar dat alles ligt ver van ons onderwerp."

»Niet zoo ver als u wel denkt, zei ik. De moed van den krijgsman onderstelt zelfverloochening, de opoffering zelfs van z'n leven. Als de menschen alleen leefden voor hun genot, hoe is 't dan mogelijk dat ze zich opofferen voor 'n zaak, voor 'n idee, of voor 'n geliefd persoon? Als uw hedonistische levensbeschouwing juist is, moet ze daarvan rekenschap geven, of wel bewijzen dat die menschen gek zijn, en dat hun gedrag onzinnig is."

»U zult het toch zeker met mij eens zijn dat 'n zaak

niet alleen boven 'n andere moet verkozen worden omdat ze ons 'n grooter genot verschaft, maar ook omdat ze ons 'n grooter displezier doet vermijden."

»Natuurlijk."

»Vindt u dus ook niet dat dezelfde gezindheid die uit twee genoegens het grootste kiest dezelfde is als die welke van twee kwaden het geringste kiest?"

»Dat spreekt van zelf."

»Welnu, de mensch die op 'n gegeven oogenblik zal te kiezen hebben tusschen het leven en den dood kan ruw en grof zijn of fijngevoelig, 'n cynicus of 'n dweeper, niet waar?"

»Dat is duidelijk."

»Als hij 'n fijnbesnaard gemoed heeft, met edele, verheven gevoelens, zal 'n leven vol schande en gemeenheid of een waarin hij voortdurend z'n beginselen zal moeten verloochenen heel weinig aantrekkelijks voor hem hebben; in weerwil van alle zinnelijke genietingen die het hem belooft, zal 't hem onverdraaglijk toeschijnen, en 'n roemvolle dood zal hem van te voren 'n zoo levendige en kostbare inwendige voldoening verschaffen dat die tegen de voordeelen van 'n dergelijk leven ruimschoots opweegt. Let wel dat, om het offer te verklaren, het alleen noodig is dat op dat oogenblik het hem zoo *toeschijnt*. De zelfopoffering wordt gewoonlijk in 'n oogenblik van geestdrift, van meesleepende hartstocht volbracht, die niet in staat stelt kalm het voor en tegen te overwegen.

Laten we nu eens den ruwen, cynischen kerel beschouwen. Hij zal liever blijven leven, want het leven

vindt hij begeerlijk, in weerwil van de verachting waaraan hij blootstaat. Daar lacht hij wat mee, en al bewijs je hem nog zoo overtuigend dat z'n gedrag schandelijk is, dat het beter zou zijn duizend dooden te sterven dan zoo te leven, hij begrijpt u niet, of hij begrijpt dat uw woorden niet voor hem bestemd zijn. Het leven schijnt hem goed toe, omdat het hem in staat stelt de genoegens te smaken waar hij op gesteld is."

»En naar uw stelsel, moet u zijn gedrag evenzeer goedkeuren als dat van den ander."

»Heelemaal niet. Ik keur niet goed en ik keur niet af. De zedeleer, die de algemeene belangen vertegenwoordigt, of als u wilt, het collectieve egoïsme, keurt het offer goed als het nuttig is. Ze laakt de persoon die zijn bizonder belang hooger stelt dan dat van 't algemeen. De zedeleer eischt niet alleen de opoffering van het leven in sommige gevallen — veel zeldzamer dan men meent — zij eischt alle dagen kleine opofferingen. Maar het hangt van ieders zedelijk gevoel af of hij ze zal doen of niet."

»Ja, maar als hij zich alleen laat leiden door overwegingen van lust of onlust, moet u zijn gedrag altijd goedkeuren. Als u zich op zijn standpunt plaatst, moet u hem gelijk geven, hoe cynisch en egoïstisch hij ook is."

»In 't geheel niet. Om iemand te beoordeelen, kan ik me niet op zijn standpunt plaatsen. Al erken ik ook dat hij niet anders kan doen dan hij doet, kan ik toch zeggen of zijn gedrag me sympathiek of antipathiek

is. Om hem te beoordeelen, plaats ik me op mijn standpunt of op dat van de maatschappij.''

»Maar wat doe julli dan om te zorgen dat de menschen zich zedelijk zullen gedragen?''

»De menschen hebben twee krachtig middelen om op elkaar te werken: voorbeeld en bejegening. Iemand handelt onwillekeurig zooals z'n omgeving handelt. Vindt die iets erg of niet erg, dan begint het individu het ook zoo te beschouwen. Ook geeft men veel, overdreven veel soms, om 't oordeel van de menschen van z'n kring, om hun goed- of afkeuring. En wat betreft den invloed op 't jongere geslacht, wij trachten bij de kinderen de zucht te ontwikkelen om anderen plezier te doen. Bij julli is ieder zedelijk voorschrift 'n gebiedende wijs: doe dit of dat, laat dit of dat, nooit wordt gezegd waarom, en men bevrijdt er zich later van als van 'n vooroordeel. Bij ons is de zedeleer overredend. Wij zeggen tegen 't kind: Zie je niet dat het veel prettiger is je makkertje plezier te doen dan hem verdriet te doen? Bovendien doet het voorbeeld ook hier veel. Als zich op het gelaat van den opvoeder 'n levendige voldoening vertoont wanneer hij iemand en vooral het kind zelf genoegen kan doen, dan zal dit hem daarin navolgen. Wat de heele maatschappij betreft, is het bij ons gemakkelijker dan bij u 'n goed burger te zijn, omdat er geen strijd is tusschen de sociale en de individueele belangen. Het is gemakkelijk te werken voor 'n goeden meester. Welnu, de maatschappij tracht niet alleen 'n goede meesteres te zijn, ze is de liefhebbende en geliefde moeder

die ons meer geeft dan wij haar kunnen vergelden."

Ik besloot de discussie niet verder te rekken. Hoewel ze me veel belang had ingeboezemd, was ik 'n beetje moe, en ik vond ook dat ik te lang misbruik had gemaakt van 't geduld van de gasten. Toch had ik op hun aandachtig luisterende en dikwijls genoeglijk lachende gezichten geen enkel teeken van vermoeienis of verveling kunnen bespeuren, en ik hoorde nu uit hun uitlatingen dat ze heel voldaan waren over ons gesprek. Er werd nog muziek gemaakt, er werd gezongen, gespeeld en gedanst, en eindelijk kwam 'n souper, waaraan deelnamen wie waren gebleven. Want de gasten verdwenen al naarmate hun tijd of hun zaken voor den volgenden dag het vereischten. Niemand groette, niemand bedankte den heer of de vrouw des huizes. De gastvrijheid was hier iets zoo gewoons dat dat men misschien niet eens dankbaar was. Men vond zeker dat de gastheer evenveel verplichting had aan z'n gasten als zij aan hem.

Terwijl we naar huis teruggingen, te midden van de pracht van een tropischen maannacht, vroeg ik aan den dokter wie die dame was die me het laatst bestreden had. Hij antwoordde dat het 'n onderwijzeres was.

»Ze spreekt goed voor 'n onderwijzeres, merkte ik op. En ze schijnt van heel veel dingen af te weten."

»Dat wil ik waarachtig wel gelooven. Denk toch niet dat het ambt van onderwijzer bij ons veracht is of slecht bezoldigd. Het is een van de hoogste die bestaan. De opvoeding is de hoogste kunst, en de onderwijzers zijn de grootste artisten; ze krijgen het nog vormelooze

materiaal van de menschelijke ziel en ze fatsoeneeren het voor goed of voor kwaad. Dat is 'n verbazende verantwoordelijkheid. De eerste opvoeder moet de bekwaamste zijn. Men kiest voor die taak de alzijdigst ontwikkelde en scherpzinnigste menschen, die het warmst gevoelen voor het algemeen welzijn en hun kleine pupillen, en men beloont hun ruimer dan de geleerdste professoren; want het is veel gemakkelijker en vereischt minder zedelijke begaafdheid om 'n college te geven in 'n deel van 'n wetenschap dat je goed bestudeerd hebt dan om van kinderen edele menschen te maken. Het is een van de eerste vrouwen van de kolonie met wie je gesproken hebt."

Ik zag wel dat dit origineele volkje in alles precies omgekeerd deed als wij in Europa. En het gekste was dat ze 't zoo dikwijls met recht deden.

HOOFDSTUK XXIV.

DE LAGERE SCHOOL.

Daar de kinderen van den dokter nog heel jong waren, hoorde ik hun dikwijls over school praten, en altijd als over 'n heerlijke plaats, waar men allerlei spelen speelde, waar men allerlei vreemde en verwonderlijke dingen leerde en waar tusschen vrindjes, mededingers en vijanden die verschrikkelijke drama's werden afgespeeld die ons als kind zooveel belangstelling inboezemen. Nooit eenige tegenzin voor hun dagtaak. Nauwelijks was de zon op en 't ontbijt achter den rug, of ze liepen gauw naar school en waren allemaal bang te laat te komen. Dat alles scheen zoo in tegenstelling met wat men in Europa ziet, dat m'n nieuwsgierigheid in de hoogste mate werd geprikkeld. Ik vroeg aan mijn gastheer waar toch dat heerlijk oord uithing en of men er 'n kijkje kon nemen.

»Wel zeker, zei hij, je moet 's morgens maar eens met de kinderen meegaan en je wenden tot de directrice."

Den volgenden dag ging ik met de kleintjes er heen,

en zulli waren natuurlijk in de hoogste mate vereerd met mijn nieuwsgierigheid en vol ongeduld om de honneurs van de inrichting waar te nemen. Bij onze aankomst leidde me de oudste van de jongens door de menigte rose, bruine en zwarte kleuters heen — want allen waren hier gemengd zonder onderscheid van ras of sexe — naar de kamer van de directrice. Daar vond ik 'n vrouw van 'n veertig jaar ongeveer, wier oogen, waarboven zich 'n hoog voorhoofd welfde, mij met evenveel welwillendheid als kalmte aankeken, maar met iets zoo kloek en vol, dat men dadelijk voelde dat ze de macht had om uit iemand de heele waarheid te halen, als ze 't wilde. Ze stelde zich dadelijk tot m'n beschikking en leidde me naar buiten langs 'n galerij die uitzag op 'n grooten tuin. In dien tuin speelden kinderen, in gezelschap van 'n jonge vrouw die meespeelde, en meer deed als 'n speelgenoot dan als iemand die toezicht houdt. Dat gedeelte was 'n soort *Kindergarten*, waar allerlei toestellen waren, ballen, schijven, enz. alles berekend op de grootte van het kleine goed.

Wij gingen dien tuin door om in 't gebouw van den handenarbeid te komen. Dit is 't voornaamste gedeelte van de school, zei de directrice. Als de kinderen 't spelen moe zijn, of wanneer ze op 'n leeftijd komen dat die kinderspelletjes hun niet meer interesseeren, komen ze hier allerlei handwerk doen. Daar heb je 'n meisje dat in 'n album 'n kostuum uitzoekt dat rijk genoeg is om op waardige wijze haar pop te worden aangetrokken. Als ze 't heeft uitgekozen, zal ze om de

stof vragen, lappen satijn, fluweel en kant, ze knipt ze daarna en naait ze zelf aan elkaar, en daarna begint ze weer aan 'n ander werk, alles even nuttig. Zoodra ze merkt dat ze in kennis te kort schiet, vraagt ze den onderwijzer of onderwijzeres om 't haar uit te leggen, en deze leert het haar of, als 't mogelijk is, geeft haar de middelen om 't zich zelf te leeren. Want ons heele stelsel is gegrond op de zelfwerkzaamheid van de kinderen. Wat men uit zich zelf leert wordt altijd beter geleerd, en kan nooit zijn als 'n vernis dat maar aan de oppervlakte glinstert. Hier is 'n jongetje bezig 'n huis te bouwen; hij raadpleegt daarvoor 'n boek waarin de verschillende werkzaamheden worden beschreven die de metselaars, timmerlui, smeden, enz. verrichten."

Ik bekeek het boekje eens; het was met heel duidelijke gekleurde plaatjes versierd en blijkbaar geschreven voor kinderen die bouwmeester wilden zijn.

»Kan hij dan al lezen?" vroeg ik.

»Hij heeft het geleerd om dit boek te kunnen lezen. Zoodra de behoefte bij hun opkomt om iets te weten, komen ze tot ons, wij onderwijzen 't hun en dan leeren ze 't heel vlug. Er zijn bovendien veel kinderen die, voordat ze hier komen, al 't gewone schrift kunnen ontcijferen. Want de ouders zijn dikwijls heel goede meesters en leeren hun spelenderwijs heel veel dingen. Er is bovendien ook 'n school voor ouders, waar ze de opvoedkunde leeren, de gezondheidsleer, de zielkunde, de huishoudkunde, alles wat op de opvoeding en het familieleven betrekking heeft. 't Is alleen omdat

wij groote werkplaatsen hebben, kostbare toestellen en onderwijzers van buitengewone begaafdheid dat ze ons de kinderen sturen. Desnoods zouden die hun heele opleiding in 't gezin kunnen ontvangen. Maar ik moet u eens wat van dien kleinen jongen vertellen. Gisteren kwam hij met z'n boek bij den onderwijzer en zei hem dat hij 'n werkelijk huis had zien bouwen. Hij was gaan kijken of de dingen precies zoo gebeurden, als ze in 't boek stonden en hij had de werklui die er mee bezig waren ondervraagd. 'N timmerman had hem toen 'n practischer manier geleerd om de balken van het dak in elkaar te zetten, en hij had het den meester heel duidelijk uitgelegd. U ziet hoe ons stelsel de belangstelling van den leerling opwekt en aanleiding geeft tot zelfstandige werkzaamheid."

»Maar zijn er geen klassen waar men sommige dingen aan 'n zeker aantal leerlingen tegelijk uitlegt?"

Wel zeker. Alles wat redelijkerwijs aan een groot getal leerlingen tegelijk kan worden uiteengezet wordt zoo geleerd. Maar in 't begin is het onderwijs nooit theoretisch. Want het is moeilijk voor kinderen om lang hun aandacht op abstracte of alleen voorgestelde dingen gevestigd te houden. Alleen sprookjes worden aan 'n groot aantal kinderen tegelijk verteld."

»Hooren die ook al tot de leervakken?"

»Wel zeker. Er zijn onderwijzers en onderwijzeressen, die 'n groot talent hebben om sprookjes te vertellen. Maar ze worden altijd zoo gekozen dat ze geen valsche zedelijkheidsbegrippen aankweeken en dat men de werkelijkheid niet te veel uit het oog verliest. — Maar

hoe verder men komt, hoe meer het onderwijs theoretisch wordt. Toch blijft de theorie altijd ondergeschikt aan de practijk, want wij hechten meer waarde aan 't geen 'n leerling kan dan aan 't geen hij kent. Degeen die architect, leeraar, geneesheer, 't doet er niet toe wàt wil worden, moet voor 'n jury doen wat 'n architect, 'n leeraar, 'n geneesheer of ieder andere werkman doet. Degeen die 'n vreemde taal wil onderwijzen moet 'n opstel in die taal schrijven, 'n redevoering houden, aanschouwingsonderwijs in die taal geven, enz. Maar we gaan hier de grenzen van 't lager onderwijs ver te buiten."

»Waar houdt dat onderwijs op?" vroeg ik.

»Ziehier wat het omvat: teekenen, handarbeid onder 'n primitieven vorm, zooals u 't gezien hebt, maar langzamerhand overgaande in 't echte ambacht en in de kunst, de studie van de planten en de dieren, de hoofdbeginselen van de natuurkunde, de studie in groote trekken van het menschelijk lichaam, de gymnastiek, de inrichting van de maatschappij of sociale economie, de kunst van spreken en schrijven en het rekenen."

»En aardrijkskunde en geschiedenis, worden die niet onderwezen?

»O neen, dat is veel te moeilijk. Hoe kan men zich 'n eenigszins juist denkbeeld vormen van wat in totaal verschillende maatschappijen of landen plaats heeft of plaats heeft gehad, wanneer men nog niet het minste idee heeft van wat er bij ons omgaat? Dat is eerder de kroon op 't werk, en er worden lessen over gegeven

in de hoogste klassen van de middelbare scholen en aan de hoogeschool, waar u 'n geschiedenis en 'n aardrijkskunde zult vinden totaal afwijkend van wat men in Europa daaronder verstaat, want ik hoor dat u Europeaan bent, en ik heb de Europeesche methoden een beetje bestudeerd."

»Het kind moet toch weten, merkte ik op, dat er op de wereld nog andere landen en nog andere gewoonten bestaan dan de zijne, en dat er in andere tijden menschen zijn geweest die gestreden en geleden en gewerkt hebben om hem de welvaart te verschaffen die hij nu geniet. Hij moet toch ook de toespelingen op historische feiten begrijpen die hij in de boeken vindt."

»Zeker. U moet u niet voorstellen dat de kinderen stelselmatig onkundig worden gehouden van 'n heel stel van feiten van dat belang. Het is groote menschen niet verboden hun de dingen uit te leggen die ze niet begrijpen en op hun vragen te antwoorden, en hun nieuwsgierigheid is misschien des te levendiger naarmate de methodische studie van die wetenschappen hun onthouden wordt. Kinderen vragen van alles en om te maken dat ze die dorst naar inlichtingen lang houden, heeft men ze alleen maar niet te overladen met werk en hun hoofd niet vol te stoppen met dingen die ze niet verlangen te weten."

»Hoeveel lessen per dag moet 'n kind volgen?"

»Het maximum theoretische lessen dat hij mag volgen is drie. Ze duren ieder drie kwartier. Het maximum lessen zoowel theoretische als practische is 5, maar er wordt geen huiswerk opgegeven. De school sluit om

1 uur 's middags, maar de leerling is vrij om vroeger weg te gaan. Zoodra het onderwijs hem niet meer interesseert of als hij moe is, is 't beter dat hij de school verlaat. Want gebrek aan belangstelling, even goed als onoplettendheid, is al 'n teeken van vermoeienis. Het is onmogelijk dat 'n opgewekte en frissche geest geen belang stelt in belangwekkende dingen. Het maximum dat we hebben vastgesteld is om te voorkomen dat de al te groote ijver van de kinderen afbreuk doet aan hun gezondheid. Er zijn er die zich thuis 'n kleine werkplaats maken om zich aan hun geliefkoosde bezigheid te wijden."

»Maar als de kinderen lui zijn, staat u hun dan toe om niets te doen, in de lucht te kijken of van school weg te blijven?"

»Waarom niet? Het kind dat heelemaal niets wil doen is ziek. Men moet het behandelen als 'n patient, maar niet het aan 't werk zetten. Ik heb me er altijd over verwonderd dat men bij u symptomen van vermoeienis, zooals onoplettendheid, als 'n ernstig vergrijp straft en dat men 'n kind dat 'n afkeer heeft van 't werk tot werken dwingt, alsof men z'n afkeer nog grooter wou maken."

»Maar zoo moedigt u de luiheid aan!"

»Wat beteekent dat, *luiheid*? Is het de zucht om niets te doen? Dan noem ik het vermoeidheid, of behoefte aan rust, en dan laten wij het kind rusten, slapen als 't noodig is. Is het de zucht iets anders te doen dan het werk dat men hem voorschrijft? Maar we schrijven niets voor; wij geven het kind de bezig-

heid waarom het vraagt. Zoodoende wordt de luiheid geëlimineerd."

Ik bezocht ook de theoretische lessen. Het onderwijs was altijd gegrond op voorbeelden en modellen. Men wierp mooie lichtbeelden op 'n scherm, men liet heel veel voorwerpen en platen zien, men ging de school uit om 'n fabriek, 'n werkplaats, den dieren- of den plantentuin te bezoeken, men liet in ruime mate vragen toe, zelfs twistgesprekken, men liet 'n leerling 'n gedeelte dat pas behandeld was voor de klas uiteenzetten, en dat alles in de grootste orde en met 'n groote levendigheid. Degeen die deze harmonie verstoord had zou z'n kameraden gehinderd hebben en allen zouden hebben gevraagd: wat komt die hier doen, als hij niet komt om te luisteren? Ik begreep toen dat die orde en die belangstelling alleen mogelijk waren als men den leerling de volkomenste vrijheid toestond. Want als 'n enkele leerling de les gedwongen had bijgewoond, dan zou hij 'n spelbreker zijn geworden.

Lezen en schoonschrijven worden gewoonlijk aan huis onderwezen. Teekenen is een van de belangrijkste kunsten. Alle onderwijzers zijn goede teekenaars, en het is een onschatbaar hulpmiddel voor iedere les. Overigens haast men zich niet om vooruit te komen. Alles wat geleerd wordt is over de verschillende jaren verdeeld, en het groote doel is niet den cursus te hebben afgeloopen of aan 't eind van 't jaar in 'n hoogere klas over te gaan, maar goed te leeren wat men leert. Het is dan ook niet geoorloofd te veel vakken tegelijk te leeren, maar, behalve dat voorbehoud, kan ieder

leerling zich 'n programma samenstellen naar z'n smaak, z'n aanleg en z'n werkkracht.

Men let heel veel op smaak en voorkeur van de kinderen. Men is doordrongen van de overtuiging dat wat mooi is en aantrekkelijk voor groote menschen, het nog niet voor kinderen is. De voorliefde voor strenge vormen, voor 'n stemmige en sobere kunst, voor verborgen effecten en fijne toespelingen komt eerst op later leeftijd. Voor ieder is geschikt wat hem aantrekt, en als de geest het voedsel vindt dat hem toekomt, ontwikkelen smaak en denkbeelden zich van zelf, ze groeien als 'n plant in 'n vruchtbaren bodem.

Het voorkomen en de meubeleering van de klassen zijn ook geheel verschillend van wat ze bij ons zijn. In Europa brengen de kinderen de helft van hun leven door in 'n omgeving van terugstootende leelijkheid. Ze worden opgesloten in stoffige, dikwijls slecht verlichte lokalen, veelal midden in 'n rumoerige stad gelegen. De kale muren zijn gewit of met vale kleuren geverfd. De ruwe planken vloer is bezaaid met inktvlekken. De banken zijn ongemakkelijk, vuil en vettig, besmeerd met inkt en vol met inkervingen. En men kan zich moeilijk voorstellen dat het anders kan. Niemand begrijpt dat als de kinderen zoo weinig hun omgeving eerbiedigen, dat juist komt doordat die omgeving zoo onoogelijk is.

Hier is er niets dat 'n schoollokaal van 'n gezellige eetkamer of 'n keurig studeervertrek onderscheidt, tenzij eenige schoolbehoeften en -meubelen, van netten en practischen vorm, en dadelijk hersteld als ze beschadigd

zijn. Want niets geeft 'n zoo sterke verleiding voor 'n scholier om z'n naam in z'n bank te schrijven of er 'n keep in te maken als 'n andere naam die er al op staat of 'n andere keep. De tafels en zetels zijn licht en worden gemakkelijk en geruischloos verplaatst. Als de leerlingen niets te schrijven hebben, zitten ze gewoonlijk in 'n aardig, gezellig troepje rondom den onderwijzer of de onderwijzeres. Soms neemt deze er een op de knieën. Vrindjes en vrindinnetjes houden elkaar omarmd, want in plaats van den spot te drijven met die kleine hartelijkheden, moedigt men ze veeleer aan, overtuigd dat vrindelijkheid en aanhaligheid de voornaamste maatschappelijke deugd voortbrengt, menschlievendheid.

De klassen zien alle uit op mooie tuinen. De muren zijn versierd met platen en teekeningen die voorstellen wat de kinderen in alle landen het meest aantrekt, mooie vogels, bekende of vreemde dieren, en daartusschen kleine jongetjes en meisjes.

Er is ook 'n boekerij, die o.a. ook prentenboeken voor de kleinste kleuters bevat. De leesgrage leerlingen kunnen er 'n uurtje tusschen twee lessen gaan doorbrengen, mits de heele studietijd daardoor niet te lang wordt.

Twee zeer opvallende verschijnselen hadden me ook nog getroffen gedurende mijn bezoek : ik had niet alleen opgemerkt dat alle handelingen met inbegrip van het schrijven, evengoed met de linker- als met de rechterhand werden gedaan, zoodat de Hedoniërs alle even gemakkelijk beide handen gebruiken, maar ik was nog

meer verrast dat in de hoogere klassen de leerlingen snel genoeg schreven om iemand te volgen die bedaard maar onafgebroken doorpraatte. Ik vroeg of alle leerlingen stenografen waren.

»Neen, zei de directrice, maar het gewone schrift is al 'n soort stenographie. Langzamerhand is 't gebruikelijk geworden de woorden in 't schrijven af te korten. Dat gebruik heeft zich hoe langer hoe meer uitgebreid, men heeft het met methode gedaan, en ten slotte zijn de teekens even sterk afgekort als b.v. 999 in plaats van negen honderd negen en negentig. In de boeken behouden we het gewone stelsel, waarin iedere letter 'n klank voorstelt (onze spelling is ongeveer phonetisch), om het hardop lezen gemakkelijker te maken, en ook om den tekst onmiddellijk te doen begrijpen, daar de bedoeling van den schrijver zich dikwijls wijzigt met het kleinste verschil van klemtoon.

Ook leest het oog vlugger dan de hand schrijft. Maar dat ingewikkeld stelsel is niet noodig wanneer men vlug aanteekeningen moet maken of 'n brief over zaken moet schrijven. U weet dat het Grieksch maar weinig wortels heeft, en dat samenstelling en afleiding op heel eenvoudige wijze plaats hebben. Het Hedonisch heeft dezelfde eigenaardigheid. Als ik nu iedere wortel door 'n teeken voorstel, dan moet de leerling wel 300 teekens leeren, maar in plaats van 3 lettergrepen heeft hij maar 3 letters te schrijven, soms maar 2 of 1, want heel veel woorden kunnen uit hun verband begrepen worden. Dikwijls ook worden denkbeelden direct door 'n teeken uitgedrukt, zooals in de

meetkunde hoek door ∠, driehoek door △, evenwijdige lijnen door //. Dat alles blijft ook zeer leesbaar. Er is niet veel studie noodig om het te leeren, want naarmate hij verder komt, kort de leerling z'n schrift hoe langer hoe sterker af, en leert er nieuwe teekens bij. Hij maakt snel en zonder zoeken dezelfde ontwikkeling door als al de geslachten vóor ons, en hij merkt met vreugde dat hij hoe langer hoe vlugger schrijft."

Ik woonde ook 'n les in de staathuishoudkunde bij. Ze leek veel op sommige hoofdstukken van het A.B.C. du Travailleur van Edmond About; en ik begreep dat het mogelijk is die moeilijke wetenschap te populariseeren en haar zelfs binnen 't bereik van kinderen te brengen. Men hoeft de algemeene formules maar te vervangen door concrete voorbeelden. In plaats van te spreken van den verkooper, den kooper, den ondernemer, den arbeider, den werkgever, vertelt men de lotgevallen van Piet van den Berg of Jan van Dalen, men volgt 'n geldstuk of 'n bankbiljet in al z'n omzwervingen, men toont de uitwerking van de verdeeling van den arbeid in 'n zekere omgeving aan, enz. Men knoopt 'n les vast aan 'n opschrift dat 'n kind ergens gezien heeft en niet begrijpt. Een ander vraagt wat er met 'n brief gebeurt die op de post wordt gedaan, hoe die aan z'n adres komt. Weer 'n ander vraagt hoe men alle dagen precies weet hoeveel brood de menschen noodig hebben. Men kan over al die onderwerpen heel onderhoudende en leerrijke betoogen houden.

Daar er niet veel tijd meer was, vroeg ik nog 'n les in de gymnastiek te mogen zien. Er waren twee gym-

nastiekplaatsen, een in de open lucht, de andere in 'n zaal. Daar de kinderen bijna altijd naakt zijn, was er geen kleedkamer. In de zaal waren allerlei toestellen om bepaalde spieren of spiergroepen te oefenen, om andere buigzaam of rekbaar te maken, om passieve en actieve bewegingen uit te voeren, om de borst, de beenen, de dijen te meten, enz. Er waren rondom de zaal borden en tabellen waar de lichaamsafmetingen van iederen leerling op waren genoteerd en de vorderingen die hij maakte om de volmaakte evenredigheid en de volmaakte schoonheid te bereiken.

De leeraren-dokters zijn als 't ware beeldhouwers van levende lichamen. Ze weten hoeveel ontwikkeling ieder lichaamsdeel, iedere spier, ieder uitstek moet hebben om het lichaam al de lenigheid en harmonie te geven die 't kan bereiken. Ze geven ook raad aan de ouders omtrent de voeding en de rusturen.

In de rondte waren mooie beelden geplaatst, die de ontwikkeling van den jongen en 't meisje voorstelden van de eerste kindsheid tot de jongelingschap.

De gezamenlijke oefeningen zijn uiterst bevallig Ze worden uitgevoerd met begeleiding van muziek, evenals de dansen. Soms beginnen de kinderen allen tegelijk te zingen. Na de oefeningen, de vrije spelen, waar ze 'n vlugheid en behendigheid ontwikkelden die verbazend waren.

Zoo trachtte men overal het ideaal te bereiken van 'n volkomen gezonden geest in 'n lichaam van volkomen schoonheid.

HOOFDSTUK XXV.

HET FEEST VAN DE SCHOONHEID.

Het laatste feest dat ik bijwoonde was dat van de schoonheid. Alle huizen waren versierd met bloemen, en deze waren zoo kunstig geschikt dat men 'n nieuwe bouwkunst meende te zien, met veelkleurige stoffen, met prachtige vlaggen die op de tinnen van de daken en toppen van de torentjes wapperden, en waarvan de gebeeldhouwde, vergulde of met metalen punt versierde stok in de zon schitterde. Op de pleinen had men tempels opgericht waarvan de zuilen van rose en wit marmer waren. Rijke burgers en kunstenaars hadden ze versierd met prachtige kunstwerken, en verscheidene particuliere huizen waren ook voor 't publiek geopend. Iedereen had zich met zorg gebaad, geparfumeerd, opgetooid en in fijne stoffen gekleed, en in de openbare tuinen speelden of zongen de beste muzikanten hun meest wegsleepende muziek.

De voornaamste aantrekkelijkheid was 'n optocht die tegen het midden van den dag moest plaats hebben,

en ten slotte zou men op het plein dat in het midden van de stad ligt dansen uitvoeren en levende beelden vertoonen. De menigte was er in drommen heengegaan. En laat men niet meenen dat het 'n menigte was die het aankijken niet waard was en die bij den stoet afstak. Integendeel, men kon z'n genoegen niet kijken aan dien overvloed van menschelijke schoonheid. Allen die gewoonlijk naakt waren ter wille van hun werk of uit zorgeloosheid, allen die uit gewoonte of uit voorliefde gekleed waren, hadden zich naar den schoonheidsrechter begeven, die den een geraden had zich aan te kleeden, en anderen zich uit te kleeden, al naar de kleeding of de naaktheid hun beter stonden, zoodat men 'n keur van mooie lichamen zag die men op andere dagen niet zag.

De dansen waren verwonderlijk en de tableaux-vivants den heel eigenaardig. Ziehier het laatste. Op 'n stellage die van geborduurde steen gemaakt scheen, en waarvan de voet omringd was door kindertjes die samen rhytmische bewegingen uitvoerden en de meest bevallige houdingen aannamen, als 'n troepje amoretten dat ineens levend was geworden, verhief zich 'n marmeren zetel. Het was de troon van de godin van de schoonheid. Hij was nog leeg, maar op 'n bed van rozebladeren zaten of lagen in bevallig achtelooze houdingen de mooiste vrouwen van de kolonie. Ze vertoonden de mooie ronde lijnen van hun prachtige leden met 'n lachende onbezorgdheid. Een zachte muziek, 'n beetje weemoedig, als sommige Arabische zangen, vormde als 't ware een bescheiden voorspel. Opeens, gedragen op

de schouders van eenige jongelingen, die op bezielde Apollobeelden leken, verscheen Aphrodite, de godin der schoonheid. Het was 'n prachtige vrouw wier oogen de zachtheid van fluweel en de schittering van 'n ster hadden. Haar voorhoofd was buitengewoon zuiver van vorm, haar vel was warm getint zonder bruin te zijn. Ze had die volmaaktheid van lijnen en vormen die op zich zelf al ontroert. Men kan er de oogen niet van afhouden, men kijkt er telkens opnieuw naar, want men is verwonderd dat 'n dergelijke volmaaktheid bestaan kan. Haar borsten waren vol en vast. Haar schouders, wier zacht golvende lijn zich oploste in de heerlijke omtrekken van de borst, de heupen en de beenen, schenen te zijn gevormd uit 'n marmer met warme tonen, vleeschkleurig met 'n gouden tint en met 'n heel licht dons bedekt. Ze plaatste zich op den troon in al de verhevenheid van haar schitterende naaktheid. Een kreet van vroolijke bewondering verhief zich uit de menigte, toen men op eens 'n jongen Eros zag verschijnen met blanke huid, z'n pijlkoker op z'n schouder, en rozen in z'n haar. Het was Paul. Eros ging aan de voeten van z'n moeder zitten en deze, alsof ze de pijlen van z'n koker niet vreesde, nam z'n wangen tusschen haar handen en drukte er 'n kus op. Toen nam hij een van de pijlen, spande z'n boog en schoot hem af te midden van de vrouwen die den troon van Venus omringden. Dadelijk begonnen deze 'n smachtender houding aan te nemen, wierpen blikken vol onrust op de menigte om hen heen, en hieven 'n vreemd en zwaarmoedig lied aan, waarin ze hun lief-

desverlangen uitdrukten. De jongelingen in de menigte antwoordden met 'n ander gezang, klommen weldra op de stellage en voerden hen mee in hun armen.

Eros was met de trotsche godin alleen gebleven. Hij had uit z'n pijlkoker 'n tweede pijl genomen, en guitig lachend mikte hij op 't hart van z'n moeder Aphrodite. Doch deze vervolgde hem, belette hem te schieten, en overwon hem eindelijk door hem z'n pijlkoker af te nemen. Maar in de worsteling was een van de pijlen langs het vel onder haar borst gestreken en had het 'n beetje opengekrabt. Men zag het roode streepje dat afstak tegen het warme koloriet van de borst, ongeveer op de hoogte van 't hart. Het was als 'n voorteeken.

De kindertjes begonnen toen de stelling te beklimmen en al spelende omhelsden ze en aaiden ze mekaar heel lief, als of zulli ook al door god Eros geplaagd werden. Maar weldra scheen hun het stoeien en 't kraaien veel aardiger dan de liefkoozingen, en de meesten gooiden mekaar met handen vol rozeblaadjes en bedolven er zich in, en met die onschuldige vroolijkheid liep het tooneeltje af.

HOOFDSTUK XXVI.

IN DE SCHOOL VOOR DE OUDERS.

Op zekeren dag bekroop me de lust om ook eens te zien wat men in de school voor ouders leerde, en ik liet me inschrijven als leerling voor 'n cursus in algemeene opvoedkunde. Ik meende dat ik daar het meest onmiddelijk den invloed zou kunnen waarnemen dien de levensopvatting van de Hedoniërs op de vorming van het jongere geslacht kon hebben. Ik werd niet teleurgesteld. De docent die met den cursus belast was zette het doel er van op de volgende wijze uiteen:

»De opvoedkunde is de kunst de kinderen goed op te voeden. Wat wil dat zeggen, ze goed opvoeden? Beteekent dat ze sterk te maken, ze gezond en mooi te maken, ze geleerd en bekwaam te maken, ze goed en deugdzaam te maken? Neen, ieder van die doeleinden is 'n bijoogmerk, het hoofddoel is ze gelukkig te maken. Wanneer we veel van iemand houden, willen we door hem gelukkig worden, maar we willen ook dat hij door ons gelukkig wordt. Als we dus veel van

de kinderen houden — en degeen die er niet van houdt doet beter zich maar niet met opvoeden te bemoeien — willen we dat ze gelukkig worden. We moeten dus in de eerste plaats nagaan waar het geluk van afhangt, of liever — want het geluk hangt soms van zulke schijnbaar nietige omstandigheden af, van zulke hachelijke oorzaken dat het onmogelijk schijnt ze vast te stellen en te omschrijven — van welke voorwaarden en eigenschappen gewoonlijk de káns op geluk afhangt.

De eerste voorwaarde voor 't geluk is de gezondheid en de kracht van het lichaam. Ze is zelfs 'n voorwaarde voor de gezondheid en de kracht van den geest. De mensch, die 'n denkend dier is, is dikwijls met dat voordeel zoo ingenomen en meent zoo hoog verheven te zijn boven de andere dieren, dat hij 't lichaam gaat verachten en alleen respect heeft voor de geestelijke eigenschappen. Dat is 'n gevaarlijke dwaling. Het innigste genot en de hevigste en ondragelijkste smart komen uit het lichaam. Sommige overdreven en romaneske geesten, vooral onder de Europeesche schrijvers, hebben het tegendeel beweerd, maar men moet de dingen kalm weten te beoordeelen, zonder vooringenomenheid, en zich niet met holle woorden afschepen. Ik vraag u eens: Welk intellectueel genot is te vergelijken bij dat van de liefde? Welke geestelijke vreugde is hooger dan de lichamelijke vreugde van twee gelieven die elkaar vrijelijk kunnen omhelzen en kussen, na lang naar elkaar te hebben verlangd? Iedere liefde, zelfs de moederliefde, heeft behoefte aan contact. Ze

omringt zich met ideen en geestelijke indrukken, maar haar kern is lichamelijk.

Welke geestelijke smart is heviger dan kiespijn? Verbeeld u dat die pijn of zekere andere die den mensch kunnen treffen, drie dagen onafgebroken doorwoedde. De gevolgen zouden vreeselijk zijn. Men zou er aan sterven of men zou gek worden. Een geestelijke smart kan 'n dergelijke uitwerking alleen hebben wanneer ze eensklaps uitbreekt, als ze ons verrast en zich in 'n enkel oogenblik concentreert. In ieder geval zijn die uiterste genietingen en smarten van den geest bizonder zeldzaam.

Iedere gezonde paedagogie moet dus uitgaan van het denkbeeld dat de gezondheid en sterkte van 't lichaam het eerste doel van de opvoeding zijn. In den cursus voor hygiene en physiologie leert ge de middelen die daartoe leiden.

De tweede voorwaarde om gelukkig te zijn, is wilskracht. De opvoeding van den wil moet een van de voornaamste zorgen van den opvoeder zijn. Want als het *verstand* aan zich zelf wordt overgelaten ontwikkelt het zich. De voorwerpen die onze belangstelling wekken doen zich overal aan ons voor en doen ons nadenken. Maar de wil aan zich zelf overgelaten wordt zwakker. Wij laten ons hoe langer hoe gemakkelijker meesleepen door onze neigingen, als we de gewoonte hebben aan de eerste opwelling te gehoorzamen. Wij doen graag wat gemakkelijk is en we stellen tot morgen uit wat moeilijk is. En langzamerhand kunnen zwakke verleidingen waaraan we toegeven gebiedende behoeften

verwekken, zonder ons evenwel de voldoening te geven die de natuurlijke behoeften ons schenken.

De kracht van den wil hangt in de eerste plaats af van 'n zekere levenskracht en levenslust, 'n zekere bedrijvigheid en behoefte aan beweging die 'n natuurlijk gevolg is van de voldoende voeding van alle lichaamsdeelen. De ouders vinden die beweeglijkheid en drukte van de kinderen dikwijls lastig en trachten ze te onderdrukken of te beteugelen. Niets noodlottigers. Men moet er juist voedsel aan geven, het kind laten springen, loopen, schreeuwen, zingen, in de boomen klimmen, en z'n armen gebruiken om allerlei werk te doen. De kinderen bewijzen graag diensten en ze zijn heel trotsch als ze iets hebben gedaan dat ze 'n groot mensch hebben zien doen; men moet ze daarin niet dwarsboomen en alles laten doen door dienstboden.

Als een kind iets onhandig doet, zijn we dikwijls geneigd hem te helpen, hem het werk uit de handen te nemen. Dat is iets heel verkeerds! Laat hem zich zich zelf redden, dan zal hij de moeilijkheden leeren overwinnen en hij zal handig worden. Tevens zal hij z'n wil oefenen.

Maar even goed als de behoefte om in de weer te zijn natuurlijk is voor 'n welgevoed lichaam, hangt 'n goede voeding op haar beurt weer af van werkzaamheid. Als 'n orgaan niet geregeld geoefend wordt, voedt het zich slecht. Als het te veel geoefend wordt, vermoeit het zich en verzwakt, tenminste voor eenigen tijd. Dat is net zoo goed van toepassing op de hersenen als op de andere lichaamsdeelen. De hersenen zijn lui als ze

door 'n armelijk bloed worden gevoed, maar ze moeten ook geregeld worden geoefend om 't voedsel dat het bloed hun toevoert, te kunnen opnemen. Als ze overwerkt zijn, verzwakken ze, zijn niet meer in staat tot 'n langdurige inspanning, en de wil verzwakt ook. Men moet zich dus veelal inspannen, maar zich nooit te veel inspannen. Het is vrij moeilijk de hoeveelheid arbeid vast te stellen die noodig en voldoende is voor ieder individu en ieder orgaan. Meestal zijn luiheid, moeheid of onoplettendheid waarschuwende verschijnselen die men verkeerd doet te verwaarloozen.

»De kracht van den wil in 'n bepaald geval, ging de docent voort, hangt van twee dingen af: de kracht van 't motief dat ons tot handelen drijft, en de weerstand die te overwinnen is. Die weerstand komt somtijds van tegengestelde motieven, maar hij kan ook komen door 'n gebrek aan gewoonte. De impulsie die van 't motief komt moet altijd 'n zekere kracht hebben, maar wanneer ze dikwijls herhaald wordt, doorloopt ze om zoo te zeggen 'n gebaanden weg, en de handeling volgt daardoor gemakkelijker. Ten slotte volvoeren we haar op aandrang van de geringste impulsie, en zelfs zonder dat we ons bewust de gevolgen van het handelen of het niet-handelen hebben voor te stellen.

Zoo is 't met de werkzaamheden voor ons dagelijksch toilet. Bij kinderen moet dikwijls worden toegezien dat ze er geen enkele overslaan, maar groote menschen vervullen ze werktuigelijk, hoe ongeduldig ze ook zijn om aan hun werk te gaan. En dat is met evenveel kracht van toepassing op sléchte gewoonten.

Wat de motieven betreft, die hebben des te meer kracht naarmate de gevolgen meer nabij zijn en levendiger voorgesteld worden.

Uit deze feiten volgt 1⁰ dat men bij het kind sommige gewoonten moet aankweeken, en andere onderdrukken, en wel van het begin af, als 't kind nog heel jong is. Men moet het b.v. wennen z'n spullen op te ruimen, iets af te maken waaraan 't begonnen is, want dikwijls zijn wanorde en ongeduld 'n teeken van zwakte, en iederen keer dat hij z'n boeltje in orde brengt, voert hij 'n kleine wilsoefening uit. 2⁰ dat men alles moet doen om de motieven die 'n goeden invloed op z'n gedrag kunnen hebben, te versterken, en de andere te verzwakken. Er is met hem geen andere tactiek mogelijk. Voorschriften geven niets, want het kind went er aan of gelooft er niet aan, of vergeet ze, tenzij het 'n bizonder volgzaam karakter heeft. Maar volgzaamheid is dikwijls 'n gebrek. Het is veelal ook 'n vorm van luiheid; het gehoorzame kind vindt het gemakkelijker den raad en de voorschriften van 'n ander te volgen dan zelf 'n besluit te nemen. Nu is juist onafhankelijkheid het doel van de opvoeding. De voortdurende zorg van den opvoeder moet zijn, zichzelf overbodig te maken. Men moet het kind dus van 'n te groote volgzaamheid genezen, en het dikwijls in omstandigheden plaatsen waarin het zelf 'n beslissing moet nemen, het aan z'n eigen oordeel overlaten. Het eenige wat men doen mag is hem levendig de gevolgen van z'n handelingen onder 't oog te brengen, hem handig het genoegen bederven dat hij

uit z'n ondeugendheid zou kunnen hebben, en hem 't goede voorbeeld geven.

Het voorbeeld draagt ook veel bij tot het vormen van gewoonten. Want het kind volgt graag na wat het 'n ander ziet doen. Het is 'n opvoedingsmiddel dat uiterst werkzaam maar bizonder moeilijk is, want het eischt in den opvoeder zelf 'n soort zedelijke volmaaktheid. Zoo waar is 't dat om goed kinderen op te voeden, men beginnen moet met zich zelf op te voeden.

Men moet vooral de kinderen het voorbeeld geven van waarheid en moed. Het is niet gemakkelijk waar te zijn. Men moet er zich z'n heele leven in oefenen. Er is ook 'n degelijk verstand voor noodig. Want men moet zichzelf de ijdelheid van sommige illusies bekennen, 't bestaan van sommige gebreken in karakter die men liever verbergt of voor goede hoedanigheden uitgeeft. Het kind liegt uit zwakheid en uit angst. Het durft de gevolgen van z'n dwalingen of van z'n misdrijven niet te dragen. Men moet hem ook daarin het voorbeeld geven, en om z'n vrees weg te nemen, hem alleen straffen als het strict noodzakelijk is. Vertrouwen kweekt openhartigheid. Als z'n bedoeling niet verkeerd was, moet men hem vergeven [1]). Z'n

---

[1]) Ik wilde hier 'n voorbeeld aan toevoegen waaraan de Hedonische leeraar waarschijnlijk niet gedacht heeft, want het zou te onwaarschijnlijk geweest zijn bij de edelmoedigheid en welgesteldheid van z'n volk. Een kind dat uit onhandigheid iets gebroken heeft, wordt dikwijls gestraft, en bijna altijd beknord. De volgende keer zal het, als het kan, de stukken verstoppen, zooals Cornelis. Ik heb wel eens gezien dat de vader of de moeder, kort na hun standje, dezelfde onhandigheid begingen, en zoo tegenover de kinderen 'n heel leelijk figuur sloegen.

eigen fout zal dikwijls dienen om hem voorzichtiger te maken.

De derde voorwaarde om gelukkig te zijn is het verstand. Daaronder is ook begrepen 'n zekere tactiek van genieten, 'n zekere levenskunst, die alleen door ondervinding en nadenken wordt verkregen. Het groote doel van alle onderwijs is te leeren leven. Men moet de barbaren niet navolgen, die in hun scholen allerlei wetenschappen leeren van zeer twijfelachtige nuttigheid, en die er niet leeren leven, zoodat ze soms nog linkscher en onhandiger zijn wanneer ze er uitkomen dan wanneer ze er nooit heen waren geweest. Al onze kundigheden moeten ons tot het leven voorbereiden, alle wetenschappen, alle kunsten moeten ondergeschikt zijn aan die eene kunst en daar het doel van het leven is de grootst mogelijke mate van geluk te bereiken, zullen 'n wetenschap of 'n kunst des te nuttiger zijn, naarmate ze geschikt zijn om ons meer voldoening te verschaffen, direct of indirect.

Een van de groote middelen om gelukkig te zijn, is behoeften aan te kweeken en te vermenigvuldigen. Want het zijn de bronnen van 't genot [1]). Een genot

[1]) Zie eens wat de gemakkelijkheid om de behoeften te voldoen 'n verschillende moraal teweeg brengt. De Hedoniërs, die in welstand leven, vinden dat het goed is om de behoeften te vermenigvuldigen. Onze moralisten daarentegen, gewend als ze zijn aan armoe, en begrijpend hoe moeilijk het is voor de armen om zich de kleinste bevredigingen te verschaffen, preeken ons onthouding en beperking van behoeften. Maar te vergeefs; met de beschaving en geestesontwikkeling ontwikkelen zich ook onze behoeften, ze vermenigvuldigen en verfijnen zich, en de staathuishoudkunde komt in strijd met de zedeleer, die niet bij machte is van dit verschil rekenschap te geven en de twee zienswijzen met elkaar te verzoenen.

zal des te inniger zijn naarmate het aan 'n dringender behoefte beantwoordt. Als 'n behoefte voldaan is, is ze dood en kan ons geen voldoening meer verschaffen. Maar ze herleeft langzamerhand weer, en weldra zal ze, als wij haar niet gauw bevredigen, nog luider spreken dan den eersten keer. De behoeften daarentegen die we niet bevredigen (als het mogelijk is ze niet te bevredigen) verzwakken allengs en verdwijnen eindelijk geheel. En dan is er meteen 'n bron van genot weg. Men moet dus alle behoeften en hartstochten bevredigen, maar op éen voorwaarde: het moeten natuurlijke behoeften zijn, want anders gaat onze gezondheid, die het eerste vereischte is om te genieten, achteruit, en de kunstmatige behoefte heeft de andere bronnen van genot vernietigd. Er is ook 'n zekere matigheid in 't be vredigen van de behoeften noodig. Men moet ze vooral niet voorkómen. Men moet niet drinken voordat men dorst heeft, noch eten voor men honger heeft. Want het genot van te drinken komt door den dorst, en dat van te eten van den honger. Men moet zich ook niet met al te veel ijver aan 'n bezigheid overgeven. Al houdt men nog zooveel van muziek, dan is 't toch nog niet aan te bevelen om 5 of 6 uur per dag 'n instrument te bespelen, want dan krijgt men er genoeg en ten slotte zelfs 'n afkeer van. Men moet ophouden op 'n oogenblik dat men er eigenlijk nog wel mee zou willen doorgaan. Dan wordt den volgenden dag het werk met lust hervat.

Het is altijd gevaarlijk genoegens uit te putten. Het ware geluk bestaat er niet in niets meer te wenschen

te hebben, maar z'n begeerten te bevredigen en te prikkelen te gelijk. Het is met de geestelijke vermogens als met de lichamelijke. Een te langdurige oefening brengt vermoeienis en uitputting te weeg, 'n matige oefening versterkt ze. De rust is evenzeer noodig voor den geest als voor het lichaam. De begeerten worden sterker door werkeloosheid, even als de spier door rust. Men moet, om naar iets vurig te verlangen, het zich 'n tijdlang ontzeggen. En daarom moet men het kind ook van die waarheid overtuigen, ze hem laten ondervinden. Men moet hem toonen dat wanneer hij het langst naar iets verlangd heeft, het hem het meest plezier heeft gedaan, en vooral als hij dat resultaat door z'n eigen krachten bereikt heeft. Zoo zal hij een van de moeilijkste dingen leeren en een van de noodigste voor ons geluk. Men zou 't de economie van onze genoegens kunnen noemen.

Om gelukkig te zijn, moet men zich zelf ook kennen. Je moet weten wat je belang inboezemt, wat je aantrekt, wat je genoegen verschaft en wat niet. Daartoe moet men zichzelf voortdurend bestudeeren, en zich niet laten influenceeren door de oordeelen van anderen. Dat is heel moeilijk. Veel amusementen zouden ons onverschillig laten, als ze ons niet werden aangeprezen. Men moet ook weten waartoe men aanleg heeft, wat men kan en wat men niet kan. Er zijn menschen die zich verbeelden dat ze geschikt zijn voor elk vak dat hun mooi lijkt of aanzienlijk en die er zich vruchteloos op toeleggen. Dat hangt dikwijls af van 'n oogenblikkelijke opwinding, 'n inblazing van ijdelheid of de

aanbeveling van 'n ander. Iemand die over hun oordeelt naar zich zelf heeft hoog opgegeven van die bezigheid, en ze zijn in geestdrift ontstoken, zonder precies den aard van 't werk te kennen, en zonder hun smaak en hun aanleg te raadplegen. Aan den anderen kant moeten we dikwijls iets ernstig beproefd hebben om te weten hoever onze aanleg gaat, en men kan liefhebberij krijgen in 'n vak nadat men er lang een hekel aan gehad heeft. Er is 'n neiging in onzen geest waardoor we ons te gauw laten afschrikken door de eerste moeilijkheden, en 'n bezigheid verachten zonder de moeite te hebben genomen om er ons met zorg van te kwijten. Het kind moet oppassen in een van die beide uitersten te vervallen, en alles wat hij doet in de puntjes doen.

Een ander kenmerk van onze genoegens en in 't algemeen van al onze gewaarwordingen, is dat ze minder levendig gevoeld worden naarmate de ziel al vervuld is van dergelijke gewaarwordingen. In 't midden van den nacht hooren we het minste gerucht. Maar in de drukte van 'n rumoerige straat zal hetzelfde gerucht onopgemerkt blijven. Zoo zal ook het genoegen des te levendiger zijn naarmate de ziel er het meest van beroofd was. Daarom schijnen ook de eerste oogenblikken van geluk ons het heerlijkst. Later zullen veel sterker genietingen 'n veel zwakker indruk maken. Om onzen tegenwoordigen rijkdom te kunnen waardeeren, moeten wij ons de vroegere armoede herinneren. Daarom ook zal men het maximum van genot smaken, als men begint met de kleine voldoeningen, om langzamerhand op te klimmen tot grootere. Wanneer men 'n berg bestijgt,

wordt het landschap hoe langer hoe mooier, daar de blik 'n grooter vergezicht omvat. En, als de omstandigheden gunstig zijn, overtreft het gezicht op den top dat alles nog. De neerdaling doet ons precies dezelfde gewaarwordingen doormaken, maar in tegengestelde richting, en 't genoegen neemt af. Nu zou het totaal hetzelfde moeten zijn, maar door de wet waarop we hebben gezinspeeld, is het veel kleiner. Men moet natuurlijk onderstellen dat we langs 'n anderen kant van gelijke schoonheid afdalen, want anders zou men ons kunnen tegemoet voeren dat de vermindering van genoegen daaraan te wijten is dat de gewaarwordingen niet meer nieuw zijn.

Om afstomping van genot te voorkomen, is het dikwijls gewenscht er 'n beetje bitterheid mee te vermengen. Daarom misschien voelen we de bekoring van treurige dingen inniger dan van vroolijke, wanneer ze allebei mooi zijn. De laatste lijken ons al heel gauw banaal. De treurige muziek, de treurige poëzie lijken ons mooier dan vroolijke liedjes en versjes. Misschien maakt dat ook het aantrekkelijke van de verboden vrucht uit. Er vermengt zich met de genieting 'n beetje onrust, die door haar contrast er 't genot van verhoogt.

Over die taktiek van 't geluk zou men nog lang kunnen uitweiden. Maar 't is geen onderwerp dat in éen dag uitgeput is. Wij zullen er nog dikwijls op terugkomen. Ik moet echter uw aandacht nog vestigen op 'n ander punt. De kunst van het leven vereischt niet alleen 'n wakker verstand, maar ook veel wilskracht. Zoo dient hetgeen éen van de vermogens ontwikkelt om ze alle te oefenen.

De vierde voorwaarde om gelukkig te zijn, is goedheid. Zij doet ons beminnen door onze medemenschen, en kan 't alleen als ze spontaan is. Ze omringt ons met 'n atmosfeer van sympathie die misschien nog kostbaarder is dan de toejuichingen en de bewondering die de verhevenste daden ten deel vallen. Voor de maatschappij hebben deze misschien meer waarde, maar voor het individu hangt het geluk vooral af van de genegenheid en welwillendheid van de personen van zijn omgeving.

Goedheid is 'n gave van de natuur. Maar er is misschien niemand die er heelemaal van verstoken is. En de opvoeder moet alle gelegenheden aangrijpen die zich voordoen, om bij de kinderen de kiemen van medegevoel en welwillendheid te ontwikkelen. Er zijn menschen die meenen dat het gevaarlijk is om kleine jongens en meisjes samen te laten spelen of gymnastiseeren, en die kleine naakte wezentjes bij elkaar te brengen en elkaar te laten omhelzen. Ze zijn bang dat hun zinnelijkheid te vroeg ontwikkeld zal worden. Want de menschen willen altijd wijzer zijn dan de natuur, en begaan dan juist de grootste fouten. Er is in ieder levend wezen 'n behoefte om lief te hebben, die zich bij de kinderen het naïfst mogelijk uit. Ieder kind dat met zachtheid is opgevoed is aanhalig, en het zal z'n teederheid aan de meest verschillende wezens bewijzen met 'n schitterende onpartijdigheid. Nu eens is 'n katje of 'n konijntje er het voorwerp van, dan weer z'n vader of z'n moeder, soms 'n pop en andere keeren 'n speelgenootje. Hij zal die omarmen en zoenen zonder

te vragen of het 'n jongen of 'n meisje is. Leelijkheid of schoonheid zijn hem onverschillig; wat hem het meest aantrekt is goedheid. Het is mogelijk dat daardoor 'n zekere zinnelijkheid wordt opgewekt, maar het voordeel is dat die er onmiddelijk bij bevredigd wordt, 'n heel onschuldige bevrediging, die er niet het aantrekkelijke van de verboden vrucht aan geeft, en haar niet overprikkelt door de zeldzaamheid of de verrassing [1]).

Die behoefte om lief te hebben is het zekerste middel om de goedheid bij de kinderen te ontwikkelen. Want we zijn goed omdat we liefhebben. Daarom moet men ze ook met goedheid behandelen. Men moet hun gunnen alles wat men hun redelijkerwijs kan geven en toestaan. En als men hun iets weigert, laat het dan zonder boosheid zijn, maar eerder met leedwezen. Dat vereischt 'n mooi en groot gemoed. Maar ik heb 't u al gezegd: om 'n goed opvoeder te zijn, moet men 'n halfgod zijn; degeen die zich zelven niet goed heeft opgevoed, kan ook niet goed 'n ander opvoeden."

---

[1]) Die opmerking van onzen Hedonischen vriend is zeer juist. De volken bij wie iedereen gekleed is kunnen niet begrijpen hoe onschuldig juist de naaktheid van de Hedoniërs hun maakt. Bij ons, en misschien nog meer in het preutsche Engeland, geeft het naakt, als we het eventjes gewaarworden, 'n soort verblinding en prikkelt de begeerte. Maar bij hun is men er van de geboorte af aan gewend, en men let er niet eens meer op.

HOOFDSTUK XXVII.

MOED, VADERLANDSLIEFDE EN OORLOG.

Eens waren we bij 'n vrind van den dokter, die tuinman en plantkundige was. Want hier zijn die twee bedrijven niet geschieden. De handenarbeid gaat overal samen met kunst en wetenschap. Er waren berichten uit Europa gekomen. Ze gewaagden van bloedige oorlogen, vreeselijke moordpartijen, ontzettende ongelukken en politieke schandalen. »Men gelooft bepaald in Europa, zei de geleerde tuinier, dat de natuur ons het leven te gemakkelijk en te aangenaam heeft gemaakt, dat we 'n zoo volkomen geluk niet kunnen verdragen, dat er niet genoeg beroeringen in de natuur zijn, niet genoeg ziekten, gebreken en ongelukken, en dat de menschen hun best moeten doen elkaar zooveel mogelijk te benadeelen om 'n beetje afwisseling in de eentonigheid van het leven te brengen."

»Er is toch éen deugd, waagde ik op te merken, die in die worstelingen tusschen de menschen en voornamelijk in den oorlog wordt aangekweekt: dat is dapperheid en moed."

»Ja, ja, antwoordde hij lachend, ik heb dikwijls hooren zeggen dat de Europeanen veel achting hebben voor dapperheid. In hun oogen is dapperheid 'n deugd en vreesachtigheid 'n gebrek.

»Wel natuurlijk, riep ik uit, bent u dan van 'n andere meening?"

»Zeer zeker, zei hij. Moed is 'n gebrek, want hij stelt ons aan gevaar bloot. Vrees is iets goeds, want ze leert ons het te vermijden. Dat is zoo klaar als 'n klontje, en de heele natuur bewijst het. Als het instinct de zwakkere dieren niet noopte hun vervolgers te ontvluchten, zouden ze alle verdelgd worden. Hetzelfde is van toepassing op den mensch. De vrees is 'n gevoel dat de natuur in ieder van ons heeft gelegd, en het is nutteloos zich er van te willen vrijpleiten. Bent u niet bang op 'n adder te trappen of uw hand aan 'n gloeiend ijzer te branden? Het eenige wat ons voor duizend gevaren behoedt is de vrees ons te bezeeren. De pijn is de groote behoudster van 't leven, door de heilzame vrees die ze inboezemt. Waarom zou je dan niet bang zijn voor 'n vijand die sterker is dan jezelf? Als men 't niet wil toegeven, dan komt dat omdat men 't niet *durft* bekennen, uit vrees voor de openbare meening, die dapperheid mooi vindt. En de soldaten vechten dapper uit *vrees* van te worden gefusilleerd, want als ze vechten hebben ze nog 'n kans om ongedeerd te blijven. Wat ons overigens hier altijd verwondert in de verhalen van gevechten en veldslagen, is het kleine aantal dooden en gekwetsten. Na 'n verwoed gevecht van eenige uren, zijn 't er dikwijls maar

1 of 2 % aan beide zijden. Wat doen dan toch de anderen? Hebben die zich verstopt? Het schijnt mij toe dat als de troepen werkelijk dapper waren, als ze werkelijk dood en gevaren verachtten, ze tot den laatsten man moesten vechten. Dat bewijst ons al dat uw krijgsmansmoed niet echt is. 't Is klatergoud, 't is snoeverij. Bovendien, waarom is degeen die dapper is in 't gezicht van den vijand, bang voor 'n krokodil of vreest hij in de vlammen van 'n brand om te komen? Dikwijls zelfs is menige vechtersbaas bang voor 'n scène van z'n vrouw!"

»Dat is toch heel duidelijk, zei ik. Er is heelemaal geen verdienste in om door 'n krokodil te worden opgegeten of om in 'n brand om te komen. In den oorlog vecht men voor 'n zaak, tegen 'n vijand of 'n tiran die onze vrijheid bedreigt."

»En de soldaten van den tiran zelf? En de huurtroepen? of de lotelingen die gedwongen worden om dienst te nemen? Gelooft u dat 'n arme drommel dien julli naar 't slagveld stuurt dikwijls 'n helder begrip heeft van waar het om gaat? En dat hij op het beslissend oogenblik door 'n edele verontwaardiging bezield is? Ik geloof eerder, naar alles wat wij er van kunnen weten, dat hij nooit gedacht heeft dat het zoo ver zou komen, en dat hij nog hoopt dat hij er zonder ongelukken af zal komen, of met 'n wond die hem 'n pensioen op z'n ouden dag zal bezorgen. Want weet wel dat de ellende 'n groot deel heeft in de betrekkelijke gewilligheid waarmee men »het vaderland dient." Velen worden soldaat omdat ze geen ander ambacht

kennen waardoor ze den kost kunnen verdienen. De sociale kwestie zit overal achter. Als men zeker was gedood of verminkt te worden, hoeveel vrijwilligers zouden zich aanmelden? Want het is duidelijk dat, als er van moed sprake is, alleen de vrijwilligers meetellen. En om de proef beslissend te maken, zou men ze den dag vóor den veldslag moeten aanwerven."

»Daar kan men niets van weten, antwoordde ik. De proef is nooit genomen en is ook onmogelijk. Maar er zijn zooveel voorbeelden van opofferenden heldenmoed die historisch vaststaan dan men 't bestaan er van moeilijk kan ontkennen."

»Ik ontken het bestaan er niet van, ik beweer alleen dat het uitzonderingen zijn, abnormale gevallen, maar dat onder den druk van de publieke opinie iedereen bij u 'n beetje voor 'n dappere poseert. Overings is uw heele Europeesche maatschappij op vrees gebaseerd, en ze doet zich voor alsof ze op dapperheid gebaseerd was. Wat zijn uw wetten met hun stelsel van straffen en boeten, van gevangenis en guillotine anders dan 'n stelsel van bedreigingen tegen misdadigers? Wat is uw politie, uw rechtspraak, — uw publieke opinie! De grootste ijzervreters beven voor de booze tongen, de verachtende of koele blikken, de keurig gedraaide en valsche phrases van uw »fijne wereld." En die zeer noodige factor van uw bestaan, en zonder welke uw heele maatschappelijk gebouw ineen zou storten, wordt heelemaal miskend, en iedereen veinst hem niet te kennen."

»U verwart vrees met voorzichtigheid, zei ik. Als

moed samengaat met voorzichtigheid, kan hij groote dingen tot stand brengen.''

»Julli Europeanen hebt altijd deftige woorden om de kern van de dingen te verbergen, zoodat je naar willekeur dezelfde handeling kunt prijzen of laken, door er twee verschillende etiketten op te plakken. Maar wat is, psychologisch gesproken, het gevoel dat iemand voorzichtig maakt? De vrees, die ontstaat door 'n juiste schatting van 't gevaar. En wat is eigenlijk moed? Het is 'n soort concentratie van de aandacht op het doel dat men bereiken wil, en 'n soort onbezorgdheid om de gevolgen van de handelingen die op dit doel afgaan. Dat kan ons soms vlugger brengen op 't punt waar we wezen willen, maar 't is toch altijd 'n onvolkomenheid. Men zou met recht mogen verwachten dat 'n bezadigde geest, die 't voor en tegen overweegt, en alleen beslist na rijp nadenken, meer bijval verwierf dan 'n razende Roeland die blindelings er op in hakt. En zoodra de volken het tijdvak van de oorlogen achter den rug hebben zal het zoo zijn. Want de openbare meening zet altijd 'n premie op de eigenschappen die ze noodig acht voor het algemeen welzijn. Tegenwoordig, daar men meent dat oorlogen onvermijdelijk zijn, en soms zelfs voordeelig, prijst men dapperheid. Deze gaat dikwijls vergezeld met kracht, en wordt in verband daarmee bewonderd. Het spreekt toch evenwel van zelf dat hoe sterker men is, hoe minder moed men hoeft te hebben. Daarom ook veroordeelt men met het woord *roekeloosheid* den moed van de kleinen en zwakken. Militaire dapperheid echter kan heel goed samengaan met kleinmoedig-

heid in 't burgerlijke leven. Dat psychologisch raadsel is misschien verklaarbaar doordat het zelfvertrouwen met het succes toeneemt. De eerste keer dat men dapper geweest is heeft men al bevende getracht 'n groote bedaardheid te toonen, of wel men heeft zich hals over kop in 't gewoel gestort, meegesleept door woede, geestdrift of muziek. Men is er gelukkig afgekomen, en telkens als dat gebeurt, wordt men dapperder. De dapperheid neemt ook toe, als men zich meester voelt van het terrein en de wapenen. Maar als de uitslag twijfelachtig is, als de vijand zich verbergt, als men zich in 'n onbekend land bevindt waar ieder boschje, ieder ravijn 'n hinderlaag kan verbergen, vermindert de moed. Hij vermindert ook naarmate de gevaren zichtbaarder zijn of duidelijker worden voorgesteld. Een kwajongen die eens voor z'n kattekwaad 'n goed pak slaag heeft gekregen zal niet zoo licht weer beginnen als degeen die er zich altijd gelukkig heeft uitgered. De stoutmoedigheid wordt grooter naarnaarmate men ziet dat de tegenstanders haar eerbiedigen. Ze kan dan ten slotte tot 'n soort opgeblazen overmoed worden, die bij den eersten flinken tegenstand ineenzakt. De grootste oorlogsheld van den nieuweren tijd is zeker wel julli Napoleon I. Het was 'n brutaal en heerschzuchtig tiran, voor wie iedereen zich kromde; maar toen hij een of twee keeren 'n werkelijk moedig mensch ontmoette die hem dorst weerstaan, zooals admiraal Bruix, is z'n woede onmachtig opgebruist en heeft z'n despotisme de zwakke zijde getoond."

»Maar wat denkt u dan wel van den burgerlijken

moed? vroeg ik. Als u zooveel met bangheid op hebt, moet u ook toejuichen wie zich onttrekt aan z'n burgerplichten, en 't verkeerd vinden dat iemand in 't belang van recht en algemeen belang de vooroordeelen van de menigte trotseert. Want zoo iemand loopt gevaar 'n positie te verliezen, en dikwijls 't vertrouwen en de achting van z'n vrienden. Is dat uw meening niet?"

»In 't geheel niet, antwoordde hij. Zoodra het leven niet meer in gevaar is, wordt de zaak geheel anders, omdat het meestal 'n gek is die z'n leven waagt, en omdat het 'n wijze kan zijn die z'n geld, z'n positie of eenig ander wereldsch voordeel op het spel zet. Als ik den mensch bij de dieren vergelijk, en als natuuronderzoeker ben ik altijd geneigd het te doen, zou ik zeggen dat de vermetelheid die ze hun leven doet wagen als 't ware 'n onvolledige aanpassing is aan de voorwaarden van 't bestaan. Het dier valt 'n prooi aan die te groot en te sterk voor hem is. Hij heeft er alleen iets aan als hij haar kan overwinnen, maar dat kan hij niet; hij heeft zich in z'n berekening vergist, en die fout zal hem het leven kosten. Evenzoo met den mensch. Hij wil 'n doel bereiken, maar hij heeft er alleen iets aan als hij nog leeft. Hij zal b.v. vechten voor z'n onafhankelijkheid, maar wat is het voordeel van de vrijheid als men dood is? Burgerlijke moed is iets heel anders. Hij is zelfs zoo verschillend van militaire dapperheid, dat hij niet eens bij dezelfde klasse van personen voorkomt. De goede burger is diegene die z'n zedelijke onafhankelijkheid zoo hoog

schat dat ze voor hem tegen de grootste materieele voordeelen opweegt. Zooals Spinoza zal hij liever verlaten en veracht door z'n tijdgenooten leven, verstooten uit den tempel door z'n geloofsgenooten, door handenarbeid met moeite den kost verdienende, dan z'n gedachten en z'n denkbeelden te verloochenen. Hij is zoo gelukkiger, omdat hij z'n beginselen bovenal lief heeft. Er is 'n geestelijke slavernij die de ontwikkelde meer dan alles verafschuwt. Verscheidenen hebben den marteldood ondergaan, omdat ze niet konden leven als ze hun denkbeelden verloochenden. Maar zoover hoeft men niet te gaan, en niemand zal dengene laken die, om aan den dood te ontsnappen, openlijk z'n ideeën heeft afgezworen."

»Zoo? riep ik uit, mij dunkt integendeel...."

»Wie heeft het Galilei kwalijk genomen dat hij z'n astronomische waarnemingen verloochend heeft? En wat voor meerdere verdienste zou hij gehad hebben, als hij zich had laten ophangen of in de gevangenis zetten?"

»Ik zou hem er hooger om achten," zei ik.

»U hebt ongelijk, hernam hij. Want 'n levend geleerde kan nog aanzienlijke diensten aan de menschheid bewijzen, en 'n doode geleerde kan niets meer. Het gaat met hun als met de groote veldheeren, in wie 't een grove fout is als ze zich aan 't vuur blootstellen. Maar ik veroordeel hen die, om wereldsche voordeelen, zooals Francis Bacon, hun geweten hebben laten verkrachten, en ik twijfel er aan of ze er gelukkiger om geweest zijn. Wanneer iemand geld en posi-

tie, en in 't algemeen alles wat 'n mensch redelijkerwijze offeren kàn, opoffert voor z'n vrijheid van denken en spreken, dan achten we hem hoog, niet omdat wat hij opoffert zooveel waarde heeft, maar juist omdat het in zijn oogen zooveel minder waarde heeft dan die vrijheid. Uit z'n wijze van waardeering maken we op wat hij zelf waard is. Wat nu de menschen betreft die reeds uit vrees voor de algemeene afkeuring niet voor hun meening durven uitkomen, die staan bizonder laag. En toch zijn er weinig menschen die zelfs zooveel *denkens*moed hebben, dat ze hun ideeën durven uitdenken, al de conclusiën durven trekken die er uit volgen, laat staan ze durven uitspreken. Zoo zijn er bij u heel weinig menschen die durven zeggen of zich zelf bekennen dat ze bang zijn. De vrees belet hun voor hun vrees uit te komen. »Peu de gens ont le courage d'être lâches devant témoins," zegt Théophile Gautier. Hoeveel mannen in Frankrijk durven 'n duel weigeren?"

»Maar moed, en ook militaire moed, is noodig voor de verdediging van het land, zei ik. Als morgen Frankrijk de wapens neerlegt, zal het 'n prooi worden van z'n buren."

»U begrijpt toch dat de ontwaping niet kan plaats hebben dan door verspreiding van zekere denkbeelden, en die denkbeelden zijn internationaal. Als morgen Frankrijk de wapens neerlegde, zouden Duitschland en Engeland al 'n heel eind naar de ontwapening op weg zijn. Ook dankt men 'n leger van eenige millioenen soldaten niet in eens af, en internationale conferenties

zijn niet verboden. Laten we echter het onwaarschijnlijke geval eens onderstellen dat alleen Frankrijk zoo vredelievend is, en dat Duitschland daarop Frankrijk inlijft. Laten we ook onderstellen dat geen enkele Europeesche mogendheid tegen die daad van geweld protesteert. Wat zal dan gebeuren? Dat Frankrijk gegermaniseerd wordt? Onmogelijk. Zie maar eens naar Elzas en Lotharingen. Sedert meer dan twee eeuwen waren die landen Fransch, en in weerwil daarvan, in weerwil van de symphatie zelfs die de bevolking voor Frankrijk gevoelde, sprak het volk er 'n Duitsch dialect. Neem Fransch Canada. Hoe lang is dat niet onder Engelsche heerschappij? En toch wordt er even goed Fransch gesproken in Québec als in Frankrijk. Nog sterker is 't met de landen die men met geweld aan den vreemden invloed wil onderwerpen. Is Russisch Polen Russisch geworden, of Duitsch Polen Duitsch? Integendeel: Het Poolsch breidt zich uit en viert literarische triomfen. Er is misschien geen beter middel om 'n taal voor ondergang te bewaren dan haar te verbieden aan de menschen die haar spreken. De Polen en Duitschers daarentegen die naar Amerika verhuizen vergeten weldra hun taal (tenzij ze in groote massa's bijeen wonen) en spreken ten slotte alleen Engelsch. Want het Engelsch is nuttiger voor hen, en de regeering verbiedt hun niet hun moedertaal te spreken of te onderwijzen. Als 'n groot land als Frankrijk door Duitschland werd ingelijfd, zou Duitschland evenveel gevaar loopen verfranscht te worden als Frankrijk om te worden verduitscht. Reeds nu oefenen Fransche geest en

Fransche zeden 'n onweerstaanbare aantrekking uit op het jonge Duitschland. China is door de Tataren veroverd, en de veroveraars zijn in de veroverden geheel opgegaan, en hebben hun beschaving overgenomen. Gallië heeft al in de 5e eeuw haar Germaansche veroveraars geabsorbeerd, en ze hun taal en gewoonten doen afleggen: de Franken zijn Franschen geworden."

»Maar telt u dan heelemaal niet het verlies van onze instellingen, van onze vrijheden en staatkundige rechten?"

»Ieder volk heeft de regeering die 't verdient, en 't groote rijk dat zou ontstaan zou ook al weer de regeering hebben die 't verdiende. Door de toevoeging aan Duitschland van 40 millioen onderdanen, zouden de Duitsche instellingen sterk gewijzigd worden. De uwe ook natuurlijk. Maar misschien wel in goeden zin. Want het schijnt me dat ze niet zoo bizonder volkomen zijn. In tijd van vrede geeft ieder af op de regeering. Zou de oorlog ineens de geheimzinnige kracht hebben haar dierbaar te maken bij de geheele bevolking? Julli wilt niets weten van vreemde instellingen; waarom niet? Omdat ze vreemd zijn, en alleen daarom. Je veroordeelt ze zonder ze te kennen. In Duitschland denkt ieder hetzelfde van de Fransche instellingen."

»U redeneert zoo omdat u 't Fransche volk niet kent. Het denkbeeld dat Frankrijk bij Duitschland zou worden ingelijfd is voor ons zoo hatelijk, zoo ondragelijk, dat als die inlijving eens door 'n verpletterende macht 10 dagen gehandhaafd werd, ze ons diep ellendig zou

maken. Hoe is het mogelijk dat u ons zoo iets in koelen bloede kunt voorstellen?"

»Ik stel 't u niet voor. Ik onderstel het in 't belang van mijn redeneering. Ik zou even goed China en Japan als voorbeeld kunnen nemen, of onderstellen dat Frankrijk Duitschland annexeert, en dan zou ik alleen de termen van de vergelijking hebben om te keeren. Ik wil alleen bewijzen dat als 'n dergelijke maatregel door 'n land genomen wordt ten nadeele van 'n ander land, de overwinnaar er altijd de voordeelen van overschat, en de overwonnene de nadeelen. Van den kant van Duitschland, zou de inlijving 'n zeer onpolitieke maatregel zijn, en 'n voortdurend gevaar opleveren. Voor Frankrijk zou ze zekere regeeringsvormen, zekere instellingen veranderen, maar ze zou niet bij machte zijn het wezen van de dingen te veranderen."

»Maar de instellingen die we hebben willen we liever houden! Hoe slecht ze ook mogen zijn, ze zijn in overeenstemming met onze gebruiken, terwijl de nieuwe wetten het niet zouden zijn. We hebben dus nog al reden om de vreemde overheersching te vreezen."

»Zeer zeker. Maar zijn die uitwendige vormen van de regeering de verschrikkelijke verliezen waard in menschen en have van 'n oorlog tusschen twee groote volken? Ook ik acht het beter dat ieder land zich vrij ontwikkelt en zonder door eenigen vreemden invloed te worden gestoord, totdat allen zoover zullen zijn dat ze 't voordeel zullen begrijpen van 'n grooten wereldbond, waardoor allen als 't ware één natie zullen vormen. Maar,

àls er 'n overweldiging of verovering plaats heeft, maakt men zich van dien vreemden invloed 'n zeer hersenschimmige voorstelling. Een veroveraar kan evenmin in 'n ommezien de instellingen van 'n groot land veranderen, of zelfs van 'n klein land, als 'n politieke partij het doen kan. Waarom breekt er ook niet bij iedere verandering van bestuur 'n burgeroorlog uit? Julli hebt nog al wat verschillende regeeringsvormen in Frankrijk gezien! Het eerste keizerrijk na de eerste republiek, en de restauratie na het keizerrijk. Later, het tweede keizerrijk na de revolutie van '48, en de republiek weer na het tweede keizerrijk! Die laatste veranderingen hebben zonder veel bloedvergieten plaats gehad, en 't volk is er niet ongelukkiger om geweest. De regeerenden regelen zich bovendien naar hen die geregeerd worden. Er is 'n lijdelijk en stelselmatig verzet dat sterker is dan het actief verzet; dit laatste lokt altijd bloedige tegenmaatregelen uit. De revolutie wordt gevolgd door 'n contra-revolutie. Als men voor 'n denkbeeld propaganda maakt, verspreidt het zich heel wat gauwer dan wanneer men er voor vecht. Ten slotte kan toch 'n omwenteling alleen dan duurzame gevolgen hebben, wanneer ze in harmonie is met de gevoelens van de meerderheid. Maar dan is ze overbodig, want de meerderheid kan altijd de wet voorschrijven. Een minderheid die in opstand komt en zich overwonnen moet geven, verzwakt zich door 't verlies van haar voornaamste voorvechters."

»Maar, afgezien nog van politieke instellingen, telt u dan heelemaal niet het verlies van de vrijheid?"

»Met dat woord vrijheid wordt in Europa verbazend veel geschermd. Men zegt dat het zelfs geschreven staat op uw gevangenissen en uw kerken. Maar weinig menschen zijn er vrij zooals wij 't zijn. Men zegt dat 'n volk vrij is, wanneer het niet onder de heerschappij is van 'n vreemde dynastie of regeering, of wanneer het er zoo lang onder is geweest dat het de herinnering aan z'n oorspronkelijken toestand heeft verloren. Men vraagt niet of z'n wetten rechtvaardig zijn, of de lasten gemakkelijk te dragen zijn, of de willekeur verbannen is uit het bestuur, of er naar de klachten van de burgers wordt geluisterd, of een groot deel van 't volk niet als lastdieren werkt van den ochtend tot den avond of van den avond tot den morgen, neen, dit volk is vrij, altegaar, en dat is 't niet. Maar de vrijheid is niet 'n abstract iets dat boven de menschen zweeft. Ik ben vrij wanneer ik me vrij voel, als ik geen enkel gevaar, geen enkele verdrukking hoef te vreezen, als ik kan gaan waarheen ik wil, m'n dag kan verdeelen zooals ik het wil, denken zooals ik wil, wanneer ik van niemand afhang. Niemand is dus ten volle vrij, en van de diepste slavernij of de strengste inkerkering tot de onafhankelijkste levenswijs die vereenigbaar is met de menschelijke zwakheid, zijn er een groot aantal graden van vrijheid. Het vrij zijn hangt veel meer af van de ideeën en van de vermogensomstandigheden dan van den vorm van regeering. In de Europeesche staten zijn de rijken overal onafhankelijk en de armen overal onvrij. De gezonde mensch is veel vrijer dan de zieke, en degeen die z'n werk met plezier doet voelt zich veel

vrijer dan degeen die zich misplaatst of onbegrepen voelt. De mensch zonder vooroordeelen is veel onafhankelijker dan degeen die voordat hij durft handelen den pastoor of den domine raadpleegt, om 't oordeel vraagt van de menschen, de mode van den dag of de grillen van z'n vrouw. De man uit de achterbuurten van Londen, die met 'n naar jenever stinkenden adem het *Rule Britannia* aanheft, is veel meer overwonneling dan 'n Italiaan van Malta of 'n Franschman uit Canada. De Eskimo's van Groenland hebben vrij wat meer te lijden van de strengheid van hun klimaat dan van hun goede Deensche meesters. En toch goochel julli met dergelijke abstracties als je in Europa van vrijheid en vaderland spreekt. Er is niets zoo noodig, wil men elkaar begrijpen, als van tijd tot tijd dergelijke door 'n gebruik van verscheidene eeuwen versleten begrippen weer eens te vernieuwen."

»Maar julli zelf nu, zei ik, wat zou je doen als 'n Europeesch volk uw schuilhoek ontdekte, en er zich meester van wou maken, 't zij van de landzijde, 't zij van uit zee? Zou je het zich heel kalm hier laten vestigen, zonder eenigen weerstand? Julli, die zooveel houdt van je land en die het zoo zorgvuldig bewaakt dat je zelfs alle aanraking met de barbaren, zooals je ze noemt, vermijdt, moet toch begrijpen dat de moed van de burgers het bolwerk is van het vaderland en de vrijheid. Wat zou julli doen ingeval van 'n overrompeling?"

»We hebben zekere voorzorgsmaatregelen genomen die ik u niet kan uitleggen, omdat u vreemdeling bent.

Laten we zeggen dat we overal dynamietmijnen hebben aangelegd. Maar als de vijand sterk of talrijk genoeg was om zich met geweld toegang te verschaffen, dan zouden we begrijpen dat iedere tegenstand vergeefsch was, en wij zouden hem geen enkel voorwendsel geven om met ruwe hand die heerlijke beschaving van ons te vernietigen. Wij zouden eerder trachten hem tot onze denkbeelden te bekeeren, hem aan onze levenswijs te gewennen, en de menschheid den weg van 't geluk te wijzen. Er zijn misschien eenige heethoofden die zich zouden willen opofferen voor 't algemeen welzijn, maar de meesten zijn veel te veel gewend de dingen te zien zooals ze zijn, om niet te begrijpen dat het leven de voorwaarde is om iets goeds te genieten, en dat het leven van den een precies evenveel waard is als dat van den ander, en dat voor ieder z'n eigen leven kostbaarder is dan dat van alle anderen. Ieder moet voor zich beslissen, en de vrijheid heeft geen waarde voor 'n dood mensch."

Ik kende al dat tot het uiterste gedreven individualisme, of liever dat cynische egoïsme, dat misschien de voorwaarde was voor het gelukkige en vrije leven, zooals de Hedoniërs dat leidden. Als ieder aan elk het recht toekent z'n leven in te richten naar zijn goedvinden, en zelfs door z'n ideeen of door 'n beroep op 't algemeen belang geen dwang op hem wil uitoefenen, zijn allen volkomen oprecht, en iedere belangelooze handeling komt dan heelemaal vanzelf. Maar op zich zelf stuitte toch die leer me tegen de borst, en ik begon over iets anders te spreken. Ik vroeg aan de twee

geleerden wat men in Hedonië deed met de misdadigers. Want ik had noch gevangenis, noch paleis van justitie, noch politieagenten gezien. In weerwil van de zachtmoedigheid en het gemak om aan den kost te komen, moest men abnormale gevallen voorzien, uitbarstingen van woede of hartstocht, want het karakter van het volk was zeer hartstochtelijk.

»Alles is voorzien, zei de dokter. Er kunnen zich ook gevallen van krankzinnigheid voordoen, en natuurlijk moeten die behandeld worden. De groote misdaden zijn uiterst zeldzaam, en worden bijna uitsluitend veroorzaakt door liefde. Want je begrijpt dat misdrijven tegen den eigendom niet voor kunnen komen in 'n staat waar ieder 'n erfdeel heeft, en 'n erfdeel dat geregeld aangroeit. Een millionair wordt geen inbreker, en bij ons geniet ieder 'n welstand die te vergelijken is bij dien van uw millionairs. Want we hebben de beweegkracht voor niets. Die wordt geleverd door den wind, de zon, en het water, en de toestellen zijn ook niet duur. De bodem levert ons edelgesteenten, waar wij niet veel om geven, en die we heel duur aan andere volken verkoopen. De arbeid, die 'n genoegen is, levert ons andere hulpmiddelen. Waarom zouden we dan stelen wat binnen ons bereik is? Dus blijven alleen over de misdrijven tegen personen. Maar ze zijn tot 'n minimum gereduceerd, ten eerste omdat alles wat natuurlijk is bij ons geoorloofd is, en ten tweede omdat we geen wapens dragen. Men zou dus met voorbedachten rade moeten handelen. Maar 'n misdaad uit liefde of uit woede wordt bijna altijd begaan in 'n oogenblik van bedwelming, van

onvoorziene uitzinnigheid. Alleen de haat tegen 'n mede-minnaar zou iemand tot 'n vooraf beraamden aanslag kunnen vervoeren. Maar neem in de eerste plaats in aanmerking dat onze opvoeding ons het denkbeeld heeft ingeprent dat ieder gelijke rechten heeft, en ten tweede dat ieder die 'n misdaad of zelfs maar 'n valschheid beging zou uitgestooten worden uit de maatschappij. In Europa heeft ieder misdadiger z'n eigenaardig gezelschap. Hij vindt altijd wel handlangers of medeplichtigen, en de groote dieven worden zelfs bewonderd. De diefstal is bij u 'n staatkundige en commercieele instelling. Hij wordt met de mooiste namen en de mooiste voorwendselen versierd. Maar bij ons, waar de inrichrichting van de maatschappij de misdaad tot 'n uitzondering maakt, wordt iedere misdadiger als 'n krankzinnige beschouwd, en hij leeft in de afschuwelijkste afzondering. Z'n vrienden verstooten hem, vreemden schuwen hem, men doet geen zaken meer met hem, en de wet staat toe hem z'n erfdeel te ontnemen, en in uiterste gevallen zelfs hem 't huwelijk te verbieden (stel dat hij 'n levensgezellin kon krijgen). Want de misdaad wordt beschouwd als 'n geestelijke afdwaling, en gaat bijna altijd met stoornissen in 't zenuwleven gepaard. De geneesheeren kunnen eischen dat hij in 'n gesticht wordt opgesloten en in observatie wordt gehouden. Dat alles is veel erger dan julli gevangenissen. De meeste misdadigers van de negentiende eeuw — wij moeten ze bij eeuwen tellen — hebben zelfmoord gepleegd, sommigen zijn slaven geworden van burgers die meelij met hun hadden, want slavernij is minder

erg dan afzondering. Ga eens na hoeveel kracht bij julli de publieke opinie al heeft, waar toch zooveel verschillende milieu's zijn! Het is veel zeldzamer 'n man van de wereld zonder hoed te zien uitgaan of met z'n vingers te zien eten dan hem 'n valsche of oneerlijke handeling te zien begaan. Want de openbare meening is veel gestrenger omtrent die kleine vergrijpen tegen de welvoegelijkheid dan omtrent slechtheden en gemeenheden. Als het andersom was, dan zou het misdrijf 'n uitzondering zijn."

»Ik begrijp de kracht van die motieven, zei ik, maar ik kan me haast niet begrijpen dat ze voldoende zijn om alle misdadigheid te doen verdwijnen. Ik moet veel wijten aan 't verschil van ras, en ik geloof dat diezelfde maatregelen bij ons ingevoerd 'n heel anderen invloed zouden hebben of ten minste 'n veel zwakker invloed."

»Daarin ben ik 't met u eens, zei de botanicus. Zoolang uw wetten op de verdeeling van de goederen niet radicaal veranderd zijn, zal er altijd 'n milieu zijn dat gunstig zal zijn voor de ontwikkeling van misdaden. Want de misdaad is om zoo te zeggen het kind van de ellende. En gesteld zelfs dat julli ons in alles kon navolgen en uw maatschappij op nieuwe grondslagen optrekken, dan zouden er toch nog altijd oorzaken overblijven die hun invloed tot in de verst verwijderde geslachten zouden doen gevoelen. Dat zijn vooral het alcoholisme, de syphilis en de oorlog. De twee eersten veroorzaken bij de kinderen en de kleinkinderen van dronkaards en syphilitici waanzin, neurasthenie en andere zenuwstoornissen, die de oorzaak kunnen zijn

van sommige onberekenbare handelingen, en de oorlog heeft waarschijnlijk alle vernielende neigingen op z'n geweten, de onverklaarbare impulsie die het individu tot bloeddorstige handelingen drijft, die het in 'n wild beest verandert zoodra hij 'n mes of 'n geweer in de hand krijgt, en hem dronken maakt bij het zien van bloed. Die neigingen zijn bij ons uitgestorven door 20 eeuwen vrede en rustig leven, en we hebben nooit alcoholisme of syphilis gekend."

»Dat is geen reden om de hervormingen niet ter hand te nemen, zei de dokter. Het zou juist 'n reden zijn om ze zoo gauw mogelijk in te voeren. Ik geloof ook dat de sociale kwestie hier de kern van de zaak is, en dat de reorganisatie van het erfrecht voor iedere maatschappij zou zijn wat de genezing van 'n spijsverteringskwaal is voor 'n zieke. Alle deelen van het lichaam, die door gebrek aan voedsel verkwijnden, of omdat ze door 'n bedorven bloed slecht gevoed werden, zouden door 'n rijk en zuiver bloed weer herleven, en het heele maatschappelijke lichaam zou er gezond door worden."

»Maar, zei ik, stel dat we deze hervorming invoeren, en dat door de meerdere welvaart, zooals zoometeen onze vrind de tuinman gezegd heeft, het volk op vrede gesteld is en niet meer dienst wil nemen onder de wapenen, dan zou ons land 'n gemakkelijke prooi worden van 'n vijand, die nu niet meer instellingen van twijfelachtig nut zou vinden om af te schaffen, instellingen die in 't eene land al even gebrekkig zijn als in 't andere, maar 'n uitstekende instelling, die hij zich haasten zou door de oude orde van zaken te ver-

vangen. Wat dan te doen om 'n dergelijke ramp af te wenden?"

»Ze zal afgewend worden door den natuurlijken loop der dingen, zei de plantkundige. Want als 'n heel volk de uitwerking heeft gevoeld van die nieuwe verdeeling van goederen, zal 't onmogelijk zijn voor welke regeering ook het 'n andere op te dringen."

»Bovendien, merkte de dokter op, ziehier wat men zou kunnen doen. De Europeesche staten zouden hoe langer hoe meer bondgenootschappen kunnen sluiten, waarbij ze zich onderling verbonden al hun toekomstige geschillen te laten beslechten door 'n hof van arbitrage, en die bond zou op die wijze zeer aanzienlijk kunnen worden, vooral als 'n groote mogendheid zooals Frankrijk den eersten stap deed. Stel dat alle latijnsche natiën 'n bond vormen, zooals ze al 'n muntunie hebben gesloten, dan is 't duidelijk dat veiligheid en welvaart er bij zouden winnen, en dat andere staten weldra hun voorbeeld zouden volgen. De handelsverdragen zijn al 'n stap op dien weg, en hoe meer de internationale handelsbelangen zich uitbreiden, des te moeilijker zal het voor de betrokken staten worden om elkaar den oorlog aan te doen. Waaraan ligt het toch dat de Vereenigde Staten zoo'n groot industrieel en commercieel overwicht krijgen? Aan de afwezigheid van binnenlandsche tolgrenzen en aan de afwezigheid van vijandelijkheden tusschen de staten van de Unie onderling. Ze beslaan 'n gebied dat even uitgebreid is als het beschaafde Europa, en in weerwil van 'n zeer hoog tarief voor buitenlandsche voortbrengselen, in weerwil

van ontzaglijke onbebouwde streken, in weerwil van de betrekkelijke dunheid van bevolking, verbazen ze ons door hun werkzaamheid en hun hulpbronnen. Stel nu eens dat ieder van die staten, zooals die van Europa, gaat oorlogvoeren met z'n buren, of er 'n toestand van gewapenden vrede op gaat nahouden zooals de Europeesche mogendheden, z'n grenzen door 'n protectionistisch tarief gaat sluiten, onder voorwendsel van z'n industrie te beschermen, wat 'n ramp, wat 'n stilstand van zaken! Wat 'n opdroging van hulpbronnen, 'n vermindering in bedrijvigheid, in de snelheid van vervoer, wat 'n inkrimping van de markt en wat 'n verschrikkelijke handelscrisis! Het toeval heeft Europa dat voorbeeld gegeven, en de stommiteit van de natiën belet u dat na te volgen, en belet alle volken om de Vereenigde Staten van de Wereld te vormen!"

Ik voelde mij aangetrokken door dat prachtig vooruitzicht en meegesleept door de welsprekendheid van den dokter. Hoe jammer dat het voorbeeld van het Hedonische volk ook voor de menschheid verloren zou zijn! Ik nam me toen voor zoo getrouw mogelijk op te teekenen alles wat ik beleefd had en nog zou beleven in dit vreemde land, en alle gevoerde gesprekken in 't kort weer te geven. Misschien zou zich eens 'n onverhoopte gelegenheid voordoen om dit document aan Europa te doen kennen.

HOOFDSTUK XXVIII.

DE ONTVLUCHTING.

Die gelegenheid bood zich werkelijk aan, en eerder dan ik gehoopt had, en veroorloofde me niet meer nieuwe hoofdstukken aan m'n relaas toe te voegen.

Eens dat ik op 'n luien stoel uitgestrekt lag op het balcon, verdiept in 'n boek dat ik uit de bibliotheek had genomen, en terwijl de anderen uit waren, kwam Paul me opzoeken en zei me op geheimzinnigen en zachten toon: »ik heb 'n middel gevonden om weg te komen.”

Ik stond ineens op, en vroeg: »Wat is dat middel?” Maar al dadelijk hief ik ongeloovig de schouders op en ging weer zitten.

»Er is 'n uitweg naar zee die aan weinig menschen bekend is en ik zou het bestaan er van nooit vermoed hebben, als er niet iemand was die belang in me stelt en die met ons ontvluchten wil.”

»Wie is die persoon?” vroeg ik, dadelijk denkende aan 'n valstrik.

»Het is 'n vrouw die me liefheeft, zei hij, terwijl hij kleurde. U weet wel, die vrouw die voor Aphrodite gespeeld heeft bij het schoonheidsfeest? Dat was de vrouw van den timmerman bij wien ik woon."

»M'n hemel, Paul, hoe krijg je 't in je hoofd de vrouw van een ander te verleiden?"

»Wat kan ik er aan doen? Ze is gek op me, vooral sinds dat ongelukkige feest, waar ik de rol speelde van Eros. De punt van m'n pijl heeft haar vel verwond, en ze heeft er zeker 'n voorteeken in gezien. Ze is aan me gaan denken, meer op me gaan letten, misschien aangetrokken door 't vreemde van dien jongen barbaar lief te hebben met z'n blauwe oogen en z'n blank vel. Van mijn kant was het moeilijk niet 'n beetje trotsch te zijn als 'n dergelijke vrouw 't oog op je laat vallen. En bovendien, dat weekelijke leven hier, en al dat geliefkoos om me heen, die menschen die mekaar zoo lief aankijken en zoenen en omhelzen, dat maakt als 't ware een atmosfeer van teederheid, waardoor je heelemaal doortrokken wordt. Ik heb me zoo lang mogelijk verdedigd, maar eens op 'n avond dat haar man uit was, keek ze me zoo treurig aan, dat ik het niet langer op dat mooie lieve gezicht kon zien: »Waarom ben je toch zoo treurig?" vroeg ik haar. (U weet die gekke gewoonte van tegen iedereen je en jij te zeggen in 't Grieksch, dat geeft ook al 'n soort familiariteit die alle terughouding onmogelijk maakt.)

»Omdat ik m'n levensvreugd verloren heb," zei ze.

»Wat is je dan overkomen, mevrouwtje?"

»Iets verschrikkelijks, waardoor ik alle genoegen ver-

loren heb om met m'n man te leven, en kinderen van hem te verwachten, en ik ben des te ongelukkiger, omdat ik het niet durf zeggen."

»Je kunt het mij wel vertellen, zei ik. Ik zal je niet verraden, je bent altijd zoo goed voor me" (terwijl ik dat zei kreeg ik 'n kleur, want ik zag wel van wat voor aard haar verdriet was). Toen vloog ze op me af en overdekte m'n gezicht met kussen. Ik voelde haar warme ledematen onder het fijne laken van de tunica, en ik drukte haar tegen me aan. Toen ze dat zag, begon ze me te streelen en te liefkozen als 'n kind. En toen is er gebeurd wat in de romans gewoonlijk met stippeltjes wordt aangeduid, en wat misschien hier nog lichter valt dan bij ons, want de menschen zijn zoo toegevend en de kleeding zoo eenvoudig. Wij hebben later elkaar nog wel weer eens gevonden, maar het is heel moeilijk elkaar te ontmoeten zonder dat haar man het merkt, en ze is bang hem te veel verdriet te doen door 't hem te zeggen. Want volgens de Hedonische wet zou ze vrij zijn hem te verlaten en met mij te trouwen. Maar ik heb haar verteld dat ik altijd naar Europa wenschte terug te keeren en niet wanhoopte 'n middel daartoe te vinden. Eerst zei ze dat het onmogelijk was, maar toen ze zag dat ik volhield, is ze zelf gaan prakkizeeren op 'n middel om met ons te ontvluchten en zelfs die oplossing als de eenvoudigste aan te nemen, want de vrouwen vinden altijd eenvoudig wat wij heel ingewikkeld vinden."

Ik zag wel dat het onheil gesticht was en dat het vergeefsche moeite zou zijn tegen m'n jeugdigen vrind

'n zedepreek te houden. Bovendien had het denkbeeld om te ontvluchten me ook al eenigen tijd door 't hoofd gespeeld. Ik was al sedert 'n jaar in de kolonie, en om de waarheid te zeggen, de tijd was me niet lang gevallen. Zooveel vreemde en nieuwe dingen, zooveel belangwekkende gesprekken, bezigheid zonder zwaar werk, de gemakken van 'n leven in welvaart en gezelligheid zouden vrij wat menschen in hun ballingschap getroost hebben. Toch kwelde de gedachte aan m'n vrouw, die ik zoo weinig dagen na ons huwelijk had verlaten, me nog dikwijls. Ze had misschien 't vergaan van 't schip vernomen, ze dacht zeker dat ik dood was en zou wel den rouw hebben aangenomen. Dat denkbeeld vervulde me met angst en droefheid. Ik had nog 'n andere bezorgdheid die ik nauwelijks durf bekennen. Maar het leven onder de Hedoniërs heeft me 'n beetje van hun rondborstigheid medegedeeld. Ik begon me aangetrokken te gevoelen tot die mooie vrouwen en meisjes waaraan de kolonie zoo rijk is. Een vurige begeerte als van 'n opgeschoten jongen voer me menigmaal door de leden, en ik had al m'n wilskracht noodig om ze te overwinnen. Ik nam dikwijls het portret van m'n vrouw, dat ik in m'n portefeuille droeg, en terwijl ik het bekeek, trachtte ik de herinnering aan dat geliefde schepsel op te roepen, om de kwellende voorstellingen te verbannen. Maar dat gelukte me hoe langer hoe minder. De nieuwe verlangens drongen zich van dag tot dag sterker aan me op, en de herinnering aan m'n vrouw werd vaag, als verloren in den nevel van verwijdering. En dan kwam de gedachte bij me op dat ik haar toch niet

terug zou zien, en dat ik m'n heele leven in Hedonië zou blijven. Waarom hier geen vrouw genomen? Ik had ware aanvallen van wanhoop over m'n eigen lafhartigheid en onstandvastigheid. Zou Larochefoucauld dan gelijk hebben als hij zegt dat de sterkste liefde geen weerstand biedt aan 'n verwijdering van 5 maanden? Of had het verwijfde leven dat men om mij heen leidde invloed gehad op m'n karakter en m'n weerstandsvermogen verslapt? Daarom vond het denkbeeld om te ontvluchten in mijn ziel 'n vruchtbaren bodem.

De uitvoering echter scheen mij zoo goed als onmogelijk.

»Wat is je plan?" zei ik tegen Paul.

»Eens, zei hij, wandelden we in het bosch waar de rivier door stroomt, en hebben we den afgrond gezien waar hij zich instort. Men zegt dat degeen die zich aan 'n touw naar beneden durfde laten zakken meegesleept zou worden door de rivier en heel gauw in zee zou uitkomen, maar dat hij misschien onderweg tegen de rotsen zou worden verpletterd. Ik heb er de proef van willen nemen."

»Wat! ben je daarin afgedaald?"....

»Wees gerust, ik heb er poppen en andere voorwerpen ingegooid, die onze slaaf uit de zee eenige minuten later heeft opgevischt. Wij hebben zorgvuldig de plaats onthouden waar ze naar boven kwamen, en den tijd opgeteekend die noodig was om den afstand te doorloopen. Die is 2½ minuut. De doortocht is zeer breed, want heel omvangrijke voorwerpen kwamen er uit zonder

te zijn samengedrukt. De neger is zoo gehecht aan z'n meesteres dat hij geen woord over die proefnemingen zal kikken."

»Ben je daar wel zoo zeker van?"

»Zij heeft het me gezegd. Hij is zoo getrouw voor haar als 'n hond. Hij heeft haar als klein kind gekend, in 't huis van haar vader, en eens dat hij op 't punt was weggestuurd te worden, heeft ze voor hem gesproken en z'n vader heeft hem gehouden. Sedert dat oogenblik gehoorzaamt hij al haar luimen."

»Maar wat wil je nu eigenlijk doen? vroeg ik. In dat gat afdalen met 'n reddingsboei zou dwaasheid zijn. Men zou tegen de rotsen geslingerd worden en z'n ledenmaten breken. Een boot zou misschien ook stukgeslagen worden...."

»Ik denk het niet," zei hij.

»Of zou omslaan."

»'t Is mogelijk. Maar ik heb 'n ander plan."

»Wat is dat?"

»Daar de doortocht breed is en de duur van het traject heel kort, zou men zich in 'n holle schaal kunnen verbergen die den vorm had van 'n grooten bol en op 't water dreef."

»En waarvan moet die holle kogel dan gemaakt zijn?"

»Laat me uitspreken. Men kan hem van hout maken. Ik kan hem zelf maken. Maar hout kan splijten. Daarom heb ik er aan gedacht hem te omringen door 'n stevig omhulsel van caoutchouc, dat als 'n fietsband zou kunnen worden opgepompt."

»En hoeveel personen zou die bol kunnen bevatten?"

»Een te gelijk. Als we er uit kwamen, zou de neger ons opwachten met 'n boot en hem aan boord nemen. Hij zou ons dan neerzetten op 'n plek die hij kent, en waar 'n klein vlak strandje is, en zou den bol teruggbrengen. En zoo tot we allemaal buiten waren. Dan zou men 'n boot opwachten die voorbijkwam, en men zou gered zijn."

»Je plan bevalt me in 't geheel niet. Honderd tegen een dat ons heen-en-weergeloop in 't bosch zou worden opgemerkt, dat men ons zou bespieden en alle ontvluchting onmogelijk maken. De lange omweg dien de neger met den bol zou moeten maken zou heel pijnlijk zijn voor degenen die op hem wachtten, en misschien zou hij onderweg worden opgehouden en gevraagd wat hij met dat vreemde voorwerp moest uitvoeren. Ten slotte weet men nooit hoe het kanaal precies gevormd is en of de bol niet aan 'n plant kon blijven hangen, in 'n kreekje of in 'n holligheid van de rotswand kon blijven zitten, en dan zou degeen die er in zat stikken. Maar nu je toch gezocht heb, kan ik van mijn kant eens zoeken. Er zijn misschien nog wel andere middelen. Hou met je proeven voor 't oogenblik op, ze zouden de aandacht kunnen trekken, en laat me nadenken. Maak niet te veel het hof aan de mooie timmermansvrouw, haar man zou achterdocht kunnen krijgen. En kom over twee of drie dagen terug."

Toen Paul weg was, begon ik de kansen en mogelijkheden van ontvluchting bij me zelf eens na te gaan. Er waren twee kanten waarlangs men kon ontvluchten: de zee en de bergen. De bergen waren hoog, en met

ondoordringbare wouden bedekt, vol met al de gevaarlijke beesten die 'n Afrikaansch woud kan herbergen. Men zou voor verscheidene dagen proviand moeten meenemen. Men zou ook kunnen verdwalen. Ten slotte, ondersteld zelfs dat men den kring van bergen had overschreden, dan zou men nog in 'n vreemd land zijn, te midden van menscheneters misschien. Daar was niet aan te denken. De eenige bruikbare uitweg was de zee. Maar daar deden zich ook duizend gevaren voor. Men moest juist het oogenblik kiezen dat het laag water was en dat 'n schip voorbijging en zich kenbaar maken door signalen. Men moest 'n boot hebben en zich door de lange nauwe doortocht heenwerken waarlangs we gekomen waren. Die doortocht zou wel bewaakt zijn. Heen en weer geslingerd door de motieven vóor en tegen, — het gemakkelijke huiselijke leven dat ik in het huis van den dokter had gevonden was een van deze laatste — ging ik uit en wendde onwillekeurig m'n schreden in de richting van de rivier. Ik kwam bij den mond aan, en keek 'n oogenblik naar z'n helder water dat met donderend geweld in den zwarten afgrond verdween waar we volgens Paul in zouden moeten afdalen. Daarna ging ik verder.

De plek was uiterst stil, en het nauwe voetpad scheen half uitgewischt. Het was alsof men het sedert eenigen tijd niet meer gebruikt had. Het was met mos en planten bedekt, en hoe meer ik vorderde, hoe meer ik het spoor zag verdwijnen. Eindelijk kwam ik aan 'n open plek, en zag ik 'n verlaten steengroeve, misschien wel 'n uitgeputte. Dat zou ten minste verklaren waarom

het pad niet meer gebruikt werd. De tropische plantengroei had de wanden al bekleed, en de heele plek had de stille bekoring van die oude bouwvallen waarvan de tijd en het mos de scherpe kanten hebben afgerond. Ik doorliep haar in alle richtingen, en eindelijk kwam ik aan 'n soort gang waarvan de opening versperd was door lianen. Ik sneed ze door met m'n mes en ik ging de gang in. Het was er pikdonker, maar ik voelde aan de wanden metaaldraad. Misschien wel 'n oude leiding voor electrisch licht. Ik ging heel voorzichtig vooruit, en ineens scheen 't alsof ik gerucht hoorde. Ik bleef staan; het was 'n eentonig geluid, als van regelmatig op elkaar volgende instortingen. Werkte men dan nog in de groeve? Maar ik had geen levende ziel gezien. In ieder geval was er niemand in mijn gang. Ik ging op m'n teenen vooruit, toen ik ineens tegengehouden werd door 'n harden muur. Ik was aan 't eind gekomen en kon niet verder. Niets dan de steenharde rots. Ik lei m'n oor tegen dien wand aan en toen herkende ik dat regelmatige eentonige geluid. Het was de zee die tegen de rotsen beukte. Als men dien muur maar kon doorboren, dan was men vrij! Maar misschien was de rots heel dik. En dan moest men nog 'n boot hebben precies op dit punt. Al weer onoverkomelijke moeilijkheden! Ik ging terug en kwam in gedachten het huis van m'n gastheer binnen.

Gelukkig vroeg niemand me iets. Als je wilt spreken, antwoorden de Hedoniërs je. Als je in gedachten en zwijgzaam bent, laten ze je met rust. Ze vragen je nooit, op Europeesche manier: »Wat scheelt je vandaag?

wat ben je stil!" Ze begrijpen dat de stemmingen van den mensch talrijk zijn, en dat men soms liever niet gestoord of afgeleid wordt. Niemand tracht je op zijn niveau te brengen. Dat is heel aangenaam.

Den volgenden dag, toen de dokter uit was, ging ik naar z'n bibliotheek en nam ik 'n goede kaart van de kolonie, om te zien waar ik geweest was. Ik zag dat ik werkelijk dicht bij den oever was gekomen, maar ook dat de rotswand ongeveer honderd meter dik was. Het was dus door 'n zeker geleidend vermogen van de rotsen of door 'n akoustiek die 't gevolg was van den vorm van de gang dat ik het geklots van de golven had gehoord. Ik zag ook op de kaart dat het 'n groeve was van rose marmer, maar dat ze nogal klein was, en zeker al uitgeput, en dat de rotsen van graniet waren.

Ik had nog 'n ander idee terwijl ik de kaart bekeek. Ik wilde zien of er niet ergens 'n toren was of 'n hooge berg vanwaar men 't gezicht over de zee had. Men zou misschien eenige schepen voorbij kunnen zien varen. Inderdaad, aan 't eind van een van de breedste lanen was 'n electrisch station aangegeven, op 800 meter hoogte. Ik ging er 's middags heen, met de electrische tram. Toen ik er aankwam, zag ik dat men er niet alleen heel duidelijk de zee kon zien, en de zeilen in de verte, maar er was 'n soort observatorium waar men tafels had opgesteld met allerlei aanwijzingen: de uren van eb en vloed, de stand van de sterren, de richting van den wind, allerlei voorspellingen, en ten slotte 'n lijst van de schepen! Men zag er de namen

en den landaard van de schepen die geregeld voorbijkwamen, of die waren gesignaleerd, en daarnaast de teekenen waaraan men ze kon herkennen. Het station zelf was half verscholen tusschen 't groen, en stak zoo weinig tegen de rotsen af dat men 't uit volle zee onmogelijk kon onderkennen.

Ziedaar dus al een van de moeilijkheden opgelost. Men zou de lijst van den dag maar hebben te raadplegen om vooruit te weten of de omstandigheden al of niet gunstig waren. Men zou bij laag tij moeten uitvaren en terwijl 'n schip in 't zicht was van de kust. Sommigen schenen heel dicht daarlangs te komen. Het vaarwater was daar heel diep, en er waren geen riffen te vreezen. Ik wachtte 'n oogenblik, en toen ik alleen was, schreef ik de lijst van schepen af die op gezette tijden voorbijkwamen, ik noteerde ook de uren van den vloed voor de heele week. Toen ik dat gedaan had, ging ik naar huis terug.

Er bleef nog 'n vraag te beantwoorden. Hoe werd de doortocht bewaakt? Misschien wist de neger van Paul, die gevaren had, er iets van. Dienzelfden avond ging ik Paul opzoeken, en zei ik hem dat ik nog niets gevonden had, maar dat ik het terrein 'n beetje bestudeerde. Ik verzocht hem den neger te polsen en me den volgenden dag bericht te geven.

»Dat is niet noodig, zei hij. Ik zal hem hier laten komen; hij zal alles zeggen en zwijgen wat men wil.” Hij liet hem komen.

»Dit is 'n vrind van me, Marsyas! je kunt in zijn tegenwoordigheid net zoo vrij spreken als tegen je

meesteres en mij. Hoe ziet de haven er 's nachts uit, en hoe zou men er uit kunnen komen?"

»Als de avond valt, antwoordde de zwarte, verlaten de matrozen de schepen en gaan zingende naar huis. Er blijven twee of drie negers over om de vloot te bewaken. Maar ze slapen gauw in, vooral nu hun toezicht niet meer noodig is.

»Waarom is hun toezicht niet meer noodig?"

»De doortocht die naar zee gaat wordt bewaakt door 'n piket negers, sedert de vreemdelingen in de kolonie zijn. Er is 'n mijn van iets dat springt ergens onder water, en al kwam men 't piket voorbij, dan zou die mijn nog kunnen ontploffen."

»Dank je. Je moet vooral zwijgen. Ga nu maar heen."

»U ziet, voegde hij er bij, dat het vrij moeilijk zou zijn door die deur weg te gaan. Ik geloof niet dat u in die richting moet zoeken."

Ik ging naar huis terug. De hinderpalen waren zeker niet gering te tellen. Maar het middel van Paul was onaannemelijk. Ik dacht 'n oogenblik er aan alle negers van het piket om te koopen. Maar als er éen onomkoopbare onder was? Ik had dien nacht moeite om in te slapen, en toen ik eindelijk den slaap vatte, had ik niets gevonden dat uitvoerbaar was.

Maar als men zoekt, wijst 'n onvoorziene omstandigheid je soms den weg. Den volgenden dag, terwijl ik uit het college opvoedkunde kwam, ontmoette ik Paul die me opwachtte. We praatten onder 't heengaan over allerlei dingen.

»Weet u, zei hij, hoe men de dooden hier begraaft?"

»Neen," zei ik.

»Men begraaft ze niet. Ze worden ook niet verbrand. Ze worden op den bodem van de zee geworpen. Dat is ten minste het algemeen gebruik."

»Maar als het lijk naar boven komt? Want je weet, 'n lijk zwelt op en komt weer naar de oppervlakte. Een schip dat voorbijging zou ze kunnen opvisschen."

»De lijken komen niet naar boven, want ze zijn opgesloten in kokers van hout met lood beslagen, ongeveer als onze doodkisten."

»Dat is eigenaardig. Maar hoe weet je dat?"

»Gisteren zijn twee oude menschen gestorven, 'n man en vrouw. Toen de man dood was, heeft zich de vrouw uit wanhoop van kant gemaakt, en de kisten zijn bij ons besteld."

»Wanneer worden ze gehaald?" vroeg ik erg belangstellend, want plotseling was 'n idee bij me opgekomen.

»Van avond, als de nacht invalt, want de Hedoniers houden niet van die akelige vertooningen. Dat maakt hun maar treurig."

»En gaat niemand mee in den stoet?"

»Wat voor 'n stoet? De eenigen die meegaan zijn hun dochter en hun neger. De kisten worden met de electrische tram vervoerd, daarna op 'n schuit geladen, en om 7 of 8 uur is de heele plechtigheid afgeloopen."

»Maar dat is bij eb!" riep ik uit.

»Natuurlijk is dat bij eb. Bij vloed is de gang onder water."

»En 'n boot van de Duitsche maatschappij gaat vlak langs de kust tegen dien tijd!"

»Wat kan dat die doode menschen schelen?"

»Niets, natuurlijk. Maar dat kan de levenden wel iets schelen. Hoor eens. Als ze, in plaats van de twee lijken, ons eens in de doodkisten konden stoppen. Als de dochter van de twee oude menschen eens door de vrouw van den timmerman kon worden vervangen, en hun neger door jou neger, dan zou men er uit kunnen komen zonder aangehouden te worden."

»Een prachtig plan, maar hoe het uit te voeren? Dan zou eerst m'n patroon weg moeten zijn."

»Zou die niet, onder een of ander voorwendsel, ver van huis zijn weg te krijgen?"

»Misschien wel; laat me eens nadenken ..... Ha! ik heb wat! Hij werkt op 't oogenblik in 'n villa waar hij heel mooi beschotwerk timmert. Vandaag is hij er niet heengegaan, om die kisten, waar haast bij was. Men zou kunnen zeggen dat er 'n ongeluk gebeurd was met dat beschotwerk. 't Is heel ver. Zelfs als men de tram neemt, is men niet terug binnen de 3 kwartier. Ik zal net doen of ik van de villa kom, en ik zal hem het ongeluk met 'n ontsteld gezicht vertellen. Hij zal er zeker dadelijk heengaan, want hij hecht bizonder veel aan die beschotten. Komt u dan precies om 6 uur bij me. Ik loop nu om mevrouw te waarschuwen."

Ik ging naar huis, nam eenige voorwerpen waaraan ik hechtte, o. a. m'n dagboek, stopte ze in m'n zakken, en om kwart voor 6 nam ik de tram die me naar 't huis van den timmerman moest brengen. Ik vroeg of Paul thuis was. Ze zeiden me dat hij uit was, dat hij naar de Villa bij de Bronnen was om naar 't houtwerk

te gaan kijken. Ik begreep 't dadelijk, en ik zei dat ik wel wachten zou.

De timmerman maakte den deksel vast aan de eerste kist. Ineens komt Paul aanloopen, en zegt heel opgewonden en haastig eenige woorden tegen hem. »O hemel, riep de timmerman uit, ik moet er dadelijk heen. Maar de kisten! Zou jij ze kunnen afmaken? Maar je weet niet hoe de lijken er in moeten. En bovendien, dat is te akelig. Je bent nog te jong voor zulke in drukken. Hoor eens hier: we zullen Marsyas sturen om te zeggen dat de lijkplechtigheid morgen plaats zal hebben, want dat we de kisten niet af kunnen krijgen."

»Zeker, zei Paul, ik zal den neger dadelijk sturen. Laat mij maar begaan en ga nu gauw naar de villa."

De man liep gauw naar het dichtbijzijnde station. Paul nam dadelijk z'n werktuigen en maakte de deksels vast. Ik was verbaasd over z'n behendigheid. De vrouw kwam er aan, met 'n dichten langen sluier over haar gezicht. »Nu moeten er nog, zei Paul, gaten geboord worden in die kisten, om adem te halen." De neger wordt gauw naar het sterfhuis gestuurd, dat niet ver af was, om te zeggen dat de kisten niet af waren en dat de uitvaart den volgenden dag zal plaats hebben, voor zonsopgang.

Toen de neger terugkwam, en dat duurde niet lang, had Paul al verscheidene gaten in de deksels geboord. »Bovendien, zei hij, wordt de deksel niet dicht gespijkerd, want men moet op alles voorbereid zijn. Ziehier 'n revolver, voegde hij er bij, kunt u schieten?"

»Zeker, zei ik, maar hoe kom je daaraan?"

»Ik had het in m'n zak, toen we zijn aangekomen. Mijn vader had het me gegeven. Maar toen de matrozen ons hebben uitgekleed, heb ik het gauw in de struiken gegooid, waar ik het twee dagen later heb teruggevonden. Kijk maar, het is heelemaal geladen."

Ik onderzocht het revolver, dat in goeden staat was, en ik stak het in m'n zak. Een rijtuig hield stil voor de deur. »Sjt! zei Paul, hier is het rijtuig dat de kisten moet meenemen. Laten we gauw in onze doos kruipen."

Ik aarzelde 'n oogenblik, want het was geen aangenaam idee in 'n doodkist te gaan liggen. Maar er was geen tijd te verliezen. Wij gingen in de twee kisten liggen, de neger deed de deksels dicht, maar maakte ze niet vast. Hij nam mijn kist in z'n armen en ik werd op het rijtuig geladen. Ik hoorde de andere naast me neerzetten. Daarna scheen 't me dat de neger er z'n meesteres op liet klimmen en daar gingen we op weg naar het station. Wat was er om het rijtuig te trekken? Toch zeker geen paard; ik had er nooit een gezien in Hedonië. Ging het rijtuig van zelf?

We kwamen al heel gauw aan. Ik werd naar boven geheschen in 'n lift, zooals er aan alle stations waren, en daarna vlogen we in eenige minuten tot aan de haven. Het was zeker een van die mooie metalen transportwagentjes waar we in lagen. Plotseling halt, en we werden neergelaten. Een boot werd aangeroepen, en we werden er opgezet. Gedurende eenigen tijd scheen niets te bewegen, maar aan het geklots van het water tegen het bootje bemerkte ik dat we op weg waren naar den uitgang. Eensklaps werden we aangehouden.

»Wat is dat?" werd er gevraagd.

»Dat is 'n lijkstaatsie", zei de stem van den neger.

»Welke?"

»Die van de echtgenooten N."

»Die is afbesteld en moet eerst morgen plaats hebben. Bovendien, jij Marsyas bent de neger van timmerman K. Licht dat lijkkleed op (De neger gehoorzaamde zeker). Waarom zijn die deksels met gaten voorzien? Ha, ha, ze zijn niet dicht! Te hulp kameraden!"

Ik sloeg mijn deksel open, en ging opzitten, met m'n revolver in de hand, ik herkende den ingang van de haven, en het landschap dat me zoo getroffen had bij onze aankomst. Maar ik had geen tijd het te beschouwen. Vier of vijf zwarte gezichten omringden ons. Ik begreep dat we waren aangehouden door het piket, dat op geheimzinnige en plotselinge wijze kennis had gekregen van het tegenbevel. Ik aarzelde niet en schoot m'n revolver op een van de negers af. Hij viel neer, en de anderen waren verlamd van schrik. Ik schoot voor de tweede maal en maakte 'n tweede slachtoffer. Toen namen alle anderen de vlucht. Ze sprongen in 't water, en zwommen weg als visschen. Ik schreeuwde tegen Marsyas, die als versteend was: roeien, roeien! en hij begon zoo hard mogelijk te roeien. Wij kwamen uit den gang, maar niet zonder moeite. Op eenige meters afstand van den uitgang ontstond 'n hevige opbruising achter ons, en we werden met kracht naar buiten gedreven. Het was de mijn die gesprongen was, maar eenige oogenblikken te laat. We waren in volle zee.

We waren zoo gauw mogelijk uit onze doodkisten

gekropen. Nu keek ik om me heen, in de hoop 'n schip te zullen zien. De nacht viel, en we moesten ons haasten. Maar de vrouw van den timmerman, die haar sluier opgelicht had, haalde uit haar zak 'n klein lantaarntje, dat dadelijk 'n schitterend licht gaf. Ze liet den straal in de rondte gaan, en hield hem gevestigd op 'n groote stoomboot, die snel aan kwam varen en naar 't noorden koers zette. Wij lieten 'n noodkreet hooren, terwijl we het licht al maar op het schip lieten schijnen. Ik keek ongerust naar den uitgang van het land, nauwelijks bemerkbaar in de duisternis, om te zien of 'n Hedonisch schip ons niet vervolgde. De neger roeide uit al z'n macht. Eindelijk scheen men ons op te merken. Het schip draaide bij en nam ons op. We waren gered en op weg naar Europa!

Het was zeker wreed om den timmerman zoo te bedriegen. Welk 'n wanhoop voor dien goeden man als hij z'n vrouw niet meer terug vond bij z'n thuiskomst! Maar het was noodig voor het welslagen van ons plan. Ik zou ook liever het bloed niet hebben vergoten van die twee negers, die minstens zwaar gewond waren. Maar anders waren wij allebei dood geweest.

Paul trouwde met de vrouw die hij ontvoerd had. Zij was twee of drie jaar gelukkig door z'n liefde, en toen kreeg ze heimwee naar haar mooi vaderland, en kwijnde weg van verdriet. Ik zelf vond m'n vrouw terug met 'n zoontje. Wij gingen in 't zuiden van Frankrijk

wonen, 'n streek die me nog het beste het tweede vaderland herinnerde dat ik verloren had. Ik ben er nu fabricant van porselein en artistiek aardewerk. Ik schreef er het getrouwe verhaal dat men gelezen heeft. Toch verplicht de dankbaarheid jegens de gastvrije Hedoniërs me hun schuilplaats zoo goed mogelijk te verbergen. Daarom heb ik eenige bizonderheden die tot ontdekking zouden kunnen leiden lichtelijk veranderd. Het land heet niet Hedonië, en ligt ook niet in Afrika, maar in 'n ander werelddeel.

EINDE.